

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI**

**NAVOIY VILOYATI XALQ TA’LIMI XODIMLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
HUDUDiy MARKAZI**

**“MILLIY TA’LIM YARATILISHIDA
INNOVATION YONDASHUVLAR” MAVZUSIDAGI
XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

T O ‘ P L A M I

NAVOIY – 2022

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

NAVOIY VILOYATI XALQ TA’LIMI XODIMLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
HUDUDIIY MARKAZI

“MILLIY TA’LIM YARATILISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR”
MAVZUSIDAGI
XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI

T O ‘ P L A M I

1-QISM

NAVOIY – 2022

Milliy ta'lim yaratilishda innovatsion yondashuvlar Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati XTXQTMOHM nashri, 2022. 254 b

Navoiy viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish huquqiy markazida tashkil etilgan "Milliy ta'lim yaratilishda innovatsion yondashuvlar" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plamida uzluksiz ta'lim tizimida tadqiqot olib borayotgan mutaxassis-olimlar, mustaqil izlanuvchilar ilmiy-nazariy izlanishlarining amaliy tadbiqlari keltirilgan. Raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish borasidagi tajribali maktab o'qituvchilarining taklif va tavsiyalari, umumta'lim fanlarini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda ta'lim, fan, xalqaro aloqalar va boshqaruv faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish hamda "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili" Davlat dasturida belgilangan vazifalar doirasida bajarilayotgan izlanishlarga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot natijalari yoritilgan.

Konferensiya materiallaridan oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, umumta'lim maktablari o'qituvchilari, magistrantlar va iqtidorli talabalar hamda shu sohada ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

TAHRIR HAY'ATI

Ro'ziqulov F.R.	- psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.
Pulotov A.M.	- pedagogika fanlari nomzodi. dotsent.
Suvonov O.O.	- texnika fanlari nomzodi, dotsent.
Safarov D.X.	-psixologiya fanlari doktori(PhD)
Xasanova Sh.B.	-pedagogika fanlari doktori (PhD)
Pulatov J.N.	-Falsafa fanlari doktori (PhD)
Usmanova R.M.	-dotsent
Shomiyev G'.O'.	-iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
Boboqulov.J.Q.	-UKTTE bo'limi boshlig'i.

Texnik muharrir:

Axmedov S.T.

Maqolalar mazmuni va ma'lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas'ul.

Konferensiya materiallari to'plami Navoiy viloyati XTXQTMOHM Ilmiy-metodik kengashi (2022-yil 8-iyun, navbatdan tashqari 3/1-sonli) qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

КИРИШ СЎЗИ

Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёев раҳбарлигида жаҳон миқёсидаги мураккаб жараёнларни ва мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда кейинги йилларда “Инсон кадри учун” тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, иқтисодиёт тармоқларини трансформация қилиш ва тадбиркорликни жадал ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилашда муҳим пойдевор бўлган “Ҳаракатлар стратегиясидан - Тараққиёт стратегияси сари” тамойилига асосан етти устувор йўналишдан иборат “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг ишлаб чиқиши, халқимизнинг муносиб ҳаёт кечириши, фуқароларимизнинг бунёдкорлик салоҳиятини рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитлар яратди.

Бугунги кунда, Мамлакатимизда таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини такомиллаштириш, жамиятимизда ўқитувчи ва педагог ходимлар, илмий ва ижодкор зиёлиларга бўлган ҳурмат-эътиборни янада ошириш, мактаб ўқувчиларининг билими ва кўникмаларини шакллантириш, уларни миллий ҳамда умуминсоний қадриятларга содиқлик руҳида тарбиялаш мақсадида Президентимизнинг 2022 йил 11 майдаги “2022-2026 йилларда халқ таълимини ривожлантириш бўйича миллий дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-134- сонли Фармони ва “Халқ таълимини ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-241- сонли Қарори билан илғор педагогик технологияларни кенг оммалаштириш, соҳада чуқурлаштирилган илмий тадқиқот олиб бориш, фан сирларини илмий асослаб бериш йўлида олиб борилаётган изчил ислохотлар натижасида давлатимизнинг ривожланган мамлакатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллашига мустаҳкам замин яратилди.

Энг муҳими, таълим-тарбия соҳасига қаратилаётган эътибор ва рағбат амалда ўз самарасини бериб, бугунги олдимизга қўйган мақсадлар, бу малакали кадрлар тайёрлаш, таълимни сифат ва самарадорлигини таъминлаш, ўқув жараёни меъёрий ҳужжатларини услубий жиҳатдан такомиллаштириш, ўқув-ахборот манбаларини ривожлантириш, таълимнинг педагогик, психологик ва услубий муаммоларини чуқур ўрганиш, таълимга оид маълумотларни тўплаш, таҳлил қилиш ва бу борада талаб этиладиган ахборотларни тайёрлашга йўналтирилаётганлиги билан аҳамиятлидир.

Бугунги кунда, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш билан боғлиқ масалаларга ҳам алоҳида эътибор қаратилиб, вилоятимизда педагог кадрларни компетенцияларга асосланган ва касбий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган методикалар бўйича ўқитиш амалиётини жорий қилиш, таълим кўрсаткичлари сифатини назорат қилиш тизимини узлуксиз такомиллаштириш, таълимнинг ишлаб чиқариш билан интеграцияси даражасини кўтариш бўйича малакали хорижий мутахассислар жалб қилинмоқда. Бунинг яққол мисоли сифатида Финляндиянинг Хелсинки университети НҲ+ тренинг маркази ўқитувчилари Ҳаннй Коли ва Петри Лоунаскорпилар вилоятимизда беш кун давомида олти нафар тренер ўқитувчилар тайёрладилар.

Бу борада вилоятимиз халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш Ҳудудий маркази жамоаси ҳам ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келмоқда. Ҳудудий марказ салоҳиятли, рақобатбардош мутахассис ходимларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш борасида хорижий олий таълим муассасалари билан ҳамкорлик қилаётгани, профессор-ўқитувчилари халқаро ва республика миқёсидаги илмий-амалий анжуманларда ўз маърузалари

билан фаол иштирок этаётгани, университет ва институтлар билан ўрнатилган илмий ҳамкорлик алоқалари натижасида Давлат талабларига мос мутахассислар қайта тайёрланаётганлиги, шунингдек малака ошириш таълимининг юқори савияда йўлга қўйилганлиги фикримиз далилидир.

Бугун бўлиб ўтаётган **“Миллий таълим яратилишда инновацион ёндашувлар”** мавзусидаги Халқаро илмий-амалий анжумани мақсади ҳам узлуксиз таълим тизимида тадқиқот олиб борувчи илмий изланувчиларнинг назарий ва амалий тавсияларини, таълим жараёнига инновацияларни тадбиқ этиш борасидаги таклиф ва тавсияларни умумлаштириш, педагог кадрларни компетенцияларга асосланган ва касбий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган методикалар бўйича ўқитиш амалиётини жорий қилишдан иборатдир.

Ушбу анжуман Президентимизнинг «2022-2026 йилларда халқ таълимини ривожлантириш бўйича миллий дастурни тасдиқлаш тўғрисида»ги Фармони ва «Халқ таълимини ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарорлари асосида халқ таълими соҳасидаги илмий-тадқиқот фаолиятини қўллаб-қувватлаш ҳамда компетенцияларга асосланган ва касбий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган методикалар бўйича ўқитиш амалиётини жорий қилиш билан боғлиқ муҳим чора-тадбирларни амалга оширишга қўшилган муҳим ҳисса ҳисобланади.

Ф.Р.Рўзиқулов

Навоий вилояти ХТХҚТМОХМ директори

1-SHO'BA: MILLIY TA'LIMDA INNOVATSIYALAR: NAZARIYA VA AMALIYOT

INNOVATSION TA'LIMNI TASHKIL QILISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

*Ro'ziqulov F.R.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM direktori*

Mustaqillik sharoitida ta'limning samaradorligini oshirish shuning uchun ham muhimki, barkamol avlod ta'lim - tarbiyasining muhim tarkibiy qismlaridan biri - har qanday jamiyatning zamonaviy taraqqiyot darajasi hamda uning kelajagini belgilovchi o'z ichki imkoniyatlari, ijodiy tashabbuskorlik salohiyati bilan o'zligini namoyon qila oladigan, jamiyat tomonidan qabul qilinishi va tan olinishida o'z-o'zini isbotlay olgan, o'z taqdirining haqiqiy yaratuvchisi bo'lgan, izlanuvchanlik hamda yaratuvchanlik qobiliyatiga ega insonlarni kamol toptirishdir. Ana shu dolzarb vazifani amalga oshirish esa mamlakatimiz ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan barcha pedagoglar va psixologlar oldiga dolzarb vazifalarni qo'yadi.

O'qituvchilarning innovatsion faoliyatga tayyorlashda bir qator psixologik to'siqlar mavjud. Bular: o'qituvchining o'zi ko'nikkan faoliyat chegarasidan tashqariga chiqishi juda qiyinligi, yani o'qituvchilarda ijodkorlikning etarli emasligi bo'lsa, yana bir sabab yangi va noma'lum bo'lgan narsalar har doim odamlarda cho'chish va xavfsirashni keltirib chiqarishidir.

Ta'lim-tarbiya amaliyotida innovatsion texnologiyalarning juda ko'plab turlaridan foydalanib kelinmoqda:

-Ta'lim oluvchilarni faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar (o'yinli texnologiyalar, muammoli o'qitish, kommunikativ o'qitish texnologiyalariga).

-O'qitish jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishga asoslangan pedagogik texnologiyalar (dasturli o'qitish, differensialli o'qitish, individual o'qitish, istiqbolli o'qitish, guruhli va jamonaviy o'qitish texnologiyasi).

Intellectual salohiyatning o'sishi, uni sifat darajasida rivojlantirish nafaqat ta'lim samaradorligining o'sishiga, shu sohadagi tizim takomillashuviga o'z ta'sirini o'tkazibgina qolmay, balki mazkur ijtimoiy tizimning barcha sohalarini o'sishiga ham sezilarli darajada ta'sir etadi. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'limdagi strategik yo'nalishlardan biri ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyati asosiy omil sifatida belgilab berilmoqda.

Innovatsion ta'lim odatdagi o'quv jarayoniga yangi, foydali elementlarni olib kirish hisoblanadi. Bunday o'zgartirishlar ta'lim tizimiga:

- maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, tashkil etish shakli va boshqaruv tizimiga;

- pedagogik faoliyatdagi o'ziga xoslik va o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga;
- ta'lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;
- o'quv-metodik ta'minotiga;
- tarbiyaviy ishlar tizimiga;
- o'quv reja va o'quv dasturlariga;
- o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga bog'liq.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo'llashning psixologik mexanizmlari bugungi kundagi dolzarbligini ortib boradi. Aksariyat hollarda pedagoglar innovatsion texnologiyalarni amalda qo'llashda uning psixologik

jihatlariga e'tibor qaratilmasligi natijasida texnologiyalar kutilgan samarlarni bermay kelmoqda. Innovatsion texnologiyalarga bir tomonlama yondoshuv bu texnologiyalarni samaradorligiga salbiy ta'sir o'tkazmoqda.

Innovatsion texnologiyalarni qo'llashda uning quyidagi psixologik tomonlarini e'tiborga olish lozim:

- I. Ta'lim jarayonida o'zlashtirishning muvaffaqiyati quyidagilarga bog'liq:
ta'lim mazmuniga;
o'quv rejalari, dasturlari, darsliklar va o'quv qo'llanmalarining mavjudligiga;
ta'lim metodikalarining takomillashganiga;
o'qituvchi mahoratiga;
o'quvchining individual psixologik xususiyatlariga.

- II. O'quv faoliyatining besh elementi:

- o'quv motivlari;
- o'quv topshiriqlari;
- o'quv harakatlari;
- o'qituvchining nazorati;
- o'qituvchining baholashi.

Rus psixologi A.N.Leontev inson faoliyatining psixik va amaliy shakllari mavjudligini, bola ongi aynan o'quv faoliyatida o'sishini ta'kidlaydi.

D.B. Elkonin esa o'quv faoliyatining xususiyatlarini ko'rsatib, uni mohiyatiga, mazmuniga va o'zini namoyon bo'lish shakliga ko'ra ijtimoiyligini ta'kidlaydi. D.B.Elkonin ta'kidlashicha, o'quv faoliyatining shakllantirilishi bu faoliyat ayrim kishilar tomonidan bajarilishi asta-sekinlik bilan o'quvchining o'ziga o'qituvchining ishtirokisiz mustaqil bajarish uchun o'tkazilishidir.

Aqliy hatti-harakatlar, bilimlar, malaka va ko'nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirish nazariyasi (P.Ya.Galperin).Ushbu nazariyada ta'limning uchta asosiy turlari ajratiladi:

- birinchi turda hatti-harakatlarni o'zlashtirish xatolar bilankechadi, berilayotgan material yetarli darajada anglanilmaydi, ta'lim oluvchi ta'limning asl mohiyatini tushunib yetmaydi;

- ikkinchi turda - materialni nisbatan dadil va to'la tushunilishi va material bilan bog'liq tugunchalarni ajratilishi bilan xarakterlanadi;

- uchinchi turda - tez, samarador va bexato xatti-harakatlarni o'zlashtirilishini ta'minlab beradi.

Innovatsion ta'limning psixolik mexanizmlari muammosi ko'pgina masalalarni qamrab oladi. Innovatsion ta'limning muvaffaqiyati o'qituvchi tomonidan o'quvchining quyidagi xususiyatlarga e'tibor qaratilishi bilan ortib boradi:

- o'quvchining diqqatini ixtiyorsiz ravishda berilayotgan yangi materialga jalb etish;
- berilayotgan materialga nisbatan emotsional ruh berilishi, o'quvchida ijobiy his-tuyg'ularni hosil bo'lishiga erishish;
- berilayotgan yangi o'quv materialiga nisbatan bilvosita qiziqishlarni ortirish natijasida ushbu jarayonga faol munosabatni shakllantirish orqali;
- berilayotgan materialni o'zlashtirish jarayonida o'quvchi diqqatining barqaror bo'lishi uchun uning irodaviy xususiyatlariga;
- berilayotgan materialni o'quvchilar idrok qilishida ushbu idrok qilinayotgan material yaxlit tarzda namoyon bo'lishiga;
- berilayotgan materialga ongli munosabatni shakllantirish asosida o'quvchida munosabat motivlarini paydo bo'lishiga erishish;

- o'quvchida idrok qilingan material asosida, bevosita tafakkurida abstrakt tushunchalarni shakllantirishga;

- berilayotgan materialga nisbatan mustaqil yondashuv asosida o'quvchida mustaqil fikrlash xususiyatlarnin shakllantirishga.

Yuqorida keltirilgan xususiyatlarga o'qituvchining innovatsion texnologiyalarni qo'llash jarayonida yondashuvi o'quvchi-talabalarda olingan bilimni ko'nikma va malakaga aylanishiga, amalda uni qo'llay olish xususiyatlari shakllanishiga olib keladi.

Innovatsion texnologiyalarni ta'limda qo'llashdan asosiy maqsad o'quvchi shaxsida mustaqil fikrlash xususiyatiga e'tiborni qaratish hisoblansa, shunga mos ravishda aqlning quyidagi sifatlarini ajratish mumkin:

Mazmundorlik (chuqurligi, hukmga boyligi);

Fikrlashning kengligi (keng va tor) va chuqurligi, nazariya va amaliyotning uzviyligiga;

Aqlning mahsuldorligi;

Fikrning ketma-ketligi;

Tafakkurning tezligi.

Xulosa o'rnida shu aytish mumkinki, innovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimida qo'llashda innovatsion faoliyatga tayyorgarlikni ko'rsata oladigan quyidagi ko'rsatkichlarni belgilab olish g'oyat muhimdir:

innovatsion faoliyat zarurligini tushunib yetish;

yangiliklarni tizimga kiritish bo'yicha o'quvchini ijodiy faoliyatga jalb etishga tayyorlash;

innovatsiyalar kiritishga qaratilgan harakatlar natija keltirishiga ishonish;

shaxsiy maqsadlarni innovatsion faoliyatlar bilan mosligi, muvofiqligi;

ijodiy muvaffaqiyatsizlikni yengishga tayyorligi;

innovatsion faoliyatning mutaxassislik va shaxsiy madaniyat bilan uyg'unligi;

ilgarigi tajribalarni innovatsion faoliyat nuqtai nazaridan qabul qilish;

innovatsion faoliyatning mutaxassislik mustaqilligiga ta'siri;

mutaxassislik refleksiyaiga qobiliyatlilik.

Innovatsion texnologiyalarning psixologik mexanizmlarini o'rganish, amalda qo'llash jaryonida o'qituvchi va o'quvchining o'zaro hamkorligi, o'quvchining individual xususiyatlarini inobatga olish zarur bo'lib, o'qituvchi o'z fanining ilg'or targ'ibotchisi, fidoyisi bo'lishi, uning asoslarini chuqur egallashi, ilmiy salohiyatga, barkamollikka ega bo'lishi kerak.

TA'LIM TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY GEOAXBOROT TEXNOLOGIYALARINI USLUBIY JIHALARNI RIVOJLANTIRISH

**Djumanov J.X.,
TATU professori,
Rasulov A.F.,
TATU talabasi,
Axmadov M.M.,
TATU magistranti**

Axborot texnologiyalari bilan bog'liq fanlar bloklari tarkibining taqsimlanishi talabalarni ikki bosqichli o'qitish bilan bakalavriyatda "Geoaxborot tizimlari" va magistraturada "Geoaxborot tizimlari va ilovalarni ishlab chiqish" nomli fanlar tahlili ko'rib

chiqildi hamda fanni o'qitishning to'rt bosqichi (ma'ruzalar, laboratoriya mashg'ulotlari, mustaqil ishlar, GAT loyihasini yaratish va bilimlarni tekshirish) mazmuni ochib berilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2019 yil 27 maydagi «Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi 434-sonli Qarorining 2-ilovasi bilan tasdiqlangan Chora-tadbirlar rejasi 16-bandida ko'rsatilgan topshiriqlar ijrosini ta'minlash maqsadida Oliy ta'lim muassasalari rektorlari va filiallar direktorlaridan quyidagi ishlarni amalga oshirishni suraladi [1]: Oliy ta'lim muassasalarining noekologik ta'lim sohalari bo'yicha magistrlik dissertatsiyalari tayyorlanishida ekologik va atrof muxitni muxofaza qilishga oid masalalarni kiritish; dissertatsiya ishlarida innovatsion texnologiyalar, geoaxborot tizimlari, ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilishga oid masalalarni yoritish bo'yicha talabalarga uslubiy tavsiyalar berish; tegishli mutaxassisliklarda ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilishga oid masalalar bitiruv malakaviy ishi va magistrlik dissertatsiyaning asosiy mavzu va yo'nalishiga mantiqiy javob beradigan tarzda yoritib borilishini yo'lga qo'yishdir.

Mazkur qarorni ijrosini ta'minlash maqsadida Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalar universiteti (TATU) 2019-2020 o'quv yilidan boshlab Geografik axborot tizimlari (GAT) fanini o'quv rejasiga kiritgan va o'rganilayotgan o'quv kursini o'qitishning uslubiy jihatlari, fanning ishchi dasturi, o'quv uslubiy majmuasi tayyorlangan, shu bois maqolada bu fanni o'qitishning innovatsion uslubiy xususiyatlari bayon qilinmoqda.

Olib borilayotgan va taqdim etilayotgan mavzu bo'yicha ko'rib chiqilgan xorijiy manbalarda, adabiyotlarning aksariyati oliy o'quv yurtlarida telekommunikatsiya, transport tizimlari, elektr uzatish tizimlari, muhandislik matematikasi, astronomiya, geologiya, ekologiya va atrof muxitni muxofaza qilishga oid masalalarni o'qitish uchun GAT-dan foydalanishni tavsiflaydi. Shuningdek, GATdan foydalanish va amaliy muammolarni hal qilishda geografik tarkibni amalga oshirish bilan bog'liq tadqiqotlarni olib borilmoqda. Masalan, TATU, Kompyuter injiniring fakultetining "Kompyuter tizimlari" kafedrası o'qituvchilari-ilmiy tadqiqotchilari uchun "Geografik axborot tizimi qishloq xo'jaligida" (GIS-Agriculture presijing) nomli ilmiy loyiha hamda eksperimental o'quv dasturi amalda bajarilmoqda. Ishtirokchilar ushbu texnologiyani ma'ruzalar, seminarlar va mustaqil ishlar orqali o'zlashtirmoqda hamda asosiy natijalar, magistr talabalari loyihalar va geoma'lumotlar bazasi yaratilgan, geomodellar qurish ular yordamida GAT-dan turli o'lchamdagi AKT muammolarni tahlil qilish uchun foydalanilmoqda.

Vatanimiz mustaqilligidan keyin Oliy ta'lim muassasalarining noekologik ta'lim sohalari bo'yicha bakalavrluk bitiruv ishi va magistrlik dissertatsiyalari tayyorlanishida ekologik va atrof muxitni muxofaza qilishga oid masalalarni kiritish, bu borada mutaxassis va o'qituvchilarni tayyorlashda, tadqiqotchilarning hududiy geografik tarkibni telekommunikatsiya va axborot texnologiyalari asosida tahlil qilish hamda joriy etishga mo'ljallangandir. Talabalar tomonidan GAT kursini o'rganish davomida va o'qishni tugatgandan so'ng amalga oshirilgan ilmiy loyihalar natijalarida hududiy taqsimlangan tarmoqlar, tabiat, yer va suv resurslarini kuzatuvi, monitoringi hamda ekologiya masalalari bayon qilingan. Geografik axborot tizimlaridan foydalanishni o'rganadigan fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan mualliflik uslubi, o'qitish samaradorligini va amaliy muammolarni hal qilishda yuqori natijalarni ko'rsatmoqda. Uslubiy ishlar va amaliy qo'llanishi shuni ko'rsatadiki, GATni o'quv jarayoniga joriy qilishni tezlashtirishi lozim, chunki ularning ta'lim tizimida tarqalishi GAT texnologiyalari sanoat va ishlab chiqarishni to'g'ridan-to'g'ri rivojlantirishga qaraganda ancha sekin.

Kompyuter texnologiyalari, axborotlashtirish inson faoliyatining barcha sohalarini qamrab oldi. Zamonaviy geoaxborot texnologiyalari va yer haqidagi fanlar tobora ko'proq erni masofadan zondlash texnologiyalari yordamida olingan ma'lumotlarga tayanadi, ular GAT yordamida qayta ishlanadi va vizuallashtiriladi. So'nggi o'n yilliklarda O'zbekistanda geoinformatika va geoaxborot tizimlarni o'qitish uslubiyati bo'yicha izlanishlar va tadqiqotlar jadal sur'atlarda olib borilmoqda. Shunga qaramay, olingan natijalar umuman olganda tizimlashtirilmagani va asosan ishlab chiqarish muammolarini hal qilishga yo'naltirilgan. Xorijda va rus adabiyotlarida ham GATni o'qitishning ilmiy va uslubiy asoslari etarli darajada asoslanmagan. Bular tadqiqot vazifasini quyidagicha tanlashni aniqlaydi.

Tadqiqotning asosiy vazifalari "Geoaxborot tizimlari" fanini o'qitishda uslubiy jihatlarini rivojlantirish va ishlab chiqilgan uslubiyatni samaradorligini baholash hamda joriy qilishdir. Talabalar butun o'qish davrida axborot texnologiyalari bilan bog'liq fanlar majmuasini o'rganadilar. Ko'pchilik shaxsiy kompyuter bilan ishlash asoslarini ishlab chiqishdan boshlaydi va asta-sekin geografik axborot tizimlarini o'rganish darajasiga etadi.

TATUda geoaxborot texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq fanlar, kurslar bakalavr va magistr uchun "Kompyuter tizimlari" va "Axborot texnologiyalari" kafedralarida mos ravishda "Kompyuter tizimlarini loyihalash" va "Amaliy informatika" yo'nalishlari bo'yicha o'qitiladi. Bu borada 2017 yildan hozirgacha "Kompyuter tizimlari" kafedrasida uchta texnika fanlari bo'yicha doktorlik (DSc) va ikkita falsafa fanlari doktori (PhD) nomzodlik dissertatsiyalari himoya qilindi.

"Bakalavr – magistr" ikki bosqichli ta'lim tizimi ushbu fanlar blokini quyidagi bosqichlarga ajratishni belgilab qo'ydi: tayyorgarlik bosqichi - shaxsiy kompyuter va bir qator maxsus dasturlar bilan ishlash; birinchi bosqich - olingan bilim va ko'nikmalarni geoaxborot va matematik modellash, rastrli va vektorli ma'lumotlarni qayta ishlash, raqamli xaritografiya, sxematik chizmalarni o'rganishda qo'llash; ikkinchi bosqich - fazoviy ma'lumotlar tuzilmalarini o'rganish, uzoqdan zondlash va koinot tasvirlari bilan ishlash, GAT texnologiyalari asoslari bo'lgan maxsus dasturlar majmuyini o'rganish; yakuniy bosqich - bu GAT loyihasini yaratishdir [2]. GATni joriy etishning bir nechta modellari turlicha bosqichlarni o'z ichiga olgan bo'lib, "Geoaxborot tizimlari" fanini o'qitish uslubini yaratish uchun quyidagilar asos bo'lib xizmat qildi.

1. Vizual o'qitish usuli, taqdimotlarni geografik hududiy taqsimlangan ob'ektlarni mufassal tahlili va qo'shimcha tushuntirishlarga asoslangan ma'ruza mashg'ulotlari. Sohaning o'ziga xos xususiyati, o'rganilayotgan fanning asosiy tushunchalariga qo'shimcha ravishda turli xil keng tarqalgan va ishlatiladigan GAT tushunchalarini berish.

2. Laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarini o'tkazish. Turli xil o'lchovlarning vektorli, raqamli va elektron xaritalarida ishlab chiqiladigan asosiy funksional imkoniyatlari - dunyo xaritasi va alohida hududlar uchun geografik koordinatalarning akslantirishlari, shuningdek O'zbekiston Respublikasining xaritasi va alohida mintaqalari xaritasi uchun ko'rib chiqilgan.

GAT loyihasini amalga oshirishdan iborat bo'lgan talabalarning mustaqil ishlarini tashkil qilishda ishning natijasi - to'liq bo'lgan harita yoki bir qator raqamli atlas yaratishlaridir. Barcha mustaqil topshiriqlar mintaqaviy va hududiy telekommunikatsiya tarmoqlarining sxematik xaritalarida bajariladi. Talabalar materiallarni mustaqil ravishda, o'z bakalavrlik bitiruv ishidan, magistrlik dissertatsiyasidan yoki kurs loyiha ishlaridan topadilar, uni xaritaga joylashtiradilar, tahlil qiladilar hamda yangi elementlar bilan to'ldiradilar.

Talabalarning geografik axborot tizimlarini o'rganishda olgan bilimlarini sinovdan o'tkazish, bilimlarni tekshirish yakuniy va joriy bo'lishi mumkin. Talabalar bilimini uzluksiz sinovlari ball-reyting tizimi asosida amalga oshiriladi. YAKuniy test sinov, assisment, kichik esse yozish yoki imtihonni o'z ichiga oladi, uning asosiy maqsadi semestr davomida talabalarning bilimlarini tekshirishdir. Bunday nazorat, kuzatuv va monitoring davriy hujjatlar yordamida amalga oshiriladi.

Axborot tizimida ma'lumotlar bazasining tuzilishi [3] tahlili o'tkazildi, GAT bilan ishlash qulayligi uchun elektron atribut jadvallar, Excel dasturi ma'lumotlar bazasini ArcGIS-ga eksport qilish va aksincha ArcMAR xaritografik muharriridan oraliq ma'lumotlarni Excel dasturiga eksporti amalga oshiriladi hamda GATda hisobotlar uchun oraliq statistik tahlil tavsiflari olinadi.

Dasturning ichki funksional imkoniyatlaridan foydalangan holda ma'lumotlar bazasi xaritada keyingi ma'lumotlarni joylashtirish va hisobot tuzish uchun ishlov beriladi hamda xarita bilan ishlash uchun qatlamlar qo'shiladi. Bunday tahlil va ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish kasbiy yo'naltirish, dissertatsiyasining asosiy mavzu hamda yo'nalishiga mantiqiy javob beradigan tarzda yoritib borilishini yo'lga qo'yish, natijalarini baholash uchun talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining №87-03-4924 son 2019 yil 14 dekabrda murojati.
2. Джуманов Ж.Х. Опыт преподавания современных геоинформационных технологий в Ташкентском университете информационных технологий// Кадрлар тайёрлаш сифатини оширишда ахборот технологияларининг ўрни/ Респуб. илмий-услубий конф. матер-и. Тошкент. ТАТУ. 2016, С52-55.
3. Джуманов Ж.Х. Методическое указания по выполнению лабораторных работ по дисциплине «ГИС технологии и разработка их приложений». ТУИТ "Алоқачи". Ташкент. 2016 й. 36 с.

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАР ФАОЛИЯТИДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР КОМПОНЕНТЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ

**Баротова Д.Ш.,
БухДУ доценти**

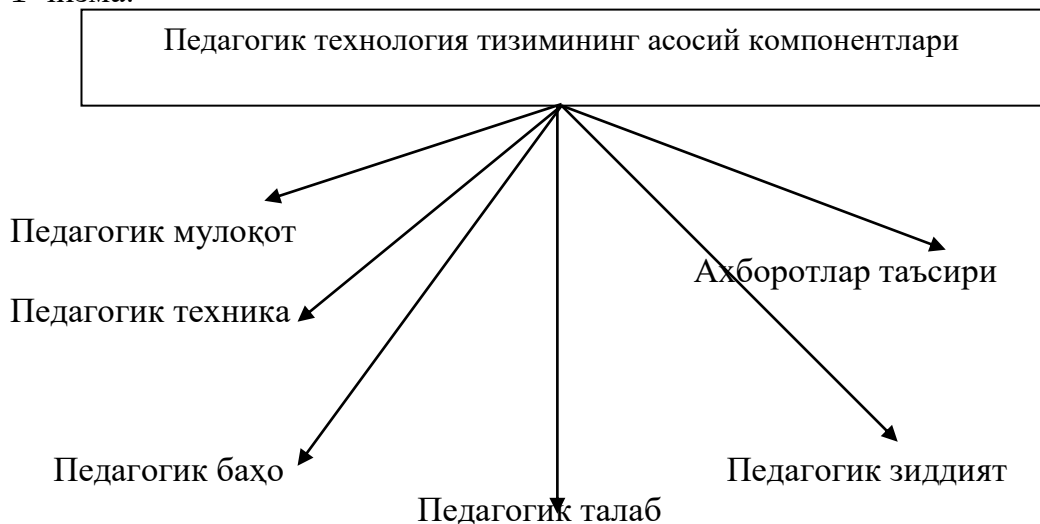
Таълимда, ўқитиш жараёнида таълим, тарбия ва маълумот ўзаро мустахкам боғлиқ равишда амалга оширилади. Ҳаммамизга маълумки, жамиятимиз доимо тараққий этади. Бунинг учун эса бўлажак ўқитувчиларга янгича билим бериш, шунингдек уларда ўзгариб боровчи меҳнат ва ҳаёт шароитларига мувофиқ танқидий фикрлаш ҳамда ижодий фаолият билан шуғуллана олиш кўникмалари таркиб топган бўлиши лозим. Демак, таълимга янгича ёндашиш – ёш авлодни ҳаётга, меҳнатга тайёрлаш, келгусида эгаллаши лозим бўлган билим ва кўникмаларни янада ривожлантириш, орттирилган тажрибасини тўлдирилган, янада мукаммаллаштирилган ҳолда намоён этишида муҳим аҳамият касб этади. Таълим-тарбия жараёни моҳиятидан, яъни унинг диалектик характерда эканлигидан келиб чиққан ҳолда ўқитувчининг ўз иш фаолиятида усуллар, воситалар ва шаклларни янгича шароитларда мунтазам такомиллаштириб бориш давр талабидир.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиққан ҳолда бўлажак ўқитувчиларнинг касбий фаолиятида бугунги кунда муҳим аҳамиятга эга бўлган педагогик технологияларнинг моҳиятини ёритувчи компонентлар ва тамойилларни аниқлаш долзарб педагогик

муаммолардан биридир. Бу соҳада олиб борилган тадқиқот ва мавжуд адабиётлар таҳлили асосида қуйидагиларни педагогик технологиянинг компонентлари сифатида келтириб ўтамиз: педагогик мулоқот, педагогик баҳо, педагогик талаб, педагогик зиддият, педагогик техника. Биз ушбу компонентларни қисқача изоҳлаб ўтамиз (1-чизма).

Педагогик мулоқот «ўқувчини мулоқотда кашф этиш»га йўналтирилган психологик қулай шароитларда унинг шахс сифатида намоён бўлишидир. Педагогик баҳо, ижтимоий меъёр даражасида «образ яратиш»ни таъминловчи фаолиятни рағбатлантирувчи ва четланишларни тўғриловчи, баҳолаш фонидаги вазифаларнинг таъминланишидир. Педагогик талаб – яна бир муҳим технологик элемент бўлиб, унинг воситасида субъект замонавий маданият даражасига кўтарилади, натижада ижтимоий меъёрга мослашиши унинг ҳаракатдаги индивидуаллиги ҳисобланади. Навбатдаги технологик элемент зиддият бўлиб, у субъектлар ўртасидаги қарама-қаршилик каби зиддиятли қарашларнинг акс этилишини тақозо қилади. Шу билан бирга, педагог қатъий талаб қилмайди, балки муносабат ва ҳаракат вариантларини таклиф қилиб, танлаш муаммосини қўяди. Педагогик зиддият «психологик кескинликни бартараф этиш» вазифасини ҳал этиш жараёнида ҳал этилади.

1-чизма.

Мазкур тизимда педагогик техника алоҳида аҳамият касб этади. Педагогик техника қолган барча элементларнинг таъсиридан кучлироқ бўлиб, уларнинг таъсирини бузади, ёки тўғрилайди, кучайтиради ёки сусайтиради. Мазкур элементларнинг ҳар бирини амалга ошириш учун амалда мавжуд барча имкониятлар эмас, балки айнан аниқ бир ўқитувчи учун хос бўлган алоҳида операциялар танланади. Аниқланган унсурлар, қайд этилган вазифалар ва аниқ операциялар биргаликда педагогик технология моҳиятини ташкил этади (2-чизма). Бироқ бу билан педагогик технология мазмуни чекланмайди, яъни қўшимча унсурлар, психологик муҳит, гуруҳдаги фаолият, педагогик назокат, педагогик реакция кабилар умулалаштирувчи ёки хусусий характер касб этади.

Шахсга йўналтирилган таълим тамойиллари қуйидагилар: а)узлуксизлик; б) педоцентризм (ўқувчи шахсининг ривожланишига йўналтирилганлик); в) англаш фаолиятининг фаоллашуви; г)когерентлик; д) яхлитлик; е) ишончлилик; ж) интегративлик; з) самарали технологияларни излаш. Таъкидлаш жоизки, ушбу тамойиллар шахсга йўналтирилган таълимнинг муҳим таркибий қисмини ташкил

этади ва педагогик амалиётда уларга риоя қилиш таълим сифатини замон талаблари даражасида тўлиқ таъминлашнинг зарурий шартидир.

Бироқ педагогик технологияларни самарали татбиқ этиш учун ҳозирда мавжуд педагогик технологияларни яхлитликда тизимли ва бир бутун ҳолда кўра билиш лозим. Таклиф этилган кўп ўлчовли модел маълум бўлган барча педагогик принципларни қамрайди, яъни у энг тўлиқ ва мукамалдир. Ушбу модель очиқ тизим ҳисобланади ва унинг ҳар бир таркибий қисмидан янги педагогик принциплар аниқланиши мумкин. Шу тарзда педагогик принциплар тизимига кўп ўлчамли ёндашув, уларни педагогик фаолиятнинг турли жабҳаларида самарали қўллаш имкониятини беради (1-жадвал).

1 -жадвал

Педагогик принциплар тизими

Тизимлилик принципи	Оптималлик принципи	Бошқарув принципи
- яхлитлик; - жамоа, шахс таълими, тарбияси ва камолотига комплекс ёндашув; - фанлараро алоқадорлик; - интенсив ёндашув; - интегратив ёндашув; - функционал ёндашув.	- назария ва амалиётнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - индивидуаллик ва жамоавийликнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - бошқариш ва ўз-ўзини бошқаришнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - репродуктивлик ва ижодкорликнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - аниқ ва мавҳум намоён бўлишнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - умумий, политехник ва касбий таълимнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - фаолиятнинг англаниладиган (мантқий) ва онг ости (интуитив) жараёнларининг диалектик бирлиги ва оптимал ўзаро таъсири; - ўқувчилар фаолиятларини ташкил этишнинг оптимал қийинлиги, мураккаблиги	- мақсадга эғалик; - режалаштириш; - рағбатлантиришни йўлга қўйиш; - меъёрлаштирилганлиги; - ҳисоб-китоб; - назорат (тескари алоқа); - коррекция (қайта қуриш); - рақобатбардошлик; - ахборотга эғалик; - бозор механизмларини шакллантириш
Ривожланиш принципи - шахс ва жамоанинг ҳар томонлама ва уйғун ривожланиши; - тарбиянинг ўз-ўзини тарбиялашга, таълимнинг ўз-ўзига таълим беришга айланиши; - муаммолилик; - интегративлик; - интенсивлик; - бой маънавий меросга таяниш; - қизиқишларга таяниш; - эгилувчанлик, вариативлик; - авлодлар узвийлиги ва истиқболга эғалик; - педагогик мақсадларда ташкил этилаётган фаолиятнинг турли	- назария ва амалиётнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - аниқ ва мавҳум намоён бўлишнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - умумий, политехник ва касбий таълимнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - фаолиятнинг англаниладиган (мантқий) ва онг ости (интуитив) жараёнларининг диалектик бирлиги ва оптимал ўзаро таъсири; - ўқувчилар фаолиятларини ташкил этишнинг оптимал қийинлиги, мураккаблиги	Ахборотга эғалик принципи - ахборотнинг ижтимоий ва шахсий қиймати (қадрият эканлиги); - генерализация (ахборотни жипслаштириш); - ахборотнинг ҳаққонийлиги ва ишонарли эканлиги; - ахборотнинг етарлидан ортиқлиги; - ахборотни чегаралаш; - ахборотнинг дискретлилиги (муайян миқдорда бўлиши); - ахборотлардан фойдаланишнинг воситалари, методлари, излаш, узатиш, тўплаш,

кўринишларида шахс ва жамоанинг даврий мобилизацияси ва релаксацияси; - педагогик мақсадларда ташкил этилаётган ўқувчилар фаолиятнинг янгилиги ва хилма-хиллиги.	ва муаммолилиги; - педагогик мақсадларда ташкил этиладиган ўқувчиларнинг турли хил фаолиятлари жараёнида таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи функцияларининг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - таълим ва тарбиянинг моддий, гигиеник, ахлоқий-психологик, эстетик ва бошқа шарт-шароитларнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги; - педагогик жараёнда фаолиятли ва шахсга йўналтирилган ёндашувларнинг диалектик бирлиги ва оптимал уйғунлиги.	сақлаш, қайта ишлаш, тарқатиш усуллариининг етарли даражада турлитуманлиги.
Ижтимоийлаштириш принципи - ўрта махсус таълим, мактаб, мактабгача таълим, оила ва жамоатчилик талабларининг ягоналиги; - талабаларнинг (ОЎЮлари учун) ўқув, илмий, тадқиқотчилик ва жамоатчилик фаолиятларининг ягоналиги; - таълим, тарбия ва ривожланишнинг ҳаёт билан боғлиқлиги; - педагогик мақсадларда ташкил этилаётган фаолиятларнинг ижтимоий аҳамияти; - педагогик ҳамкорлик; - таълим-тарбия жараёнида фан, техника, маданият ва ишлаб чиқаришда эришилган ютуқлардан фойдаланиш.	Педагогик жараёни индивидуаллаштириш принципи - ташкил этилаётган фаолиятнинг шахсий аҳамиятини кўрсатиш; - ўқувчи(талаба)ларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш; - шахсга ҳурматни талабчанлик билан уйғун ҳолда кўрсатиш; - ўқувчи (талаба)нинг қобилиятига ишонч; - эришилган ютуқларни рағбатлантириш ва камчиликларни хайрихоҳлик билан танқид қилиш; - шахснинг ахборотга эгалиги, ташкилотчилиги, мақсадга интилувчанлиги ва мулоқотчанлиги.	

Хулоса қилиб айтганда, замонавий педагогик технологияларни самарали қўллаш учун унда қуйидаги шарт-шароитлар бажарилиши лозим:

- 1) шахсларнинг ўзаро ҳаракати;
- 2) шахслараро ноформал – ролларга бўлинган ўзаро ҳаракат;
- 3) догматик таълим типи;
- 4) психологик муҳит;
- 5) мотивацион тренинг;

- 6) таълимнинг эмоционаллиги;
- 7) ижодий таълим.

Таълимнинг замонавий парадигмасини ижтимоий-шахсли, шахсга йўналтирилган, инсонпарварлик деб номлаш қабул қилинган. Замонавий таълимнинг мақсади ўқувчининг ижтимоий аҳамиятга эга хусусиятларини таълим ва тарбия орқали ривожлантиришдир. Ижтимоий - шахс таълим типини амалга оширишнинг асосий усули муаммоли, дифференциаллашган, рефлексив, мулоқотли, таълим ва тарбиянинг педагогик технологиялари, жамоавий ижодий фаолият технологияси ва бошқалардан фойдаланиш ҳисобланади. Бу технологиялардан ҳар бири ўқувчи шахсининг камолотида, унинг ижтимоийлашувида муҳим роль ўйнайди.

Педагогик технологияларнинг энг эътиборга молик жиҳатларини санаб ўтамиз:

1. Технология муайян педагогик ғоя учун ишлаб чиқилади, унинг асосида муаллифнинг аниқ методологик, фалсафий позицияси туради.
2. Педагогик таъсирлар, операциялар ва мулоқотнинг технологик боғлиқлиги қатъий мақсадга йўналтирилиб, аниқ кутиладиган натижа шаклида ифодаланади.
3. Технология ўқитувчи ва ўқувчининг (келишув асосида) ўзаро ҳамкорлигини назарда тутиб, индивидуаллаштириш ва дифференциациялаш принципларини инобатга олган ҳолда болада ўзини англаш, эркин танлаш ва масъулиятлик ҳисси ҳамда субъект хусусиятлари шаклланиши учун ўз-ўзи билан диалог олиб бориш фазилатларини юзага келтиради. Фақат диалог орқали ҳаётий позиция, ички «мен»ининг борлиқ билан онгли алоқаси шаклланади.

МАКТАБЛАРДА ТАЪЛИМНИ ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ

Гулямов Д.Р.,

Ўзбекистон ФА Навоий бўлими илмий котиби

Нурбоев Қ.М.,

Ўзбекистон ФА Навоий бўлими раиси ўринбосари

Жамиятнинг ҳозирги кундаги, глобал ривожланиш босқичида гуманитар, ижтимоий ва табиий фанлари усулларини ўзаро уйғун қўллаш – таълим олувчи бош миясининг ўқув маълумотларини ўзлаштириш механизмлари хусусиятларини ҳисобга олиб таълим жараёнини ташкил этиш асосида янги билимларни эгаллаш ва методологиясини бойитиш имкониятини яратиш муҳим вазифалардан ҳисобланади. Таълим муассасаларида ўқитиш ва тарбиялаш жараёнларига замонавий таълим дастурлари ва услубларини жорий қилиш, таълим олувчиларнинг ҳар томонлама ривожланишлари учун шароит яратиш ҳамда бу вазифаларни амалга ошириш учун педагог ва мутахассисларнинг касбий компетентлигини ошириш талаб қилинади [Мирзиёев, 2017].

Таълим тизими самарадорлигини ошириш механизмларини тадқиқ этиш асосида янги билимларни эгаллаш ва методологиясини бойитиш мақсадида педагог-ўқитувчилардан таълим-тарбия жараёнида таълим олувчи шахсини ҳар томонлама ва чуқур билишларини, уларнинг физиологик хусусиятлари билан бир қаторда нейропедагогик ўзига ҳосликларини, улар бош мияси ташкил этилишининг когнитив хусусиятларини ҳисобга олиниши талаб этилади. Бу борада сўнгги йилларда таълим тизими тараққий этган давлатлар (Англия, Франция, АҚШ, Япония, Россия)да когнитив нейрология - нейропедагогика фани мустақил фан соҳаси сифатида

шаклланаётган бўлиб, бу фан “инсонга қандай таълим бериш керак?” деган ўта муҳим саволга жавоб топишда салмоқли ижобий натижалар бермоқда.

Нейропедагогика инновацион таълим муҳитини ташкил этишда – унинг интегратив назарий базасини, умумий методологиясини ҳамда аниқ диагностик ва коррекцион технологияларини яратишда самарали қўлланилиши мумкин бўлиб, қуйидаги ҳолатларга асосланилади:

- ҳар бир инсоннинг таълим олиш, атроф-муҳитни тушуниш ва тафаккур қилиш жараёни турлича кечиши;
- таълим жараёнини режалаштириш ва ташкил қилишда ҳар бир индивид бош мия яримшарлари фаолиятининг ўзига ҳосликларини ҳисобга олиш ;
- таълим олувчиларнинг бош мия яримшарлари латераллигини ҳисобга олиб ўқитишни амалга ошириш;
- таълим олувчиларда, учраши мумкин бўлган чапақайлик муаммосини ҳисобга олиш;
- турли жинсдаги болалар психикасидаги фарқни ҳисобга олиб ўқув машғулотларининг гендер йўналганлигини таъминлаш [Сиротюк, 2003: Кузьмина, 2014; Gulyamov, Nurboev, 2021].

Бунинг учун педагог-ўқитувчилар, энг аввало, таълим олувчиларнинг индивидуал хусусиятларини аниқ билишлари ва шунга асосан шахсий фаолият самарадорлигини оширишнинг метод ва усулларини танлашлари, бу методларни модификация қилиб боришлари мақсадга мувофиқ бўлади.

Таълим муассасаларида болаларнинг билиш жараёни самарадорлигини янада ошириш учун ўқитиш жараёнининг турли босқичларида таълим олувчилар бош мия яримшарларининг ҳар бирини фаоллаштирувчи, яъни “мияга кириш” имконини берувчи турли методларни синтезлаш таклиф қилинади [Кузьмина, 2014]. Ижодий, илмий, эвристик вазифалар нафақат ўнг яримшари етакчи бўлган, балки чап яримшари етакчи бўлган ўқувчилар учун ҳам берилиши уларга ўз куч ва қобилиятларини синаб кўришлари учун имконият яратади.

Ўқувчиларнинг билиш фаолияти самарадорлигини ошириш уларнинг индивидуал хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда таълим жараёнини ташкил этишни назарда тутди. Бунда ўқитувчиларнинг қуйидаги шартларга риоя қилишлари мақсадга мувофиқ бўлади:

- таълим-тарбия жараёнининг мақсад ва вазифаларини аниқ қилиб белгилаш;
- шакллантирувчи баҳолаш;
- ўқув маълумотларини турли латералликда тақдим этиш;
- турли латералликка эга бўлган ўқувчилар тафаккурининг ўзаро ҳамкорлигини шакллантириш;
- машғулот давомида кўтаринки эмоционал-руҳий ҳолатда бўлиш;
- ўқувчи ташаббусининг устуворлиги;
- тафаккурнинг билимдан устуворлиги;
- вазифаларни индивидуал даражада дифференциаллаш [Сиротюк, 2003].

Болаларнинг индивидуал хусусиятларини аниқлаш қуйидаги тарзда амалга оширилиши керак бўлади:

- ўқувчиларнинг тафаккур стратегияси ва афзал кўрадиган репрезентатив тизимларини нейропедагогик диагностика методлари воситасида аниқлаш. Ушбу шартларнинг бажарилмаслиги натижасида таълим олувчилар томонидан маълумотларини тушуниб ўзлаштириш 30%гача камайиши мумкин [Сиротюк, 2003];

– ўқувчилар билан “тескари алоқа”ни эътиборга олган ҳолда мақсадга эришишга йўналтирилган вазифаларни босқичма-босқич деталлаштириш. Масалан, ўнг яримшари етакчи бўлган ўқувчилар учун машғулоти мақсадини аниқлаш – уларда ўзини англаш мотивациясининг шаклланиши учун муҳим омил бўлиб хизмат қилади;

– маълумотларни ўқувчилар томонидан ўзлаштириш жараёнида юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликларни олдиндан аниқлаш. Маълумки, ҳар бир ўқувчи тафаккурининг тезлиги, диққатининг жамланиши, хотирасининг ҳажми ва тури каби кўрсаткичлари билан бошқа тенгдошларидан фарқ қилади. Шунинг учун ўқувчилар томонидан маълумотларни ўзлаштирилишида ўқитувчи мазкур фарқни ҳисобга олиши керак. Муваффақиятга эришганда рўй берадиган илҳомланиш ўқувчиларда билишга қизиқишни фаол шакллантиради.

– маълумотларни тақдим этишда ёрқин кўرғазмали-образли мисоллар, ассоциациялар, таъсирчан нутқ ва мусикий ритмлардан фойдаланиш. Чунки яхши кайфиятда инсон бош миясининг иш самарадорлиги сезиларли даражада ортади [Ахутина, Золотарева, 1997].

– технологияни қўллаш жараёнида индивидуал хусусиятлари нуқтаи-назаридан ўқувчиларнинг маълумотларни қабул қилишларини назорат қилиб бориш;

– ўқувчилардаги индуктив ёки дедуктив, мантикий кетма-кет ёки абстракт-образли тафаккур стратегияларини ҳисобга олиб маълумотларни ҳавола қилиш;

– ўқувчилар маълумотларини қабул қилишларида ва ўқув топшириқларни бажаришларида уларнинг репрезентатив тизимлари (V, A, K, D)ни фаоллаштиришни афзал кўриладиганидан бошлаш [Gulyamov, Nurboyev, 2021].

Шундай қилиб, мактаб ўқувчисининг шахсий фаолият самарадорлигини ошириш учун ўқитиш метод ва технологияларини модификация қилишда юқорида келтирилган ҳолатларга ва шартларга таяниб таълим олувчиларнинг маълумотларни қабул қилиш, қиёслаш, ўзлаштириш ва тескари алоқа механизмларидаги ўзига ҳосликларини ҳисобга олиш уларнинг янги билимларни чуқур ўзлаштиришлари, улардаги мавжуд истеъдодни жадал ривожлантириш ва ўқув фаолияти жараёнида тўлиқ намоён қилишларига имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 12 июлдаги 577-сон қарори.
3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. – Тошкент: “Ўзбекистан”, 2017. – Б.163.
4. Gulyamov J.R., Nurboyev Q.M., Khuzhakulov N.T., Murodova D.D. Synthesized learning method: neuropsychological binary lecture / Journal of Physical Education and Sport ® (JPES), Vol 21 Issue 6, Art 357 pp 2588-2598, October.2021 online / <http://hozir.org/synthesized-learning-method-neuropsychological-binary-lecture.html?page=5>.

ЎРТА ОСИЁ ХОНЛИКЛАРИ ЎРТАСИДАГИ САВДО ЙЎЛЛАРИ ВА АЛОҚАЛАРИНИНГ УМУМИЙ ТАСНИФИ. (XIX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ)

Сафаров Т.Т.,

ТИҚХММИ МТУ Бухоро табиий ресурсларни бошқариш институти доценти

Аннотация: Ушбу мақолада Ўрта Осиёлик савдогарларнинг хонликлар ўртасидаги савдо йўллари ва алоқаларининг умумий таснифи, савдо йўлининг йўналишлари,

савдо муносабатларида шаҳарларнинг тутган ўрни, уларни босиб ўтишга кетган вақт, асосий маҳсулотлар ва уларнинг қиймати ҳақида фикр мулоҳаза юритилган.

Калит сўзлар: савдо-сотик, савдо йўли, савдогар, маҳсулот, ҳунарманд.

Annotation: This article discusses the general classification of trade routes and relations between Central Asian traders between khanates, the directions of trade routes, the role of cities in trade relations, the time taken to conquer them, the main products and their value.

Keywords: trade, trade route, trader, product, artisan.

Аннотация: В данной статье рассматривается общая классификация торговых путей и отношений среднеазиатских торговцев между ханствами, направления торговых путей, роль городов в торговых отношениях, время их завоевания, основные продукты и их значение.

Ключевые слова: торговля, торговый путь, торговец, товар, ремесленник.

Ўрта Осиё хонликлари ўртасидаги савдо-сотик алоқалари минтақада қарор топган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий вазиятдан келиб чиққан ҳолда ривожланиб борган. XIX асрда минтақадаги учта давлат, яъни Қўқон, Хива ва Бухоро хонликлари ўртасида ўзаро ички ва ташқи савдо йўлга қўйилган, шунингдек уларни Афғонистон, Ҳиндистон, Хитой, Эрон, Россия давлатлари билан боғловчи савдо йўллари кўп асрлик савдо алоқалари жараёнида ривожланган бўлиб, уларнинг энг муҳимлари Буюк ипак йўли давридаёқ шаклланиб, қадимдан фаолият кўрсатиб келган. Қўшни давлатлар билан савдо-сотик алоқаларида аввало ички савдо йўллари орқали ташқи йўللarga чиқиларди. Хонликларда кўпгина йирик шаҳарлар, хусусан, Қўқон хонлигида Қўқон, Андижон, Наманган, Марғилон, Тошкент шаҳарлари, Бухоро амирлигида Бухоро, Қарши, Самарқанд, Чоржўй, Шаҳрисабз, Термиз шаҳарлари, Хива хонлигида, Хива, Қўнғирот шаҳарлари ўша даврнинг асосий савдо марказлари бўлиб, улар билан боғланган савдо йўллари ҳар бир мамлакат иқтисодий ҳаётида муҳим рол ўйнаган.

Ушбу шаҳарларда ҳунармандчиликнинг яхши йўлга қўйилганлиги оқибатида ишлаб чиқарилган товарлар Ўрта Осиёнинг ички ва ташқи бозорида кўп микдорда сотилган. Тўқимачилик, кулолчилик, курул-яроғ ва турли-туман рўзғор буюмларини ясаш билан машҳур бўлган ушбу шаҳарлар ўзаро савдо-сотик орқали чамбарчас боғланган эдилар. Хива ва Бухоро, Бухоро ва Самарқанд, Бухоро ва Тошкент, Бухоро ва Марғилон, Тошкент ва Қўқон, Самарқанд ва Қарши ўртасидаги савдо алоқалари XIX асрнинг ўрталарида жуда юқори даражада бўлиб, мазкур шаҳарлар ўртасидаги маданий жараёнларга ҳам таъсир этган.

Қўқон, Марғилон ва Наманган шаҳарларида ип ва ипак матолар (атлас, шойи, бекасам, адрас, чит, бўз ва ҳ.) тўқилган. Шунингдек, бошқа ҳунармандчилик тармоқларида хўжалик асбоблари, деҳқончилик учун керакли ускуналар, курул-яроғлар, заргарлик буюмлари, қоғоз ва бошқа буюмлар ишлаб чиқарилган[1].

Бухоро, Самарқанд, Хўжанд ва Тошкент йирик ҳунармандчилик марказлари сифатида шуҳрат қозонган. Бу шаҳарларда минглаб кишилар ҳунармандчилик билан шуғулланар эди. Йирик шаҳарлардаги кўпгина маҳаллалар ҳунармандчилик тармоқлари номи билан аталганлиги бежизга эмас. Тошкентдаги «Ўқчи», «Камолон» маҳаллаларида ўқ ва камонлар ишлаб чиқарадиган ҳунармандлар яшаган. Самарқанд шаҳрида «Заргарон», «Челангарон», «Камонгарон», «Мисгарон», «Сандиксозлар», «Тўқимадўзлик», «Бўёқчилар» каби ҳунар масканлари, маҳаллалари бўлган ва ҳоказо. Ҳунармандларнинг маҳсулотлари ички ва ташқи бозорларнинг муҳим буюмлари сифатида жуда қадрланган.

Бу даврга келиб Бухоро амирлигининг Россия билан элчилик ва савдо алоқалари юқори даражага кўтарилган бўлиб, у амирлик учун тайёр маҳсулотлар бозори сифатида катта аҳамият касб этган.

Эътироф этиш лозимки, Ўрта Осиё хонликлари ўртасидаги ўзаро зиддиятлар, ҳудудий келишмовчиликлар, ҳарбий тўқнашувлар юз бериб турса-да, моддий эҳтиёжлар туфайли ўзаро савдо-сотик олиб бориш, ўзаро хўжалик алоқалари ўрнатиш узлуксиз давом этган. Шу сабабли хонликлар ўртасида савдо-сотик йўлга қўйилиб, ҳеч қачон бутунлай тўхтамаган ва бунда савдо йўллари муҳим аҳамият касб этган. Ўзаро урушлар давомида, ҳар бир ҳукмдор савдо йўллариغا ягона ҳукмронлик ва ҳомийлик қилишга интилиб келган.

Савдо алоқаларининг юксалиб боришида қадимий карвон йўлларининг ўзига хос ижобий таъсири бўлиб, бу йўллар XIX асрнинг ўрталаригача савдо-сотик ривожига муҳим рол ўйнаб келган[2].

Ўрта Осиё хонликлари ўртасидаги ўзаро савдо йўллари текисликлар, тақирликлар, баланд-пастликлар, қумликлар, тоғлик жойлар, қир-адирлар, жарликлар, довонлар орқали ўтганлиги учун уларни қатъий назорат қилиш иши қийинчилик туғдирган. Айниқса, мавсумий муаммолар, баъзи йўналишларнинг фақат мавсумий амал қилишига сабаб бўлган. Ҳамма вақт ҳам йўллар хавфсизлиги тўлиқ таъминланмаган. Одатда савдо йўллари давлат хазинаси ҳисобидан таъмирланмасдан, кўп ҳолларда ҳашар йўли билан улар қурилган ва таъмирланиб турилган.

Ўрта Осиё хонликлари ўртасидаги ўзаро савдо йўллари ўзининг тузилиши, хусусиятига кўра карвон йўллари ва сув йўллари бўлинган. Ички савдода от арава юрадиган йўллардан ҳам фойдаланилган, аммо улар жуда кам эди. Ички савдо-сотик асосан юк ортилган ҳайвонлар юрадиган йўллар орқали олиб борилиб, савдо йўлларида асосан, от, туя, хачир, баъзан эса эшаклардан ҳам фойдаланилган[3].

Карвон йўллари ҳам йўлнинг тузилиши ва хусусиятига қараб бир-биридан фарқланган. Чунончи, текисликлар орқали юриладиган йўл, баланд-пастликлар (қир-адир) орқали юриладиган йўл, тоғликлар (довон) орқали юриладиган йўл. Сув йўллари ҳам юкларни ташувчи транспорт воситасига қараб фарқланган: анъанавий қайиқчилик йўли ва кемачилик (мотор, двигатели бор) йўли ва ҳоказо.

Хива хонлиги билан Бухоро амирлиги ўртасидаги савдо-сотик алоқаларида карвон йўли билан бирга Амударё сув йўлидан ҳам фойдаланилган бўлса, Бухоро амирлиги билан Қўқон хонлиги ўртасида эса қуруқлик ва тоғликлардан ўтадиган карвон йўллари асосий савдо йўллари ҳисобланган.

Бухоро амирлигида, умуман, Ўрта Осиёнинг арава юрадиган йўлларида икки ғилдиракли аравадан кенг фойдаланилган. Араванинг ғилдираклари жуда баланд бўлиб, диаметри 1 саженга* тенг эди. Аравалар учун ясалган ғилдиракнинг асосий қисми ёғочдан тайёрланар, уни фақат ташқи томондан, яъни сиртки қисми юпка темир билан қопланган эди. Бундай нусхадаги аравага тўғри йўлларда 30 пудгача (480кг) юк ортиш мумкин бўлган[4].

Тўрт ғилдиракли аравалар маҳаллий аҳоли томонидан ишлатилмаган. Фақатгина XX асрнинг бошларига келиб, икки ғилдираги темирдан, икки ғилдираги ёғочдан ясалган аравалар пайдо бўлган ва улардан Бухоро амирлиги ҳудудидаги Термиз, Чоржўй каби савдо марказларига юк олиб боришда фойдаланилган.

Бухоро амирлигининг Ғарбий ва Зарафшон дарёси бўйларидаги шаҳар ва қишлоқларида аравада юк ва йўловчи ташиш кенг тарқалган. Аммо, Шарқий Бухорода (ҳозирги Тожикистон Республикаси) арава тўғрисида одамлар деярли тасаввурга эга эмасдилар. Сабаби – йўлларнинг асосий қисмини тоғ йўллари ташкил

этиб, бундай ҳолатда аравадан фойдаланишнинг иложи йўқ эди. Шунга қарамай ХХ аср бошларига келиб, Шарқий Бухорода, шу жумладан Ҳисор ва Кўлоб бекликларида ҳам аравадан фойдалана бошланган.

Қўқон хонлиги йўлларида соябонли аравалардан фойдаланилган. Бу аравалар ғилдиракларининг катталиги билан ажралиб турган ва маҳаллий халқ тилида «Қўқон арава» деб юритилган. Хоразм аравалари ўзининг тузилиши жиҳатидан бошқачароқ бўлгани боис, уларни «Хоразмча арава» деб аташган[1]. Қўшиладиган уловга кўра от арава, туя арава, хўкиз арава, хачир арава, эшак арава каби аравалар фарқланган.

Ўрта Осиё хонликлари ўртасидаги ўзаро савдо йўлларида юк ташишда асосий транспорт воситаси ролини аравалар эмас, балки туялар, отлар бажарган. Баъзи жойларда хачир ва эшаклардан ҳам фойдаланилган. Туянинг устига махсус юк ортиладиган мослама боғланиб, ёғочдан ясалган мосламага 16 пудгача* бўлган (256кг) юк ортилган.

Туя бўлмаган жойларда (тақирлик, паст-текислик, тоғлик жойларда) эса юкларни ташишда отлардан фойдаланилган. Одатда бир отга қамишдан кажава боғланиб, унга 8 пуд (128 кг) юк ортилган.

Отга 10 пуд ғириликдаги (160 кг) юк ортилганлиги ҳам адабиётларда қайд этилган. Юк ортиладиган туялар бир ва икки ўрқачли бўлиб, икки ўрқачли туялар Ўрта Осиёда табиатан кўпроқ учрайди. Икки ўрқачли туяларга Хивада, Бухорода (Хивага ва Россияга юк жўнатишда) истисно тариқасида 18, 19 ва 20 пуд юк ортилган. Бир ўрқачли туялар табиатан камроқ бўлгани сабабли, улардан кўп фойдаланилмаган. Бундай туяларга, одатда 20-24 пуд юк ортилган[6].

Ўрта Осиёдан Эрон, Ҳиндистонга юк олиб боришда хачирлардан ҳам фойдаланилиб, уларга 20 пудгача бўлган юклар ортилган. Улар туяга қараганда анча тезроқ ҳаракат қилиб, туялар 15 кунда босиб ўтадиган масофани хачирлар 12, 13 кунда босиб ўтган.

Отлар гарчанд улар туяларга қараганда икки барабар камроқ юкни таший олсалар-да, уларнинг тезлиги туяларга қараганда икки, ҳаттоки уч марта юқорироқ бўлгани учун юкни ташиш харажатига бир хил нарх белгиланган.

Ўрта Осиё савдо қарвонларида эшакдан ҳам фойдаланилган Хива, Бухоро ва Тошкентдан катнайдиган қарвонлар таркибида кам сонли бўлса-да эшаклар бўлган. Жуссаси кичкина бўлишига қарамай эшаклар юк кўтаришда қарийб отларга тенглашган. Улар ҳам отларга ортилган юкларни бемалол таший олган ва қарвон йўлининг барча қийинчиликларига (сувсизлик, каттик, дағал хашакни истеъмол қилиш) туядек чидамли бўлган. Одатда эшакка 4-5 пуд юк ортилган.

Агар қарвон йўли жуда узоқ бўлмаса, яқин масофаларда эшакларга 8, баъзан 10 пудга яқин юк ортилган.

Ўрта Осиё хонликларининг ўзаро савдосида кўмир ва туз билан савдо қилиш ўзига хос ривожланган. Хива хонлиги ва Бухоро амирлигида саксовулдан тошкўмир тайёрланган. Амударё бўйлаб Уч-ўчоқ, Қизилрабат, Сартарош деган жойларда саксовулни оловда куйдириб тошкўмир ҳосил қилинган. Хива хони ҳар йили 4 марта тошкўмир ташиб келтириш учун Амударё қирғоқларига 10 тагача қайиқ-кемалар жўнатиб турган. Бу пайтда Шарқий Бухорода ҳам тошкўмир тайёрланиб, мамлакат ички бозорларида сотилган. Амударё бўйлаб, Петро-Александровскдан 30 верст масофада, дарёнинг чап қирғоғида туз юклайдиган пристан бўлиб, ундан йилига ўртача 500 қайиқ туз юкланиб Қўнғирот ва бошқа жойларга сотилган[7].

Бухоро амирлигининг ички ва ташқи йўлларининг йўналишлари ва улар масофаси қуйидаги жадвалда акс этган:

Т/Р	Йўлнинг номланиши	Узунлиги
1	Каттақўрғон-Қандак	283 версть
2	Чоржўй-Керки	231,5 версть
3	Кармана-Керки	207,5 версть
4	Эски Бухоро-Қарши	163,7 версть
5	Қарши – Бурдалиқ	127,5 версть
6	Жом-Қарши	98 версть
7	Янги Чоржўй-Вамур	2338,5 версть
8	Самарқанд-Термиз	373,5 версть
9	Жомбой-Китоб	65,6 версть
10	Қарши – Ғузор	45 версть
11	Қарши-Келиф	207,5версть
12	Келиф-Шеробод	82 версть
13	Шахрисабз-Қарши	95,7 версть
14	Абдуллахон-работ-Игорчи	38,5версть
15	Дарбент-Гарм	405,5версть
16	Шахрисабз-Регар	155 версть
17	Панжикент-Қоратоғ	148,5версть
18	Хақ-Кофирнигон	97 версть
19	Термиз-Денов	141 версть
20	Ҳисор-Айваж	186 версть
21	Ҳисор-Қободиён	153 версть
22	Файзобод-Сарой	174 версть
23	Гарм-Чубек	197,3 версть
24	Тут-Каттапўшон	77,5 версть
25	Тоби Дара-Каллаиҳум	49,5 версть
26	Тоби Дара-Каллаванч	228,5 версть
27	Янги Марғилон-Гарм	320 версть
28	Мас-Хороғ	252 версть
29	Чоржўй-Кабакли	125 версть
30	Каттақўрғон-Петроалександровск	577 версть
31	Қоракўл-Нурота	200 версть
32	Нурота-Сарой	85 версть

Бу йўлларнинг бир қисми Бухоро амирлигини бошқа хонликлар билан боғлайдиган йўллар қаторига кирган. Масалан, Каттақўрғон-Қоракўл-Майли Тўқай-Петроалександровск (577 версть) йўли Бухоро амирлиги билан Хива хонлигини боғлаб турган. Ушбу йўл қадимий карвон йўлларида бири бўлиб, бу ерда ҳам арава, ҳам карвон юрадиган йўлнинг асосий қисми эса текисликдан ўтиб, йўлнинг айрим жойларидагина катта бўлмаган қумликлар мавжуд эди. Янги Марғилон-Гарм йўли (320 версть) Қўқон хонлиги билан Бухоро амирлигини боғлаб турадиган йўл ҳисобланган. Ушбу йўл асосан, юк ортиб юриладиган карвон йўли бўлиб, у бир неча довлардан ўтган.

Йўлларнинг бир қисми мавсумий бўлиб, фақат баҳор ва ёз ойларида улардан фойдаланилган. Панжикент-Қоратоғ йўли, Ҳисор-Айваж йўли, Хақ-Кофирнигон йўллари асосан довлар орқали ўтган бўлиб, қишда ёпиқ бўлган.

Бир қисм йўллар асосан текислик, пасттекисликлар оша ўтиб, улар орқали аравадан фойдаланиб юк олиб ўтиш мумкин эди. Жумладан, Шахрисабз-Қарши, Қарши-Ғузор, Чоржўй-Кабакли, Нурота-Сарой, Каттакўрғон-Қоракўл, Бухоро-Нурота йўллари бу кабилар қаторига киритиш мумкин.

Ҳисор-Қободиён (153 версть) йўли дарё кечувлари орқали ўтган. Ушбу йўл баланд бўлмаган ўнлаб тоғ довлари орқали ўтган бўлиб, кейин қайиқлар билан Вахш дарёси кечувидан ўтилган. Самарқанд-Термиз (373,5 версть) йўли почта йўли ҳисобланиб, унда 15 та почта маҳкамаси ва почта от-уловлари ташкил этилган эди.

Бухоро амирлигининг йирик марказларини боғлаб турадиган йўлларнинг аксарияти қадимдан амал қилиб келган карвон йўлларида иборат бўлиб, улар: Жомбой-Китоб, Қарши-Келиф, Дарбент-Гарм, Шахрисабз-Регар, Келиф-Шеробод, Тоби Дара-Каллаванч, Гарм-Чубек йўналишларида фаолият кўрсатган.

Бухоро ва Қўқон хонликларидаги тоғлик районларда, тоғ довлари орқали ўтган йўллардан йилнинг ноябрь ойидан то март ойигача бўлган даврда фойдаланиб бўлмаган. Уларга қуйидагиларни киритиш мумкин: 1) Гарм билан Марғилон ўртасидаги йўл; 2) Каллаи Хум билан Лангар ўртасидаги йўл; 3) Қоратоғ билан Самарқанд (Мур довлари орқали) ўртасидаги йўл; 4) Самарқанд-Термиз йўлининг айрим шаҳобчалари (Ҳисор ва Бойсун). Ушбу йўллардан йилнинг киш фаслида фойдаланиш имкони йўқ эди. Фақат маҳаллий аҳоли томонидан эшак билан юк ташиш мумкин бўлиб, от ва туялардан ташкил топган карвонлар ҳаракати мавсумий эди.

Бухоро амирлиги билан Хива хонлиги ўртасида Астрахан орқали олиб келинган рус қозонлари, темирдан ясалган буюмлар билан устувор савдо-сотиқ олиб борилиб рус савдогарлари олиб келган чарм-тери, ипак хом ашёси (пилла), кунжут ва бошқа нарсалар сотилган. Бу маҳсулотлар эвазига Бухоро амирлиги Хива хонлигини тамаки билан таъминлаган. Тамакидан кейинги ўринда турадиган маҳсулотлар ип-газламалар эди.

Хивадан Бухорога борадиган карвон йўлининг энг қисқа масофаси 335 версть бўлиб, бу йўлнинг асосий йўналиши Азарис, Кукертли, Учўчоқ, Шўрбулоқ, Аграбод, Чоргўши, Бухоро йўналишлари бўйлаб ўтган. Бухородан Хивага борадиган карвон йўлининг асосий йўналиш Кукертлига боргандан кейин тармоқланиб, Хивага иккита йўналишда давом этган. Биринчи йўл: Кукертлидан Урганчга қадар – 144 версть, Урганчдан Хивагача – 24 версть эди. Иккинчи йўл: Кукертлидан Азарисгача – 72 версть. Демак, биринчи йўлдан борадиган карвон 368 версть масофани, иккинчи йўлдан борадиган карвон эса 344 версть йўлни босиб ўтишига тўғри келган.

Хивадан Бухорога карвонлар орқали юк ташиб келтиришда сув йўлидан ҳам фойдаланилган. Дастлаб юклар Хивадан Урганчга олиб келиниб у ердан Амударёдаги кемаларга юкланиб, Амударё бўйлаб олиб келинган[8]. Чоржўйга келтирилган юклар бу ердан туяларга ортилиб Қоракўлга ва у орқали Бухорога етказилган. Демак, юклар Хивадан Урганчгача туяларда, Урганчдан Чоржўйгача кемаларда, Чоржўйдан бошлаб то Бухорогача (Қоракўл орқали) яна туяларда ташилган. Бу йўналишда бир урганч ботмон (яъни 2 пуд 16 фунт*) юкни сув орқали ташиб келтирилгани учун икки танга кира ҳақи олинган. Қуруқлик орқали юкларни Урганчдан Хивага олиб келишда юк ташувчилар ҳар бир туядаги юк учун бир тангадан, Тошҳовуздан Хивагача ҳар бир туядаги юк учун 7 тангадан кира ҳақи олишган. Қисқа масофаларда юклар эшакларда ташилган, шаройтга қараб, 4 пуддан 8 пудгача бўлган юклар эшакка ортилган ҳамда юк ташиш учун 5 тангадан 10 тангагача кира ҳақи олинган. Хивадан Бухорогача

куруқлик йўли билан юк ташиб келтиришда ҳар бир туядаги юк учун 1-1,5 тилла кира ҳақи олинган. Агар туялар бухороники бўлса йўлни 10 кунда босиб ўтган, агар қирғизларнинг туяси* бўлса 15 ёки ундан ҳам ортиқроқ кунда масофа босиб ўтган. Хивадан Бухорогача от билан 4-5 кунда бориш мумкин эди. Агар арғумоқ отлар бўлса, бу йўлни 3 кунда босиб ўтиш мумкин бўлган. Юклар Бухородан Хивага ташилганда ҳам юк учун тўланадиган сарф-харажат бир хил эди, яъни Хивадан Бухорогача бўлган харажатлар билан тенг бўлган.

Бухоро ва Хивани бирлаштирадиган йўл Кукертли харобасидан ўтган. Бу ердан юклар Ильчик ва Уст-юрт орқали ўтказилиб, қайиқлар билан Хонқага жўнатилган. Ильчикдан ёки Уст-юртдан карвон йўли Бухоро орқали Самарқанд, Жиззах ва Тошкентга қараб йўналган бўлиб, унинг узунлиги 970 верстни ташкил этган. Ушбу йўлнинг асосий қисми аҳоли яшайдиган манзиллардан ўтиб, йўл бўйлаб карвоннинг сув билан таъминланиши учун зарур шароитлар (суви ичишга яроқли бўлган кудуқлар) мавжуд эди. Албатта, йўлнинг бир қисми сув йўлидан иборат бўлган. Амударё билан Бухоро оралиғидаги йўлнинг 28 версть масофани қумлик ташкил этган.

Қўқоннинг, Хива ва Бухорога қараганда қўшни мамлакатларга сотадиган, ўзида ишлаб чиқарилган маҳсулотлари кўп бўлмай, у асосан Россияда, Бухоро ва Хитой Туркистони (Қашқар)да ишлаб чиқарилган маҳсулотлар билан савдо-сотиқ олиб борган.

Бухородан Қўқонга асосан, пахта хом ашёси, қорақўл тери, ип-газлама, чит каби товарлар олиб борилган. Қўқондан Бухорога эса ипак, ипак матолар, мевалар ва Хитойдан келтирилган ипак матолар, қандил буюмлар олиб келинган.

Бухородан Қўқонгача борадиган савдо йўли 615 верстни ташкил этган. Йўлнинг асосий йўналиши – Самарқанд, Янгикўрғон, Жиззах, Зомин, Ўратепа, Хўжанд, Маҳрам, Бешариқ ва Қўқон бўйлаб ўтган.

Бухородан Самарқанд, Қўқон орқали Тошкентга борадиган савдо йўли 711 верстни ташкил этиб, тўғридан тўғри Бухородан Тошкентгача бўлган масофа 524 верстга тенг.

Тошкентдан Жиззах ва Самарқанд орқали Бухорогача 13-15 кунда карвон етиб келган. Ҳар бир туя учун, яъни юк ташиб келгани учун карвонбоши 2-2,5-2,75 тилло танга олган. Тошкентдан Қўқонгача товарлар ҳам туяларда, ҳам отларда олиб борилган. Бу масофани, одатда карвонлар 5, 6, 7 кунда босиб ўтган. Южен Скуйлер маълумотиға кўра Тошкентдан Қўқонга Хўжанд орқали борганда карвонлар бу масофани 8-10 кун оралиғида босиб ўтган ва бу 200 мил*дан иборат бўлган. Бир туя юк учун 12-15 танга, бир от юк учун 10-12 танга берилган. Қўқондан Бухорогача юк олиб келиш учун тўланадиган сарф-харажат Тошкентдан Бухорогача қанча бўлса, шунчани ташкил этган[9].

Ўрта Осиё савдо йўлларининг муҳим таркибий қисми сифатида йўлбўйи иншоотларининг аҳамияти катта бўлган. Жамиятнинг тараққий қилиши ҳамда қурилиш меъморчилик соҳасида эришилган ютуқлар, савдо-сотиқнинг ривожланиши талаблари савдо йўллари бўйида махсус иншоотлар барпо этилишини тақозо этган. Ички ва ташқи алоқалар ривожини, карвон йўлларида хавфсизликни таъминлаш ва хизмат кўрсатиш тизимини ривожлантириб боришни талаб этган.

Йўлларда хавфсизликни таъминлаш давлат назоратида турган. Манбаларда сарбозлар дашт ва чўллар орқали ўтувчи карвон йўлларидаги махсус работларда жойлаштирилиб карвонларни қароқчиларининг хужумларидан ҳимоялаш вазифаси

юклатилган. Ўрта Осиё хонликлари ўртасидаги савдо йўллари бўйлаб ўнлаб работлар*, карвонсаройлар**, сардобалар*** қурилган. Масалан, Бухоро-Самарқанд йўли бўйида жойлашган машхур – Работи Малик карвонсаройи, Бухоро-Қарши йўли бўйида жойлашган Қоровулбозор карвонсаройи, сардобаси, Касби, Қарши, Қамашси сардобалари, Бўзачи работи савдо карвонлари хавфсизлигини ҳамда уларни ичимлик суви билан таъминлашда муҳим рол ўйнаган. Карвонларни сув билан таъминлашда кудуклар ҳам катта рол ўйнаган. Ўрта Осиёнинг дашт ва чўлларида қадимдан кўплаб кудуклар барпо этилгани маълум. Кўриб чиқилаётган даврда Бухоро-Марв оралиғидаги чўл ҳудудида кудуклар 2-5 сажендан 10-11 саженгача чуқурликда қазилган.

Ўрта Осиёнинг йирик шаҳарларидаги карвонсаройлар ҳам савдо алоқалари ривожига боғлиқ ҳолда фаолият кўрсатган. Карвонсаройлар сони биз кўриб чиқаётган даврда ортиб борган. Масалан, XIX асрнинг 60-йилларида, Китобда 3 та, Шаҳрисабзда 7 та, Қўқонда 6 та карвонсарой савдогарларга хизмат қилган. XIX асрнинг 70-йилларига оид бошқа бир манбада Самарқанд шаҳрида 33 та карвонсарой бўлганлиги, шулардан 9 таси ҳиндларга тегишлилиги, Бухорода эса 50 та карвонсарой бўлганлиги, ҳар қайси миллат ўз карвонсаройига эга эканлиги, ҳар бир карвонсаройда 1500-2000 туя сиғиши ва айнан улгуржи савдо-сотик шу ерда амалга оширилиши, олиб келинган товарлардан бож ва закот ҳам шу ерда олинганлиги қайд этилади.

Йўлбўйи иншоотлари қурилиши XX аср бошларида ҳам давом этди. Мисол тариқасида Қарши-Шаҳрисабз йўлида “Қуниш” – бекат барпо этиш учун Қўшбеги томонидан Амирга ёзилган аризани, Қарши беклигидаги Қамашси қишлоғида Хўжа Набибий томонидан қурилган сардобани келтириш мумкин.

Шу тариқа, Ўрта Осиё хонликлари ўртасидаги савдо йўллари XIX асрнинг охири XX асрнинг бошларида ҳам ўзининг ўтмишдаги анъанавий шакллариини сақлаб қолган бўлиб, бу йўллар асосан карвон йўллари эди. XIX аср мобайнида Ўрта Осиёдаги учта ўзбек хонликлари ўртасидаги хўжалик, иқтисодий алоқалар ҳар бир хонликнинг ўз ички бозори эҳтиёжларини қондиришга ва кўшниллар билан савдо-сотикни юқори даражада амалга оширишга қаратилган эди.

Хулоса қилиб айтганда Ўрта Осиё хонликларининг ўзаро савдо алоқалари маълум бир шартномалар асосида ташкил этилмаган бу эса ўзаро маҳсулот айрбошлаш динамикасининг турлича бўлишига ўз таъсирини кўрсатган. Албатта бундай ёндошувлар савдо йўллари ва алоқалари умумий ҳолатига салбий аҳамият касб этишига хизмат қилган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. Т.12.– Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б.158.
2. Агзамова Г. О караванных путях из Хивы в Оренбург // ОНУ. – Ташкент. 1991. – №12. – С.43.
3. Мавлонов Ў. Марказий Осиёнинг қадимги йўллари: шаклланиши ва ривожланиш босқичлари. – Тошкент: Академия, 2008. – Б.251-254.
4. Логофет Д.Н. Бухарское ханство под русским протекторатом. – СПб.: В.Березовский, 1911. – С.206

ЎЗБЕК ОИЛАЛАРИДА НИКОҲ-ОИЛА МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ТАШКИЛИЙ-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ МУСТАҲКАМЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ

*Рўзикулова А.Т.,
НавДПИ катта ўқитувчиси*

Аннотация: Ушбу мақода ўзбек оилаларида никоҳ-оила муносабатларининг ташкилий-психологик жиҳатлари мустаҳкамлигини таъминлаш, Оилавий муносабатлар психологияси, шарқ халқлари ҳаётида оила қадрият кабат фиклар ёритилган.

Аннотация: В данной статье освещаются вопросы укрепления организационно-психологических аспектов брачно-семейных отношений в узбекских семьях, психология семейных отношений, семейные ценности в жизни народов Востока.

Annotation: This article covers the strengthening of organizational and psychological aspects of marriage and family relations in Uzbek families, the psychology of family relations, family values in the life of the peoples of the East.

Шарқ халқлари ҳаётида оила қадрият сифатида, ҳатто, ҳозирги глобаллашув даврида ҳам ўзининг юксак мавқеини сақлаб қолаётганини эътироф этиш учун асослар етарлидир. Оила миллий маданий ўзига хосликнинг асосий ташувчиси экани, қолаверса, янги даврда янгича фикрлаб, янгича яшашга ўрганган одамлар, аввало, оилада вояга етиши мумкинлиги сабабли барча даврларда, айниқса, миллий истиқлол йилларида ўзбекистонлик психологлар томонидан оила психологияси муаммоларини ўрганишга катта қизиқиш билдирилмоқда. Бу соҳадаги илмий изланишларнинг салмоқли қисми айнан оилавий муносабатлар билан боғлиқ муаммоларни ўрганиш йўналишида ўтказилган.

Ўзбекистонлик психологларнинг оилавий муносабатлар психологияси соҳасидаги аксарият тадқиқотлари эр-хотин муносабатларининг хусусиятлари ва бузилиш ҳолатлари, бу муносабатларнинг ривожланишига таъсир кўрсатувчи психологик омилларни ўрганишга қаратилган.

Оилавий муносабатлар психологияси соҳасида ўзбекистонлик психолог тадқиқотчилар ўтказган бир қатор тадқиқотларда оилада эр-хотин ҳамда бошқа оила аъзолари ўртасидаги муносабатларга хос хусусиятлар унда вояга етаётган болалар психик ривожланишига таъсир кўрсатиши муаммоси ўрганилган. Жумладан, О.А.Абдусатторованинг диссертацион тадқиқот ишида оила муҳитида устувор бўлган эр-хотин муносабатларининг ўсмир фарзандларда жинсий идентификация шаклланишига таъсир кўрсатиш хусусиятлари тадқиқ этилган. Тадқиқот натижалари оила муҳитида устувор муносабатлар услуби ва айниқса, эр-хотин муносабатлари ўсмир ёшларнинг жинсий идентификация жараёнига бевосита таъсир кўрсатиши, унинг мазмуни ва йўналишини белгилаб беришини тасдиқланмоқда. Тадқиқотда эр-хотин муносабатларининг фарзанд жинсий идентификациясига таъсирида уларнинг бир-бирларини қарама-қарши жинс вакили сифатида идрок этиш хусусиятлари, оилавий муносабатлар тизимида лидерликнинг шакли ва намоён бўлиши хусусиятлари акс этиши ўз тасдиғини топди. Аниқланишича, оилавий муносабатларда лидерликнинг ҳамкорлик ва шерикчиликка асосланган услуби ўсмир ёшларда жинсий идентификациядаги ижобий жараёнларни таъминлайди. Хусусан, тадқиқот натижалари тўлиқ оила муҳитида ҳамкорлик ва шерикчиликка асосланган эр-хотин муносабатларидаги эркакнинг ўрни ва роли ҳам ўғил болада эркак жинсига оид идентификацион сифатларнинг намоён бўлиши ва шаклланишига мақбул шарт-

шароит сифатида рол ўйнаши мумкинлигини кўрсатди. Шунингдек, тадқиқотчи томонидан эркакнинг фаол ва етакчи мавқеи, ундаги лидерликнинг сифати ва туридан қатъий назар қиз болада истикболдаги оилавий муносабатларда замонавий аёл-она образига эга бўлиш ва гендер муомала маромларини аниқ тасаввур этишга имкон беришини таъкидламоқда.

Г.В.Хрульнова ўз тадқиқотида ўсмирларнинг стресс ҳолатига хос реакцияларини келтириб чиқарувчи омиллар орасида оиладаги шахслараро муносабатлар билан боғлиқ муаммолар алоҳида ўрин эгаллаши ҳақида хулоса чиқаради. Албатта, оиланинг ва ота-она билан муносабатнинг психик ривожланишга ҳал қилувчи даражада таъсир кўрсатишини аксиоматик ҳолат сифатида тан олсак, тадқиқотчининг ушбу хулосаси қанчалик ҳақиқатга яқин эканини тушунамиз. Бироқ илмий жиҳатдан ва айниқса амалий жиҳатдан ота-она билан муносабат ёки уларнинг ўзаро муносабати хусусиятлари ўсмирга стрессоген омил сифатида таъсир кўрсатиши ҳодисасини эътироф қилишдан кўра бунда қандай жараёнлар ва механизмлар фаоллашиши, умуман, бундай таъсирлашув замиридаги қонуниятлар мазмунини очиб бериш долзарб аҳамият касб этади. Тадқиқотчи Г.В.Хрульнова ўз тадқиқоти вазифаларидан келиб чиқиб, ота-она билан муносабатнинг ўсмир эмоционал ҳолатига таъсири ниманинг эвазига рўй беришини аниқлаштирмайди. Унинг бу борадаги хулосаси кўпроқ соғлом ақл нуқтаи назаридан шакллантирилгани туфайли, назаримизда, шундай вазият, яъни мураккаб психологик боғланишни таъкидлаш, аммо ички механизмларини эътиборсиз қолдириш ҳолати юзага келмоқда.

Г.Т.Ядгарованинг тадқиқотида нотўлиқ оилада шаклланадиган ўзига хос шахслараро муносабатлар хусусиятлари тадқиқ этилган. Умумий равишда, тадқиқотчи нотўлиқ оиладаги шахслараро муносабатлар унда салбий маънавий - психологик муҳитни келтириб чиқариши, бундай шароит эса бола шахси тараққиёти ва ижтимоийлашувида бузилишларга сабаб бўлиши аниқланганини таъкидлайди. Унинг тадқиқотлари натижаларидан маълум бўлишича, нотўлиқ оилада вужудга келадиган ўзига хос шахслараро муносабатлар муҳитининг болалар психик ривожланишига салбий таъсири аввало, ўзаро муносабатларни идрок этиш, оилавий ролларни бажаришга руҳий-эмоционал тайёрлик, оилани қадрият сифатида баҳолаш, айниқса, оилавий муносабатлар, никоҳ, жинсий муносабат, бахт ҳақидаги қарашлар мазмунида акс этади. Шубҳасиз, оиланинг нотўлиқлиги унинг аъзолари ўртасидаги муносабат хусусиятларига таъсир кўрсатиб, оилада ўзига хос ижтимоий-психологик муҳитни юзага келтиради. Бундай муҳит оиланинг барча аъзолари ва аввало, унда вояга етаётган болалар руҳий ҳолати умуман, руҳий-асабий саломатлиги, уларнинг ҳам индивидуал, ҳам ижтимоий-психологик тараққиётида ўз изини қолдирмаслиги мумкин эмас. Аммо нотўлиқ оилада ўрнатиладиган шахслараро муносабатлар ва уларнинг болалар психик тараққиётига таъсири бир ёқлама талқин этиш ҳамда нотўлиқ оила муҳити муайян шарт-шароитлар ҳукм сурганда нафақат салбий таъсир кўрсатмаслиги, балки, ҳатто, оила тинчлиги, болалар руҳий саломатлигини таъминлаш нуқтаи назаридан ижобий ҳолат эканини инкор қилиш анча баҳслидир. Шунга мувофиқ тадқиқотчи нотўлиқ оиладаги шахслараро муносабатлар ҳар қачон эмас, балки аксарият ҳолларда салбий бўлиши ҳақида хулоса қилади. Бироқ унинг тадқиқот ишида айнан қандай шарт-шароитлар ҳолатида оиланинг нотўлиқлиги бола психик ва психологик саломатлигига ҳамда тараққиётига салбий таъсир кўрсатувчи омилга айланиши аниқлаштирилмайди.

Оила психологияси ва махсус психология соҳасидаги муаммоларни ўзаро уйғун тарзда ўрганишга интилган 3.Мустафаеванинг тадқиқотида оиладаги шахслараро

муносабатларнинг мактабгача ёшдаги дудуқланувчи бола шахсининг ривожланишига таъсири хусусиятлари тадқиқ этилган. Тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, дудуқланувчи болалар “Оила расмини чизиш” проектив методикаси бўйича чизган расмлари таҳлиliga кўра, уларнинг оилаларида ҳар беш ҳолатдан тўрттасида оилавий муносабатларнинг носоғломлиги қайд этилади. Умуман, тадқиқотда оилавий муносабатларга хос бўлган ҳамда болаларда логоневрознинг ривожланишига олиб келиши кузатилаётган ҳолатлар аниқланган. Хусусан, тадқиқотчи оилавий муносабатлардаги низолашувчанлик, болаларга муносабатда ота-онанинг беқарорлиги, ички қарама-қаршиликлардан ҳоли бўлмаган ёндашувни намоён этиши мактабгача ёшдаги болаларда логоневрознинг ривожланишига олиб келиши мумкинлиги хусусида хулоса чиқаради. Энг муҳими З.Мустафаева, нохуш оилавий муносабатларнинг нутқида нуқсони бор болалар психик ривожланишига таъсири қандай механизм асосида рўй бериши ҳақида ўз қарабини баён этади. Жумладан, унинг таъкидлашича, ўзаро низолар натижасида ота-онада психик зўриқиш кучайиб боради, бундай вазиятда эса характердаги айрим салбий хусусиятларнинг кучайиши ва невротизация учун қулай шароит юзага келади. Албатта, оиладаги муҳит ва уни ҳосил қилувчи асосий омил, яъни ота-она ўзаро муносабатларидаги носозлик болаларда психосоматик бузилишларни келтириб чиқариши мумкинлигининг исботланган. Оилавий муносабатлар, аввало албатта, болага ота-она муносабати қолаверса, уларнинг ўзаро муносабати қандай аҳамиятга эгалиги бу ерда эътиборсиз қолиб кетмоқда.

PEDAGOGLARNING O‘ZINI-O‘ZI RIVOJLANTIRISH VA KASBIY KOMPETENTLILIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA UZLUKSIZ TA’LIMNING ZARURATI

**Boboyorov Sh.S.,
NavDPI kata o‘qituvchisi (PhD)**

***«Yoshlar bilan ishlash uchun avvalo katta bilim va tajriba,
sabr–toqat, talabchanlik bilan birga mehribonlik ham zarur»***

Sh.Mirziyoyev

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘qituvchining kasbiy malakasi darajasini baholash nuqtai nazaridan, o‘zini-o‘zi rivojlantirish kompetentligi malakasining mazmunini belgilashga imkon beruvchi «malaka», «kasbiy-pedagogik kompetentlilik», «kasbiy pedagogik madaniyat», «pedagogik malaka» “Uzluksiz ta’lim” tushunchalarining mazmun-mohiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy fazilatlar, malaka, taffakur, kasbiy faoliyat, malaka, ko‘nikma bilim, yondoshuv, tizim, sharoit, pedagogik kompetentlik, pedagogik ijodkorlik.

Аннотация: В данной статье в аспекте оценки уровня профессиональной компетентности педагога используются «квалификация», «профессионально-педагогическая компетентность», «профессиональная педагогическая культура», «педагогическая квалификация», которые позволяют определить содержание самодетальности. развитие компетенций. Раскрывается сущность понятия «непрерывное образование».

Ключевые слова: профессиональные качества, умения, мышление, профессиональная деятельность, квалификация, умения, знания, подход, система, условия, педагогическая компетентность, педагогическое творчество.

Annotation: In this state in the aspect of the level of professional competence of the teacher is used “qualification”, “professional pedagogical competence”, “professional pedagogical culture”, “pedagogical qualification”, which allows to determine the content. development of competencies. Raskryvaetsya sushchnost ponyatiya «neprekrывnoe obrazovanie».

Klyuchevye slova: professional quality, skill, thinking, professional activity, qualification, skill, knowledge, approach, system, conditions, pedagogical competence, pedagogical creativity.

Jahon ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning o'zini o'zi rivojlantirish kompetentligi takomillashuvining kreativ modulli texnologiyalari ta'lim jarayoniga tatbiq etilmoqda. O'qituvchilarning o'zini o'zi rivojlantirish kompetentligini takomillashtirish, innovatsion yondashuvlar asosida o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashni takomillashtirish, ijodiy tafakkur, kreativlik va kasbiy malakalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanish, mutaxassislarni kasbiy tayyorlash tizimining o'quv-metodik ta'minotini yaratish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jahon ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida o'qituvchilarning o'zini o'zi rivojlantirish kompetentligini takomillashtirish, ta'lim jarayoniga sinxronli modellarni joriy etish, o'qitishning psixologik, andragogik xossalarini takomillashtirish, masofaviy ta'limda o'quv-bilish faoliyatini boshqarish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda. Kasbiy kompetentlikni takomillashtirish modellarining samaradorligini innovatsion metodikalar hamda elektron ta'lim resurslari asosida oshirish, pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantiruvchi ta'lim jarayonini tashkil etish, o'qituvchilarda yangi bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyani rivojlantirish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlarga alohida e'tibor berilmoqda.

Bugungi zamonaviy jamiyatda inson faoliyatining eng keng sohalaridan biri - bu ta'lim hisoblanadi. Oxirgi yillarda ta'limning ijtimoiy roli ortib, dunyoning aksariyat davlatlarida ta'limning barcha turlariga bo'lgan munosabat o'zgardi. Ta'lim ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotning bosh, yetakchi omili sifatida qaralmoqda. Bunday e'tiborning sababi zamonaviy jamiyatning eng muhim qadriyati va asosiy kapitali - bu yangi bilimlarni izlash, egallash va nostandart qarorlar qabul qilishga qodir bo'lgan inson hisoblanadi. Shunday ekan, hozirgi davrda ta'lim shaxs va jamiyatni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda uzluksiz ta'lim borasida bir-biridan farqlanuvchi bir necha nuqtai nazarlarni uchratish mumkin. Ulardan eng ko'p uchraydiganlari: “uzluksiz ta'lim-butun hayot davomida egallaydigan ta'lim”, “uzluksiz ta'lim - kattalar uchun ta'lim”, “uzluksiz ta'lim - bu uzluksiz kasbiy ta'lim” kabi iboralar qo'llanilsa, jahon pedagogikasida uzluksiz ta'lim bir nechta atamalar bilan izohlanib ular ichida “davom etuvchi ta'lim”, “hayot davomida o'qish”, “doimiy o'qish” iboralari keng qo'llaniladi. O'tkazilgan tahlillarga ko'ra, davlat uchun uzluksiz ta'lim har bir shaxsning kasbiy va umumiy rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni ta'minlash borasidagi ijtimoiy siyosatning yetakchi sohasi hisoblansa, jamiyat uchun esa, uzluksiz ta'lim ijtimoiy ishlab chiqarishni rivojlantirishning muhim sharti, mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonini tezlashtiruvchi hamda uning kasbiy va madaniy salohiyatini oshirib boruvchi mexanizm hisoblanadi. Jahon hamjamiyati uchun uzluksiz ta'lim xalqaro hamkorlik asosida milliy madaniyatlarni va umuminsoniy qadriyatlarni saqlash, rivojlantirish va o'zaro boyitish usuli hisoblanadi.

“Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali

kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish”¹, ta'lim tizimi sohasidagi ustuvor vazifalar etib belgilandi. Natijada, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishga xizmat qiladigan texnologiyalarni takomillashtirish va ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari kengayadi.

Ta'lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini chuqurlashtirish va yangilash jarayoni pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligi, pedagog jarayonlarni tashkil etishi va boshqarishi, fan yutuqlaridan xabardor bo'lishi, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o'zlashtirishi, ta'limni insonparvarlashtirishi va demokratlashtirishi, talaba shaxsiga yo'naltira olishi, ta'limni milliy yo'naltirilganligini ta'minlashiga asoslangan innovatsion faoliyatga tayyorlash bilan belgilanadi.

Talim taraqqiyotida sifati ta'limni tashkil etish zarur ta'lim uzluksizligini ta'minlovchi kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash hamda o'zaro aloqador kasbiy-professional ta'lim bosqichlari bilan bir qatorda, uzluksiz ta'lim tizimiga bevosita kiruvchi muhim element bo'lib hisoblanadi.

Pedagoglar kasbiy kompetensiyasini oshirish uning kasbiy-professional o'sishi va mutaxassisligining chuqurlashtirilishi bilan bog'lanadi.

Jumladan, S.G.Vershlovskiy talim sifatini oshirishni kasbiy-professionallik va kompetentlikning o'sishi, yangi mutaxassislik va malakaga ega bo'lmay turib, funksional majburiyatlarni o'zlashtirish maqsadida qo'shimcha dasturlar bo'yicha o'qitishning nazarda tutilishi deya ta'kidlaydi.

Shu nuqtai nazardan, pedagoglar asosiy mutaxassislik bo'yicha va kasbiy-professional malakani egallangan bilim, xususiy faoliyatni anglab yetish asosida takomillashtirish sifatida ta'riflash mumkin. Talim sifatini oshirishni strategik vazifalaridan biri pedagogni o'zini-o'zi takomillashtirish bo'lib hisoblanadi.

Nazariy tayyorlik ostida, o'zida turli ilmiy fan majmuasi ma'lumotlarini, shuningdek, kasbiy-professional faoliyat usullarini amalga oshirish usullari haqidagi bilimlarni namoyon etuvchi kasbiy-professional bilimlarni o'zlashtirish tushuniladi.

A.K.Markovanning fikricha, inson tomonidan egallangan kasbiy-professional faoliyatni o'zi qayta qurishidir, boshqa ma'lum insonlar yoki umumlashgan jamiyat tajribasining o'z tajribalariga uyg'unlashtirishidir.

Shu munosabat bilan tadqiqotchi-olim A.YU.Ponasyuk pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari va ob'ektida o'z ustida ishlash o'ziga xos xususiyatlar deya ta'kidlaydi.

O'qituvchilar ish jarayonining va shaxsiy faoliyat natijalari o'zini diagnostika qilish va o'zini-o'zi baholash samarasini ta'minlovchi jamoaviy, guruhiy ishlar mazmuni, metodlari va faol shakli (muhokama, munozara va boshqalar) ishlab chiqilgan

O'qituvchining kasbiy faoliyatga tayyorligining bosqichma-bosqich shakllanishi metodikasi va malakasi, metodik mavzu ustida ishlashni amalga oshirish tadqiqotchilik mehnati mezonlaridan foydalanish asosida quriladi.

Tadqiqotchilar tomonidan muammoli seminar ishlab chiqilgan, uning strukturasida leksiya(ma'ruza) va amaliy mashg'ulotlar muvofiqligi ko'zda tutilgan.

Amaliy mashg'ulotlarni o'tkazishning asosiy shakli – keyinchalik bosqichma-bosqich ko'rib chiqishga bag'ishlangan natijalarni o'qituvchining o'zini baholashi bilan o'qituvchi tomonidan maxsus ishlab chiqilgan vazifalarni bajarish bo'yicha individual ishlar asosida qo'yilgan masalarga jamoaviy muhokamalarga muvofiq yondashish mumkin bo'lgan mashg'ulot.

Mualliflar tomonidan bir vaqtning o'zida anglashga yordam beruvchi konstruktiv-metodik faoliyat va tahlil hamda tajribalarni umumlashtirish sohasida tadqiqotchilik malakasining quyidagi

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони.

asosiy rivojlanish yo'nalishlari shakllantirilgan:

- boshqa odamlar faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish asosida shaxsiy faoliyatga munosabat bo'yicha o'qituvchi shaxsining analitik yo'nalganligini kuchaytirish;

- kurslarda o'qituvchiga metodist-ekspert kabi pozitsiyani qo'yadigan, uni yangilik mezonlari bo'yicha boshqa tajribalarni baholashga qiziqtiradigan va amaliyotda foydalanish imkoniyatini beruvchi ish shaklini tashkil etish;

- o'z tajribasini tanqidiy baholashning ob'ektivligini rivojlantirish uchun hamkorlikdagi faoliyatning turli shakllaridan faol foydalanish.

O.A.Abdullina o'qituvchilar uchun muhim ijtimoiy va kasbiy funksiyalarning bajarilishi zarur bo'lgan asosiy malakalarni quyidagilardan iborat deb hisoblaydi:

- o'quv jarayonini tashkil etish va o'quvchilar bilish faoliyatini boshqarish bo'yicha;
- o'quvchilar bilan tarbiyaviy ishlar o'tkazish va mustaqil tarbiyada ularni boshqarish bo'yicha;

- ilg'or pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish bo'yicha;

- shaxsiy tajribani tahlil qilish va umumlashtirish bo'yicha;

- mustaqil ta'lim ishlari sohasida malaka va ko'nikmalar ¹.

U o'qituvchining faoliyatida integral malaka muhim o'rin tutadi, ular yuqorida sanab o'tilgan malakalar barcha guruhining: o'quvchilarni o'rganishning tashkiliy, axborot, muloqot malakasi va boshqalar ekanligini ta'kidlagan.

Shu tariqa, o'qituvchining pedagogik faoliyatda o'zini-o'zi rivojlantirish kompetentligi va boshqarish malakalarini ajratib ko'rsatish muammolari bo'yicha tadqiqot tahlili uning kasbiy, kasbiy-professional malakasini xarakteristikasi sifatida quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon berdi:

Xulosa sifatida aytish mumkinki, mamlakatimiz ta'lim tizimida islohotlarning amalga oshirilishi, bu islohotlarning malaka oshirish tizimi va umumta'lim muassasalari oldiga qo'yayotgan talablari, tinglovchilarning ehtiyojlari–yangiliklarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish yuzasidan ko'nikmalarining yetishmasligi, lekin, ta'lim samaradorligini oshirishga bo'lgan intilishlari malaka oshirish jarayonini innovatsion yondashuv asosida tashkil qilish, shunga muvofiq tizimning o'quv-metodik ta'minotini takomillashtirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning mohiyati kasbiy faoliyatni yaxlit tizim sifatida ko'rish, unda tizimli faoliyat ko'rsata bilish, yangi muammo va masalalarni hal eta bilish tajribalarini shakllantirish uchun zamin yaratishga xizmat qiladigan kasbiy faoliyat elementlarini ta'lim jarayoniga kiritishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1.-Toshkent: O'zbekiston. 2017.
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz.- Toshkent: O'zbekiston. 2017.
3. Trubaychuk, L.V. Portret uchitelya nachal'nykh klassov /L.V.Trubaychuk // Nachalnaya shkola - 2006. - №6. - S.20-23.
4. Vershlovskiy S.G., Matyushkina M.D., Persianov I.A., Grigorenko D.L. Na poroge zrelosti: sotsialnyy portret vypusknika sankt-peterburgskoy shkoly: ucheb.-metod. posobiye. SPb.:SPbAPPO, 2010.

¹ Абдуллина, О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. спец. высш. учеб. заведений. -2-е изд., перераб. и доп. - М.: Просвещение, 1990. - 141с.

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ БИЛИШ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ

Сафаров Н.Х.,
Сурхондарё вилояти ХТХҚТМОХМ кафедраси мудири

Аннотация. Ушбу мақолада таълим жараёнида ўқувчиларнинг билиш фаоллигини оширишда инновацион технологияларнинг ўрни, таълим сифатини оширишда педагогик технологиянинг қўлланилиши ҳақида фикрлар баён қилинган.

Калит сўзлар. Инновация, инновацион технология, таълим сифати, интерфаол метод, модул-кредит тизими, масофали ўқитиш, blended learning.

Annotation. This article describes the role of innovative technologies in increasing the cognitive activity of students in the educational process, the application of pedagogical technology in improving the quality of education.

Keywords. Innovation, innovative technology, quality of education, interactive method, module-credit system, distance learning, blended learning.

Аннотация. В данной статье описывается роль инновационных технологий в повышении познавательной активности учащихся в образовательном процессе, применение педагогических технологий в повышении качества образования.

Ключевые слова. Инновации, инновационные технологии, качество образования, интерактивный метод, модульно-кредитная система, дистанционное обучение, смешанное обучение.

Илм-фан, техника, ишлаб чиқариш ва технология соҳаларининг мавжуд тараққиёти замонавий жамият қиёфасини белгилаб бермоқда. Замонавий жамиятнинг энг муҳим характерли жиҳати унинг барча соҳаларида глобаллашувнинг кўзга ташланаётганлигидир. Глобаллашув ўз-ўзидан тезкор ҳаракатланиш, зарур ахборотларни зудлик билан қўлга киритиш, уларни қайта ишлаш ва амалиётга самарали татбиқ қилишни тақозо этади. Бу тарзда ҳаракатланиш имкониятига ўз соҳасининг билимдони бўлган, касбий малакаларни юқори даражада эгаллаб олган, бой тажриба ва маҳоратга эга кадрларгина эга бўладилар.

Бугунги кунда ўқитувчиларнинг инновацион фаолият кўникма, малакаларига эга бўлишлари муҳим аҳамиятга эга. Ўқитувчилар томонидан инновацион фаолият кўникма, малакаларини ўзлаштириш олишларида уларнинг инновацион ёндашувга эга бўлишлари талаб этилади. Ўз моҳиятига кўра педагоглар томонидан инновацион фаолият кўникма, малакаларининг ўзлаштирилиши уларда инновацион ёндашувни қарор топиши асосида кечади. [Услубий мажмуа 2016:37]

Узлуксиз таълим чуқур, ҳар томонлама асосли таълим-тарбия бериш, мутахассис кадрлар тайёрлашнинг турли шакл, услуб, восита, усул ва йўналишларининг мукамал уйғунлигидан иборатдир. Узлуксиз таълим сифати турли компонентлар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, муайян услублар ва усулларнинг таълим жараёнига оқилона татбиқ этилишини таъминлайди. Таълимнинг барча босқичларига оид умумий педагогик ва дидактик талаб ўқувчининг дастурий билим, тасаввур ва кўникмалари асосида мустақил ишлаш самарадорлигини такомиллаштириш, илмий фикрлашга, ўқув фанига қизиқишини кучайтириш, касбий билимларини чуқурлаштириш, назарий ва амалий машғулоти мобайнида уларнинг ўқув-билиш фаоллигини оширишдан иборатдир. [Очилов М. 2000.-27-6]

Замонавий шароитда ўқувчининг билиш фаолликларини кучайтириш, ўқитиш сифатини ошириш ва самарадорлигини яхшилаш мақсадида инновацион характерга эга таълим шаклларида фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бугунги кунда амалий

ўйинлар, муаммоли ўқитиш, интерфаол таълим, модул-кредит тизими, масофали ўқитиш, blended learning (аралаш ўқитиш) ва маҳорат дарслари таълимнинг инновацион шакллари сифатида эътироф этилмоқда.

Таълим самарадорлигини ошириш, шахснинг таълим марказида бўлиши ва ёшларнинг мустақил билим олишларини таъминлаш учун таълим муассасаларига яхши тайёргарлик кўрган ва ўз соҳасидаги билимларни мустаҳкам эгаллашдан ташқари педагогик технологиялар ва интерфаол методларни биладиган, улардан ўқув ва тарбиявий машғулотларни ташкил этишда фойдалана олишлари керак. [Ишмухамедов Р., Юлдашев М. 2017.-14-б.]

Бу методлар ўз моҳиятига кўра таълим олувчиларда ўқув билиш фаоллигини ошириш, уларни кичик гуруҳ ва жамоада ишлаш, ўрганилаётган мавзу, муаммолар бўйича шахсий қарашларини дадил, эркин ифодалаш, ўз фикрларини ҳимоя қилиш, далиллар билан асослаш, тенгдошларини тинглай олиш, ғояларни янада бойитиш, билдирилган мавжуд мулоҳазалар орасидан энг мақбул ечимни танлаб олишга рағбатлантириш имкониятига эгаллиги билан алоҳида аҳамият касб этади. Таълим ва тарбия жараёнида ўқитувчилар томонидан интерфаол методларнинг ўринли, мақсадли, самарали қўлланилиши ўқувчида мулоқотга киришувчанлик, жамоавий фаолият юритиш, мантикий фикрлаш, мавжуд ғояларни синтезлаш, таҳлил қилиш, турли қарашлар орасидаги мантикий боғлиқликни топа олиш қобилиятларини тарбиялаш учун кенг имконият яратади.

Ўқитувчи томонидан ўқувчига тақдим қилинган билим ва тажрибалар боланинг англаши учун қулай, оммавий тарзда қабул қилинган ҳамда аниқ бўлиши лозим. Бу жараёнда ўқувчи ва ўқитувчи орасида онгли, дўстона, қадриятли муносабатлар амал қилиши талаб этилади. Фикрий изланиш ва ижодий эвристик фаолиятнинг мураккаб, шу билан бир қаторда педагогик жиҳатдан қулай йўли татбиқ қилиниши керак. Шахсга йўналтирилган ўқув-билув жараёнида ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш фаолияти жадал ривожланади. Чунки бундай шароитда эгаллаган билимларни амалиётда қўллаш имкониятлари кенгайиб боради. Шахсга йўналтирилган ўқув-билув жараёнида ўқув топшириқлари гуруҳли, индивидуал ҳамда мустақил ижодий топшириқлар сифатида тақдим этилиши лозим. Шу жиҳатдан ҳам ўқувчи шахсга йўналтирилган ўқув билув жараёнини ташкил этишнинг шарт шароитларини аниқлаш педагогика фани олдида турган долзарб муоммалардан биридир .

Изюминка (жозоба - иштирокчилар билан ишлашнинг ўзига ҳос ажойиб томони) қатнашчиларнинг дарсга қизиқишини уйғотиш учун қисқа баҳс бошлаш, саволлар бериш, ўқувчилар фикрини чалғитувчи фаолият турига қараб фарз қилиши. Ўқув машғулоти ўқувчиларнинг дастлабки билимлари ва уларнинг ҳаётий тажрибаларига асосланиб боғлашга ҳаракат қилиш. Тренинг аҳамияти нимадан иборат эканлиги сабабларини тушунтириш. Одатда биринчи машғулотда ўзини ноқулай сезиши, Сизга нисбатан ишончсизлик ҳолатлари кузатилади. Унутманг, Сизнинг ҳар бир ҳаракатингиз ва эътиборингиз ўқувчилар ишончини қозонишигизга асос бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Очилов М. Янги педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма.–Қарши: «Насаф», 2000. -27-б.
- 2.Ишмухамедов Р., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.Т.:«Адабиёт учқунлари», 2017.-14-б.
- 3.“Педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш муаммолари ва ечимлар” илмий-амалий конференция материаллари 25 октябрь 2018 йил

O'YINLI TEXNOLOGIYALAR – TARIX DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA

**Mustafoev J.,
NavDPI katta o'qituvchisi,
Nartayev B.,
NavDPI talabasi**

Tarix darsida o'yin bu – o'quv jarayonining faol ko'rinishi bo'lib, dars mobaynida o'tmish yoki hozirgi zamondan ma'lum parcha sahnalashtiriladigan kichik drama tarzida qatnashchilar tomonidan jonlantiriladi. Bunday o'quv jarayonida o'quvchilarda o'sha tarixiy haqiqatga nisbatan o'ziga xos tasavvur uyg'ota bilish, o'sha jarayonni his ettira olish olish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar turli o'yinlar orqali o'zlari ijro etadigan personajlari bilan go'yoki qog'ozdagi tarixga jon kiritishadi. O'yin o'quvchiga o'tmish yoki hozirgi zamonning o'zga bir qahramoniga aylanib qolishga imkon berib, bolaning o'z imkoniyatlaridan ham yuqoriroqqa ko'tarilishga turtki bo'ladi, bola o'zining odatiy turmush tarzidan butkul yiroqda bo'lgan katta insonni tasvirlaydi. O'z qahramonlarining o'y-xayol, his-tuyg'ulari, qilgan ishlarini o'zlarida o'tkazib, anglagan holda tarixiy reallikni tasvirlashadi.

Shu bilan birga, o'yin orqali orttirilgan bilim har bir o'quvchi uchun alohida ahamiyat kasb etadi, o'rganilayotgan davrni chuqurroq anglab yanada yaxshiroq his ettirgan holda - rangdor tasavvur uyg'otadi. Bu kabi qiyin vazifa o'quvchidan barcha imkoniyatlarini umumlashtirishni talab qilishi, yangi bilimlarni o'zlashtirish va chuqurlashtirishga undashi, dunyoqarashini kengaytirishi, va eng asosiysi, kattalarga xos bo'lgan xususan, muhim muomalaviy tomonlarni o'zlashtirishga undashi aniq. O'quvchida biror bir voqea hosdisaga bo'lgan emotsional munosabat kabi hislatlari shakllanadi rivojlanadi.

O'yinlar turlicha belgilari – maqsadi, qatnashchi soni, voqeani qay yo'sinda tasvirlanishi kabi belgilariga ko'ra turlarga bo'linadi. Asosan, imitatsion (voqeani aynan takrorlash), ramziy hamda tadqiqiy o'yinlarga bo'linadi. 1-turdagilar mehnatning u yoki bu sohasini o'yin tarzida tasvirlashni ko'zda tutsa, 2-turdagi o'yinlar o'zining aniq qoida, ramzlariga asosladi, 3-turdagilari esa, faoliyatning yangicha usul va ko'nikmalariga asoslanadi[1].

V.G. Semenov quyidagicha turlaydi: 1) o'quvchiga vositali ta'sir o'tkazadigan interaktiv o'yinlar (rebuslar, krossvordlar) 2) bevosita ta'sir ko'rsatadigan interaktiv o'yinlar (syujetli-rolli o'yinlar) 3) nointeraktiv o'yinlar (individual topshiriqli o'yinlar). Semenovning o'zi bundan tashqari improvizatsiya darajasiga ko'ra ham o'yinlarni turlaydi: 1) rolli syujetli o'yinlar, 2) muayyan qonunga asoslangan syujetli o'yinlar (kanonik) 3) syujetsiz o'yinlar (krossvordlar) [2]. G.Selevko syujetli, rolli, taqiqiy, dramalashtirilgan o'yinlarga bo'lgan.

Keltirilgan pedagogik klassifikatsiyalar, so'zsiz ahamiyatga ega, ya'ni ular, buzish mumkin bo'lmagan, qat'iy o'rnatilgan tashqi qoidalarga ega o'yinlar bilan jarayonni improvizatsiya hamda ichki mantiqqa asoslangan holda yoritiladigan, hech qanday qoidalarsiz o'yinlar o'rtasidagi farqni ko'rsatadi. Bu o'yinlar nafaqat tuzilish va maqsadiga ko'ra, balki, o'quvchilarning intellektual hamda emotsional holatlariga ko'rsatadigan ta'sir darajasiga ham qarab farqlanadi.

Tadqiqot o'yinida o'rganilayotgan tarixiy davrga nisbatan kechroq bo'lgan davr olinib, bunda o'quvchiga o'sha tarixiy jarayonni o'rganayotgan zamonaviy shaxs (arxeolog, yozuvchi, jurnalist) roli topshiriladi. Bu kabi o'yinning ikki turini ko'rishimiz mumkin. Birinchisi – muhokama-o'yin bo'lib, bu o'yin jarayonida hozirgi zamonda tasavvuriy holat

yaratilib, o'sha o'rganilayotgan tarixiy davr yuzasidan bahs – munozara, diskussiyaviy holatlar uyushtiriladi (ya'ni disputlar, olimlar simpoziumlari, jurnalistlar muhokamasi va bosh.). Bunday o'yin ilmiy dialog ustiga quriladi, ammo jarayon aniq programmaga asoslanishiga qaramasdan, unda bolalar improvizatsiyasining hissasi ko'proq bo'ladi. Tadqiqot o'yinining ikkinchi ko'rinishi – o'yin – tadqiqot bo'lib, bu o'yin ham hozirgi zamondagi o'tmishni o'rganayotgan bir tasavvuriy vaziyat ustiga quriladi. Ammo 1-turdagi o'yindan farqli ravishda, "qahramon"ning ocherk, xat, maktab darsligi, maqola, ilmiy ma'ruza yozish kabi individual faoliyatiga asoslanadi[3.6].

Retrospektiv (o'tmishga murojaat etadigan) o'yinlar (shuningdek, "rekonstruktiv" termini shaklida ham uchraydi) o'quvchilar o'tmishdagi voqea guvohlari hamda qatnashchilar o'rnida bo'lib ko'rishadi, har bir o'quvchiga o'sha davr jamiyatining ijtimoiy guruhi a'zosi va hattoki, tarixiy shaxs roli beriladi. Bu turdagi o'yinning asosiy belgilari "ishtirok effekti" hamda tarixiy belletristika prinsipi ya'ni "shunday bo'lgan bo'lishi mumkin" kabilidagi tushuncha hosil bo'lishiga erishishidir. Psixolog A.N.Luk bu turdagi o'yinga juda to'g'ri fikr bildiradi, "Bunday o'yinda o'smir o'z imkoniyatlaridanda yuqoriga sakrashga, ma'lum muddat donoroq, dadilroq, bag'ri kengroq, adolatliroq bo'lishga erishadi".

Qoidaga ko'ra o'quvchi bu o'yin uchun o'z qahramoniga ism, unga tarjimai hol, kasb, ijtimoiy mavqe o'ylab topadi, va hattoki ba'zi hollarda maxsus libos va tashqi ko'rinish ham yaratadi. Shu o'rinda o'quvchi o'z personajining fe'l – atvori, hislari, o'y-xayollari, qarashlari haqda tasavvurga ega bo'lishi lozim. Retrospektiv o'yinlar o'quvchiga o'tmishga "kirib borishi"ga yordam beradi, davrning o'ziga xosligini his etishiga, muayyan bir davrning aniq tarixiy vaziyatdagi konkret insonlarni ularning dunyoqarash va tutgan yo'llari bilan birga "ko'rish"ga yordam beradi [4.7]. Retrospektiv o'yinlarni shartli ravishda rolli va rolsiz turlarga bo'lish mumkin. Retrospektiv xarakterdagi rolli o'yinlar tarixiy voqea hamda o'tmishning tasavvuriy bir holatini rollar orqali ijro etishga asoslanadi. Bularning o'zi quyidagi turlarga bo'linadi: sahnalashtirilgan ko'rinish, sahnalashtirilgan o'yin hamda muammoli-diskussion o'yin. Sahnalashtirilgan ko'rinishda voqea xuddi teatr sahnasida o'ynaladigandek aniq belgilab, ko'rsatib berilgan yozma ssenariyga asoslangan bo'ladi. Bunda o'tmishdan lavha, turli obrazlar yaratiladi. Sahna ko'rinishidagi barcha atributlar dekoratsiyadan tortib, aktyorlarning liboslarigacha barchasi o'z o'rniga ega bo'lishi lozim. Bu o'yindan maqsad nafaqat o'quvchilarga o'tmishning lavhalarini "jonlantirib berish", balki sahna ko'rinishidan keyin sinfda barcha ishtirokidagi muhokamaga erishish hamdir.

Muammoli-diskussion o'yinda voqea go'yoki o'tmishda bo'ladi, ammo olib boriladigan jarayonlar ssenariyga emas, muhim savol yoki masala asosiga quriladi. O'yinda o'qituvchi o'zining rolini minimallashtirib oraliq dolzarb savol hamda masalani qo'yadi, qatnashchilarning rollarini belgilab beradi. O'quvchilar o'z personajlari pozitsiyasidan kelib chiqqan holda masalani yechishga chaqiriladi, basharti masala yechimi hamda xulosa oldindan noma'lum bo'ladi. Natijada bir necha yechim yechim qabul qilinishi yoki bo'lmasa umuman hal qilinmasligi ham mumkin. Ammo bunda bunda masalani hal etish jarayonida har bir o'quvchining ishtiroki muhim. Xulosa qilib aytganda, o'yinli texnologiyalar vositasida tarix darslarini yanada qiziqarli tarzda tashkil etib, dars samaradorligiga erishishda katta yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmetov N.K., Haydarov J.S. O'yin ta'lim jarayoni sifatida. Almata 1985.
2. Семенов В. Вариативный формат игры. Киев, 1984.
3. Короткова М. Методика проведения игр и дискуссий на уроках истории. М.Владос Пресс.2001. стр.6

4. Короткова М. Методика проведения игр и дискуссий на уроках истории. М.Владос Пресс.2001. стр.7

INNOVATSION TA'LIMDA INTERENETDA VIRTUAL O'YINLARI OQIBATIDA, O'SMIRLAR XULQIDA PAYDO BO'LADIGAN PSIXOLOGIK MUAMMOLAR

*Do'sanov E.A.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi*

Annotation: The results of scientific research on the problems of teenagers sans to computer games and some solutions of negative qualities in teenagers behavior are discussed in this article.

Key words: Aggressive behavior, information-psychological, security, virtual, computer games, emotional, thinking, contemplation, consciousness.

Аннотация: В этой статье показаны результаты проведенных научно-исследовательских работ по проблеме зависимости подростков к компьютерным играм и отрицательных качествах, возникающих в поведении в результате этих игр и даны рекомендации по их предупреждению.

Ключевые слова: Агрессивное поведение, информацион-психологик, безопасность, виртуальные, компьютерные игры, эмоциональный, мышление, диагностика.

Annotatsiya: Mazkur maqolada kompyuter o'yinlariga tobe o'smirlar muammosi yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarining natijalari va kompyuter o'yinlari oqibatida o'smirlar xulqida paydo bo'ladigan salbiy sifatlar va ularni oldini olish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Agressiv xulq, axborot-psixologik, xavfsizlik, virtual, kompyuter o'yinlari, emotsional, tafakkur, tashxis, ong.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari shiddat bilan yoyilmoqda. Interenet kun sayin har bir tashkilot, ijtimoiy muassasa, o'quv yurtlari, xonadonimizga kirib kelmoqda. Respublikamizda internetdan foydalanuvchilar soni hatdan tashqari yoshlar hisobida ortib bormoqda. Umumjahon miqyosida olganda ham bu miqdorni sezish mumkin. Ko'pchilik yoshlar hayotiy tasavvurga etarlicha ega bo'lmasa-da, ammo axborot vositasiga aylanib qolmoqda. Bu taajjubsiz holatki, chunki yoshlar o'zlariga referat yoki kurs ishi izlab, musiqa eshitish, o'ziga yoqqan kitobni sotib olish yoki forum mavzularini jonli mushohadalarida ishtirok etish orqali internetga kirib bomoqdalar. Internet ta'lim olish, dam olish yoki do'stlar bilan muloqot qilishning ajoyib va foydalasi vositasi bo'lishi mumkin. Ammo hayotga real ko'z bilan qaraydigan bo'lsak, tarmoq o'z o'rnida xavfdan ham xoli emas: uning ham o'ziga xos bezoriligi, jinoiy olami, zarari va nomaqbullik tomonlari mavjud. Virtual muloqot insonlarga bolalarga zarar keltiruvchi manba bo'lib qolishi ham hech gap emas. Oxirgi paytlarda internetda ko'pgina tajovuzkor va ijtimoiy xavfli materiallar paydo bo'lib qolmoqda. Katta yoshdagilar bolalarni ushbu xavflardan asrash uchun internetdan foydalanishlariga e'tibor qaratishlari muhimdir.

Bugungi kunda 600 millionga yaqin kompyuterdan foydalanuvchilar haqida so'z borayotgan bir sharoitda uning miqdori 1 milliardga etishi ham shubhasiz. Kompyuerdan faqat ishchi o'rinlarida emas, balki maishiy turmush masalalari, xonadonda va dam olishda ham keng foydalanilmoqda. Bular orasida shaxsiy kompyuterdan tashkilotlardan ko'ra xonadonda foydalanishi ko'p hajmni tashkil emoqda. Bu xalqaro an'anaga aylangan holat bo'lib, bizning mamlakatimizni ham chetlab o'tmaydi. Fomicheva Yu.V. o'tkazgan tadqiqoti ham «kompyuter» guruhidagilarning motivatsiya sohasida yuqoriroq ko'rsatkichga

egaligini aniqlagan. Kompyuter o'yinlarini o'ynayotganda o'smir o'z qobiliyatini, imkoniyatlarini va kamchiligini anglay boshlaydi. Bu o'smir shaxsini va qat'iy «Men» obrazini shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi¹. Axborot texnologiyalardagi taraqqiyot yoshlarimizni, o'sib kelayotgan avlodni uchun yangi qirralarni ochilishiga imkon bersa-da, undan foydalanishning ham o'ziga xos muammolari mavjud. Bolalar internetdan foydalana turib yovuz niyatli odamlarga duch kelib qolmoqdalar. Internetdagi noma'lum kishi bilan muloqot ishonchli va do'stona munosabat o'rnatishga imkon yaratadi. Jinoyatchi ushbu afzallikdan foydalangan holda tajribasiz yoshlarni o'ziga bog'lab olmoqda. Siz farzandingizni internetdagi xavfdan asray olasiz, qaysiki uni tarmoqdan qanday foydalanayotganligini nazorat qila olsangiz. Jinoyatchilar bolalar bilan chatda lahzali axborotlar almashtirishda, elektron pochta yoki forumlardan foydalanib aloqa o'rnatish ustunligiga erishmoqda. Ko'pgina o'smirlar o'zlarini muammolarini hal etish uchun konferensiyaga murojaat etadilar. Yovuz niyatli kishilar esa bundan foydalangan holda, ularga mehribonlik, g'amxo'rlik ko'rsatish va sovg'alar berish orqali o'smirlarni e'tiborini o'ziga qaratib olmoqda.

O'smirlar muammosiga e'tiborni kuchaytirish zarurligining asosiy sabablari:

- 1) fan va texnika rivojlanishi natijasida madaniyat, san'at va adabiyot, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarning o'zgarayotgani;
- 2) ommaviy axborot tizimining kengayishi tufayli o'smirlar ongliligi darajasining ko'tarilgani;
- 3) o'g'il va qizlarning dunyo voqealaridan, tabiat va jamiyat qonunlaridan, tarixdan yetarli darajada habardorligi;
- 4) ularning jismoniy va aqliy kamoloti jadallashgani;
- 5) o'smirlar bilan ishlashda g'oyaviy-siyosiy, vatanparvarlik va baynalminal tarbiyaga alohida yondashish zarurligi;
- 6) o'smirlar uchun mustaqil bilim olish, ijodiy fikr yuritish, o'zini o'zi boshqarish, anglash, baholash va nazorat qilishga keng imkoniyat yaratilgani.²

Shuningdek, ular yoshlar yoqtiradigan va qiziqadigan yangi hamda zamonaviy musiqalarni yaxshi o'zlashtirib olganlar. Ular o'smirlar muammosini tinglaydi va ularga hamdard bo'ladi. Yovuz niyatli kishilar sekin-astalik bilan suhbat mavzusiga shahvoniy (seksual) tus berib boradi yoki erotik mazmundagi materiallarni ochiqdan ochiq namoyish etib boradilar. Bu orqali o'smirlarning axloqiy taqiblarini susaytirib boradi. Ayrim jinoyatchilar esa suhbat mavzusini birdaniga shahvoniy mavzuga bag'ishlaydilar va o'smirlarni kechinmalarini o'zlariga bog'lab olishga erishadilar. Shuningdek, jinoyatchilar o'smirlar bilan real kundalik turmushda uchrashish imkoniyatini ham baholashga erishadilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yoshlarni tarbiyalash uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim: Farzandingiz ko'p vaqtini internetda chatda uy xonalari eshigini bekitib olib nima bilan mashg'ul ekanliklarini yashiradigan ko'pgina bolalar internet jinoyatchiligi tuzog'iga tushib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Белинская Ye.П. К обоснованию социокультурного подхода в исследованиях виртуальной реальности. <http://www.Ish.Ru/info/seminar-doc> (1) doc.
2. Библиотека практической психологии «Психология зависимости» Минск. 2004г

¹ Фомичева Ю.В. «Психогический каореляты увлеченности компьютерными играми» // Вестник МГУ. Психология. 1991г., №3.

² G'oziyev E. Ontogenez psixologiyasi: nazariy eksperimental taxlil. – Toshkent: Noshir. 2010, 176 bet.

З. Аестова О.Н., Бабанин Л.Н., Войскунский А.Е. Специфика психологических методов в условиях использования компьютера. М: МГУ 1995.

XIX АСР ОХИРИ -XX АСР БОШЛАРИДА БУХОРО АМИРЛИГИ РУС МАНЗИЛГОҲЛАРИДАГИ АҲОЛИНИНГ МИЛЛИЙ ТАРКИБИ ХУСУСИДА

Файзиева Ф.И.,

Навоий вилояти ХТХҚТМОҲМ катта ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада, XIX аср охири - XX аср бошларида Бухоро амирлиги рус манзилгоҳларидаги аҳолининг миллий таркиби, амирликда миллий ўсиш динамикаси сабаблари таҳлил этилган.

Аннотация: Статья, Анализируется национальный состав населения русских поселений Бухарского эмирата в конце XIX - начале XX веков, причины динамики национального роста в эмирате.

Annotation: The national composition of the population of the Russian settlements of the Bukhara emirate in the late XIX - early XX centuries, the reasons for the dynamics of national growth in the emirate are analyzed.

Калит сўзлар: станица, турк-мўғул, поляклар, арманлар, немислар, қошғар, дунган, форс, озарбайжон, курд, белуж, араб, афғон, ҳазар, гилоний, Бухоро яҳудийлари, татар, бошқирд, грек, грузин, осетин.

Ключевые слова: станица, турко-монголы, поляки, армяне, немцы, кашгарцы, дунгане, персы, азербайджанцы, курды, белуджи, арабы, афганцы, хазары, гиланцы, бухарские евреи, татары, башкиры, греки, грузины, осетины.

Keywords: stanitsa, Turkish-Mongol, Poles, Armenians, Germans, Kashgar, Dungan, Persian, Azerbaijani, Kurdish, Baluch, Arabic, Afghan, Hazar, Gilani, Bukhara Jews, Tatar, Bashkir, Greek, Georgian, Ossetian.

Россия империяси ҳудудида тили, урф-одати ва маданияти, диний конфессияси турлича бўлган ўнлаб миллат, элат ва этник гуруҳлар яшаган. 1897 йилда ўтказилган аҳолини рўйхатга олиш тадбирларидаги маълумотномаларда империя ҳудудида истиқомат қилувчи турк-мўғул гуруҳига мансуб аҳоли Россиянинг Европа қисмидан ташқари Сибирь, Кавказорти, Шимолий Кавказ ва Туркистонда истиқомат қилиши, шунингдек, протекторат ҳисобланган Бухоро амирлиги ва Хива хонлигида ҳам улар салмоғи юқори эканлиги қайд этилган. Тахминан 16 млн туркий аҳолининг 5 млн Россиянинг Европа қисмида, 1 млн Сибирда, 3 млн Кавказорти, Шимолий Кавказда, 7 млн Туркистон ўлкасида яшаган. Бухоро амирлигида 2,5 млн, Хива хонлигида 500 минг (баъзи манбаларда 740 минг) аҳоли истиқомат қилган¹. 1897 йил аҳоли рўйхатида Бухоро амирлигида 12.150 нафар Россия фуқароси истиқомат қилиб, шундан 9.144 таси эркалар, 3006 нафари хотин-қизлар эканлиги, рус манзилгоҳларидаги аҳолининг 8203 таси шаҳарларда, қолгани станица, қишлоқ (селение)ларда яшаши қайд этилган. 1897 йил аҳолини рўйхатга олиш маълумотномаларининг бирида Бухоро манзилгоҳларидаги рус фуқароларининг сони миллий - таркиб бўйича берилган. Унга кўра руслар -6.039 та, татарлар -1.035 та, поляклар -1083 та, яҳудийлар- 604 та, арманлар-358 та, немислар - 264 та, бошқа

¹Население империи по переписи 28-го января 1897 года. По уездам. Выпуск №1.– Санкт-Петербург. 1897.– С. 20-21; –С.24-25; С.27-29;

миллатлар -191 тани ташкил этган¹. Албатта, ушбу рўйхатда Бухоро амирлиги рус манзилгоҳларида истикомат қилган аҳолининг миллий – этник таркиби тўлиқ кўрсатилмаган. Амирлик ҳудудида рус манзилгоҳлари Туркистон генерал-губернаторлиги вилоятларига нисбатан кечроқ, XIX аср охири–XX аср бошларида ташкил топганлиги инобатга олинса, бу борадаги фикримиз янада ойдинлашади. Шунингдек, минтақада қашғар, дунган, таранчи, форс, озарбайжон, курд, белуж, араб, афғон, ҳазар, ғилоний, Бухоро яҳудийлари, татар, бошқирд каби миллатлар оз сонли эмасди. Ҳатто, француз ва швецар (80-100та), итальянлар (60-70та), инглизлар (50-60та) Туркистонда яшашган². 1920 йилларга келиб, Туркистон минтақасида 60 га яқин миллат ва элатлар истикомат қилган бўлиб, улар орасида Осиё ва Европа давлатларидан кўчган ажнабийлар ҳам анча эди. Бухоро амирлигидаги рус манзилгоҳлари аҳолиси сони ва улар нуфузининг ошиб бориш динамикаси ҳақида фикр юритилар экан, тадқиқотчилар аксарияти А.Губаревич-Радобильский, Д.Н.Логофеть, А.П.Фомченко маълумотларига таянадилар. Юқорида исм-шарифлари қайд этилган муаллифларнинг китоб ва тадқиқотларида Бухоро манзилгоҳларида 1898 йилда 8 минг ҳарбий, 12.150 нафар рус фуқаролари яшаб, 1917 йилга келганда ҳарбийларни ҳисобга олмаган ҳолда 50 минг рус фуқароси яшаганлиги билан боғлиқ рақам (айрим ҳолларда 60 минг) қайта – қайта келтирилган³. Бироқ архив ҳужжатлари ва кейинги йиллардаги тадқиқотларда Бухоро амирлиги рус манзилгоҳларида яшаган рус фуқароларининг сони юқорида кўрсатилган рақамлардан (50-60 минг нафардан) кўп эканлигини кўрсатмоқда. Тожикистонлик олима Л.Ю.Николаева 2008 йилда эълон қилган мақоласида⁴ архив ҳужжатларига таянган ҳолда фақатгина Шарқий Бухоро (Ҳозирги Тожикистон ва Сурхондарё вилоятлари)да барча рус манзилгоҳларида XX аср бошларида 50 минг аҳоли истикомат қиларди. Биргина чегара қўшинларининг сони 8 мингтадан ошиб, фақат Кўлоб беклигида 12 та чегара постлари мавжуд эди, мазмунидаги рақамларни қайд этган. Бу даврда Шарқий Бухородаги Сарой-Камар рус манзилгоҳининг ўзида 6 минг аҳоли яшаши, Қоратоғда кўп минг сонли рус манзилгоҳи, Дарбозда ҳам рус манзилгоҳи ташкил этилганини қайд этиш мумкин. Йирик рус манзилгоҳларидан Янги Бухоро (Когон)да аҳоли сонининг ортиб бориш динамикаси ҳам, рус манзилгоҳларида тўпланганлар сони тобора кўпайиб борганлигидан далолат беради. 1917 йилда биргина Термиз станциясида рус фуқароларидан 134 нафардан ортиғи истикомат қилган⁵. Маълумотлардан бирида 1896 йил Янги Бухорода 2500, 1917 йил – 12 минг, Янги Чоржўйда 1895 йилда -4.500; 1914 йил – 15 минг, Каркида 1895 йил – 250, 1912 йил – 6.000, Термизда - XX аср бошида 6.000; Саройда – 230 та рус фуқаролари яшаганлиги қайд этилган⁶. Рус манзилгоҳларида яшаётган қирғиз, турк, татар, ўзбек, тожиклар

¹Первая всеобщая перепись населения Российской империи преобладающих родных языков.–Санкт-Петербург.1905.–С.9.

²Муртазаева Р. Толерантность как интегрирующий... –С.38; Матвеев А.М. Зарубежные выходцы в Туркистане на путях в Великому Октябрю (1914–октябрь –1917г.) – Фан, 1977.–С.45.

³ Қаранг: Фомченко А.П. Русские поселения в Бухарском эмирате.–Т.:Госиздат УзССР. 1958.–С.13-14, 20; Логофеть Д.Н. В горах и на равнинах Бухары (Очерки Средней Азии).Санкт-Петербург.1913.–С.33; Холикова Р.Россия–Бухоро: тарих чорраҳасида (XIX асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошларида)–Т.: “O‘QITUVCHI”, 2005.–Б.219; Нормуродова Г.Б. Бухоро амирлиги ижтимоий қатламлари ва уларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётдаги роли (1868-1920 йиллар) – Тарих фанлари доктори (DSc) диссертацияси. – Тошкент.2020.–Б.231 ва ҳоказо.

⁴Қаранг. Николаева Л. Ю. Русские в Восточной Бухаре// Восточный архив, №17.–2008.С.33-35.

⁵ ЎМА, И-3-фонд, 2- рўйхат, 270- йиғма жилд, 86-варақ.

⁶ Нормуродова Г.Б. Бухоро амирлиги ижтимоий қатламлари ... Тарих фанлари доктори (DSc) –Б.231.

аризалар орқали рус фуқаролигига ўтган. Улар ҳақида архив ҳужжатлари сақланган¹. Бухоро амирлиги рус манзилгоҳларида Биринчи жаҳон урушида Россия- Австрия, Россия-Туркия, Россия-Германия фронтларида асир олинганлар ҳам мажбуран кўчирилиб, улардан турли мақсадларда фойдаланилганлигини эътибордан қочирмаслик керак. Архив манбаларида 1915-1916 йилларда биргина Чоржўй шаҳрида рус ҳарбий қисмлари 800 нафар ҳарбий асирни ҳибсда сақлаб туришган. Ҳарбий асирларни форс ва афғон фуқаролари билан учрашишига йўл қўймаслик, улар устидан назоратни кучайтириш мақсадида Янги Чоржўй ҳарбий гарнизонига 600 нафар қочоқ бўлган собиқ асирлар кўчириб олиб келинган². Хуллас, Бухоро амирлиги рус манзилгоҳларида мажбуран кўчирилган ва турли юмушларга жалб этилган, тутқунликда сақланган бўлсада, Европа миллатларининг вакиллари ҳам анча сонли бўлиб яшаган. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, амирлик рус манзилгоҳларида истиқомат қилган аҳолининг миллий таркиби ҳам тўла очиб берилмаган. “XIX аср охири – XX аср бошида Янги Бухоро (Когон) шаҳрининг 2500 сонли аҳолисидан 345 таси рус, 50 таси поляк, 30 таси немис, 10 таси грек, 40 таси грузин ва осетин, 155 таси арман, 115 таси қирғиз, татар, бошқирд, 345 таси яҳудий, 345 таси форс, 865 таси ўзбек ҳисобланиб, шундан 1839 таси эркак, 284 таси хотин-қиз, 277 таси болалар бўлган” – деб маълумот берган, тарихчи олим А.Гафуров. Бошқа тадқиқотларда рус манзилгоҳларида рус, арман, яҳудий, татар, ўзбек, тожик, грек, грузинлар истиқомат қилганлиги кўп бор такрорланган³. Юқорида санаб ўтилган миллатлар сони 15 тадан ортмайди. Ҳолбуки, рус манзилгоҳларида маҳаллий аҳоли вакиллари билан ёнма-ён украин ва белоруслар (славянлар), афғонлар, литов ва эстонлар, финлар, собиқ асирлар ҳисобланган австрийс, серб, хорват, словен, словак, чехлар ҳам бир мумддат бўлсада, биргаликда яшашган. Рус манзилгоҳларида Россия фуқаролари билан Бухоро амирлиги таъбалари ёнма-ён яшаганлиги ҳисобга олинса, уларда 80-90 мингдан ортиқ кишилар ва 20 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари мавжуд бўлган, деган хулосага келиш мумкин. Бу ўринда Бухоро амирлиги Россия божхона тизимида киритилганидан сўнг (1895 йил) ҳар йили Шарқий Бухородан 20 минг меҳнат мигрантлари империя марказларига мавсумий мардикорликка кетиб, ортга қайтиб ва қайтмай турганлигини ҳам ҳисобга олиш керак.

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИНИ ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШДА РЕПРЕЗЕНТАТИВ ТИЗИМЛАР МОДЕЛИДАН ФОЙДАЛАНИШ

*Мансурова С.,
НавДПИ ўқитувчиси*

Аннотация: ушбу мақолада педагогик жараён субъектларининг ўзаро муносабати таъсирини индивидуаллаштириш мақсадида репрезентатив тизимлар моделидан фойдаланиш масаласи кўрилган.

¹ ЎМА, И-3– фонд, 2- рўйхат, 358-йиғма жилд, 104-105-варақлар, 855- йиғма жилд, 25, 26, 28, 30, 31, 32-варақлар.

² ЎМА, И-461- фонд, 2-рўйхат, 1965-йиғма жилд, 28-варақ, 28-варақнинг орқа томони, 81, 82, 83-варақлар; Ҳайитов Ш.А.; Орзиев М.З. 1914-1918 йилларда Россия–Эрон, Россия – Афғонистон чегарасидаги аҳволга доир (Архив ҳужжатлари асосида) // Тарих тафаккури тўплами (IV – китоб). – Бухоро. 2012. – Б.5-9.

³ А.Фомченко, Р.Муртазаева, Т.Тухтаметов, А.Искандаров, Р.Холикова, Г.Нормуродова, Б.Мирзакулов, У.Рашидов, Ф.Амонова кабиларнинг китоб ва тадқиқотлари назарда тутилмоқда.

Аннотация: в данной статье рассмотрен вопрос применения систем репрезентативной модели в целях индивидуализации взаимоотношения между субъектами педагогического процесса.

Abstract: this article considers the issue of using systems of a representative model in order to individualize the relationship between the subjects of the pedagogical process.

Калит сўзлар: репрезентатив тизим, индивидуал модел, таълим жараёнини индивидуаллаштириш, модалликлар.

Ключевые слова: репрезентативная система, индивидуальная модель, индивидуализация учебного процесса, модальности.

Keywords: representative system, individual model, individualization of the educational process, modalities.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев томонидан мактабгача таълим ташкилотларини юқори малакали педагог ва мутахассислар билан таъминлаш, ўқитиш ва тарбиялаш жараёнларига замонавий таълим дастурлари ва услубларини жорий этиш, болалардаги истеъдодни эрта аниқлаш ва ҳар томонлама ривожланишлари учун шарт-шароит яратиш бўйича бир қатор чора-тадбирлар белгиланган (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги «Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПҚ-4312-сон қарори) [Lex.uz:2019].

Педагогик таъсир объекти – болаларда билим олишга бўлган эҳтиёжнинг шаклланганлиги педагоглардан мазкур муаммо ечимига янада чуқурроқ кириб боришларини ва амалиётга янгича ёндашувлар жорий этишларини талаб қилмоқда. Мактабгача таълим ташкилотларида катта ёшдаги болалар билан таълим-тарбия жараёнлари ягона дастур асосида методик нуқтаи назардан тўғри амалга оширилади. Ушбу йўналишда ҳал этилиши керак бўлган муаммолардан бири – болалар маълумотларни турлича қабул қилсаларда, кўп ҳолларда уларга бир хил таълим берилишидир [Еремеева 2013:106]. Бу эса, ўз навбатида, маълум даражадаги мураккаб масалаларни ечиш ва муаммоларни ҳал этилишини талаб қилади. Таълим жараёнини индивидуаллаштириш учун тарбиячи болалардаги ўзига хосликларни - етакчи яримшар, латераллик профилининг типи ва етакчи перцептив модаллик кабиларни билишларини тақозо этади. Чунки болаларни деярли ҳар куни кўриш ва мулоқот қилишнинг ўзи уларни яхши билиш ва тушуниш учун етарли эмас [Авдеев 2016:173].

Тарбиячилар мактабгача таълим ташкилотларида катта гуруҳ болаларини мактабга тайёрлаш ва улар билан ўқув машғулотларини самарали ташкиллаштиришлари учун болаларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олишлари зарур. Бунинг учун эса улар нейропедагогик диагностика методларини билишлари ва амалда қўллай олишлари керак бўлади. Таълим-тарбия жараёнини онг томонидан англанмаган даражада индивидуаллаштиришни амалга оширилишини таъминлашда репрезентатив тизимлар моделидан фойдаланиш мумкин. Чунки одам ахборот олишда визуал (V), аудиал (A), кинестетик (K) ва дискрет (D) сенсор каналлардан фойдаланади. Ушбу сенсор каналлар (VAKD) репрезентатив тизим (PT) дейилади. Бу эса нейропедагогик диагностиканинг навбатдаги вазифаларидан бири ҳисобланади.

Педагогик жараён субъектларининг ўзаро муносабати таъсирини индивидуаллаштириш онг томонидан англанмаган даражада амалга оширилиши учун тарбиячилар педагогик таъсир объектларининг афзал кўрадиган репрезентатив

тизимини аниқлашлари ва ушбу репрезентатив тизимлар моделидан фойдаланишлари тавсия қилинади. Таълим-тарбия жараёнида репрезентатив тизимлар моделидан фойдаланиш маълумотларни бола томонидан англанмаган даражада индивидуаллаштиришни таъминлайди. Ушбу билимларни амалиётда қўллаш учун педагоглар репрезентатив тизимларнинг моҳиятини тушунишлари ва улар орасидан етакчи бўлганини аниқлай олишлари муҳим саналади.

Репрезентатив тизим модалликлар билан ифодаланади. Модалликлар эса, ўз навбатида, визуал (юнон. visualis - кўриш), аудиал (юнон. audio - эшитяпман), кинестетик (юнон. kinematos – ҳаракат) ва дигитал (мантикий) турларга бўлинади (расмга қаранг).

Расм. Модалликлар (V, A, K, D).

Болаларда етакчи модалликни аниқлашда В.В.Авдеевнинг “Етакчи модалликни кузатиш” методикасидан самарали фойдаланиш мумкин [Авдеев 2016:173]. Ушбу методика боланинг хулқ-атворида, ижтимоий муносабатлар жараёнида бир қатор белгилар – тана ва қўл ҳаракатлари, яъни имо-ишоралари, нафас олиш ритми, овози товушининг характеристикаси, суҳбат вақтида кўз ҳаракати йўналиши ва асосан қўллайдиган калит сўзлари орқали аниқланади (жадвалга қаранг) [Гулямов 2020: 143].

Етакчи модалликни аниқлаш белгилари

№	Белгилари	Визуал модаллик	Аудиал модаллик	Кинестетик модаллик
	Тана ва қўл ҳаракатлари (имо-ишоралар)	Елка қисмида	Кўкрак қисмида	Қорин қисмида
	Нафас олиш	Юқори қисмда	Ўртача (қовурғалараро)	Паст (диафрагмада)
	Овоз	Баланд	Ўртача	Паст
	Кўз ҳолати	Юқорига қараган	Тўғрига қараган	Пастга қараган
	Калит сузлар	Кўрмоқ, тасаввур қилмоқ	Эшитмоқ, гапирмоқ	Сезмоқ, ҳис қилмоқ

Мактабгача катта ёшдаги болаларга уларнинг индивидуал ўзига ҳосликларини ҳисобга олиб таълим ва тарбия жараёнини ташкил этиш мақсадида репрезентатив тизимлар моделидан фойдаланиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади [Mansurova 2022: 211].

Хулоса ўринда таъкидлаш жоизки, репрезентатив тизимлар моделидан фойдаланиш маълумотларни бола томонидан англанмаган даражада индивидуаллаштириш имконини беради. Ушбу билимларни амалиётда қўллаш учун тарбиячилар репрезентатив тизимларнинг моҳиятини тушунишлари ва улар орасидан етакчи бўлганини аниқлай олишлари ҳамда таълим-тарбия жараёнини ташкиллаштириш ҳамда машғулотлар давомида фойдаланиладиган дидактик материалларни тайёрлаш жараёнида ушбу шартларга алоҳида эътибор қаратишлари муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги «Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПҚ-4312-сон қарори / <https://lex.uz/docs/4327235>
2. Еремеева В.Д. Дидактические принципы системы Л.В.Занкова глазами нейропсихолога. URL: <http://www.zankov.ru/about/theory/article=106>
3. Авдеев В. В. Методика наблюдений ведущей модальности / Режим доступа: <http://shkolnie.ru/pshologiya/1400/index.html?page=6>
4. Мавлонова Р., Тўраева О., Холикбердиев К. Педагогика / Дарслик. –Тошкент: Ўқитувчи, 2001.бет.
5. Гулямов Д.Р. ва бошқ. Нейропедагогика асослари. Ўқув қўлланма.- Навоий: НавДПИ, 2020.143 бет.
6. Mansurova S. Mutal relationship between the gender differences and functional assy metry of the head's half lobes of children. International Journal of Social Sciences Interdisciplinary research. Vol,11 No.02(2022).205-211. <https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR>

TA'LIM SOHASIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI

Muhammadiyeva L.N.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotida ta'limning tutgan o'rni, bugungi kun pedagogining vazifalari, hamda dars jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish afzalliklari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены роль образования в жизни общества, задачи современного педагога, а также преимущества использования инновационных технологий в процессе урока.

Annotation: This article discusses the role of education in the life of society, the tasks of today's pedagogy, as well as the advantages of using innovative technologies in the teaching process.

Ma'lumki, har qanday jamiyatning rivojlanishida yosh avlod vakillariga qaratiladigan e'tibor o'ta muhim o'rin tutadi. Bu jamiyatning eng kichik bo'g'ini hisoblangan oiladagi tarbiya, bir oilaning kelajagiga, davlat darajasidagi e'tibor esa butun mamlakatni taraqqiyotining omili bo'lib xizmat qiladi.

Zero, Prezidentiimiz Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganidek, *“Ezgu orzu-niyatlarimizni amalga oshirish ko'p jihatdan bugun unib-o'sib kelayotgan, bizning davomchimiz, suyanchimiz va tayanchimiz bo'lgan yosh avlodning zimmasi va mas'uliyatiga tushadi. Shu bois barchamiz o'zimizning muqaddas ota-onalik burchimizni jondan aziz farzandlarimizni nafaqat ham jismonan, ham ma'nan sog'lom qilib o'stirish, shu bilan birga, ularning har tomonlama barkamol avlod bo'lib, eng zamonaviy biz yashayotgan XXI asr talab qilayotgan*

intellektual bilim va boylikka ega bo'lgan insonlar bo'lib hayotga kirib borishni ta'minlashda ko'rishimiz ham qarz, ham farz".

Davlatimiz rahbari faoliyatining dastlabki yillaridanoq, innovatsion ta'limga alohida e'tibor qaratdi. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar - innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida axborotlashtirishning milliy tizimini shakllantirishda, iqtisodiyot va jamiyat xayotining barcha sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini, kompyuter texnikasi va telekommunikatsiya vositalarini ommaviy ravishda joriy etishda hamda ulardan foydalanishda, fuqarolarning axborotga ortib borayotgan talab-ehtiyojlarini yanada to'liqroq qondirishda, jaxon axborot hamjamiyatiga kirishda hamda jahon axborot resurslaridan baxramand bo'lishni kengaytirishda axborot-kommunikatsion texnologiyalar tizimini yaratish va rivojlantirish katta ahamiyatga egadir. Respublikamizda yuksak malakali va yangicha dunyoqarashga ega bo'lgan milliy kadrlarni tayyorlash, hayotimizda muhim ahamiyatga ega bo'lgan masalalar qatorida ta'lim - tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni zamon talablari darajasiga ko'tarish, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish dolzarb masala bo'lib qoldi.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish va islohotlarni yanada chuqurlashtirish jarayonida hamda ta'lim tizimini o'rganish asosida mamlakatimiz iqtisodiyotida erishilgan yutuqlarni atroflicha tahlil etish, mavjud muammo va kamchiliklarni batamom bartaraf etish hamda iqtisodiyotni rivojlantirish usullarini ilg'or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish orqali ta'lim tizimini yanada takomillashtirish masalalari ilgari suriladi. Bunda asosiy e'tibor jahon integratsiyalashuvi jarayonini jadal sur'atlarda rivojlantirish, buning uchun mamlakatimiz tashqi iqtisodiy faoliyatini erkinlashtirish borasida kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlarni amalga oshirishga qaratiladi.

Hozirgi kunda innovatsion texnologiyalar hisoblanmish pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan- kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlari, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o'zlari chiqarishlariga o'rgatadi. Ma'lumki, xalq ta'limi sohasida ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash qator afzalliklarga ega. Innovatsion ta'lim texnologiyalar o'quvchilarning o'quv-tarbiyaviy ishlarining bir yoki bir necha yondosh sohalarida bilimlarni, amaliy ko'nikma va malakalarni samarali o'zlashtirishlari, shuningdek, ularda shaxsiy xususiyatlar va axloqiy sifatlarning rivojlanishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, innovatsion pedagogik texnologiyalar pedagogik jarayonning asosiy tashkiliy-metodik vositasi bo'lib hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida ta'limda olib boilyotgan tadqiqotlar yangi yo'nalish-innovatsion pedagogikani maydonga olib chiqdi. Innovatsiya jarayoni tarkibiy tuzilmalar va qonuniyatlarni qamrab olgan tizimdan iboratdir. Innovatsion texnologiyalar – ta'lim jarayonning metodik komponentlari yig'indisidan iborat faoliyat tuzilmasi, innovatsion faoliyat subektlarining subektiv tuzilmasi, innovatsion faoliyat subektlarining satxiy tuzilmasi, o'quv- tarbiyaviy ishlar boshqaruvda yangilikning paydo bo'lishi, ishlab chiqarishi va o'zlashtirilishdan iborat mazmun tuzilmasi, yangilikning paydo bo'lishi-zamonaviylashtirishdan iborat bosqichlikka asoslangan xayot davriylik tuzilmasi, boshqaruv xarakatlarining to'rtta turining o'zaro aloqasini tashkil qiluvchi rejalashtirish, tashkil etish, raxbarlik qilish, nazorat qilishning boshqaruv tuzilmasi hamda diagnostik, oldindan ko'ra bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tadbir etuvchi tashkiliy tuzilmasini tashkil etadi. Innovatsion faoliyat tuzilmasi haqidagi muxim tizimli tasavvurlar, ularning

vazifalarini asoslash, ularning shakllanganlik me'yorlari va satxlar ularni ta'lim amaliyotiga tadbqiq etishning zarur omili hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innavatsion faoliyat kasbiy faoliyatning ongli tahlili, me'yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv, kasbiy yangiliklarga nisbatan moyillik, dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish, o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish o'z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatida mujassam qilish asosiy funksiyalari bilan izoxlanadi.

Demak, pedagog yangi axborot, pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalunuvchisi va targ'ib etuvchisi sifatida nomoyon bo'ladi. Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida pedagogning innovatsion faoliyatida ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish, ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilanish, bunday sharoit pedagogning innovatsion faoliyati bo'lmish axborot, pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'lib, ta'lim mazmuni insonparvarlashtirishda doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllari texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi. Pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tadbqiq etishga nisbatan pedagog munosabatining xarakteri o'zgaradi. Ta'lim texnologiyasi falsafiy, psixologik, didaktik va ta'limiy maqsadning ijtimoiy pedagogikaga asoslangan aniq ilmiy g'oyalarga asoslanadi. Ta'lim texnologiyasi tizimining yaxlitlik, tuzilmaviylik barcha tashkil etuvchilarning o'zaro bog'liqligi va ularni bir-biriga bo'ysunuvchi, tizim va muxitni o'zaro bog'liqligi kabi barcha belgilarga egadir. Ta'lim texnologiyasi samarali natijani va ta'lim maqsadlariga erishish kafolatini ta'minlaydi hamda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarning hammabop tizimini belgilaydi. Ta'lim texnologiyasi ta'lim maqsadlariga erishishda, kuch va vaqt sarf qilishda inson imkoniyatlar va texnik zaxiralardan foydalanish bo'yicha maqbul yo'l va vositalarni ta'minlaydi. Agar bilimlar ana'naviy ta'lim usullaridan foydalanib, faqat ma'ruza orqali bayon etilsa, uch kundan so'ng ularning chorak foizidan ortig'ini eslab qolish mumkin emas.

Agar ma'ruza o'qish, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini olib borishda axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanib, prezentatsiyalar orqali taqdimot ko'rinishida olib borilsa, ko'rgazmali vositalarni qo'llash va mavzu bo'yicha baxs-munozara yuritish orqali tashkil etilsa, u xolda uch kundan so'ng o'rgatilgan ilimlarning yarmidan ko'prog'ini esda olib qolish mumkin.

Xulosa qilib aytganimizda, ta'lim sohasining ta'lim jarayonida innavatsion ta'lim texnologiyalari bo'lmish pedagog va axborot texnologiyalaridan optimal foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili bo'lib hisoblanadi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Fatullayeva M.T.,

Qiziltepa tuman 21-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida interaktiv metodlardan foydalanishda darsning sifati va samaradorligi yuqori bo'lishi zarurligi hamda "O'yinli masalalar" dasturlarini tayyorlab darsda foydalanish usullari haqidagi mulohazalar bayon etilgan.

Annotation: The article discusses the use of interactive methods in elementary mathematics lessons, the quality and effectiveness of the lesson is several times higher, as well as the use of "Game Tasks" programs in the classroom.

Аннотация: В статье рассматривается качество и эффективность урока при использовании интерактивных методов в математике начальных классов в несколько раз выше, а также разработка и использование программ «Игровые задачи» на уроках.

Bugungi kunda ta'lim jarayonini axborotlashtirish uni moddiy bazasini boyitish, o'quv jarayonida axborot kommunikatsion texnologiyalari samarali foydalanish uchun kerakli zamonaviy dasturiy vositalar bilan ta'minlash yuzasidan ko'plab tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shuning uchun ham ta'limda eng muhim strategik yo'nalish bo'lib ta'lim muassasalarini innovatsion faoliyati hisoblanadi. Matematika o'qitish samaradorligini oshirish o'quvchining ta'lim markazida bo'lishini va ularning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalarida yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarini mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarini va interfaol usullarini biladigan, ularda o'qish va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan bo'lishi kerak [Azizxo'jayeva N., 2010: 52]. Buning uchun barcha fan o'qituvchilarini yangi pedagogik texnologiyalar va interfaol usullar bilan ishlashni zamon talab qilmoqda.

Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda kichik guruhlarda ishlash usulidan foydalanish ancha samarali bo'ladi. Bunday usulda o'qitishda kichik guruhlar to'rtta o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzu mazmunini tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga berilgan o'quv topshiriqlari yoki masalalar to'rt qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. [Azbarov Yu., 2001:138]. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi har bir kichik guruh natijasini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi. O'quvchilarni kichik guruhlarda ishlash usuli bilan o'qitish jarayoni o'yin, musobaqa, tanlov shaklida, individual tarzda ham tashkil etilishi mumkin. Boshlang'ich sinflarda muammoli vaziyatlar usulidan foydalanish o'qituvchining maummoli vaziyatlarni yaratishga va o'quvchilarning faol bilish faoliyatlariga asoslangan [Abdurahmonov B., 2008: 71].

U aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va keyingi qarorni qabul qilishdan tuzilgan. Ushbu interfaol usulini ishlab chiqish katta mehnat va pedagogik mahoratni talab etadi. Matematika darslarida "O'yinli masalalar" dasturlarini tayyorlab, foydalanish mumkin. Boshlang'ich sinfda o'rganiladigan ko'plab mavzular bo'yicha turli materiallar berilgan. Turli murakkablik darajasidagi turli xildagi topshiriqlar har bir o'quvchining idrok etish va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Masalalarni yechishda kompyuterli animatsion slaydlardan foydalanish darsning qiziqarliligini oshiradi. Ularning ustunlik tomonlari istagan paytda masalaning boshiga qaytish mumkin, uning alohida qismlarida to'xtalish, o'quvchilar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash mumkinligidan iborat. Boshlang'ich sinflarda harakatlanishga animatsiyali masalalar bilan slaydfilmlarni qo'llash mumkin. Shunday slaydlarni yaratish uchun Internetdan olingan animatsion kartinkalardan foydalanish mumkin [G'ulomov S., 2020: 19]. Matematikani o'qitish jarayonida qo'llaniladigan har bir interfaol metoddan foydalanish va uning shaklini belgilash asosan o'qituvchining zimmasida bo'ladi. Buning uchun asosiy e'tibor quyidagilar qaratilishi lozim:

- o'quvchi shaxsini birinchi o'ringa qo'yish, ya'ni dars jarayonida o'quvchiga bilim berishni emas, uni shaxs sifatida, individ sifatida birinchi o'ringa chiqarish lozim;

- ta'lim jarayonida pedagogik hamkorlikka erishish lozim, ya'ni dars jarayoni barcha o'quvchilarni jalb qilish, savol-topshiriqlarni navbat bilan o'rta tashlab javoblarni, o'quvchilarning o'zaro munosabatini nazorat qilish, o'quvchilarning asosiy mavzudan chalg'ib ketishlariga yo'l qo'ymaslik lozim. [Yunusova D., 2007: 258].

Xulosa qilib aytish mumkinki, boshlang'ich sinflarda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni kerakli axborotni tanlashni, uni saqlab qolish va taqdimotlar tuzish yoki turli xildagi loyihalarni ishlab chiqish va bajarishda keying ishlarida foydalanishni bilib oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo'jayeva N.N. O'qituvchi tayyorlashning pedagogik texnologiyasi. –T.: TDPU. 2010. 52.b.
2. Azbarov Yu.T. Bolalarni sevish san'ati. T.:O'qituvchi.2001. 138-b.
3. Abdurahmonov B., Matematik induksiya metodi Toshkent, 2008 y.

BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA “INNOVATSION TA'LIMNING” NING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Radjabova Sh.D.,

Konimex tuman 16-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, kabi ko'plab yangi texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilar faolligini oshirish usullari va vositalari yoritilgan.

Аннотация: На сегодняшний день существует множество способов и средств повышения вовлеченности учащихся за счет использования новых технологий в образовательном процессе, таких как инновационные технологии, интерес к использованию педагогических и информационных технологий в образовательном процессе.

Annotation: There are many ways and means to increase student engagement through the use of new technologies in the educational process today, such as innovative technologies, interest in the use of pedagogical and information technologies in the educational process.

Kalit so'zlar: faollik, texnologiya, interfaol metodlar, multimedia vositalari.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqa- rishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

Matematika darslarining qay darajada qiziqarli o'tishi o'qituvchining tayyorgarligiga bog'liq. Bolalarning matematik savodxonligini, hisoblash malakalarini oshiruvchi, ularni mustaqil fikrlashga, mantiqan o'ylashga, xulosa chiqarishga yo'naltirilgan zamonaviy va innovatsion texnologiyalar asosidagi mashg'ulotlar mazkur fanning boshlang'ich sinflardan boshlab mukammal o'rgatilishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Matematika darslarida interfaol metodlarning amalga oshirish yo'llari quyidagicha Jumladan: didaktik o'yinlar, kichik guruhlarda ishlash, tushunchalar tahlili, “Blits – so'rov”, “Zinama – zina”, BBB (Bilaman. Bilib oldim. Bilishni xohlayman) metodlari darsning uy vazifasini so'rash, o'tilgan mavzuni takrorlash bosqichlarida qo'llaniladi.

Yangi mavzuni o'rganishda “Hamma bir – biriga o'rgatadi”, “Klaster”, “Davra”, “KBI (Kuzatish. Bahslashish. Ishontirish), “Muammo”, “Uchta to'g'ri va bitta noto'g'ri” kabi interfaol metodlardan, “Davom ettir”, “Tez javob”, “Zanjir”, “Topag'on” “Sirli son”, “Rebus” kabi didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin.

Darsni mustahkamlash jarayonida, "Akvarum", "Blits – so'rov", "Fikriy hujum", kabi interfaol metodlardan, "O'zim tekshiraman", "O'yin topishmoq", "Nima yo'qolib qoldi?" kabi didaktik o'yinlardan foydalaniladi.

O'quv jarayonini yuqoridagi metodlar asosida olib borish o'quvchi uchun an'anaviy darsni tashkil etish uslublaridan ko'ra samaraliroq natijalarga erishish jihatdan foydalidir.

Matematika darslarida yangi innovatsion usullardan foydalanish mashg'ulotlarning sifat va samaradorligini oshirish muhim omil bo'lib hisoblanadi. Mashg'ulotlar jarayonida turli matematik o'yinlarning motivatsiyalash imkoniyati kengdir. O'yinni rejali o'tkazish maqsadga muvofiqdir. O'yinni boshlashdan oldin bir mavzu tanlab olinadi va shu o'yinga kerak bo'lgan barcha vositalar tayyorlanadi. Har bir guruhda 5 ta o'quvchi bo'ladi (kam yoki ko'p bo'lishi ham mumkin). Guruhda ishlash o'quvchilar o'rtasida vazifalarni taqsimlashga tayanadi. Sinf o'quvchilarini guruhlariga ajratish xohish yoki hisob bo'yicha amalga oshiriladi.

O'quvchilarning o'yin faoliyati bo'yicha aniq va hajm jihatidan ko'p bo'lmagan tushuntirish beriladi. O'qituvchi guruhlarining ishlash tezligi turlicha bo'lishini hisobga olgan holda vaqt chegarasini belgilaydi. O'quvchilar kerakli axborotlar paketi va ma'lumotlar bilan ta'minlanadi. O'quvchilar guruhda ishni boshlashlari uchun vazifalarini aniq tushunib yetganligi tekshirib ko'riladi. O'quvchilar zarurat tug'lsa guruhlar yoniga navbatma-navbat kelib, to'g'ri yo'nalishda ishlayotganligini qayd etadi va ularga yordam beradi.

Guruhlarda ish yakunlangach sardor natijalari bo'yicha og'zaki hisobot beradi. Kichik guruhlarda ishlash natijalari o'qituvchi tomonidan baholanadi. Bunda faoliyat to'g'ri va aniq bajarish, vaqt sarfi aniq mezon hisoblanadi.

Dars jarayonida multimedia vositalari o'qituvchi uchun birmuncha qulayliklar yaratadi. O'qituvchi tushuntiradi, o'quvchi kuzatadi, bilimlarni an'anaviy idrok etadi, o'quv mashg'ulotlarining har bir o'quvchi tomonidan o'zlashtirilishi nazorat qilinadi. Test, nazorat ishlari interfaol usulda tez va qulay tarzda o'tkaziladi. Dars uchun tarqatma materiallar tayyor holda chop etiladi, foydalaniladi. Jadvallar, turli pedagogik texnologiya metodlarini qo'llash imkoniyati tug'iladi.

Jamiyatning yangilanishi ta'lim – tarbiya sohasini tubdan isloh qilish, unga yangicha munosabat va yondashuvni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, sog'lom, mustaqil fikrlovchi, aqliy jihatdan rivojlangan yuksak axloqli va iste'dodli shaxsni shakllantirish masalasi davlat ahamiyatiga molik masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov R.J, Yuldashev M.A, "Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar". T.: "Nihol", 2013.
2. Yusupova G.Z. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativ faollikni shakllantiruvchi metodlar // Metodik qo'llanma. Nukus.: 2020
3. <http://www.gov.uz>

MILLIY TA'LIM YARATILISHIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

O'sarova G.S.,

Xatirchi tumani 13- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning ongida axborot texnologiyalarining o'rni hamda uning boshqa tarmoqlarining maqsad va vazifalari haqida fikr bildirilgan. Shuningdek, ta'lim taraqqiyotida zamonaviy axborot - kommunikatsion texnologiyalari haqida fikr bildirilgan .

Kalit soʻzlar: informatika, axborot, kompyuter, internet, ijtimoiy tarmoqlar, elektron kutubxonalar va kitoblar, raqamli audio-video-foto.

Annotation: This article discusses the role of information technology in the minds of young people and the goals and objectives of its other branches. It also discusses the role of modern information technologies in the development of education.

Keywords: informatics, information, computer, internet, social networks, blogs, electronic libraries and books, digital audio-video-photo

Аннотация: В данной статье рассматривается роль информационных технологий в сознании молодежи и цели и задачи других ее направлений а также роль современных информационно-коммуникационных технологий в развитии образования.

Ключевые слова: информатика, компьютер, интернет, социальные сети, электронные библиотеки и книга аудио-фото.

“Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir”.

SH.Mirziyoyev

Bugungi kunda jadal rivojlanayotgan zamonaviy axborot texnologiyalari davrida ta’limni yanada rivojlantirish va takomillashtirish hamda dars jarayonlarini innovatsiya va texnologiyalarni tadbiq etmasdan turib amalga oshirish mumkin emas .

Ta’lim tizimida islohatlarni amalga oshirishda va rivojlantirishda hukumatimiz tomonidan yiliga mamlakat yalpi ichki mahsulotining 10-12 foizi sarflanadi, bu davlat budjetining 35 foizini tashkil etadi. Bu esa jahon tajribasidagi ko'rsatgich 3-4 foizdan oshmaydi. Ta’lim tizimida yil sayin rivojlanib borayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta’lim jarayonini sifat va mazmun jihatdan yanada yuqori bosqichga ko'tarishga xizmat qilib kelmoqda. Bugungi kun zamonaviy ta’lim jarayonini mazmunli tashkil etish uchun zamon talabiga mos texnik vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, texnologiya, axborot, kompyuter, multimediya, internet, masofali o'qitish, yagona axborot muhiti va shunga o'xshash axborot kommunikatsion texnologiyalarning zamonaviy vositalaridan foydalanish o'zining samarasini bermiqda. Avtomatlashtirilgan axborot jamiyatini shakllantirishning global jarayoni inson taraqqiyoti va ko'plab iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni samarali hal etish imkoniyatlarini yaratadi. Biroq, bunday imkoniyatdan faqatgina ushbu axborot maydonida kerakli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan jamiyat a'zolarigina foydalana oladilar. Shu o'rinda umumta'lim maktablarining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarga axborot - kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanishga o'rgatish. Ushbu muammoni hal qilishda ta'lim muassasalarida axborot texnologiyalari, fani yo'nalishi muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, kompyuter savodxonligi kursining ustuvor muammolarini va uning kelajakdagi istiqbollarini o'rganish va tahlil qilish muhimdir. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, elektron kutubxonalar, elektron kitoblar va raqamli audio-video-foto, mobil telefonlar, tezkor xabarlar jo'natish vositalari, IP telefoniya, PDA va kommunikatorlar bilan tanishtirish orqali zamonaviy bugungi kun bo'lajak yosh kadrlar tasavvurida 20 yil avval biz axborot vakumida yashagan ekanligimizni, ijtimoiy, geografik, siyosiy to'siqlardan boshqa hech narsa mavjud bo'lmaganligini hosil qilamiz.

Bugungi kunda ta'lim tizimini axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Bu soha kundalik hayotimizda media-texnologiyalarining o'rni tobora kengayib bormoqda. Katta hajmdagi yangi axborotlar, reklamalar, televideniya ko'rsatuvlarida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning ta'lim tarbiyasi ularning atrofdagi voqea-hodisalar to'g'risidagi tasavvurlari, taffakkuri hamda idrokiga katta ta'sir etmoqda. Ilgari o'quvchilar istalgan mavzuga oid kerakli ma'lumotlarni darslik,

ma'lumotnoma adabiyotlar o'qituvchi tomonida fanga oid darsni konspektlashtirish holda egallab kelgan bo'lsa, bugungi kunga kelib asosan televideniya va radio, elektron darsliklar internet tarmoqlaridagi ma'lumotlardan foydalangan holda o'zlashtirmoqda. Shu sababli bugungi kun o'qituvchisi zamonaviy voqelikka to'g'ri yondashgan holda ta'lim jarayoniga axborot uzatishning yangi metodlarini olib kirishi hozirgi kun talabi hisoblanadi. Darsni AKT dan foydalanib, o'tishda o'qituvchi o'z mehnatining ko'p qismini kompyuterga yuklashi mumkin bo'ladi. Bu bilan darsni yanada qiziqarli, rang-barang qilib, mazmunan boyitadi. O'qituvchi o'z vaqtida o'quvchining bilimini xolisona baholab boradi, ularga noan'anaviy saboq berish usullarini topishga ijodiy yondashadi. Bu esa o'qituvchining kasbiy jihatdan rivojlanishiga asos bo'ladi.

Har bir dars jarayoniga qiziqish bilan yondashib, mustaqil ijodiy fikrlashi, o'z mehnati samarasini ko'rib, uni baholay olishi kerak.

O'qituvchi axborot - kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib, dars o'tishga tayyorgarlik ko'rishda bu jiddiy ta'lim dasturiga oid dars materiali ekanligini unutmasligi zarur. Darsni loyihalashtirishda o'qituvchi turli dasturiy mahsulotlardan foydalanadi. Dars jarayoniga tayyorgarlik ko'rishda tayyor dasturiy mahsulotlar (ensiklopediya, lug'atlar, ta'limiy dasturlar va shu kabilardan) foydalanishda kompyuterning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Kompyuter texnologiyasi vositasida dars o'tish barcha fanlardan laboratoriya mashg'ulotlarini, ya'ni yangi mavzularni ko'rgazmali tushuntirish imkoniyatiga ega bo'lib, o'tilgan darslarning materiallarini o'quvchi mustaqil qayta ko'rib chiqishi mumkin.

Bugungi kun talabi axborot - kommunikatsiya texnologiyalari hamda internetdan foydalanish faqatgina ta'lim tizimiga kirib kelmasdan shu sohaning barcha bo'g'inlarini boshqarish, tashkil qilish, axborot resurslari bilan ta'minlanayotganligi sababli ish yuritish xujjatlarini tezlik bilan yo'lga qo'yish, moliyaviy tizim va shu kabi ishlarni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli axborot texnologiyalaridan yanada rivojlantirish maqsadida chekka-chekka xududlardagi yoshlar uchun ham ushbu imkoniyatlarni salmog'ini kengaytirish, shu sohadan foydalanish madaniyatini va imkoniyatlarini yaratish, mamlakatimizning barcha sohalarini rivojlantirishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Axborot texnologiyalari sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida" "Qishloq hayoti" gazetasi 03.06.05 y.
2. Farberman. B.L. "Ilg'or pedagogik texnologiyalar" T: 2001 y.
3. Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie tehnologii i pedagogicheskoe masterstvo. Ucheb.posobie.- Toshkent. TDPU 2003. - 192 s.

TA'LIM SOHASIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI

Xojaxmetova A.,
Konimex tumani 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida axborotlashtirishning milliy tizimini shakllantirishda, iqtisodiyot va jamiyat xayotining barcha sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini, kompyuter texnikasi va telekommunikatsiya vositalarini ommaviy ravishda joriy etishda hamda ulardan foydalanish kabi fikrlar yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается формирование национальной системы информации в современной системе образования, массовое внедрение и использование современных информационных технологий, компьютерных технологий и телекоммуникаций во всех сферах экономической и общественной жизни.

Annotation: This article discusses the formation of a national system of information in the modern education system, the mass introduction and use of modern information technology, computer technology and telecommunications in all spheres of economic and social life.

Ma'lumki, har qanday jamiyatning rivojlanishida yosh avlod vakillariga qaratiladigan e'tibor o'ta muhim o'rin tutadi. Bu jamiyatning eng kichik bo'g'ini hisoblangan oiladagi tarbiya, bir oilaning kelajagiga, davlat darajasidagi e'tibor esa butun mamlakatni taraqqiyotining omili bo'lib xizmat qiladi.

Davlatimiz rahbari faoliyatining dastlabki yillaridanoq, innovatsion ta'limga alohida e'tibor qaratdi. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar - innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida axborotlashtirishning milliy tizimini shakllantirishda, iqtisodiyot va jamiyat xayotining barcha sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini, kompyuter texnikasi va telekommunikatsiya vositalarini ommaviy ravishda joriy etishda hamda ulardan foydalanishda, fuqarolarning axborotga ortib borayotgan talab-ehtiyojlarini yanada to'liqroq qondirishda, jaxon axborot hamjamiyatiga kirishda hamda jahon axborot resurslaridan baxramand bo'lishni kengaytirishda axborot-kommunikatsion texnologiyalar tizimini yaratish va rivojlantirish katta ahamiyatga egadir. Respublikamizda yuksak malakali va yangicha dunyoqarashga ega bo'lgan milliy kadrlarni tayyorlash, hayotimizda muhim ahamiyatga ega bo'lgan masalalar qatorida ta'lim - tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, uni zamon talablari darajasiga ko'tarish, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish dolzarb masala bo'lib qoldi.

Iqtisodiyotni erkinlashtirish va islohotlarni yanada chuqurlashtirish jarayonida hamda ta'lim tizimini o'rganish asosida mamlakatimiz iqtisodiyotida erishilgan yutuqlarni atroflicha tahlil etish, mavjud muammo va kamchiliklarni batamom bartaraf etish hamda iqtisodiyotni rivojlantirish usullarini ilg'or xorijiy tajribalardan samarali foydalanish orqali ta'lim tizimini yanada takomillashtirish masalalari ilgari suriladi. Bunda asosiy e'tibor jahon integratsiyalashuvi jarayonini jadal sur'atlarda rivojlantirish, buning uchun mamlakatimiz tashqi iqtisodiy faoliyatini erkinlashtirish borasida kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlarni amalga oshirishga qaratiladi.

Hozirgi kunda innovatsion texnologiyalar hisoblanmish pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan- kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlari, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, xatto xulosalarni ham o'zlari chiqarishlariga o'rgatadi. Ma'lumki, xalq ta'limi sohasida ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash qator afzalliklarga ega. Innovatsion ta'lim texnologiyalar o'quvchilarning o'quv-tarbiyaviy ishlarining bir yoki bir necha yondosh sohalarida bilimlarni, amaliy ko'nikma va malakalarni samarali o'zlashtirishlari, shuningdek, ularda shaxsiy xususiyatlar va axloqiy sifatlarning rivojlanishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, innovatsion pedagogik texnologiyalar pedagogik jarayonning asosiy tashkiliy-metodik vositasi bo'lib hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida ta'limda olib boilayotgan tadqiqotlar yangi yo'nalish-innovatsion pedagogikani maydonga olib chiqdi. Innovatsiya jarayoni tarkibiy

tuzilmalar va qonuniyatlarni qamrab olgan tizimdan iboratdir. Innovatsion texnologiyalar – ta'lim jarayonning metodik komponentlari yig'indisidan iborat faoliyat tuzilmasi, innovatsion faoliyat subektlarining subektiv tuzilmasi, innovatsion faoliyat subektlarining satxiy tuzilmasi, o'quv- tarbiyaviy ishlar boshqaruvda yangilikning paydo bo'lishi, ishlab chiqarishi va o'zlashtirilishdan iborat mazmun tuzilmasi, yangilikning paydo bo'lishi-zamonaviylashtirishdan iborat bosqichlikka asoslangan xayot davriylik tuzilmasi, boshqaruv xarakterlarining to'rtta turining o'zaro aloqasini tashkil qiluvchi rejalashtirish, tashkil etish, xabarlik qilish, nazorat qilishning boshqaruv tuzilmasi hamda diagnostik, oldindan ko'ra bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tadbiiq etuvchi tashkiliy tuzilmasini tashkil etadi. Innovatsion faoliyat tuzilmasi haqidagi muxim tizimli tasavvurlar, ularning vazifalarini asoslash, ularning shakllanganlik me'yorlari va satxlar ularni ta'lim amaliyotiga tadbiiq etishning zarur omili hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion faoliyat kasbiy faoliyatning ongli tahlili, me'yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv, kasbiy yangiliklarga nisbatan moyillik, dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish, o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish o'z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatida mujassam qilish asosiy funksiyalari bilan izoxlanadi.

Demak, pedagog yangi axborot, pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalunuvchisi va targ'ib etuvchisi sifatida nomoyon bo'ladi. Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida pedagogning innovatsion faoliyatida ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish, ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilanish, bunday sharoit pedagogning innovatsion faoliyati bo'lmish axborot, pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'lib, ta'lim mazmuni insonparvarlashtirishda doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllari texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi. Pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tadbiiq etishga nisbatan pedagog munosabatining xarakteri o'zgaradi. Ta'lim texnologiyasi falsafiy, psixologik, didaktik va ta'limiy maqsadning ijtimoiy pedagogikaga asoslangan aniq ilmiy g'oyalarga asoslanadi. Ta'lim texnologiyasi tizimining yaxlitlik, tuzilmaviylik barcha tashkil etuvchilarning o'zaro bog'liqligi va ularni bir-biriga bo'ysunuvchi, tizim va muxitni o'zaro bog'liqligi kabi barcha belgilarga egadir. Ta'lim texnologiyasi samarali natijani va ta'lim maqsadlariga erishish kafolatini ta'minlaydi hamda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarning hammabop tizimini belgilaydi. Ta'lim texnologiyasi ta'lim maqsadlariga erishishda, kuch va vaqt sarf qilishda inson imkoniyatlar va texnik xaziralardan foydalanish bo'yicha maqbul yo'l va vositalarni ta'minlaydi. Agar bilimlar ana'naviy ta'lim usullaridan foydalanib, faqat ma'ruza orqali bayon etilsa, uch kundan so'ng ularning chorak foizidan ortig'ini eslab qolish mumkin emas.

Agar ma'ruza o'qish, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarini olib borishda axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanib, prezentatsiyalar orqali taqdimot ko'rinishida olib borilsa, ko'rgazmali vositalarni qo'llash va mavzu bo'yicha baxs-munozara yuritish orqali tashkil etilsa, u xolda uch kundan so'ng o'rgatilgan ilimlarning yarmidan ko'prog'ini esda olib qolish mumkin.

Xulosa qilib aytganimizda, ta'lim sohasining ta'lim jarayonida innovatsion ta'lim texnologiyalari bo'lmish pedagogik va axborot texnologiyalaridan optimal foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili bo'lib hisoblanadi.

MILLIY TA'LIM YARATILISHIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR**Sagatova F.,****Zarafshon shahar 1-XTCHO'IM o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada rivojlangan ta'lim sharoitida innovatsion ta'lim texnologiyalari ahamiyati haqida so'z yuritilgan. Ta'limni yanada samarali qilish usullari, zamonaviy texnologiyalardan dars davomida qanday foydalanish usullari haqida ham ma'lumot berib o'tilgan.

Аннотация: В этой статье обсуждается важность инновационных технологий обучения в продвинутой учебной среде. Также есть информация о том, как сделать обучение более эффективным, как использовать современные технологии в классе.

Ta'lim yangi bosqichga ko'tarilmoqda, o'quvchilar fikr darajasi kengaymoqda, axborot olish osonlashmoqda, bunday o'sish jarayonida o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanmaslik darsning samaradorligini pasaytirib yuboradi.

O'qituvchi ham o'z kasbiga puxta yondoshgan holda darslarni tashkil etsa bir umr hurmat – e'tiborda bo'ladi.

Bugungi kunda axborot ko'lam juda kengayib ketdi. Agar o'qituvchi o'z ustida ishlamas avvalgi o'rgangan bilimlari yetarli bo'lmay qoldi. Dars mavzularini kundalik hayotdagi keskin voqealar bilan bog'lab o'tilsa, turli innovatsion texnologiyalardan foydalanilsa dars esda qolishiga erishilishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga innovatsion usullardan foydalanib, fanlar aro bog'langan holda ekologik - gigeyenik bilimlar bilan darsni to'ldirish zarur.

Innovatsiya-(inglizcha) yangilik kiritish, yangilik degan ma'noni ifodalaydi, texnologiya esa yunoncha "texnos"- san'at, mahorat va "logos"- fan so'zlaridan olinib innovatsion texnologiya ta'lim tarbiya shakllari, metodlari va usullariga yangicha yondoshish ma'noni bildiradi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faolitiga yangilik, o'zgarishlar kiritishdir.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanishda o'qituvchilarga quyidagi **nazariy** bilimlarni bilish taqozo etadi.

- AKT bo'yicha bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lish;
- YaPT(yangi pedagogik texnologiya) bo'yicha xorijiy tajribalardan boxabar bo'lish;
- Ta'lim jarayonini tashkil etishda didaktik o'yinlardan, interfaol usullardan foydalanish mahorati;
- Ilg'or pedagogik texnologiya bo'yicha bilimlarni o'zlashtirib borish;
- Bilimlarni ko'nikma va malakalarga aylantirish texnologiyasi shakllangan bo'lishi;
- Dars jarayonida harakatli o'yinlardan unumli foydalana bilish;
- Imkoni bo'lsa darsni internet tarmog'iga bog'lab o'ta bilishi;
- O'z ustida tinmay ishlashni, har soxaga oid yangiliklarni kuzatib borishi va boshqalar;

O'qituvchi innovatsion texnologiyani **amaliyotda** qo'llashi uchun innovatsion faoliyati xususiyatlarini o'rganib chiqqan pedagog olimlar fikrlariga tayangan holda - Ijodiy faoliyat falsafasini egallashga intilishi;

- Pedagogik tadqiqot metodlarini egallashi;
- Mualliflik kontseptsiyalarini yaratish qobiliyati;
- Tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshira olishi;
- O'zidan boshqa tadqiqotchi-pedagoglarning tajribalarini qo'llay olishi;
- Hamkasblar bilan hamkorlik;
- Fikr almashish va metodik yordam ko'rsata olishlik;

- Ziddiyatlarni oldini olish va bartaraf etish;

- Yangiliklarni izlab topish va ularni o'z sharoitiga moslashtirib borishi o'qituvchini o'z kasbiy faoliyatidan qoniqishiga olib keladi.

O'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash muammosiga murojaat etish jamiyatda innovatsion jarayonlar dinamikasining o'sib borayotganligini tushunish natijasida vujudga keldi. Uning tahlili faqat fan va texnika erishgan zamonaviy yutuqlardan foydalanishni o'z ichiga olmasdan, balki yangiliklarni izlash, yaratish, moslashtirish, tatbiq etish va olingan natijalarni qayta tekshirish kabi jarayonlarni ham qamrab oladi.

O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor, elektron doska va hokazolar) foydalanishi mumkin. O'qituvchining faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mazmun shunchalik oshadi. Har bir o'qituvchi ta'limga individual tarzda yangilik kiritishi mumkin.

O'qituvchi sifatida darslarimni yuqorida aytilgan turli texnik vositalardan, interaktiv metodlardan to'liq foydalangan holda o'tishga harakat qilaman va buni faoliyatim davomida analiz qilish, tajriba orttirish, men va o'quvchilarimning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish maqsadlarimdan biri va innovatsion texnologiyalarni qo'llash samara bermoqda.

Darsga kirishdan oldin uyali telefonimdan foydalanib uyda video dars olib, matematik masalalarni amaliyotda foydalanishini, matematika fanini hayot bilan bog'lab o'tishga harakat qilaman.

Bunda maqsadim:

-O'quvchini dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlashga, ijod etishga va izlanishga majbur etish;

-O'quvchilarni o'quv jarayonida bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlash;

-O'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har-bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirish;

O'qitish jarayonida maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir innovatsion texnologiya o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik faoliyatni tashkil eta olsa, har ikkalasi ijobiy natijaga erisha oladi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiya bu ilmiy izlanishlar, dars ishlanmalarini yaratish, tajriba - amaliyotda sinov ishlarini olib borish yoki boshqa fan texnika yutuqlaridan foydalangan holda o'quvchilarga yangi bilim berishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot" 27 мая 2021 г.—Tolipov O, Usmonboyeva M. Toshkent: "Fan"- 2005.

2. Talimda innovatsion texnologiyalarning o'rni. Havasxon Shokirova. Toshkent . "Yangi asr avlodi"

MILLIY DASTUR NEGIZIDA TARBIYA FANINI O'QITISHDA O'ZIGA XOS ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Jurayev M.,

Raxmetova A.,

Nurota tumani 23-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini o'tish nazariyasi va amaliyoti, ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirishda barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni

tarbiyalash, kasb tanlash va hunar o'rganishga o'rgatadigan jarayonlarni tashkil etish orqali maqsadga erishish omillarini tarkib toptirishdan iborat.

Аннотация: Теория и практика преподавания предмета «Образование» в общеобразовательных учреждениях, формирование факторов достижения целей через развитие духовно-нравственных качеств, развитие всесторонне и интеллектуально развитой личности, выбор профессии и организации профессионального обучения.

Annotation: The theory and practice of teaching the subject "Education" in educational institutions, the formation of factors for achieving goals through the development of spiritual and moral qualities, the development of a well-rounded and intellectually developed person, the choice of profession and the organization of vocational training.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, "tarbiya" fani, o'ziga xosligi, ko'nikmalar shakllantirish, hamkorlik, mehnatni qadrlash, kreativ g'oyalar, metod.

Ключевые слова: система образования, предмет «Воспитание», оригинальность, развитие навыков, сотрудничество, оценка труда, творческие идеи, методы.

Keywords: Education system, the subject of "Education", originality, skills development, cooperation, appreciation of work, creative ideas, methods.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 422-son qaroriga muvofiq, 2020-2021-o'quv yilida joriy qilinayotgan "Tarbiya" fanini o'qitish bo'yicha faqat: "Boshlang'ich ta'lim", "Milliy g'oya va huquq", "Tarix", "Dinshunoslik" mutaxassisligiga ega fan o'qituvchilari dars berishlari belgilab qo'yilgan. Baxt va muvaffaqiyat sirlari: Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari; Ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalash; Raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Natija, matonat, maqsad, orzu, bilim, fazilat - ma'naviy-axloqiy fazilatlarni rivojlantirishda ko'rinadi.

Darslikning o'ziga xosligi: Ko'nikmalar shakllantirishga yo'naltirilgan; Amaliyotga yo'naltirilgan; O'quvchini mustaqil faoliyatga undaydi; Kasb tanlash va hunar o'rganishga o'rgatadi; Insonni go'zal fazilatlari odobi, ozodaligi, mehr-oqibatini shakllantiradi; Tejamkorlik va rejali ish yuritish ko'nikmalarini shakllantiradi. FAN HAQIDA... Qidiramiz! O'rganamiz! Amalda qo'llaymiz!

Ikki soatga mo'ljallangan mavzularni: Birinchi darsida o'quvchilar o'qituvchining yordami bilan mavzu bo'yicha nazariy materialni izlaydilar va o'rganadilar. Ikkinchi darsida o'quvchilar amaliy mashg'ulotlarni bajarish jarayonida, tegishli ko'nikmalarni shakllantiradi. Boshlang'ich sinf darsliklarida rasmi ko'rinishdagi ma'lumotlar qo'yilgan. «Tarbiya» fanini bo'yicha 3-sinf darsligi mohiyati: Orzu nimaligini anglay oladi; Mehnat qilish va mehnatni qadrlashni ko'rsatadi; O'z tafakkurga ega bo'ladi; mas'uliyatni anglaydi; hamkorlik qila oladi; axloq qoidalariga ega bo'ladi; to'g'ri harakatlarga amal qiladi va qo'llab-quvvatlaydi; jarayonlarda tashabbus ko'rsatadi; o'z-o'zini rivojlantiradi; faoliyatini tahlil qila oladi; atrof-muhitga oqilona munosabatda bo'la oladi; maqsad va imkoniyat tushunchalarini anglab oladi; inson ziynati nimadaligini bilib oladi; kasb tanlashni anglab oladi; mahallaga ko'maklashishga amal qiladi. Mavzularda berilgan savollarga o'quvchilarning javoblari quyidagicha baholanadi (ballik tizimda) - Fikrini erkin bayon qila oladi; Hamkorlik qila oladi; O'z xatti-harakatlarini baholay oladi; O'z fikrini misollar bilan to'ldirib bayon etadi; Muammoni tushunadi. Xorijiy tajriba sifatida Finlandiya, Yaponiya, Buyuk Britaniya va Koreya davlatlarining ta'lim tizimi o'rganilmoqda.

Ta'lim metodlarini tanlash mezonlari: Ta'lim maqsadiga ko'ra; Ta'lim oluvchining soniga va imkoniyatlariga ko'ra; Ta'limning davomiyligiga ko'ra; Moddiy-texnik sharoitlarga ko'ra; Ta'lim beruvchining mahoratiga ko'ra. Tarbiya fanini o'qitishda tavsiya

etiladigan metodlar: “Tarbiya fanini o‘qitish texnologiyasi” – o‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma ishlab chiqildi. “Aqliy hujum“, “Eyler diagrammasi“, “Klaster“, “Loyiha metodi“, “Vaziyatlarni tahlil qilish“, “Esse”.

“Menga so‘z bering” metodi

O‘quvchilar o‘quv-tarbiya jarayonida ushbu texnologiyani qo‘llashi, o‘z bilimi sifati, o‘zlashtirish darajasini xolisona baholay olishi, yechimini kutayotgan mavzu haqidagi tasavvuri oshirishi, o‘z imkoniyati va salohiyatini yuqoriga ko‘tarishda alohida o‘rin tutadi. Ushbu texnologiya doirasida o‘quvchilar turli kreativ g‘oyalarni ochiq, erkin, mantiqan ifodalashi, ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlashda samarali usul sanaladi. Chunki, uning yordamida o‘quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik sifatlarni rivojlantirishga erishish mumkin.

Ushbu texnologiyani o‘quv-tarbiya mashg‘ulot jarayonida qo‘llash o‘quvchining ichki-imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, ijtimoiy faollik, talabchanlik, tashabbuskorlik, mantiqiy tahlil asosida fikr-mulohazalar yuritish, huquqiy madaniyatlilik, fuqarolik pozitsiyasi kabi sifatlarni rivojlantiradi.

O‘quvchi fikri: Ilgari surilayotgan muammo yuzasidan o‘quvchi tomonidan bildiriladigan fikr-mulohazalar uchun vaqt belgilash va jarayon borishini tashkil etish. Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi rivojlantirish, o‘quvchidan, tashabbuskorlik, talabchanlik, o‘z fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy loyihalarda ishtiroki, volontyorlik harakatlaridagi faolligi, intellektual, motivatsion, emotsional psixologik sifatlarining rivojlanishi. O‘quvchilar oldiga qo‘yilgan maqsadi, mustaqil fikr-mulohazalari, aniqlab olingan vazifalar orqali erishish mumkinligi belgilab olindi. Muammo yuzasidan o‘quvchilar oldiga qo‘yiladigan vazifalar:

- o‘quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini aniqlash;

- o‘quvchilar tashabbuskorligiga ta’sir etuvchi pedagogik-psixologik sifatlari;

- o‘quvchilar o‘quv-tarbiya jarayonida mustaqil imkoniyatlarini aniqlashtirish va rivojlantirish;

- o‘quvchilar ijtimoiy faolligini oshirishda “Fan” to‘garaklari, “Iste’dod” va “Intellekt” to‘garaklar tashkil etilishi bilan o‘quvchilar faolligini oshirish;

O‘quvchilar fikrini tinglash: huquqiy ongning yetukligi; fuqarolik huquq va burchlarini bilishlari; o‘z qarashlari, mustaqil fikri va tahlillari;

O‘quvchilar mulohazalari: O‘quvchilar ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmi, pedagogik asoslanib, psixologik sifatlari (intellektual, motivatsion, emotsional, irodaviy, o‘z-o‘zini boshqarish) rivojlanishi, ta’lim texnologiyalaridan unumli foydalanish ham muhim o‘rin tutadi. Mashg‘ulot yakuni va ko‘zlangan maqsadga yetilgani: Ijtimoiy faol, tashabbuskorligi rivojlangan o‘quvchi.

Tarbiya fanini o‘qitish bo‘yicha tavsiyalar: Dars jarayonida qo‘llaniladigan metodlarning uyg‘unligiga alohida e’tibor qaratish; Dars jarayonida sinflarning o‘ziga xoslik xususiyatidan kelib chiqqan holda manbalar (birlamchi va ikkilamchi manbalar) bilan ishlashni shakllantirish – tarixiy va huquqiy adabiyotlar, hujjatlar va ma’lumotlar; Darslarda badiiy, tarixiy va huquqiy adabiyotlardan foydalanish natijasida o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish; Mavzuga oid ko‘rgazmali vositalar multimedia, hujjatli filmlar va boshqa AKT vositalaridan dars jarayonida samarali foydalanish; O‘quvchilarda mavzu yuzasidan mustaqil mushohada yuritishiga ko‘maklashish va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila olish qobiliyatini rivojlantirish; Yangi yaratilgan darsliklardan unumli foydalanish, faqat o‘qib yoki o‘quvchilarga o‘qitish emas mavzuga oid rasm va ko‘rgazmali materiallardan kengroq foydalanish; An’anaviy va noan’anaviy darslar

(seminar mashg'ulotlari, o'quv ekskursiyalari, tarixiy muzeylarga sayohat darslari)ni tashkillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining qarori.umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida. Toshkent sh.,2020-yil 6-iyul,422-son. (qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 07.07.2020-y., 09/20/422/1033-son)
2. Tarbiya. 1-sinf uchun o'quv-metodik qo'llanma. Zamin nashr. Toshkent 2020.

MILLIY O'QUV DASTURI ASOSIDA O'QUVCHILAR O'QUV FAOLIYATI NATIJALARINI BAHOLASH

Utepova A.,

Tomdi tumani 15-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Xalqaro baholash dasturlari haqida ma'lumotlarga ega bo'lish, nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishda topshiriqlarni og'zaki nutqda, o'qib va tinglab tushunish, ko'nikma va malakalarni hosil qilish, baholash va baho berish tizimini tahliliy fikr-mulohazalar doirasida o'rganish talab etiladi.

Аннотация: Знание международных программ оценивания, устные и письменные задания при изучении теоретических и практических аспектов, чтение и аудирование, формирование навыков и компетенций, в рамках аналитической обратной связи по системе оценивания и оценивания исследования.

Annotation: Knowledge of international assessment programs, theoretical and practical aspects of assignments in oral presentation, reading and listening comprehension, skills and competencies, assessment and evaluation system in the framework of analytical feedback study is required.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash, summativ baholash, shakllantiruvchi baholash, baho berish, maqsad, tadqiqot, kuzatish vositasi, xulosa, natija.

Ключевые слова: международное оценивание, суммативное оценивание, формативное оценивание, оценивание, цель, исследование, инструмент наблюдения, вывод, результат.

Keywords: international assessment, summative assessment, formative assessment, assessment, goal, research, observation tool, conclusion, result.

Xalqaro baholash dasturlari tadqiqotlariga tayyorgarlik ko'rish yuzasidan kelgusidagi vazifalar: Baholashning maqsadi - Jazolash yoki rag'batlantirish quroli bo'libgina qolmay, xulosa olish vositasi ham bo'la oladi. Nimalar baholanadi? - Og'zaki nutq; O'qib tushunish; Tinglab tushunish; Yozma nutq; Lingvistik ko'nikma. O'qituvchi: Formativ baholashni amalga oshiradi; O'quvchilarning bahosini har doim ham e'lon qilmaydi; O'quvchilarning javobidan kerakli xulosalar chiqaradi; O'quvchilarni summativ baholashga tayyorlab boradi; Izoh-mulohazalarni berib boradi. Formativ baholash qanday o'tkaziladi? - Darslikdagi topshiriqlar asosida. Darslikdan tashqari tuzilgan topshiriqlar asosida. Savollarning maqsadlari: O'quvchini fikrlashga undaydigan, xulosa chiqarishga o'rgatadigan; Aniq lingvistik yoki nutqiy ko'nikmani shakllantirishga qaratilgan. Baholash ta'limiy maqsadlarga qay darajada erishganligini namoyish qilish imkonini beradi. Baholash – o'lchash jarayoni: bunda bilim, ko'nikma, kompetensiyalar o'lchanadi. Og'zaki nutqni baholashga qaratilgan topshiriqlar beriladi.

Xulosalovchi (summativ) baholash - Ta'lim jarayonining ma'lum bir muhim bosqichida (masalan, modul yoki fan oxiri, semestr yoki chorak, o'quv yili oxiri, ta'limning bir bosqichi nihoyasi yoki ta'limning keyingi bosqichiga o'tishdan oldin) ta'lim oluvchining ta'limiy maqsadlarga qay darajada erishganligini o'lchash jarayoni.

Baho berish - Baholash natijasida chiqariladigan xulosalar o'quvchi, o'qituvchi, ta'lim yo'nalishi, ta'lim muassasasi, ta'lim dasturi yoki butun boshli bir ta'lim tizimining faoliyatiga baho berish uchun ishlatiladi. Bunda olinadigan ma'lumotlar kim tomonidan ishlatilishiga qarab ikki xil baho berishni ajratib ko'rsatish mumkin: a) ta'lim oluvchiga baho berish: bunday baho berish, odatda, bevosita ta'lim berayotgan o'qituvchi yoki ta'lim muassasasi tomonidan amalga oshiriladi va ta'lim oluvchining o'quv dasturi yoki uning ma'lum bir qismini qay darajada o'zlashtirgani haqida ma'lumot beradi. ta'lim oluvchini ta'limning keyingi bosqichiga o'tkazish yoki o'tkazmaslik haqida qaror qabul qilish maqsadida; ta'lim oluvchiga ta'lim muassasasini bitirganligi to'g'risida hujjat berish yoki bermaslik haqida qabul qilish uchun qo'llanadi. b) ta'lim beruvchiga baho berish: bunday baho berish ichki(o'qituvchiga baho berish uchun) va tashqi(ta'lim muassasasiga baho berish uchun) nazoratchilar tomonidan o'tkaziladi. Bunda ta'lim oluvchilarning barchasini qamrab olish talab etilmaydi, istalgan qism ajratib olinib ularning natijasi asosida ta'lim beruvchi (o'qituvchi yoki ta'lim muassasasi) qay darajada samarali ishlayotgani haqida xulosa chiqariladi.

Tanlash (ta'lim oluvchilarni) baholash natijasida chiqariladigan xulosalar test topshiruvchilarni tanlash yoki saralash uchun ishlatiladi. Bu tanlash ikki xil bo'lishi mumkin: a) belgilangan talabga javob beradiganlarni tanlash: bunda minimal talablar o'rnatiladi va baholashning maqsadi shu talablarga mos keladiganlarni ajratib olish bo'ladi. Belgilangan minimal talablarga guvohnoma, diplom, ruxsatnoma) yoki huquq beriladi. javob beradiganlarning barchasiga qandaydir hujjat (sertifikat, litsenziya); b) cheklangan kvota sharoitida tanlash: bunday holat bir o'ringa bir necha talabgar da'vo qilayotganda yuzaga keladi. Bunda test topshiruvchilarni o'zaro solishtirish asosida qaror qabul qilinadi, ya'ni test topshiruvchilarning eng yuqori natija ko'rsatganlari tanlab olinadi. Shakllantiruvchi (formativ) baholash - O'quv jarayoni davomida o'quvchilarning o'zlashtirish sifatini baholab borish. Shakllantiruvchi baholash o'quvchining o'quv dasturida berilgan materiallarni o'zlashtirish darajasini aniqlash hamda o'quvchi kutilgan natijaga erishishi uchun tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'ladi. Shakllantiruvchi baholash o'qituvchiga o'quv jarayonidagi kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlash va keyingi rejalarni shu asosda tuzish imkonini yaratadi. Ushbu baholash turi o'quv dasturi, o'qituvchi hamda o'quvchining o'zaro aloqasini ta'minlashga xizmat qiladi. Shakllantiruvchi baholashning asosiy maqsadlari:

- muntazam ravishda sinfda o'quvchini baholab borish orqali u qaysi bilim, ko'nikma, malaka yoki kompetensiyalarni yaxshi o'zlashtiryotgani yoki o'zlashtirmayotgani, nimalar ustida ishlashi kerakligi haqida ma'lumot beriladi;

- biror bir mavzu oxirida nazorat ishi olish orqali o'qituvchi o'quvchilari shu mavzuni qay darajada o'zlashtirganliklari, qanday xatolarga yo'l qo'yayotganlari haqida ma'lumot olishi va lozim bo'lsa, o'tilgan mavzuga yana qaytishi mumkin;

- o'qituvchi o'quvchilarning boshlang'ich bilim darajasini aniqlash maqsadida test o'tkazishi va olingan ma'lumotlar asosida keyingi qadamlarni rejalashtirishi yoki o'quvchilarni guruhlariga ajratishi mumkin. Shakllantiruvchi baholash xulosalovchi baholashdan farqliravishda bevosita o'qituvchi tomonidan, asosan, norasmiy shakllarda (kuzatish, og'zaki savol-javob qilish, kichik hajmli testlar olish, yozma ishlar va h.k.)

o'tkaziladi. Shakllantiruvchi baholash jarayonidan olingan xulosalar asosida o'qituvchi yoki ta'lim muassasasi ta'lim jarayoniga zarur deb hisoblangan o'zgartirishlarni kiritadi.

Shakllantiruvchi baholashdan keyin o'quvchilarga har doim tahliliy fikr-mulohazalar beriladi. Shakllantiruvchi baholash, asosan, kuzatish va natijalarni qayd etib borishga asoslanadi, ya'ni ushbu baholashda jurnalga baho qo'yish talab etilmaydi. Shakllantiruvchi baholash – bu o'qituvchilarni ham, o'quvchilarni ham o'quv jarayonining keyingi bosqichlariga yo'naltirishga mo'ljallangan baholash. Xulosalovchi baholashdan farqli o'laroq shakllantiruvchi baholash aniq xulosa chiqarish xususiyatiga ega emas. Xulosalovchi baholash deganda yakuniy imtihonlar, bitiruv yoki qabul imtihonlari, standartlashtirilgan testlarni tushunamiz.

Aslida har qanday baholash shaklini shakllantiruvchi sifatida qabul qilish mumkin. Lekin yuqorida sanab o'tganlarimiz o'qituvchilar yoki biror yuqori tashkilotga o'quvchilarni saralash, ajratish vositasi sifatida xizmat qiladi. Shakllantiruvchi hamda xulosalovchi baholashning o'zaro farqi ularning natijasidan qanday foydalanishdagina aniq ko'zga tashlanadi. Yana bir farq o'quvchilarning shakllantiruvchi baholashga munosabatida ko'rinadi – o'quvchilar ushbu jarayonda olingan baholarni “hisobga olinmaydigan” baho deb hisoblaydilar. Aynan mana shu sabab o'quvchilar unga kamroq hayajon, bezovtalik va raqobat kuchi bilan yondashadilar. Buning yomon tomoni ham bor – o'quvchilar “hisoblanmaydi-ku” degan o'y bilan shakllantiruvchi baholashga umuman e'tiborsiz qarashlari ham mumkin. Ta'lim tizimimizga singib ketgan bir qarash mavjud – o'quvchilar baho kundalikka yoki baholar jurnaliga qo'yilsagina unga nisbatan jiddiy yondashishadi. Bu bizni baholash jarayonimizni o'zgartirishdagi eng tashvishga soladigan holatdir. Shakllantiruvchi baholash kuzatish vositasi, xulosalovchi baholash esa aniq baho bilan tugaydigan jarayondir. Bu ikki baholashning farqini tushunish uchun biz umumta'lim maktablaridagi baholashga bo'lgan munosabatimizni o'zgartirishimiz lozim. Testga yoki baholashga klassik yondashuv shundayki, baho o'quv jarayonini yakunlash (o'quv jarayoni deyilganda biror bilim, ko'nikma, malakani o'rganish jarayoni nazarda tutilmoqda) vositasi deb qaraymiz.

Bu mantiqni biroz o'zgaritirish vaqti yetdi, chunki o'rganish yakunlab bo'lmas jarayon hisoblanadi. 1-jadval. Shakllantiruvchi va xulosalovchi baholashning farqlari:

Shakllantiruvchi baholash	Xulosalovchi baholash
Baholash jarayonidagi savollar o'quvchilarda avvaldan mavjud bo'ladi	O'quvchilar savollarni baholash jarayoni davomida oladilar
Ajratilgan vaqt moslashuvchan	O'quvchi ajratilgan vaqt mobaynida bajarishi lozim
O'qituvchi izoh-mulohaza bildirish, harf yoki raqam ko'rinishidagi bahoni qo'yish bilan xulosalaydi	O'qituvchi harf yoki raqam ko'rinishidagi aniq bir baho bilan xulosalaydi
Baho o'quv jarayonini qanday tashkil qilishni (davom ettirishni) aniqlash uchun xizmat qiladi	Baho o'quvchilarni ajratish yoki saralash uchun xizmat qiladi
Yaqinda yoki hozirgina o'tilgan mavzu/bilim va ko'nikma yuzasidan o'tkaziladi	O'quvchi shu paytgacha o'zlashtirishi lozim bo'lgan barcha bilim va ko'nikmalarni qamrab oladi
Test yoki topshiriq moslashuvchan bo'la oladi	Test yoki topshiriq ma'lum qolipdan tashqariga chiqmaydi
O'quvchi o'zini o'zi baholashi mumkin	Imtihon o'qituvchi yoki biror tashkilot tomonidan o'tkaziladi

Kelgusi ta'lim uchun erishiladigan maqsadlarni belgilaydi, kuzatib borish imkonini beradi	Kuzatib borish imkoni mavjud emas, "o'tgan narsa o'tib bo'ldi" yondashuvi amal qiladi
Natijalar kundalik, rasmiy baholar jurnali yoki tabellarda aks etmaydi	Natijalar hisobot ruhida barcha rasmiy joylarda ko'rsatiladi

O'rganish davomli hamda yig'ilib boradigan bo'lishi kerak. Ya'ni butun yil davomida ma'lum malakaning qismlari o'rganilib yakunda u ko'nikma yoki malaka darajasiga yetib boradi. Ona tili va o'qish savodxonligi fanining boshqa fanlardan farqi shundaki bu fan doirasida o'quvchilar turli janrdagi matnlar bilan tanishadilar, xususan, badiiy matnlar bilan ham. Matn o'qildi, dars tugadi shu bilan bu matn o'rganilgan deb hisoblanib keyingi darsda boshqa matnga o'tib ketilaveradi. Aslida bunday bo'lmasligi kerak. O'qish deganda biror matnning syujetlarini eslab qolish, unda qanday voqealar sodir bo'lgani, kim qanday kiyimda yoki qanday yoshda ekanini bilib olish tushunilmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Касимова К., Матжонов С., Гуломова Х., Юлдашева Ш., Сариев Ш. Ана тілін оқыту әдістемесі. –Т.: Ношир, 2009. - 163 б.
2. Матчанов С., Гуломова Х., Юлдашева Ш., А. Нисанбаева. Ана tilin oqitu adistemesi.- Т.: ТДПУ, 2013. –277б.
3. Рахматуллаева Л.И. Туған язиканы дайындау әдістері. –Т.: Учебное пособиесі. Қаржы экономикасы, 2007 ж.

MILLIY TA'LIM YARATILISHIDA INNOVATSION YONDASHUV

Tobakabulova N.K.,

Konimex tumani 23-umumiy o'rta ta'lim maktabi amalyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada "Milliy ta'lim yaratilishida innovatsion texnologiyadan foydalanish" o'quvchining psixologik qobiliyatidan kelib chiqib, har-xil usulda mashg'ulotlar va treninglar o'tkazish orqali ularning shaxsini takomillashtirish, zamon bilan hamnafas yuradigan komil insonni tarbiyalash.

Kalit so'zlar: Milliy ta'lim, innovatsiya, psixologik qobiliyat, shaxs psixologiyas, texnika va texnologiya, fanlar akademiyasi.

Аннотация: Данная статья «Использование инновационных технологий в создании отечественного образования» основана на психологических способностях учащихся, укреплять их личность посредством различных занятий и тренингов, воспитывать зрелую личность, идущую в ногу со временем.

Ключевые слова: национальное образование, инновации, психологические способности, психология личности, техника и техника, Академия наук.

Annotation: This article "The use of innovative technologies in the creation of national education" is based on the psychological abilities of students, improving their personality through various methods and trainings, educating a mature person who keeps pace with the times.

Keywords: National education, innovation, psychological ability, personality psychology, engineering and technology, Academy of Sciences.

Bugungi kunda har qanday davlatning barqaror taraqqiyoti asosini innovatsion faoliyat tashkil etadi. Tarix shundan dalolat beradiki, inson o'zining aql-zakovati bilan dastlabki mehnat qurollarini o'ylab topishdan, algoritm va nanozarralar, zamonaviy innovatsion

kompyuter, quyosh va boshqa yuqori texnologiyalarni kashf etishgacha bo'lgan murakkab yo'lni bosib o'tdi.

Shu bilan bir qatorda ta'lim sohasi tizimiga, balki jamiyatning barcha sohalarining rivojiga o'zining aks ta'sirini ko'rsatadi. Shu bois ham ana shu ta'sir va bo'shliqning oldini olish maqsadida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan mazkur 2018-yilni "Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili" deb e'lon qilindi.

"Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejis emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya – bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak". O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan mamlakatimiz ilm-fani, yetakchi ilmiy maktablar, birinchi navbatda, eng yirik va muhim ahamiyatga ega tashkilot – O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasini yanada rivojlantirish uchun mustahkam poydevor yaratishga alohida e'tibor qaratildi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ham qabul qilingan farmon va qarorlar yangi tarixiy voqeliklarga mos keladigan fan-texnika va innovatsiya sohasida davlat siyosatini izchil amalga oshirish uchun o'ziga xos rag'bat bo'ldi.

Ana shu rag'batlarni amaliy qo'llab-quvvatlash maqsadida bir qator me'yoriy hujjatlar qabul qilindi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning 1992-yil 8-iyuldagi "Ilm-fanni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash va innovatsiya faoliyatini rivojlantirish to'g'risida"gi farmoni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1992-yil 21-iyuldagi "Ilm-fanni rivojlantirishni va innovatsiya faoliyatini davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash choralari to'g'risida"gi qarori ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish sohasidagi dastlabki asosiy hujjatlardir. Davlatimiz rahbarining 2006-yil 7-avgustdagi "Fan va texnologiyalar rivojlanishining muvofiqlashtirish va boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, O'zbekiston ilm-fanini boshqarish va moliyalashtirishni davlat tomonidan tartibga solish, uning sa'y-harakatlarini ustuvor sohalarga yo'naltirishga qaratilgan islohotlar davom ettirildi.

Sir emaski, XXI asr - texnika va texnologiya asri. Ha, bu nom bejizga berilmadi. Atrof-muhitda sodir bo'ladigan hodisalar uni o'rganishga bo'lgan qiziqishni yanada orttirdi. Bu qiziqish ortidan ilm-fan sohasida misli ko'rilmagan kashfiyotlar paydo bo'ldi va paydo bo'lmoqda. Kundan kunga kishini hayratga soladigan yangiliklar yaratilmoqda. Mamlakatimizda ijtimoiy-psixologik, siyosiy, madaniy sohalarda bo'layotgan tezkor o'zgarishlar ta'lim tizimini ham tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda, chunki mukammal ta'lim tizimi orqali Respublikamizning kelajak intellektual imkoniyatlarini va uni gullab yashnashi hamda rivojlanishini belgilab beruvchi yoshlarni har tomonlama ijodkor, mustaqil faoliyat yuritadigan qilib tarbiyalashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun ta'limda eng muhim strategik yo'nalish ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyati hisoblanadi. Bu esa barcha ta'lim muassasalarida, ayniqsa ijodkor, yuqori salohiyatli mutaxassis kadrlarni tayyorlovchi oliy ta'lim maskanlarida innovatsion texnologiya ko'rinishida faoliyat olib borish dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Xususan, hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kuchaygan.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda ijtimoiy-psixologik muhitni sog'lomlashtirishda treninglarning o'rni va ahamiyati muhim sanaladi. Psixologik treningning oldindan taxminiy rejalashtirilgan texnologik xaritasini taqdim etamiz.

Texnologik xarita: Mavzu: "Farzandlarimiz kelajagiga befarq bo'lmaylik. Tanlagan kasbim- kelajak baxtim".

Vazifalari: Treningga nisbatan ota-onalarni qiziqishini orttirish va ota-ona farzand o'rtasidagi munosabatlarini mustahkamlash.

Trening jarayonini tashkil etish	Treningga oid videoroliklar namoyishi, tarqatma materiallar tayyorlash, guruhlariga bo'lish, o'tkazilishini namoyish qilish, ularning qatnashishini xolisona baxolash
Treningning mazmuni	Ota-onalar bilan farzandlarining kelajak kasblari haqida tushunchalar shakllantirish, va o'quvchilarni kasb tanlashga to'g'ri yo'naltirish.
Amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Tanlagan kasbim kelajak baxtim. Shakl: Suhbat, munozara hamda ota-onalar bilan guruhlariga bo'lib ishlash. Vosita: Videoroliklar namoyishi, sahnali ko'rinishlar, inerjeys mashg'ulotlar. Usul: Anketa so'rovnomalari, davra suhbatlari. Nazorat: Kuzatish va o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: "Raxmat sizga" usulidan foydalanish.
Kutiladigan natija	Treyner: Treningning qisqa vaqt ichida barcha o'quvchilar va ota-onalar tomonidan o'zlashtirilishiga erishadi, ularning faolligini oshiradi, treningga nisbatan qiziqishini uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida barchani baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan tayyorlangan sahnali ko'rinishlarini qabul qilish, o'rganish va baholash. Jamoa o'rtasida o'zaro hamkorlikni trening mashg'ulotlari orqali amalga oshiradi.
	O'quvchiva ota-onalar: Yangi bilimlarni egallaydi, eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini va farzandlarini nazorat qilishga o'rganadi, nutqi rivojlanadi va eng asosiysi qisqa vaqt ichida o'z farzandlarining kelajak kasblari haqidagi bilimlarini va tanlagan kasblari haqidagi ma'lumotiga ega bo'ladi.

Ta'limni innovatsion rivojlantirishda bugungi ta'lim tizimida individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Psixologiya sohasida maktab o'quvchilari bilan ishlaganda o'quvchilarni o'z ota-onalari bilan guruhlariga bo'lishda teng taqsimot bo'lishi shart, ya'ni har bir guruhda faol ota-ona va o'quvchi teng bo'linishi kerak. Bu usulning afzalligi shundaki, guruhlar orasida raqobat shakllanadi va jarayon faollashadi, bunda kam o'zlashtiradigan o'quvchilar ham faol o'quvchilar yordamida guruh mavqeini himoya qilish uchun aktiv harakatga kirishadi. Natijada, birinchidan guruhlar orasida sog'lom muhit yaratiladi, raqobat vujudga keladi, psixologik treningning mazmun-mohiyatini o'zlashtirish sifati ortadi.

Psixologik muhitning samaradorligini oshirish bilan birgalikda maktab amalyotchi psixologlar izlanishga, har bir treningga ijodiy yondashishga, mas'uliyatni his qilishga, ilmiy adabiyotlardan unumli foydalanishga, shu bilan birgalikda ilmiy-tadqiqot va pedagogik izlanishlarni olib borishga undaydi. Eng asosiysi, maktab amalyotchi psixologlari trening va metodikalar o'tkazishda fanlararo integratsiyani qo'llay olishi, takomillashtirib borishi, uni o'quv jarayoniga tadbiq etib borishda kasbiy mahoratini rivojlantirishi lozim.

Umuman olganda maktab amalyotchi psixologlarini tayyorlashda nafaqat ilmiy-amaliy malaka va ko'nikmani shakllantirishi, balki yangilikka intiluvchan texnik mukammal shaxslarni tayyorlash kelajakda yurtimiz istiqbolini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning 1992-yil 8-iyuldagi "Ilm-fanni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash va innovatsiya faoliyatini rivojlantirish to'g'risida"gi farmoni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1992-yil 21-iyuldagi "Ilm-fanni rivojlantirishni va innovatsiya faoliyatini davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash choralari to'g'risida"gi qarori ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirish sohasidagi dastlabki asosiy hujjatlardir. Davlatimiz rahbarining 2006-yil 7-avgustdagi "Fan va texnologiyalar rivojlanishining muvofiqlashtirish va boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori

2. www.lex.uz

3. [www.team building](http://www.teambuilding)

DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI FANIDAGI YANGILIKLAR VA ULARNING TA'LIM TIZIMIDAGI AHAMIYATI

Rustamova Yu.O.,

Nurota tumani 42-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotasiya: maqolada jamiyatning barqaror rivojlanishida huquq sohalarining ahamiyati, fandagi yangiliklar, ularning ta'lim tizimiga joriy qilishning metodologik asoslari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: davlat, huquq, burch, erkinlik, siyosiy hurfiykrilik, fuqorolik jamiyati, huquqiy ong, huquqiy madaniyat.

Аннотация: В статье описывается роль права в устойчивом развитии общества, инновации в науке, методологические основы их внедрения в систему образования.

Ключевые слова: государство, право, долг, свобода, политический либерализм, гражданское общество, правосознание, правовая культура.

Annotation: The article describes the role of law in the sustainable development of society, innovations in science, the methodological basis for their introduction into the education system.

Keywords: state, law, duty, freedom, political liberalism, civil society, legal consciousness, legal culture.

Davlat va huquq asoslari fani o'qituvchilariga zaruriy bilimlar berish, olingan bilimini hayotga tatbiq etish mahoratini egallash, o'z ustida ishlash, izlanish, ko'nikma va malakalarini qo'llay olishlari uchun fan doirasidagi yangiliklar, ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy maqolalar muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, davlat va huquq asoslari fanini o'rganish orqali mamlakatimizdagi barcha sohalarida tub o'zgarishlarni tub mohiyatini tushunish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Zero, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida tub ijobiy o'zgarishlar bilan bir qatorda huquqshunoslik fani sohasida ham yangilanish jarayonlari kechmoqda. Ayniqsa, Davlat va huquq asoslari fanning ilmiy-nazariy asoslari va fanning dolzarb muammolari bo'yicha ilmiy izlanishlar, dissertatsiyalar hamda ilmiy-metodik maqolalar yozilmoqda, anjumanlar tashkil etilmoqda.

Bunday o'zgarishlar fuqarolarimizning huquqiy savodxonlik va bilimlarni amaliy hayotda qo'llay olishga va huquqiy ta'limning yuksaltirishga hizmat qiladi.

Bugungi o'zbek jamiyati o'zi uchun «huquqiy davlat», «inson huquqlari» va «shaxs erkinligi», «demokratik fuqarolik jamiyati», «siyosiy hurfiykrilik» (plyuralizm),

«hokimiyatlar taqsimlanishi», «qonun ustuvorligi», «mustaqil sud hokimiyati» kabi fundamental tushunchalarni qayta kashf etmoqda. Ayonki, jamiyat ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hayotini zamonaviy ma'rifiy tamoyillar asosida isloh etishda davlat va huquq benihoya katta rol o'ynaydi. Shu bois, davlat tuzilishi, demokratik siyosiy tizimning mavjud bo'lishi, huquqiy munosabatlar oqilona tizimining tashkil etilishi ko'p jihatdan mamlakatimizdagi davlat-huquqiy institutlarning faoliyatiga bog'liqdir.

Mamlakatimizda davlat va huquq nazariyasi bo'yicha oxirgi fundamental darsliklar chop etilganiga 8-10 yildan ko'p vaqt o'tdi. Shu davr mobaynida jamiyatimiz hayotida qator tub islohiy o'zgarishlar, demokratik yangilanishlar yuz berdi. Yangi darslikni tayyorlash va nashr etishni taqozo qilayotgan bir qancha obyektiv sabab va omillar mavjudir:

- birinchidan, hozir yuridik oliy o'quv yurtlarida o'qitilayotgan Davlat va huquq asoslari darsliklarida parlamentimiz palatalarining qo'shma majlisida ma'qullangan «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi»da ifoda etilgan g'oya va tamoyillar o'z aksini topmagan;

- ikkinchidan, Konstitutsiyamizga davlat hokimiyati va boshqaruvini demokratlashtirishga oid o'ndan ziyod o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi;

- uchinchidan, qonunchilik tizimi va qonun ijodkorlik faoliyati jo'shqin rivojlanmoqda. So'nggi yillarda yuzdan ortiq yangi qonunlar qabul qilindi, amaldagi qonunlar davr ruhiga mos tarzda takomillashtirildi. Ularning aksariyati hali davlat va huquq nazariyasi nuqtayi nazaridan talqin etilgani yo'q;

- to'rtinchidan, mamlakatda parlamentga va prezidentlikka bir necha saylovlar o'tkazildi, saylov jarayoni, amaliyoti va saylov qonunchiligi takomillashtirildi.

- beshinchidan, huquqni qo'llash amaliyoti, qonunlarni hayotga joriy etish mexanizmlari mukammallashib hamda rivojlanib bormoqda.

- oltinchidan, inson huquqlarini muhofazalash sohasida yangi milliy institutlar, qonunchilik mexanizmlari va xalqaro tajriba rivoj topdi;

- yettinchidan, «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi» qabul qilinishi bilan o'zbek davlatchiligi taraqqiyotida yangi bosqich boshlandi. Davlat qurilishida va jamiyatni boshqarishda yangi yo'nalishlar belgilandi. Sud tizimi tubdan isloh etilib, yangi mazmundagi sud tuzilmalari (iqtisodiy va ma'muriy sudlar) joriy etildi.

Yuqorida sanab o'tilgan masalalar davlat va huquq nazariyasining tahlil mavzusini jiddiy tarzda kengaytiradi, uning o'rganish doirasiga ko'plab yangi ilmiy kategoriyalar kiritilishini taqozo qiladi.

Davlat va huquq asoslari fanlari yoshlarga o'z huquqlarini himoya qilishning amaliy mexanizmlarini o'rgatishga qaratilgan "Street law" loyihasini keng joriy qilish, umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida "Huquq — bu to'g'rilikdir" mavzusidagi rasmlar tanlovi, umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari o'rtasida "Mening huquq va majburiyatlarim" respublika, professional ta'limi tizimida "Siz qonunni bilasizmi?", oliy ta'lim muassasalarida "Huquq bilimdonlari", shuningdek, yoshlarda korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklarga qarshi murosasizlik tuyg'usini shakllantirishga qaratilgan insholar ko'rik tanlovini tashkil qilish va o'tkazish jamiyatda qonun ustuvorligi prinsipini amaliyotga tadbiq qilinishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Amanova O. «Davlat va huquq asoslari kursida ko'rgazmali qurollardan foydalanish», «O'qituvchi», 1999-yil.
2. Ikramov R.A. Jalilov Sh.I., Ganieva G.Yu., Polvonov I.T. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o'rganish. O'quv qo'llanma. — T.: O'zMU, 2012-y.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI ORQALI O'QUVCHILAR MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISH

Suyunova G.U.,

Navoiy shahar 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'lim jarayoni o'qituvchilari zamon talabiga mos dars o'tishlari uchun innovatsion texnologiyalari ya'ni AKT sohasida salohiyatga ega bo'lishlari zarur. Bu hozirgi davrda uzluksiz ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri ekanligi yoritib berilgan.

Annotation: Primary education teachers need to have the potential in innovative technologies, ie ICT, in order to teach in accordance with modern requirements. This is one of the most important tasks of the continuing education system today.

Аннотация: Учителя начальных классов должны обладать потенциалом инновационных технологий, т.е. ИКТ, чтобы преподавать в соответствии с современными требованиями. Это одна из важнейших задач системы непрерывного образования сегодня.

Ma'lumki, XXI asr "Axborot asri". Haqiqatan ham ilmiy texnika taraqqiyoti insoniyat va jamiyat moddiy ehtihojlarini qondirish uchun ulkan imkoniyatlar yaratdi. Axborot tarqatish sohasida ilgari ko'z ko'rib, quloq eshitmagan sur'at va ko'lamga erishildi.

Globalashuv davri deb qaralayotgan bugungu kunda milliy va umumbashariy madaniy estetik qadriyatlar insoniyat hayotida har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi jarayoni pedagog-xodimlar oldiga kompyuter yordamida mustaqil o'qitish muammosini dolzarb vazifa qilib qo'ydi.

Axborot- kommunikatsion texnologiyalari barcha sohalar qatori ta'lim tizimiga ham izchilik bilan kirib keldi. Axborotlashtirilgan multimediali ta'lim texnologiyalarini boshlang'ich ta'limga joriy etish orqali o'tiladigan fanlar mazmunini o'quvchilar ongiga to'liq va mukammal ravishda singdirish muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'limda multimedia vositalaridan samarali foydalanishning o'ziga xos afzalliklari ham bor.

Ularni quyidagicha ifodalash mumkin:

- ta'limda ko'rgazmalilik eng asosiy o'rinlardan birini egallaydi;
- o'quvchini izlanishga undaydi ;
- o'quvchi ta'lim jarayonini bir vaqtning o'zida ko'radi, uni eshitadi, o'quvchilarga kengroq qamrovdagi va kattaroq hajmdagi materiallarni tezroq yetkazib beriladi;
- o'quvchi tafakkurini faollashtiradi;
- o'quvchi faoliyatining ijobiy motivini hosil qiladi;
- mashg'ulotlarni jonli va muloqotli tarzda olib borishga imkoniyat tug'iladi;
- ta'lim mazmuniga tegishli materiallarni kompyuter xotirasida saqlab ularni o'quvchilarga xohlagan vaqtda yetkazish imkoniyati bo'ladi;
- tanqidiy fikrlash ko'nikmasini hosil qiladi, o'quvchilarning kompyuter savodxonligi oshib boradi;
- o'z- o'zini namoyish etish imkoniyatini beradi;
- ta'lim mazmunini yoritishda animatsiyatlardan foydalanishning keng imkoniyatlari yaratiladi.

Boshlang'ich ta'limda o'tiladigan fanlar mazmuniga Tarbiya darslari orqali, milliy g'urur, an'ana va milliy qadriyatlarimizni o'quvchilar ongiga singdirish hamda muomala madaniyati, ovqatlanish, kiyinish, saranjom-sarishtalik ,odobli, mehnatsevar bo'lish kabi insoniy sifatlarni shakllantirib borish lozim.

Barchamizga ma'lumki, ta'limda olib borilayotgan ishlarning samarasi bir qancha omillarga: darslarni to'g'ri tashkil eta olish, dars jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan to'g'ri va unumli foydalana olishga bog'liq.

Axborot texnologiyalari qo'llanadigan darslarning qulayligi shundaki, unda o'quvchining o'quv materiallarini o'zlashtirib olayotganligini doimiy ketma – ket kuzatishga, nazorat olib borishga, kerak holarda tuzatishlar kiritib borishga imkoniyat yaratiladi.

Shuning uchun ham axborot texnologiyalari asosidagi darslarda qiziqish, o'zini - o'zi boshqarish, yangi bilimlarni o'zlashtirib borishga intilish dars oxirigacha saqlanib qoladi. Bunday darslarda o'quvchining bilim olish motivatsiyasi oshib boradi.

Axborot texnologiyalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi bilan "Inson va kompyuter" muammosi markaziy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Ta'lim jarayoni - axborot, ayniqsa, uning oliy shakli bo'lmish bilimlarni ishlab chiqarish, saqlash, qayta ishlash va amalga oshirish jarayonidir. Bu jarayonning to'g'ri, maqsadli tomonga qaratilgan yo'nalish, imkoniyatlarini topishga to'g'ri keladi.

Ta'limda o'qitishning va bilimlarni o'zlashtirishning nutq, so'z, tovush bilan bog'langan usullari ikkinchi navbatga o'tib, o'qitishning tasavvurlar, shakllar, rang, tasviriy ko'rsatuvlar bilan bog'liq usullari birinchi o'ringa o'ta boshlaydi.

Global kompyuter tarmoqlarining vujudga kelishi kishilar muloqotining kitob, gazeta va televideniedan farq qiluvchi yangi o'ziga xos usul va shakllarini vujudga keltirmoqda.

Bu usullar endi kishilik munosabatlarining yangi shakllari, faoliyatlarining yangicha turlari, tafakkur qilish va o'zini – o'zi anglashning o'zgacha tarzi bilan xarakterlanadi.

Xulosa qilib shuni aytish joyizki, ta'lim-tarbiya jarayonini tubdan isloh qilishdan ko'zlangan bosh maqsadimiz- barkamol insonni shakllantirish orqali o'z kelajagimizni ta'minlashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldosheva J.R. Usmonova S.A., Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. –T: "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2008-yil.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T.: 2008

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVNING O'RNI VA AHAMIYATI

Ulug'ova S.V.,

Qiziltepa tumani 20-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'lim sifatini amalga oshirishda gap ketganda geografiya darslarida zamonaviy kompyuterlar yordamida olingan ma'lumotlar mashg'ulot mazmunini boyitish bilan birga o'qituvchining ilmiy-nazariy saviyasini oshirishga, savodxonligini ko'tarishga, fanlararo integratsiya yo'lga qo'yiladi, o'quv topshiriqlarining amaliy yo'nalishi kuchaytiriladi va o'qituvchining pedagogik mahorati takomillashishi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: Что касается качества образования, то информация, получаемая с помощью современных компьютеров на уроках географии, наряду с обогащением содержания уроков позволит повысить научно-теоретический уровень учителей, повысить грамотность, междисциплинарную интеграцию, практическую направленность обучения. задания будут усилены, а педагогическое мастерство учителя повысится.

Annotation: When it comes to the quality of education, the information obtained with the help of modern computers in geography lessons, along with enriching the content of lessons, will increase the scientific and theoretical level of teachers, increase literacy, interdisciplinary integration, the practical direction of the assignments will be strengthened and the teacher's pedagogical skills will be improved.

Kalit so'zlar: Kompyuter grafikasi, texnika vositalari, videodarslar, xarita, audiovizual, multimedial ta'lim

Ta'lim sifatini oshirishda amalga oshirilayotgan ishlar haqida gap ketganda, ta'lim berish jarayonini ezgulik ko'prigiga o'xshatamiz, bu ko'prikdan o'quvchilarimizni bilimli, dunyoqarashi keng qilib olib o'tish ustozni, ya'ni o'qituvchilarni vazifasi deb bilamiz. Geografiya darslarida hozirgi zamon texnika vositalaridan foydalanish sohasida qilinadigan ishlar ko'p. Shuni ochiq e'tirof etish joizki, texnika vositalaridan maqsadga muvofiq unumli foydalanish respublikamizning hamma maktablarida ham yaxshi yo'lga qo'yilgan emas.

Respublikamizda, ayniqsa qishloq maktablarida geografiya darslarida zamonaviy kompyuterlardan foydalanishga ta'alluqli metodik qo'llanmalarga ehtiyoj juda katta. Bugungi kun va zamon talabidan kelib chiqqan holda "Kompyuter grafikasi" fani har bir soha bilan uzviy bog'lanib, unga bo'lgan ehtiyoj tobora oshib borayotganligi aniq. Kompyuter grafikasining qo'llanish ko'lami juda keng bo'lib, avvalambor sohani vizualligi diqqatga sazovordir. Ya'ni kompyuter grafikasida tasvir asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Ma'lumki axborot almashinuvida insonning ko'rish sezgi organi yordamida qabul qilingan axborot eng samarali qabul qilinadi va u xotirada ham chuqur iz qoldiradi. Jumladan tovush vositasida berilgan axborot ham ijobiy ta'sir etadi. Eng kam samara beruvchi axborot vositasi bu yozuvli axborot bo'lib, uni qabul qilib olish va miyada qayta ishlashda ko'roq vaqt sarflanadi va har bir insonning fiziologiyasidan kelib chiqqan holda axborotning ma'lum bir qismi yo'qotilib xotirada saqlanadi.

-ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi oshiriladi;

-asosiy fanlar bo'yicha 1-11 sinflar uchun mavjud videodarslar va boshqa materiallar tizimga moderatorlar tomonidan joylanadi;

-o'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalar tomonidan maktablardagi sinf, fan va mavzular kesimida mavjud videodarslarni ko'rish va ko'chirib olish imkoniyatlari yaratiladi;

-o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro fikr almashish maydonchasi tashkil etiladi, umumta'lim fanlari va o'quv dasturidan tashqari fan va mavzular bo'yicha o'quv kurslarida ta'lim olish imkoniyatlari yaratiladi;

-tizimdagi faoliyat asosida umumta'lim muassasalari, o'qituvchilar va o'quvchilar reytingi avtomatik tarzda shakllantiriladi;

-faol o'qituvchilar va o'quvchilar rag'batlantiriladi, kelgusida ular tomonidan tayyorlangan videodarslar va dars ishlanmalarni ommalashtirish imkoniyatlari yaratiladi.

Geografiya ta'limida xaritalar asosiy o'quv vositasi hisoblanib, ular bilan mustaqil ish bajarayotganda elektron xaritalardan foydalanish mumkin. Elektron xaritalar orqali quyidagi ishlarni bajarish mumkin: elektron xaritalar orqali tabiiy va iqtisodiy geografik tavsiyalar tuzish, masalan, iqlim xaritalaridan foydalanib ma'lum bir materik yoki hudud iqlimini tavsifini tuzish yoki iqtisodiy geografik xaritalardan foydalanib ayrim mamlakatlarga yoki hududlarga iqtisodiy ta'rif berish. Geografiya darslarida mavzu mazmuniga muvofiq og'zaki-audiovizual, dasturli-multimedial ta'lim vositalaridan foydalaniladi. Ta'limning zamonaviy vositalari deganda, o'quv matni, axborot tashuvchilar va uni amalga oshiruvchi vositalar tushuniladi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi. O'quv jarayonidagi pedagogik texnologiya- bu aniq ketma-ketlikdagi yaxlit jarayon bo'lib, o'quvchilarning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan puxta loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishga qaratilgan pedagogik jarayondir. Uzluksiz geografik ta'lim milliy ta'lim tizimining barcha bosqichlarini o'zida qamrab oluvchi va iyerarxik pog'ona joylashtiruvchi bilim berishni oddiydan murakkab tomonga olib boruvchi kadrlar tayyorlash tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatishidir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar ko'ziga yaqqol tashlanayotgan ularni "Atrof-olamga sayohat" ruknida bolalarga ochiq havoda tanishtiruv soatlarini o'tkazish va rasmlar chizdirish tavsiya etiladi. Geografiya darslarini o'qitishda avvaldan takomillashtirilgan ta'lim metodlari: og'zaki bayon, suhbat, darslik va qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlash, kuzatish va tajriba, amaliy ishlar va shuning bilan bir qatorda innovatsion texnologiyalardan to'g'ri foydalana bilish – bu o'quvchilarning fikrlarini oydinlashtiradi, darsga jadalligini orttiradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, internetda bolalar qanday ma'lumot borligini yaxshi biladilar va hammasini o'z ko'zlari bilan ko'rishni, eshitishni, o'qishni istaydilar. Shu sababli ularning bu davrdagi axborotni chiroyli qilib tushuntirishga harakat qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kruchinina G.A. Ta'limning yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish sharoitida o'qituvchining uslubiy ishi / Zamonaviy mutaxassis tayyorlashda nazariya va amaliyot muammolari. Universitetlararo ilmiy maqolalar to'plami. - N. Novgorod, NGLU nashriyoti, 2003. S. 126 - 136.
2. Kruchinina G.A. O'quv saytining pedagogik konsepsiyasi / Ta'lim sohasidagi zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Ilmiy ishlar to'plami. Nashr I. Melitopol.: MDPU, 2001. S. 122-127.

DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI FANLARI BO'YICHA TRENING VA OCHIQ DARS MASHG'ULOTLARINI O'TKAZISH METODOLOGIYASI

Rustamova M.O.,

Nurota tumani 34-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotasiya: maqolada davlat va huquq asoslari fanlaridan seminar-trening va ochiq dars mashg'ulotlarini amalga oshirish usullari keltirilgan.

Kalit so'zlar: seminar-trening, ochiq dars mashg'uloti, metodika, ko'rgazmali vositalar.

Аннотация: В статье описывается методика проведения семинаров и открытых занятий по основам государства и права.

Ключевые слова: семинар-тренинг, открытый урок, методика, наглядные пособия.

Annotation: The article describes the methods of conducting seminars and open classes on the basics of state and law.

Keywords: seminar-training, open lesson, methodology, visual aids.

Davlat va huquq asoslari fanini o'qitishni tashkil qilish deganda, Davlat va huquq asoslari fanini o'qitish va o'quvchilarni uni o'rganishni tashkil etish, ularning o'rganish faoliyatini o'qituvchi tomonidan boshqarilishiga yordam beradigan metod va metodik usullar, o'quvchilardagi mavjud bilimlarni ishga solish, ularni ijodiy bilishga yo'naltiradigan topshiriqlar tizimini hamda ta'limning turli xil ko'rinishlari tushuniladi. Davlat va huquq asoslari fanini o'qitishda trening mashg'ulotlar asosida muayyan naijalarga erishiladi.

Trening – (ingliz tilidan training-train – o'qitmoq, tarbiyalamoq) interfaol mashg'ulotlarni amalga oshirishning asosiy shakli bo'lib, u o'rganilishi lozim bo'lgan

nazariy g'oya va fikrlarni amaliy ish, mashqlar davomida o'zlashtirish, muloqot almashish imkonini beruvchi tashkiliy tadbir hisoblanadi. Trening bu nafaqat ta'lim oluvchilarda shaxslararo o'zaro hamkorlikning samarali ko'nikmasini shakllantirishga balki, mutaxassis kasbiy kompetentligining umumiy darajasini oshirishga yo'naltiriladi. Trening mobaynida o'qituvchilar nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirish bilan birga, ularda bilish, emotsional va xulq-atvor ko'nikmalari rivojlanib boradi. Tahsil oluvchi faoliyatiga mo'ljallangan ta'lim shakli bo'lib, nazariy ma'lumotlarni amaliy mashqlar orqali o'zlashtirilishini ta'minlaydi. U ta'lim beruvchi tomonidan o'qitishni emas, balki tahsil oluvchi tomonidan mustaqil va faol o'rganishni ko'zda tutadigan treninglar o'rganilishi lozim bo'lgan nazariy g'oya va fikrlarni amaliy ish hamda mashqlar davomida o'zlashtirish imkoniyatini beradi va qatnashchilardagi o'zaro hamkorlikni, samarali muloqot ko'nikmasini shakllantirishga yo'naltiriladi. Har qanday trening quyidagi bosqichlardan tashkil topadi:

1. Izyuminka (joziba - qatnashchilar bilan ishlashning o'ziga hos ajoyib tomoni) qatnashchilarning treningga qiziqishini uyg'otish uchun qisqa bahs boshlash, savollar berish, qatnashchilar fikrini chalg'ituvchi (provakatsion) tayanch tushuncha va iboralar: ta'limning innovatsion shakllari: muammoli ma'ruzalar, seminar-trening, debatlar, vebinar, masofali o'qitish, mahorat darslari, vebinar texnologiyalari va boshqa ta'kidlarni ilgari surish yoki qandaydir faoliyat turini faraz qilish.

2. Qatnashchilar uchun natijalarni ta'kidlash. Qatnashchilarga treningdan qanday maqsad kutilayotganini auditoriyaga tushuntirish. Qatnashchilar trening natijasida: "Bu treningdan keyin nimalarni bilishim va nimalarni qilishim lozim?" degan savolga javob berishlari kerak.

3. Treningning hissasi. Trening uchun zarur dastlabki ma'lumotlar, zarur bilimlar (matn, ma'ruza, hujjatlar, o'qish) va biror faoliyat turini o'tkazish uchun fan mazmunini namoyish qilish.

4. Interfaol strategiya - treningning yuragidir. Interfaol uslubiyotda foydalanadigan ish tartibini qisqacha bayon qilish. Interfaol uslub-bu jamoaviy muhokamani tashkil etish, fikrlarni erkin aytish, muhokama, tahlil va faoliyatni baholashdir. Umuman treningdagi faoliyatning ushbu turida qatnashishning barcha qadamlarini chizib chiqish. Guruhda ishlash uchun aniq va qisqa tushuntirishlar olib borish. Qatnashchilar tushunganlik darajasini muntazam nazorat qilib borish.

5. Debrifing (xulosa) baholash. Qatnashchilar o'zlari yod olgan va o'zlashtirgan bilim(yo'nalish)lari bo'yicha xulosa qiladilar, o'zlashtirgan ma'lumotlar va malakalarni boshqa holatlarda, talabalar bilan ishlashda qo'llashni muhokama qiladilar. Bu - treningni baholash qismidan iborat bo'lib, bunda "Qatnashchilar nimani o'rgandilar?" savoliga javob olinadi. Trening davomida qatnashchilar o'rgangan yoki ko'rsatgan bilimlari natijalar bilan mos kelishini tekshiriladi.

Ochiq darslarning maqsadi, darsni ilmiy asosida tashkil etish ta'lim mazmunini ta'minlashda yuqori bilim saviyasiga eirishishni namoyish qilish, ta'lim-tarbiyaviy jarayonda ilg'or shakl va uslublardan real foydalanishni tashkil etish didaktik va ko'rgazma vositalaridan optimal foydalanish tizimini yaratishdan iboratdir.

Ochiq darslar, odatda o'z sohasi bo'yicha taniqli yoki ilmiy daraja va unvonlarga ega bo'lgan tajribali o'qituvchilar tomonidan o'tkaziladi.

Ochiq darsni o'tkazish to'g'risidagi taklif pedagog kadrlar tomonidan o'quv semestri boshlanishiga qadar kafedra mudiriga ma'lum qilinadi.

Ochiq darslarni odatda tajribali pedagog xodimlar, yangi metodik usullarni tavsiya qiluvchi o'qituvchi, ishni yangi boshlayotgan o'qituvchi yoki muhandis-pedagoglar ulardan mashg'ulotlar o'tkazish metodikasini o'rganib olishlari mumkin. Darsning stsenariyasi va

rejaga o'qituvchiga tomonidan tuziladi hamda kafedraning e'tiboriga havola qilinadi. Ochiq darslarning rejasini tuzishda, darslarning barcha turlarida samaradorligiga erishish o'quv jarayonini vositalariga ahamiyat berish talab qilinadi. Ochiq darslarni o'tkazish rejasi kasb-hunar kollejda rektori yoki uning o'quv ishlab chiqarish ishlari bo'yicha o'rinbosarlari tomonidan tasdiqlanadi. Ochiq darslarning mavzusi muallif tomonidan belgilanadi va o'quv adabiyotlarida kam yoritilgan yoki uddalashtirilishi qiyin bo'lgan mavzularga ko'proq e'tibor qaratish lozim. Har bir ochiq darsga puxta tayyorgarlik ko'rish kerak, bu tayyorgarlik ochiq darsning hamma elementlarini ishlab chiqarish, ish bosqichlarni, vaqtlarga bo'lish, darsni ko'rgazmali materiallar bilan darsni samarali amalga oshirish maqsadida yangi faol mezonlaridan unumli foydalanadi.

DAVLAT VA HUQUQ ASOSLARI FANINI O'QITISHDA ILMIY-METODIK MATERIALLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Ergasheva H.S.,

Navoiy shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotasiya: maqolada Davlat va huquq asoslari fanidan qo'shimcha o'quv materiallari va ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan hamda chop etilgan ilmiy maqolalardagi ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: "Huquq va burch", Probatsiya, xususiy mulk, intellektual mulk, huquqbuzarlik.

Аннотация: Статья содержит дополнительные учебные материалы по тематике государства и правового государства, а также информацию из научных статей, опубликованных и опубликованных в СМИ.

Ключевые слова: «Закон и обязанность», пробация, частная собственность, интеллектуальная собственность, правонарушение.

Annotation: The article contains additional educational materials on the subject of the state and the rule of law, as well as information from scientific articles published and published in the media.

Keywords: "Law and duty", Probation, private property, intellectual property, delinquency.

So'nggi yillarda milliy huquq tizimini tubdan isloh qilish, jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish hamda malakali yuridik kadrlarni tayyorlash borasida sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, inson huquq va erkinliklariga hurmat munosabatini shakllantirishga, aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish va jamiyatda fuqarolarning huquqiy savodxonligi darajasini oshirishga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammo va kamchiliklarni bartaraf etish, xususan, huquqiy madaniyatni yuksaltirish, huquqiy ta'lim va tarbiya borasidagi ishlar tizimli, uzviy olib borishga, huquqiy ta'lim va tarbiya jarayonida oila, mahalla va fuqarolik jamiyati institutlarining ishtiroki etishiga, yoshlarning huquqiy tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarga nisbatan huquqiy immunitetni shakllantirish, har bir shaxsda qonunlarga va odoq-axloq qoidalariga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, huquqbuzarliklarga nisbatan muvofiqlik hissiyatini uyg'otish ishiga kompleks tarzda yondashish, aholining huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi ishlarning samaradorligiga hamda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishga qaratilgan ishlar hamda qonun ustuvorligini ta'minlashga salbiy ta'sirini bartaraf etishda ilmiy-metodik maqolalar, anjumanlar materiallaridan fanni o'qitishda foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Davlat va huquq asoslari fanini o'qitishda o'zining alohida ahamiyat kasb etuvchi

ilmiy maqolalarni o'zida mujassam etuvchi "Huquq va burch" ijtimoiy-huquqiy jurnalini tavsiya etamiz. Mazkur jurnalning birgina 2021-yildagi 2-sonida "Taraflar huquq va majburiyatlari ichki ishlar organlari ishtirokida tuziladigan haq evaziga xizmat ko'rsatish shartnomalari misolida", "Hususiylar mulk huquqi kafolatlarini kuchaytirish zarurati", "Intelektual mulk huquqi qanday tartibga solinadi" mavzusidagi maqolalar bu boradagi bilimlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Davlat va huquq asoslari fanining ilmiy-nazariy asoslari bo'yicha ilmiy-metodik jihatdan asos bo'ladigan "Huquq va burch" jurnalida chop etilgan maqolalarni keltirishimiz mumkin. Masalan, Adliya vazirligi Ijtimoiy-iqtisodiy sohada huquqni qo'llash amaliyotini o'rganish boshqarmasi katta maslahatchisi Alibek Bekmirzayevning "Probatsiya o'zi nima?" mavzusidagi maqolasida probatsiya tushunchasi izohlab berilgan.

Maqolada, "probatsiya xalqaro atama «sinov» degan ma'noni anglatadi. Mohiyatan shartli hukm qilingan mahkumlarni qayta tarbiyalash, ularning huquqlarini ro'yobga chiqarishning samaradorligini oshirishni nazarda tutadi",-deb tushuntirib berganligi o'quvchilarni bu tushunchani mazmunini tushunib olishda metodik qo'llanma bo'lib hisoblanadi.

Ana shunday uslubiy materiallardan yana biri Toshkent davlat yuridik universiteti xodimi Sherzod Rabiye'vning "Huquqni talab qilish uchun ham bilim kerak", -deb nomlangan maqolasidair. Maqolada, fuqarolarimizning ko'pchiligida qonunlar ishlashiga ishonamiz, ammo uni qanday «ishlatish»ga kelganda ko'pincha bilim va ko'nikmamiz oqsaydi. Axir huquqni talab qilish uchun ham bilim kerak. Biroq bu jarayon oson kechmaydi, hamma birdaniga huquqiy madaniyatli bo'lib qolmaydi. Chunki bilim va ko'nikmaning hosil bo'lishi bir kunlik yo bir oylik ish emas. U yillar davomida bosqichma-bosqich shakllanib boradi.

Qonunlarga itoat – har bir fuqaroning ongli tanlovi",-deb yozadi. Demak mazkur maqola o'quvchilarda huquqni talab qilish uchun ham bilim zarur ekanligiga undashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shunday ahamiyatli ilmiy maqolalardan biri, Bosh prokuratura akademiyasi korruptsiyaga qarshi kurashish ilmiy-ta'lim markazi boshlig'i, yuridik fanlar doktori Bahodir Ismailovning "Korruptsiyaga qarshi kurashishda muhim omillar" mavzusidagi maqolasi o'quvchilarda korruptsiyaga nisbatan murosasizlikni shakllantirishda muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Muallif maqolada: "Fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishga oid ishlar samaradorligini takomillashtirish, ularning ijtimoiysiyosiy o'zgarishlarga oid bilimlarini oshirishning zamonaviy usullarini joriy etish, shuningdek, yoshlarni zararli axborotlardan himoya qilish bo'yicha huquqiy immunitetni shakllantirish maqsadida bir qator qonunlar qabul qilingan. Bularga "Korruptsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi, "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi, "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi, "Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida"gi qonunlarni misol keltirish mumkin.

O'QUVCHI YOSHLARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH, USTOZ-SHOGIRD AN'ANASI

Yo'ldoshova H.,

Navbahor tumani 12-umumiy o'rta ta'lim maktab amaliyotchi psixologi,

Nosirova D.,

Navbahor tumani 22-umumiy o'rta ta'lim maktab amaliyotchi psixologi

Annottatsiya: Shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq atvorni andozalarini o'zgartirishi Respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi ko'zgusi hisoblanadi.

Аннотация: Создание условий для реализации индивидуальных интересов, изменение устаревших моделей мышления и социального поведения – главная цель и движущая сила проводимых в республике реформ.

Annotation: Creating conditions for the realization of individual interests, changing outdated patterns of thinking and social behavior are the main goal and driving force of the ongoing reforms in the Republic.

Kasb hunarga yo'naltirishdan asosiy maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlashdir. Ularni kasb-hunarga yo'naltirish orqali, bo'lajak kasbiy qarorlarni shakllantirish, kasbni erkin va mustaqil tanishlari uchun kasb-hunarga yo'naltirish ishlariga mustahkam zamin yaratuvchi ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu tizim orqali har bir o'quvchi shaxsini kasbga yo'naltirishda individual xususiyatlarini ham xalq xo'jaligi manfaatlarini nuqtai nazaridan mehnat resurslarini to'laqonli ta'minlash zaruratini hisobga olish kerak. Lekin bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning ilmiy amaliy tizimi yetarlicha ishlab chiqilmagan, ilmiy pedagogik asoslari talab darajasida yaratilmagan. Bundan tashqari hozirgi kun talablari asosidagi tezkor yangiliklar, zamonaviy texnologik o'quv qo'llanmalar, dars ishlanmalari, ko'rgazmali vositalarning kamligi, kasb tanlash mezon va me'yoring belgilanganligi kasb tanlash bo'yicha tezkor axloqning o'rnatilmaganligi kabi muammolar dolzarb masalalardan biridir. Kasb tanlash uchun o'quvchi o'z imkoniyatlarini baholay olish ko'nikmasiga ega bo'lishi ya'ni qiziqishiga mos kasblar bo'yicha ma'lumotga ega bo'lishi, bu kasbning imkoniyatlari, kelajagi haqida axborot va yangiliklardan xabardor bo'lishi zarur. Ushbu talablardan kelib chiqqan holda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 29-oktabrda "Umumiy o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga izchil o'tishni ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 473-sonli hamda birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning 2006-yil 27-iyuldagi "Umumta'lim maktablari bitiruvchilarini akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida ta'lim olishlarini kengaytirish choralari to'g'risida"gi PQ-427-sonli qarorlari uzluksiz ta'lim tizimida maktab bitiruvchilarining o'z kasbiy qiziqish va layoqatlari asosida ta'limning keyingi turi va bosqichlariga jalb qilinishi, o'zining tayyorlov yo'nalishlariga to'g'ri va samarali yo'naltirishning muhim masalasi sifatida qabul qilindi. Mazkur hujjatlar mazmunida qayd etilganidek, "Umumta'lim maktablarida o'quvchi yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish bu-ularni qiziqishlari va moyilliklari, layoqatlari hamda qobiliyatlariga mos holda kasb-hunar tanlashlariga ko'maklashish bilan bir qatorda o'smirlarni kasbiy o'zligini anglash va hayot yo'lini tanlashga maslahat beruvchi omildir". Hukumat qarorlarining ijrosini ta'minlash yuzasidan o'quvchilarning kasbiy qiziqishi va layoqatini shakllantirishda, ularning ta'limning keyingi turiga to'g'ri jalb qilish uchun kasbga yo'naltirishda qo'llaniladigan o'quv metodik qo'llanmalar, ilmiy-amaliy tavsiyalar, me'yoriy hujjatlar, jamiyatda qadimdan mavjud bo'lgan hamda yangilanib, o'zgarib borayotgan kasblar haqidagi ma'lumotlarni ta'lim-tarbiya jarayoniga zamon bilan hamnafas yetkazish

samaradorligiga bog'liqdir. "O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda qo'llaniladigan psixologik-pedagogik tashxis metodikalarining yangi tahrirdagi majmuasi yaratildi. Bu asosida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning zamonaviy talablari darajasida, ilmiy-metodik kengashi, O'quv-me'yoriy hujjatlarning yangi tahriri ishlab chiqildi. Bularning zahirida o'quvchi yoshlarni kasbiy qobiliyati va layoqatini aniqlash asosida ularni kasbiy qarorlarini shakllantirishga qaratilgan yaxlit faoliyat jarayonida ta'limning keyingi turi va bosqichiga to'g'ri yo'naltirish yotadi. Chunki, o'quvchilarni kasb-hunarga to'g'ri yo'nalganligini tashkil etish murakkab, uzoq muddatli jarayon bo'lib, uning metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishi ko'zlangan maqsadga erishish va muvaffaqiyatni kafolatlaydi

Normativ-huquiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portalida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'quvchi- yoshlarni kasb-hunarga tayyorlash tizimini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori loyihasi muhokamaga quyildi. Hujjat bilan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchi yoshlarni kasb-hunarga tayyorlashning yangi tizimi joriy etilmoqda. Xususan umumiy o'rta ta'lim muassasalari mutaxassislar tomonidan o'quvchilarni 7-sinf dan boshlab kasb-hunar egallash va internet tarmog'i orqali xizmatlar ko'rsatish (Ishlar bajarish yo'li) bilan o'zini o'zi band qilish (FRILANSING) yo'nalishlariga qiziqishlarini aniqlash va bunday o'quvchilarning ma'lumotlar bazasi yaratiladi. Kasb-hunar egallash va frilansinga qiziqishi yuqori bo'lgan o'quvchilar ma'lumotlar bazasini umumiy o'rta ta'lim muassasalari bitiruvchilari bandligi elektron bazasi bilan integratsiya qilish hamda onlayn monitoring olib boruvchi axborot tizimini yaratish ko'zda tutilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Torskiy V.Ya. va boshqalar "Texnik ijodkorlik va qishloq xo'jaligi tajribasi bo'yicha sinfdan tashqari ishlar"-T. "O'qituvchi" 1991
2. I.A.Karimov "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" T.1997

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANIB DARS MASHG'ULOTLARINI OLIB BORISH VA UNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Qo'ldosheva M.S.,

Xatirchi tumani 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida innovatsion texnologiyalarning samarali jihatlari, fanlar o'rtasidagi integratsiya. Maqolada "Baliq skelati", "charxpalak" va "Venn diagrammasi" metodlari tavsifa etilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются преимущества инновационных технологий в начальной школе, интеграция между дисциплинами. В статье рекомендуются методы «рыбьего скелета», «тачки» и «диаграммы Венна».

Annotation: In this article, the effective aspects of innovative technologies in primary school classes, integration between disciplines. The article recommended the techniques of "fish skeletons", "Ferris wheel".

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish

lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mas'uliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi.

Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'otish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Ta'lim-tarbiya jarayonida dars samaradorligini oshirish, o'quvchilar bilimini mustahkamlash, o'quvchilarning darsga qiziqishlarini oshirishda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llash tobora keng tus olmoqda. Bunday metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligi va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning o'qish motivlarini o'stiradi.

“Innovatsiya” inglizcha — innovatoin yangilk yaratish, yangilik ma'nolarini anglatadi. Bunda an'anaviy ta'limdagi kabi bir xillik asosida emas, balki yangiliklar asosida ta'lim jarayonining ta'sirchanligini oshirishga qaratilgan ish shakllaridan foydalaniladi. Mashg'ulotlar jarayonida pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, o'quvchilarni faollashtirishga qaratilgan turli interaktiv metodlardan foydalanish ta'lim maqsadini muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. O'z ishiga ixlos bilan qaragan o'qituvchida chinakkam ehtiros bo'ladi.

Darsning oldindan loyihasi, ya'ni texnologik xaritasi tuziladi. Texnologik xarita tuzish uchun o'qituvchi darsning har bir bosqichida amalga oshiriladigan ishlar, ularda o'qituvchining pedagogik va o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish, boshqarish va faollashtirish yo'llari, teskari aloqani amalga oshirish, ularga ajratilgan vaqtni aniq belgilash lozim. Texnologik xaritada albatta tashkiliy qism, yangi mavzuning motivatsiyasi, o'quvchilar bilimini tekshirish, yangi mavzuni o'rganish va uni mustahkamlash, erishilgan natijalarni tahlil qilish va yakun yasash kabi bosqichlari bo'ladi. Bunda o'qituvchi va o'quvchining dars davomida bajaradigan ishlari bosqichma-bosqich qayd etiladi. Dars texnologik xaritasining mukammal tuzilishi, maqsad va vazifalarini amalga oshirish, samaradorlikka erishish va bosqichlar o'rtasidagi uzviylikni ta'minlash, vaqtdan unumli foydalanish imkonini beradi.

“Baliq skeleti” texnologiyasi

Ushbu texnologiya baliq model chizmasi orqali namoyish etilib, bunda o'quvchilar o'rta tashlangan muammoni har tomonlama ochib berishga harakat qiladilar. Baliq skeleti chizmasi vatmanga chizilib uning tepa qismiga yechilishi kerak bo'lgan muammo yoziladi. Pastki qismiga muammoni hal etilish yo'llari yozib boriladi. Masalan, yo'l harakati darslarida “Yo'l qoidalari” mavzusida “Svetofor nima uchun kerak?” muammosi qo'yilsa, bolalar o'z fikrlari bilan baliq skeletini boyitib boradilar.

Bu usul orqali o'quvchilar mustaqil, keng, ijodiy, tanqidiy fikrlashga o'rganadilar.

Ta'lim faoliyati uchun yuqori darajadagi motivatsiyani rivojlantirish, o'quvchilarning bilim manfaatlarini faollashtirish, yuzaga keladigan qarama-qarshiliklarni hal qilishda, darsda muammoli vaziyatlarni yaratishda mumkin bo'ladi. Mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf etish orqali o'quvchilar yangi bilimlarni, yangi harakat usullarini, ko'nikmalarni egallashga doimiy ehtiyoj sezadilar. Ushbu texnologiya talabalar passiv tinglovchilar va ijrochilar bo'lib qolmagan, balki o'quv muammolarining faol tadqiqotchilariga aylantirilgan har qanday darsni yaratish uchun yangi imkoniyatlar bilan meni o'ziga tortdi. O'quv faoliyati ijodiy bo'ladi. Bolalar tayyor shakldagi va yodlangan narsalarni emas, balki o'zlarini ochgan va o'zlari tomonidan ifoda etilgan narsalarni yaxshiroq o'rganadilar. Ushbu texnologiya bo'yicha o'qitish ilmiy tamoyilni yo'qotmaslik uchun o'quvchilarning xulosalari darsliklar, lug'at, ensiklopediya maqolalarining nazariy qoidalari bilan tasdiqlanishi va taqqoslanishi kerak.

“Charxpalak” metodidan ona tili darslarida “So‘z turkumlari” mavzusini mustahkamlashda foydalanish mumkin. Bunda o'quvchilarni istalgan metodingiz bilan guruhlariga bo'lib olishingiz mumkin. Masalan, “Mevalar salati”, “Guruhlariga bo'lishda hatti-harakat”. O'qituvchi guruhlariga qog'oz tarqatadi va har bir guruhga topshiriq beriladi. 1-guruh ot so'z turkumiga kiruvchi so'zlarni, 2-guruh sifat so'z turkumiga kiruvchi so'zlarni, 3-guruh fe'l so'z turkumiga kiruvchi so'zlarni, 4-guruh son so'z turkumiga kiruvchi so'zlarni yozadilar. Ularga vaqt beriladi, vaqt tugagach, guruhlar qog'ozlarini almashtiradilar, ya'ni bir-birlari bilan, o'z-o'zidan savollar ham almashadi, endi o'quvchilar boshqa guruh yozgan so'zlarni yozmasdan boshqa so'zlar topib yozishlari talab etiladi. Shu tariqa qog'ozlar —Charxpalak” misoli aylanib keladi. Bu metod o'quvchilarni juftlikda ishlashga, bir-birining fikrini tinglashga, so'z turkumlarini farqlay olishiga, ijodiy fikrlashga, barcha o'quvchilarning faol qatnashishlariga yordam beradi.

“Venn diagrammasi”

Ushbu texnologiya ona tili, o'qish darslarida o'tilayotgan mavzu haqida o'z fikriga ega bo'lish, matn bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlash, so'zlab berish, fikrini erkin holda bayon etish, hamda dars mobaynida o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilarni baholay olishga qaratilgan metodlardan biridir.

RUS TILINI FANINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Xamrayeva Z.,

Amonullayeva A.,

G'ozg'on shahar 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada rus tilini o'qitishda psixologik metodlardan foydalanish hamda rus tiliga o'rgatish bo'yicha o'rgatish yangi-yangi metodlarini izlab topish va uni amalda sinab ko'rish haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Rus tili, metod, va innovatsiya tushunchasi, psixologiya, konseptual, mahsuli, ijtimoiy, yondashuv, metodlar, prinsipial.

Аннотация: В данной статье представлена информация об использовании психологических методов в обучении русскому языку, а также о поиске и апробации новых методов обучения русскому языку.

Ключевые слова: Русский язык, метод и концепция инновации, психология, концептуальный, продукт, социальный, подход, методы, принципиальный.

Annotation: This article provides information on the use of psychological methods in teaching Russian, as well as the search for and testing new methods of teaching Russian.

Key words: Russian language, method, and the concept of innovation, psychology, conceptual, product, social, approach, methods, principled.

Hozirgi vaqtda nafaqat rus tiliga o'qitish bo'yicha balki barcha fanlarga o'qitishni, o'rgatishni yangi-yangi metodlarini izlab topish va uni amalda sinab ko'rish to'g'risida ko'p ishlar qilinayapti. Bu hozirgi kundagi ta'lim tarbiya jarayonini yaxshilash, uchun hal qilinishi kerak bo'lgan eng muhim muammolardan biridir.

“Metod” tushunchasiga doir ta'limshunoslik o'qitishni umumiy nazariyasi sifatida ushbu atama keng qo'llaniladigan fandir. Didaktlar “Metod” atamasini bilish, malaka, ko'nikmani egallash, o'qituvchilar dunyoqarashini shakllantirish va bilish imkoniyatlarini yaratish yo'lidagi muallim va o'qituvchining ish usuli ma'nosida izoxlaydilar. Fan asoslarini o'rgatadigan, o'quv predmetlari uchun mo'ljallangan ta'limning umumiy metodlari ishlab chiqilgan. O'quv predmetining xususiyatlari xisobga olinib, metodikada xorij tili o'qitish metodlari yaratilgan. Rus tili o'qitishda metodlarni tadbqiq etish uzoq davrlardan boshlangan.

Agar avval rus tilni o'qitish shu til sistemasini o'rganish deb qaralgan bo'lsa, keyingi yillarda o'qitishdagi muhim ko'zlangan narsa bu o'quvchilarni rus nutqini o'stirishdan iborat bo'ldi. Shuni aytish kerakki rus tilni o'rganishdagi bu maqsadlar, o'z-o'zidan yoki biror kimsalar shaxs tomonidan qo'yilmaydi, balki lingvistika va psixologiya fanidagi o'zgarishlar va sotsial jamiyatning rivojlanib borishi bilan chambarchas bog'liqdir. Masalan: Audiolingvol metodni olib ko'raylik. Bu metodning yuzaga kelishiga lingvistika fanidagi o'zgarishlar, ya'ni struktural oqimni ta'siri bo'ldi.

U quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

1. Rus tilini urgatish avval og'zaki nutqqa urgatishdan boshlanmogi zarur;
2. Til o'rganish turli strukturalar, nutq na'munalari asosida amalga oshiriladi;
3. Talaffuzga katta e'tibor.

Bu metodning asosiy kamchiligi, mexaniq mashqlarning ko'pligi va haqiqiy nutq mashqlarining ozligidir. Psixologlarning fikricha o'quvchilar avval og'zaki nutqda ishlatiluvchi strukturalarning gaplarning yig'indisini o'rganishi va eslab qolishlari lozim. Keyinchalik shu strukturalar asosida yangi-yangi gaplar tuzishi, ya'ni malaka va ko'nikmalar hosil qilinishi kerak.

1950 yil kelib g'arbda yangi bir metod shakllanib yetdi. Bu “audio-vizual” metod edi. Uning asoschilari yugoslavyalik metodist Petr Guberin va franso'z Per Rivon, J.Gugeneym va boshqalardir. Bu metod tilni til materialini eshitish va ko'rish sezgilari orqali eslab qolishga asoslangan. Bu metodning asosiy xususiyati shundaki u o'rganayotgan til materialini hayotiy situatsiyalar bilan bog'lab o'rganishni taqozo etadi. Til o'rganish asosan tematik prinsiplarga asoslangan. Bu metod mualliflarining fikricha o'quvchilar kundalik turmushda uchrab turadigan, eng ko'p ishlatiladigan mavzularni o'rganishlari kerak. Bu mavzularning hammasi asosan ko'rib qabul qilish sezgilariga asoslangan bo'lishi, ya'ni diafilmlarni keng ishlatish asosida bo'lmog'i zarur.

So'ngi yillarda xorijiy til o'qitishni intensivlashtirish masalasi bo'yicha bizning mamlakatimizda va chet ellarda ancha ishlar qilindi va qilinmokda. Bular yangi intensiv metodlarni yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Xo'sh, intensiv metod o'zi nima? Uni kanday tushunish mumkin? Intensiv o'qitish degan so'zning birligi ma'nosi bu qisqa vakt ichida o'quvchilarni o'rganayotgan rus tilida nutq faoliyatini amalga oshirishga, ya'ni gapirishga urgatish. Bu asosan o'quvchilarning ichki psixologik imkoniyatlariga, rezerviga tayangan xolda amalga oshiriladi.

Keyingi yillarda shaxsni ob'ekt sifatida o'rganish va uni barcha ijodiy imkoniyatlarini aniqlashda pedagogika, psixologiya, sotsial psixologiya, meditsina fanlaridagi izlanishlarni birlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xozirgi vaqtdagi muhim masala o'quvchilarni yangicha fikrlashga, ijodiy fikrlashga va ularni hayotga tayyorlashga katta e'tibor berilmoqda. Bu esa shaxsni har tomonlama o'rganishga bo'lgan talabni kuchaytiradi. Shunday qilib o'quvchi shaxsi o'quv protsessining markaziy, asosiy figurasiga aylanib qoldi.

O'qituvchining roli, avtoriteti; o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi munosabat; o'zaro ishonch, yuqori darajadagi motivatsiya, shaxsning ichki rezerv imkoniyatlarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matmuratova N.B. O'qituvchilarga psixologik yordam beruvchi o'yin va mashqlar. O'quv-uslubiy qo'llanma.- T.: TDPU, 2006 y.
2. Азнаурова Е.С. Прагматика художественного слова. – Ташкент, 1988.

KIMYO FANINI O'QITUSH JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISHDA BADIY TASVIR VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Xasanova G.,

Qiziltepa tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Xalilova G.,

Navbahor tumani 32-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda kimyo fanidan o'quvchilar bilimida bo'shliqlar aniqlanmoqda. Ana shu bo'shliqlarni bartaraf etish uchun qo'llash mumkin bo'lgan didaktik materiallardan namunalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: metodika, didaktika, pedagogika, kichik guruh, dars, o'qitish, ta'lim, tarbiya.

Аннотация: В статье приведены примеры дидактических материалов, которые могут быть использованы для устранения пробелов.

Ключевые слова: Методология, дидактика, педагогика, небольшая группа, урок, обучение, образование, преподавание.

Annotation: The article provides examples of didactic materials that can be used to eradicate gaps.

Keys words: methodology, didactics, pedagogy, small group, lesson, teaching, education, training.

O'quvchining har bir erishgan yutug'ida o'qituvchining mashaqqatli mehnati yotadi. YUNESKOning ta'limni rejalashtirish xalqaro instituti direktori Jak Allak aytganidek, davlatning rivojlanishi bilim olish darajasiga bog'liq, shuning uchun ko'pchilik davlatlar u yoki bu darajada ta'lim sifatini yaxshilashga intiladilar va ta'lim jarayonini takomillashtirish orqali kelajakka o'z xissalarini qo'shadilar.

O'z kasbining mahoratli ustasi bo'lgan pedagog darsni shunday qiziqarli o'tadiki, natijada bu dars jarayoniga butun sinf jamoasi to'la jalb etiladi va sinfda ushbu darsga befarq bo'lgan birorta o'quvchi qolmaydi. Faqat shunday samarali faoliyat yuritgan o'qituvchigina o'z oldiga qo'ygan barcha maqsadiga erisha oladi va o'quvchilarda fan yuzasidan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantiradi. Mashhur pedagog Djon Dyuning quyidagi fikrlari zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchilar faoliyati yo'nalishini belgilab bera oladi: "Agar biz o'quvchilarni xuddi kechagidek o'qitadigan bo'lsak, biz bolalardan ertangi kunini o'g'irlagan bo'lamiz. "Darhaqiqat, kundan-kunga

rivojlanib, ma'lumotlar ko'payib, o'quvchilarning shaxsiy xarakter xususiyatlari murakkablashib borayotgan zamonamizda darslar samaradorligini oshirish uchun ta'lim jarayonini tubdan takomillashtirishimiz lozimdir. Bugungi kunda dars jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan ko'plab yangicha interaktiv usullar yaratilganiga va ularni darslarda qo'llab o'quvchilarning o'quv faoliyatini rivojlantirish mumkinligini bilgan holda, sinfda nazoratni yo'qotmaslik uchun va yangiliklarni, o'zgarishlarni qo'llashdan qo'rqib hali ham an'anaviy usulda dars o'tib yurgan o'qituvchilarni ko'plab uchratishimiz mumkin.

Barcha fanlar orasida o'zining murakkabligi bilan ajralib turadigan, o'quvchidan ham nazariy ma'lumotlarni tushunish, ham fanda kundan-kunga ko'payib borayotgan murakkab masalalarni yechish uchun yuqori matematik savodxonlikka ega bo'lish, amaliy mashg'ulotlarni o'ta aniqlik bilan, xatosiz bajarish uchun rivojlangan mantiqiy tafakkurga ega bo'lishni talab etadigan fan sanalgan kimyo faniga o'quvchilarni qiziqtirish nihoyatda murakkabdir. Har bir darsdagi kabi kimyo darsida ham o'quv jarayonini tashkil qilish, uni tizimli ravishda rivojlanishini nazorat qilish, sinf jamoasini boshqarish kabilar o'qituvchining vazifasi hisoblanadi. Zamonaviy o'quvchilar bilan zamonaviy darsni tashkil qilish uchun zamonaviy o'qituvchilar kerakdir. Zamonaviy o'qituvchi avvaldan mavjud bo'lgan va qo'llanib kelingan usullar bilan qanoatlanmaydi va o'quvchilarda kimyoviy bilimlarni rivojlantirish uchun tinimsiz izlanadi va yangicha usullarni o'zi ham yarata oladi.

Maktab o'quv dasturini o'quvchilarga tushuntirar ekanmiz ularning anorganik kimyoni o'rganish jarayoni organik kimyoni o'rganishga nisbatan anchayin osonligini ko'rishimiz mumkin. Organik kimyoni o'rganish jarayonida o'quvchilarda yuzaga keladigan asosiy qiyinchiliklardan biri – bu nazariy ma'lumotlarning nihoyatda ko'p bo'lganligi uchun o'quvchilar ularni eslab qolishga qiynalishlaridir. Quyida kimyo darslari samaradorligini oshirishga yordam bera oladigan ba'zi bir mulohazalarni keltiramiz. Kimyo darslarini o'qitishni boshlagan birinchi kunimizdanoq darsni o'quvchilarda fanga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradigan, fanni ulug'lovchi madhiya bilan boshlash lozim. Shaxsan o'qituvchining o'zi tomonidan yozilgan va uning fanga nisbatan cheksiz muhabbatini o'zida aks ettiradigan ushbu madhiya o'quvchilarning ham ana shu fidokor o'qituvchiga, ham uning faniga bo'lgan qiziqishini orttiradi.

Masalan, suv haqidagi mavzuni tushuntirayotgan vaqtda taniqli shved kimyogari, organik kimyoning asoschilaridan biri Berselius tomonidan aytilgan topishmoq-sherni aytak bo'ladi:

Tong otishi, kun botishi va yomg'ir, qor

Suvsiz sahroda unga talab bor.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan xulosa sifatida quyidagilarni keltira olamiz:

- Kimyo darslarda badiiy ifodaviy vositalardan foydalanish o'quvchilarni fanga qiziqishini orttiradi, ularni zeriktirmaydi.

- O'qituvchi darslarda o'zining intellektual salohiyati va ijodkorligini namoyon qilish orqali o'quvchilarni shaxs sifatida qiziqтира olishi lozim.

- O'quvchilarga dars jarayonida beriladigan topshiriqlarning bir xilligidan qochish, har safar o'quvchi ongida mantiqiy burilish yasay oladiganlarini tanlay olish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ijtimoiy hukumat portal: [www. Ziynet. uz](http://www.ziynet.uz).
2. <http://www.school.edu.ru> Umumta'lim portali (rus tilida),
3. Ishmuhamedov R. va b. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T.:Iste'dod, 2008.

KIMYO FANIDAN O'ZLASHTIRILISHI QIYIN BO'LGAN MAVZULARNI O'QITISH

*O'sarova K.,
Nurota tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,
Hamroyeva M.,
G'azg'on shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtidorli bolalarni tarbiyalash uchun pedagogik texnologiyalardan foydalanish va innovatsion texnologiyalar asosida turli yangi metodlar yaratish va ulardan darslarda foydalanish xususida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: metodika, innovatsiya, animatsiya, video o'yinlar.

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы использования педагогических технологий для воспитания одаренных детей и создания различных новых методик на основе инновационных технологий и их использования на уроках.

Ключевые слова: Методика, инновация, анимация, видеоигры.

Annotation: This article discusses the use of pedagogical technologies for the education of gifted children and the creation of various new methods based on innovative technologies and their use in the classroom.

Keywords: Methodology, innovation, animation, video games.

Hech kimga sir emaski bugungi kun o'qituvchisining asosiy vazifasi har tomonlama mukammal, bilimni avlodni shakllantirishdan iboratdir. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat bilim berishi, ko'nikma va malakalarni shakllantirishi, balki shaxsga kompleks ta'sir etishi, hozirda o'quvchilarning aksariyat qismini chalg'itib, ularni o'quv faoliyatidan chetlashtiradigan omillardan ajratib, qo'pollik va qo'rqitish orqali emas, balki qiziqarli, zeriktirmaydigan, keyingi dars kelishini intiqib kutadigan darajadagi mukammal tashkil qilingan dars jarayoniga jalb qilishi lozim. Kimyo fani nazariya bilan amaliyot uyg'unlashgan, tushunchalar ham daliliy, ham nazariy jihatdan shakllantirilishi lozim bo'lgan murakkab, keng qamrovli, shuning bilan birga qiziqarli fandir. Bizda tarbiya bilan ta'lim uzviy bog'liq bo'lib, o'qituvchi o'quvchilarga ta'lim va tarbiyani bergach, ushbu sifatlarni o'z darslari mobaynida rivojlantirib borishi ham lozimdir. Fikrlarning isboti sifatida quyida buyuk pedagog Adolf Distervergning ta'lim mazmunini ifodalovchi mulohazalarini keltiraman: Ta'limning mazmuni bu olingan bilimlarning miqdori emas, balki olingan bilimlarni to'liq tushunish va uni mahorat bilan qo'llay olishdadir."

O'quvchilar tomonidan standartda belgilangan bilimlar majmuini o'zlashtirilishi nihoyatda muhimdir. Kimyo fanidan o'quvchilarga beriladigan ma'lumotlar nihoyatda ko'p, dars soatlari esa materialni to'la o'zlashtirish uchun yetarli emas. Shuning uchun aksariyat o'qituvchilar o'tilgan mavzuni so'raydilar, nazariy tushunchani qisqacha ma'ruza usulida bayon etadilar, formulalarni tushuntiradilar va 45 minutlik dars tugallaydilar. Lekin yangi mavzuning mazmunini qisqacha, yuksak badiiylikka asoslangan holda, tushunarli tilda bayon qilish, ko'nikmalarni shakllantirish va darsni mustahkamlash uchun vaqtning ko'proq qolishiga sabab bo'ladi. Eng yaxshi motivatsiya bu qiziqishdir. O'quvchi o'zi uchun yangi va kerakli, kundalik hayotda qo'llasa bo'ladigan ma'lumotlarni badiiylilik singdirilgan chiroyli tilda ifodalangan holda qabul qilar ekan u albatta darsga qiziqadi. O'quvchilarga faqat darslikda mavjud bo'lgan, o'zlari ham mustaqil o'qib tushuna olishlari mumkin bo'lgan ma'lumotlarnigina berib boradigan bo'lsak, yuqori sinf o'quvchilarining fanga bo'lgan qiziqishi pasayishi tabiiy holdir.

8-9-10-sinflarda kimyo fanidan olingan monitoring natijalari tahlil qilinganda, "Olingugurtning vodorodli birikmalarining xossalari", "Kislorod hamda vodorod mavzusi

yuzasidan masalalar yechish”, “Kimyoviy reaksiya turlari” mavzularidan 8-sinf o‘quvchilari, “Ishqorlarning xossasi”, “Kimyoviy bog‘lanish turlari”, “Silikat sanoati”, “Aluminiy birikmalari”, “Kimyoviy muvozanat”, “Kremniyning xossalari”, “Alyuminiy”, “Metall birikmalar”, “Metallarning elektrokimyoviy kuchlanish qatori”, “Fosfor birikmalari”, “Temir tuzlari” mavzularini 9-sinf o‘quvchilari, “Elektrolitik disotsilanish nazariyasi”, “Eritmalar konsentratsiyasi”, “Kislorodli organik birikmalar”, „To‘yingan uglevodorodlar”, “Aldegidlar” mavzularini o‘zlashtirish darajasi past bo‘ldi. To‘g‘ri butun sinfni kimyogar qilish nihoyatda qiyin bo‘lgan vazifadir. Lekin o‘quv dasturida berilgan yuqoridagi mavzularning maktab o‘quvchilari tomonidan umuman o‘zlashtira olmaganliklari juda yomon holatdir.

Yuqorida keltirilgan muammolarning yechimi sifatida quyidagi tavsiyalarni keltiramizki, ulardan kimyo darslarida foydalanish natijasida o‘quvchilarning bilim samaradorligi ortadi:

1. O‘quvchilarning fanni ongli ravishda o‘zlashtirishiga erishishi.
2. Kimyo fanidan olgan bilim va ko‘nikmalarini hayot bilan bog‘lay olishlariga erishishi.
3. Turmushda ishlatiladigan turli xil kimyoviy moddalar, ularning xususiyatlari, formulalari haqida tushuncha berishlari kerak.
4. Kimyo fanidan olingan bilimlar asosida xalq xo‘jaligini kimyolashtirishning asosiy yo‘nalishlarini tushunishlari, o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishi lozim.
5. Kimyo fanidan olingan nazariy bilimlar asosida amaliy mashg‘ulotlar va tajribalarni o‘tkaza olish ko‘nikmasini, kimyo fanidan masalalar yecha olish ko‘nikmasini shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sorokin V.V., Zlotnikov E.G., Kak ti znayesh ximiyu?”. Moskva. “Ximii”. 1987.-582 bet.
2. Asqarov I.R. Mamasoliyev M.M., A.X.Majidov. “Maktabda kimyodan amaliy mashg‘ulotlar”. Toshkent. “O‘qituvchi”. 1992.-286 bet.
3. Asqarov I.R., G‘opirov K.G., Rustamov A., Rahimov. M., “Kimyodan test”. Toshkent. “O‘qituvchi”. 1994.-256 bet.

TA'LIM JARAYONIDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEKNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Bo‘riyeva O.M.,

Amonova A.B.,

Qodirova Q.S.,

Qiziltepa tumani 4-IDUM o‘qituvchilari

Annotatsiya: Boshlang‘ich ta'lim tizimida zamonaviy ta'lim texnologiyalari yangilikning kiritilishi jarayoni hamda darslarni shu asosda tashkil etish avvalambor, o‘qituvchining innovatsion faoliyatiga, ijodiy tafakkuriga bog‘liqligi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В системе начального образования утверждается, что современные образовательные технологии представляют собой процесс инноваций и организация уроков на этой основе зависит, прежде всего, от инновационной деятельности учителя, его творческого мышления.

Annotation: In the system of primary education, it is argued that modern educational technologies are a process of innovation and the organization of lessons on this basis depends primarily on the innovative activity of the teacher, his creative thinking.

Kalit so'zlar: fundamental, innovatsion, didaktik materiallar, texnik vositalarni, aloqa qurilmalari, funksiyalar, motivatsiya savodxonlik.

Mamlakatimiz o'z mustaqilligiga erishgan dastlabki yillaridanoq ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, jumladan, yosh avlodga fan, texnika yangiliklariga tayangan holda chuqur va har tomonlama puxta bilim berish, davlatimiz ichki siyosatini ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaralib kelinmoqda. Zero, dunyoning barcha rivojlangan davlatlari qatori, rivojlanish davrini o'z boshidan kechirayotgan respublikamizda ham ta'lim tizimi samaradorligini oshirish tobora birlamchi strategik vazifalar qatoriga qo'shilmoqda. O'quvchilarning fundamental bilimlarni egallaganlik darajasini oshirish bu bilimlarni amaliyotga tadbiiq eta olish malakalarini sifat jihatidan o'stirishga yo'naltirilgan vositalar sifatida yangi pedagogik texnologiyalar tadbiiq etilmoqda. Ta'lim jarayonida turli xil pedagogik texnologiyalar va innovatsion usullarni qo'llanilishi dars mashg'ulotlarning samaradorligini oshiruvchi omillardan hisoblanadi. Ta'lim mazmuni, shakli va usullarini takomillashtirish, ularning uzviyligini ta'minlash, o'qitishning noan'anaviy usullari, zamonaviy axborot va ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, didaktik materiallar va texnik vositalarni qo'llash, fanlararo bog'lanishlarni hisobga olish bularning barchasi o'quvchilarning faolligini oshirishga qaratilgandir.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lganligi sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Bu esa boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan juda katta mas'uliyat talab etadi. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qo'ygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu esa boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik texnologiyalarni qo'llay olish mahoratiga asoslanadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Bunday usullarda tashkil etilgan darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'lib hisoblanadi.

O'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivatsiyasi bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega bo'lib, bu o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi. Interfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda ko'proq bolalarning yoshini, bilim saviyasini hisobga olish lozimligini unutmaslik kerak. Ularda oddiy, oson va kam vaqt sarflanadigan o'yin mashqlardan foydalanib, darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-muhit bilan bog'lab o'tilgan mashg'ulotlar bolalar ongini, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat. Ma'lumki, har bir dars mavzusini o'rganishda o'ziga xos texnologiya, usul va vositalarni tanlashga to'g'ri keladi. O'qitish jarayonida yuqori natijaga erishish uchun dars jarayonini oldindan ketma-ketligini mo'ljallash kerak bo'ladi. Bunda o'qituvchi predmetning o'ziga xos tomonlarini, o'quv jarayonini va sharoitini, o'quvchilarning ehtiyoj va imkoniyatlarini, bilim saviyasini, vaziyatga qarab ishlatiladigan texnologiyalarni tanlashi

lozim. Oldindan darsning loyihasi, ya'ni texnologik xaritasi tuziladi. Texnologik xarita tuzish uchun o'qituvchi darsning har bir bosqichida amalga oshiriladigan ishlar, ularda o'qituvchining pedagogik va o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini, tashkil etish, boshqarish va faollashtirish yo'llari, teskari aloqani amalga oshirish, ularga ajratilgan vaqtni aniq belgilash lozim. Texnologik xaritada albatta tashkiliy qism, yangi mavzuning motivatsiyasi, o'quvchilar bilimini tekshirish, yangi mavzuni o'rganish va uni mustahkamlash, erishilgan natijalarni tahlil qilish va yakun yasash kabi bosqichlari bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, an'anaviy tarzda o'qituvchining faolligi va barcha materialni tushuntirishga harakat qilishi bilan bog'liq bo'lgan darslarning o'rniga o'quvchining faolligini oshirish bilan bog'liq bo'lgan noan'anaviy darslarni amalga oshirish hozirgi kundagi dolzarb masalalardan biridir. Endilikda o'qitish jarayonida o'quvchilarni zeriktirib qo'ymaydigan, fikrlashga, mustaqil ishlashga yo'naltiradigan har xil metodlar va o'qitish vositalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T.: 2008
2. Djuryaev R.X. Ta'limda interfaol texnologiyalar. T. : 2010

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

Bobomurodova E.Sh.,

Imomova M.S.,

Kayumova M.J.,

Qiziltepa tumani 4-IDUM o'qituvchilari

Annotatsiya: Matematika darslarida innovatsion texnologiyalarini qo'llash orqali, zamon talabiga mos dars o'tishlari, ta'limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish. Bu hozirgi davrda uzluksiz ta'lim tizimining dolzarb vazifalaridan biri ekanligi yoritib berilgan.

Аннотация: Использование инновационных технологий в математике, современных методов обучения, создание современных методик обучения, совершенствование государственных образовательных стандартов на основе компетентностного подхода. Это одна из важнейших задач системы непрерывного образования сегодня.

Annotation: The use of innovative technologies in mathematics, modern teaching methods, the creation of modern teaching methodologies, the improvement of state educational standards on the basis of a competency-based approach. This is one of the most important tasks of the continuing education system today.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyal, zamonaviy metodologiya, vosita, metod.

Xalqimizning munosib hayot kechirishi, jahon talablari darajasida ta'lim olishi va kasb egallashi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi.

Ta'limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi.

Agar biror tizimni yangilashga qaratilgan faoliyat qisqa muddatli, yaxlit tizim xususiyatiga ega bo'lib, faqatgina tizimdagi ayrim elementlarni o'zgartirishga xizmat qilsa u innovatsiya (yangilanish) deb yuritiladi. Bordi-yu, faoliyat ma'lum konseptual yondashuv asosida amalga oshirilib, uning natijasi muayyan tizimning rivojlanishiga yoki undan tubdan o'zgartririshga xizmat qilsa, u innovatsiya (yangilik kiritish) deb ataladi. Ta'lim

oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarini yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, qoidalarini tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarini shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'limga innovatsion ta'lim deyiladi. Innovatsion ta'lim jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar innovatsion ta'lim texnologiyalari yoki ta'lim innovatsiyalari deb nomlanadi. Ta'lim innovatsiyalari - ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalardan iborat deb aytish mumkin.

Ma'lumki, boshlang'ich sinflarda ta'lim-tarbiya samaradorligiga erishish maktab ta'limining poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Jahonda ta'lim standartlari darajasida bilim berish hamda ta'lim innovatsiyalarini joriy etish orqali har tomonlama yetuk ijodkor ma'naviy boy, kasb-hunarli, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, milliy istiqlol g'oyasi ruhida tarbiyalangan, o'z mustaqil fikriga ega barkamol shaxsni voyaga yetkazish kabi vazifalarni hal etishda ta'lim muassasalarining pedagogik jamoasi, xususan, har bir fan o'qituvchisi o'z pedagogik faoliyatini tubdan o'zgartirishi lozim. Zamon talabiga muvofiq holda har bir fan o'qituvchisi o'zining mutaxassisligini, chuqur o'zlashtirgan, pedagogik-psixologik hamda metodik bilim, ko'nikma va malakalarni puxta egallagan, ta'lim-tarbiya jarayonini samaradorligini oshiradigan zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan xabardor va ularni ta'lim jarayonida qo'llay olish malakasiga ega bo'lishi bilan birga innovatsion faoliyat egasi bo'lishi lozim. Har bir dars o'qituvchidan o'ziga xos innovatsiyalarni, ya'ni ijodiy yondashuvni talab qiladi.

Matematika darsida o'quv tarbiya jarayonining barcha elementlari o'zaro uyg'unlikda bo'ladi. Bular maqsad va mazmun, vositalar, metodlar, ta'limni tashkil qilish shakllari bilan uzviy bog'liq. Noan'anaviy ta'limda 4 ta komponent uyg'unlikda amalga oshiriladi.

Bular maqsad, mazmun, faoliyat, natija. Demak, hozirgi zamon matematikasi darsining asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- darsning dastur talablariga mosligi;
- har bir dars maqsadlarining aniq rejalashtirilishi;
- o'quv materiallarining sinfda taqsim qilib, o'zlashtirilishini ta'minlash va ta'lim natijalariga erishish;
- o'quvchilarni sinfda toliqtirmasdan faol ishlarini ta'minlash;

Matematika darslarida o'quvchilarning kuzatuvchanlik, ziyraklik, atrofga tanqidiy qarash, ishda tashabbuskorlik, mas'uliyat, to'g'ri va aniq so'zlash, hisoblash, o'lchash va yozuvlarda aniqlik, mehnatsevarlik va qiyinchiliklarni yengish xislatlari tarbiyalanadi.

Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda kichik guruhlarda ishlash usulidan foydalanish ancha samarali bo'ladi. Bunday usulda o'qitishda kichik guruhlar to'rtta o'quvchidan tashkil topadi. O'qituvchi avval mavzu mazmunini tushuntiradi, so'ngra o'quvchilarning mustaqil ishlari tashkil etiladi. O'quvchilarga berilgan o'quv topshiriqlari yoki masalalar to'rt qismga ajratilib, har bir o'quvchi topshiriqning ma'lum qismini bajaradi. Topshiriq yakunida har bir o'quvchi o'zi bajargan qism yuzasidan umumiy xulosa chiqariladi. O'qituvchi har bir kichik guruh natijasini tinglaydi va test savollari yordamida bilimlarni nazorat qilib baholaydi. Bunday mashg'ulot shakllari va dars bir-birini to'ldiradi. O'quvchilarning matematika fanini o'rganishga qiziqishlarini orttiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, matematika o'qitish samaradorligini oshirish o'quvchining ta'lim markazida bo'lishini va ularning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalarida yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarini mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy pedagogik texnologiyalarini va axborot

texnologiyalarini biladigan, ularda o'qish va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini biladigan bo'lishi kerak. Buning uchun barcha fan o'qituvchilarini yangi pedagogik texnologiyalar va Axborot texnologiyalaridan foydalanib ishlashni zamon talab qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matematika (1-sinf). Turon iqbol. 2020-yil, 160 bet. O'quv qo'llanma.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T.: 2008

ONA TILI DARSLARIDA TINISH BELGILARINING QO'LLANILISHI

Haqnazarova O.,

Nurota tuman 3-umumiyb o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fani o'quvchilarni erkin fikrlash hamda nutqini to'g'ri ifodalay olish, onatili darslarida tinish belgilari yozma nutqni to'g'ri, ifodalash, tinish belgilari gapning ifoda maqsadiga ko'ra turi, tuzilishi, tavsifi bo'yicha fikrlari ochib berilgan.

Аннотация: В этой статье студенты-носители языка смогут свободно мыслить и правильно выражать свою речь, объясняются его взгляды.

Annotation: In this article, native language students will be able to think freely and express their speech correctly. His views are explained.

Ona tili fani o'quvchilarni erkin fikrlash hamda nutqini to'g'ri ifodalay olishga o'rgatadi. Binobarin, ona tili fanining bosh maqsadi mustaqil fikrlovchi, dunyoqarashi keng, ijodiy va badiiy tafakkurga ega, savodxon shaxsni kamol toptirishdan iboratdir. Shunday ekan, darslarga ilg'or pedagogik texnologiyalarni olib kirish, o'quvchi darsning tinglovchisigina emas, balki faol ishtirokchisiga aylanishi bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Bunga esa ona tili ta'limida interfaol metodlardan foydalanish orqali erishish mumkin. Faollik tufayli beriladigan bilim, ko'nikma va malakalar o'quvchining "shaxsiy mulki" ga ko'chadi va u bu bilimlarini tanish-notanish vaziyatlarda ishga solish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Fanning oldida turgan dolzarb muammolar o'ta jiddiydir. Bugungi zamonaviylashgan texnika asrida yuz berayotgan o'zgarishlarni o'quvchi-talabalar ongiga to'g'ri shakllangan holda yetkazib berish, ularni oq-qoraga ajratish, og'zaki va yozma savodxonlik darajasini oshirish, mustaqil tafakkur va fikrlay olishga o'rgatish, o'zgalar fikrini anglash va o'quvchi shaxsini mustaqil va ijodiy ishlashi, olgan nazariy bilimlarini hayotda qo'llay olishi, muammoli vaziyatlarda ziddiyatli holatlardan chiqib keta olishi; ma'naviy ruhiy komillikka intilishi, vatanparvarlik, insonparvarlik g'oyalarini singdirishi; oilaviy-shaxsiy, iqtisodiy-ijtimoiy munosabatlarni oldindan rejalashtira olishi uzluksiz ta'lim tizimiga joriy etilayotgan Davlat ta'lim standartlarining fanimiz oldidagi asosiy maqsad, vazifalari sifatida pedagoglar oldiga katta, sharaflil talab sifatida qo'yilmoqda. O'qituvchi "qurollangan", ya'ni dars jarayonini oldindan rejalashtira olgan, yangi pedagogik texnologiyalarni mavzu doirasida to'g'ri tanlay oladigan, kasbiy kompetentlik darajasi keng, fanining va ta'lim tizimidagi o'zgarishlarni doimo kuzatib boradigan, nazariyani amaliyotda qo'llay oladigan, mahoratli, dunyoqarashi boy, talabchan, izlanuvchan bo'lishi shart va majburiydir.

Ona tili darslarida tinish belgilari yozma nutqni to'g'ri, ifodali, mantiqli bayon qilishda, uni ixchamlashda, yozma nutq qismlarining o'zaro mazmuniy munosabatlarini ko'rsatishda muhim yozuv vositasi sifatida ishlatiladi. Yozma matnning mazmuni, ma'no turlari, sintaktik qismlari, bu qismlar orasidagi ma'no va grammatik munosabatlarni aniqlashda tinish belgilarining xizmati muhimdir. Punktuasiya, bir tomondan, yozuvchiga

o'z yozma nutqini aniq, to'g'ri va ifodali bayon eta olish imkoniyatini bersa, ikkinchi tomondan, o'quvchiga muayyan matndagi fikrni yozuvchi bayon etganidek, yozuvchining maqsadiga muvofiq tushuna olish imkoniyatini yaratadi: bir tinish belgi yozuvchi tomonidan qanday ma'no va vazifada qo'llangan bo'lsa, mazkur tinish belgisi o'quvchi tomonidan ham xuddi shunday vazifada tushuniladi.

Yozma nutqda u yoki bu tinish belgining qo'llanishi ma'lum bir tamoyilga asoslanadi. Bu tamoyil-tizim, avvalo, o'zbek tili gap qurilishiga bog'liq holda belgilanadi. Chunki butun til qurilishining mohiyati gapdadir. O'zbek tilining grammatik qurilishi ishora-imlo qoidalarining ifoda va talaffuz asosi sanaladi.

Tinish belgilari yozma nutqdagi maqsadni aniq ifodalash, uning tushunilishini osonlashtirish uchun qo'llanadi. Ular yozma nutqning mazmuniy, shakliy va ohang munosabatlarini, sintaktik bo'linishini belgilovchi, uslubiy ravonligini ta'minlovchi ko'rsatuvchi, vositadir.

Tinish belgilari gapning ifoda maqsadiga ko'ra turi, tuzilishi, tavsifi, ma'naviy-ma'rifiy va hissiy tomonlarini belgilashda juda katta ahamiyatga egadir. Grammatik jihatdan bir xil tuzilgan quyidagi to'rt gapni qiyoslab ko'rsak, tinish belgilarining yozma nutqni ifodalashdagi xizmati juda aniq ko'rinadi:

Mustaqil O'zbekiston-kelajagi porloq davlatdir.

Mustaqil O'zbekiston-kelajagi porloq davlatdir?

Mustaqil O'zbekiston-kelajagi porloq davlatdir!

Mustaqil O'zbekiston-kelajagi porloq davlatdir!...

Bu gaplarning 1- sida xabar, 2-sida so'roq, 3-inchi va 4-inchi gaplarda esa his-hayajon, sevinch, mamnunlik ma'nolari ifodalangan. Gaplardagi tire ishorasi esa ta'kid ma'nosini kuchaytiradi. Bunday mazmuniy munosabatlar og'zaki nutqda intonasiya yordamida ifodalanadi: yozma nutqda esa punktuasiya vositasida ko'rsatiladi. Ko'rinadiki, yozma matnlardagi ma'noni (maqsadni) tinishlar vositasida aniq tasavvur qilish mumkin.

Hozirgi kunda tinish belgilarining xizmati ortib, uning vazifasi va qo'llanish doirasi kengayib bormoqda. Tinish belgilarining yozma nutqda qo'llanishiga oid barcha vazifalarni alohida-alohida ko'rsatmay, ularga xos umumiy tomonlarni va yozma nutq jarayonida ko'proq uchraydigan holatlarni ta'kidlash bilan cheklanamiz. Tinish belgilari yozma matndagi mazmunni (ma'noni, maqsadni) taniq ifodalash uchun xizmat qiladi. Ular butun gapga xos umumiy mazmuniy munosabatlarni ifodalabgina qolmay. Gap qismlariga xos semantik munosabatlarni ham bildirish xususiyatiga egadir:

Ba'zan gaplardagi mazmun murakkab bo'ladi bunday paytlarda tinish belgilari qo'sha qo'llanadi: Chambarchas payvandmi shunchalar mehri?! Tinish belgilari yozma matndagi gap bo'laklari, gapning ayrim qismlari va gaplarning o'zaro turli sintaktik munosabatlari (birikishi, bo'linishi, ajralishi, ayrilishi kabilar) ni ko'rsatish uchun qo'llanadi.

Tinish belgilari yozma matndagi turli holatlar, ichki his-hayajon va turli mazmuniy tovlanishlarni ifodalash uchun qo'llanadi. Masalan, undov belgisi ham undov gaplar, ham buyruq gaplar oxiriga qo'yiladi. Buyruq va undov gaplardagi ma'no turlari o'z ichida yana turlicha bo'lishi mumkin. Bunday paytlarda undov belgisining qanday ma'no va vazifada qo'llanganligi matn mazmunida aniqlanadi. Tinish belgilari yozma matnning tarkibiy va uslubiy jihatlarini to'g'ri belgilash uchun xizmat qiladi. Masalan: Men opamning jildidan qalin kitobni Qur'on bo'lsa kerak-olib pala-partish varaqlayman. (Oybek.) bunda kirish gap qo'sh tire vositasida ajratilgan. Ma'lumki, kishilar doimo vergul bilan ajratilib, ba'zi hollarda qavsga olinadi. Yuqoridagi misolda qo'sh tire o'rnida qo'llangandir.

Demak, bunda qo'sh tire qo'shimcha vazifani bajarayotir. Tinish belgilarining bunday birini o'rnida ikkinchisining qo'llanishi ishoraviy sinonimiyani hosil qiladi. Gapning

ajratilgan bo'laklari vergul hamda tire vositasida, kiritma qurilmalar tire ham qavs vositasida ajratiladiki, bular ham ishoraviy sinonimiyaning ko'rinishlaridir.

Lekin tinish belgilari har vaqt birining o'rnida ikkinchisi almashinib qo'llanavermaydi. Bunday almashinishning o'z qonuniyatlari bor. Agar qo'llanishi lozim bo'lgan bir tinish belgi o'rniga ikkinchisi noo'rin ishlatilsa, gapning sintaktik stilistik qurilishida, gapqismlari orasidagi munosabatlarda, gapdagi mazmuniy va ohangdorlik holatlarida o'zgalik vujudga keladi.

“Tug'ilish” romanidan olingan yana quyidagi misollarni qiyoslaylik: u gapga usta, ota chiroyli gapiradi (ota-undalma):

- u gapga usta, ota chiroyli gapiradi. (ota - undalma):

- u gapga usta, u chiroyli gapiradi. (ota -ikkinchi gapning egasi.)

- u gapga usta ota, chiroyli gapiradi (ota -kesim.) bu uch gapda faqat grammatik holatlarga emas, ifoda, ohang, temp, qurilma ham farqlidir. Bu farq tinish belgilarining qo'llanish o'rnini jihatidan aniqlanadi.

Ko'rinadiki, hozirgi o'zbek yozuvida tinish belgilari asosan mazmuniy, sintaktik-stilistik vazifani bajaradi. Tinish belgilarining qo'llash doirasi, o'rnini va tartibini belgilashda mazkur tilning sintaktik qonuniyatlariga asoslanadi. Yozma matndagi har bir tinish belgi muayyan sintaktik-stilistik hodisani aks ettiradi. Demak, yozma nutqda tinish belgilarining to'g'ri ishlatilishi adabiy til va nutq madaniyati me'yorlarining takomillashuvi va muqimlashuvi uchun ahamiyatlidir. Chunki nutq madaniyati to'g'ri gapirish va to'g'ri yozish san'atidir!

KIMYO FANIDAN MASALALAR YECHISHNING NOSTANDART USULLARIDAN FOYDALANISH

Raxmonova D.,

Qiziltepa tumani 23-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Normurodova Z.,

Xatirchi tumani 59-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Beknazarova X.,

Qiziltepa tumani 26-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Kimyo fanidan masalalar yechish fanni o'zlashtirishga yordam beradi. Ushbu maqolada organik kimyo fanidan ba'zi murakkab masalalarning nostandart usulda yechilishi bo'yicha bir qancha namunalar keltirilgan.

Аннотация: Решение задач по химии способствует овладению наукой. В данной статье приведено несколько примеров нестандартного решения некоторых сложных задач по органической химии.

Annotation: Solving problems in chemistry contributes to the mastery of science. This article provides several examples of non-standard solutions to some complex problems in organic chemistry.

Insoniyatning XXI asrga qadami uning barcha faoliyatlaridagi globallashuv bosqichiga to'g'ri keldi. Globallashuv jarayoni, insonlarni hozirgi zamon texnikasi rivojlangan hamda yangi texnologiyalar tufayli axborotning yagona muhitida faoliyat ko'rsatishi lozimligini uqtirmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda yangi jahon axborot-ta'lim muhitiga integrallashishga yo'naltirilgan ta'lim tizimi barpo etilmoqda. Bu ta'lim jarayonini tashkil etishda zamonaviy texnik imkoniyatlarga javob beradigan sezilarli o'zgarishlar bilan kuzatilmoqda. Zamonaviy

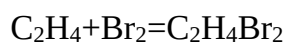
axborot texnologiyalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi ta'lim usullari va o'qitish jarayonini yangicha yondashuv asosida tashkil etish shakllarini sifatli ravishda qulaylashtirib, o'zgartirish imkonini bermoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim tizimini modernizatsiyalashtirish jarayonining eng muhim qismidir.

Kimyo fanidan masalalar yechish olingan nazariy bilimlarni bevosita mustahkamlashga yordam beradi. Organik kimyodan murakkab masalalar ko'p uchraydi. Ularni yechishning eng oson va qulay usulida o'quvchilarga tushuntirish loim. Quyida shunday nostandart masalalarni yechish usullaridan namunalar keltiramiz:

1-masala. Alkan va etilen gazi aralashmasi 16,8 l(n.sh.)da. Aralashmaning yarmi bromli suvdan o'tkazilganda, idishning massasi 3,5 g ga ortdi. Qolgan yarmi yonganda 13,5 g suv hosil bo'lgan bo'lsa, alkanni aniqlang.

Yechish: 1. Dastlabki aralashma 16,8:22,4=0,75 molni tashkil qiladi.

2. Aralashma bromli suv orqali o'tkazilganda, bromli suv tarkibida qo'shbog' mavjud bo'lgan etilen bilan ta'sirlashadi.

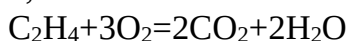

Bunda massa etilen hisobiga ortadi. 3,5 g etilen 3,5:28=0,125 molni tashkil qiladi. Yarmi deyilgani uchun demak aralashmada 0,125·2=0,25 mol etilen mavjud ekan.

3. Aralashma massasidan etilen massasini ayirib tashlaydigan bo'lsak, 0,75-0,25 =0,5 mol alkan mavjud ekan. Uning yarmi yongani uchun 0,5:2=0,25 mol alkan yongan bo'ladi.

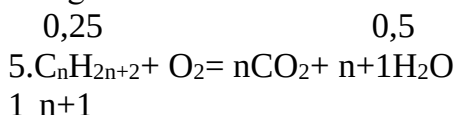
4. Organik moddalar yonganda, karbonat angidrid va suv hosil bo'ladi:

$$0,125 \quad x=0,25 \text{ mol}$$

$$12$$

Suv hosil bo'lsa, 13,5:18=0,75 mol suvdan 0,75-0,25=0,5 moli alkanning yonishidan hosil bo'lgan.

$$\text{Bundan } 0,25(n+1)=0,5$$

$$0,25n+0,25=0,5$$

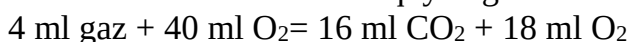
$$0,25n = 0,25$$

$$n = 1$$

Tarkibida 1 ta uglerod mavjud bo'lgan alkan metan. Demak masalaning javobi **metan** ekan.

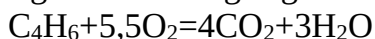
2-masala. 4 ml gaz holdagi uglevodorod 40 ml kislorod ishtirokida yonganda, 16 ml karbonat angidrid va 18 ml kislorod hosil bo'ldi. Uglevodorod tarkibida nechta vodorod mavjud?

Yechish. 1. Ushbu masalani quyidagicha tasavvur qilish mumkin.

Bundan kelib chiqadiki, 40-18=22 ml kislorod reaksiyada ishtirok etgan.

2. 4 ml gaz +22 ml O₂ = 16 ml CO₂ dan nisbat oladigan bo'lsak, 1:5,5:4 nisbat kelib chiqadi. Demak, 4 mol karbonat angidrid hosil bo'lgan va gaz holdagi uglevodorod tarkibida 4 ta uglerod mavjud. Yuqoridagi nisbatni qanoatlantirish uchun dastlabki modda quyidagicha formulaga ega bo'lishi kerak.

Javob: **6 ta vodorod** bo'lishi kerak.

3-masala. Stexiometrik nisbatda olingan alkan va kisloroddan iborat 12ml aralashma yondirilganda, 4 ml karbonat angidrid hosil bo'lsa, alkan nomini aniqlang.

Yechish: Ushbu masalada alkanlarning umumiy formulasidan foydalanib, yonish reaksiyani yozamiz.

Alkan va kislorodning umumiy hajmi 12 ml bo'lsa, 1mol alkan va $1,5n + 0,5$ mol kislorod bor, karbonat angidrid esa 4 ml ni tashkil qiladi. Endi tegishli proporsiyani tuzib, n ning qiymatini aniqlab olsak bo'ladi.

$$12ml - 4ml$$

$$1 + 1,5n + 0,5 - n$$

$$4(1,5n + 1,5) = 12n$$

$$6n + 6 = 12n$$

$6n = 6$ $n = 1$ Demak, yongan modda tarkibida 1 ta uglerod bor ekan. Masalaning javobi **metan**.

Shunday qilib, dars jarayonida masalalar yechishning nostandart usullaridan foydalanish zamonaviy o'qituvchining kasbiy mahotarini belgilovchi ijobiy mezon, ularning faolligini ta'minlash vositasi, dars samaradorligini oshirishning asosiy didaktik shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sorokin V.V., Zlotnikov E.G., Kak ti znayesh ximiyu?". Moskva. "Ximii". 1987.-582 bet.
2. Asqarov I.R., Mamasoliyev M.M., A.X.Majidov., "Maktabda kimyodan amaliy mashg'ulotlar". Toshkent. "O'qituvchi". 1992.-286 bet.
3. Asqarov I.R., G'opirov K.G'., Rustamov A., Rahimov M., "Kimyodan test". Toshkent. "O'qituvchi". 1994.-256 bet.

TA'LIM JARAYONIDA O'QITUVCHINING INNOVATSION FAOLIYATI

Xayitmurodova N.F.,

Rustamova R.R.,

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion rivojlanishning umumiy va o'ziga xos jihatlari, ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion usuldan foydalanish haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Novatsiya va innovatsiya tushunchasi, texnik-texnologik, konseptual, mahsuli, ijtimoiy, yondashuv, metodlar, prinsipial.

Аннотация: В данной статье дается обзор общих и особенностей инновационного развития и использования современных инновационных подходов к обучению.

Ключевые слова: Понятие новаций и инноваций, технико - технологическое, концептуальное, продукт, социальное, подход, методы, принципы.

Annotation: This article provides an overview of the general and peculiarities of innovative development and the use of modern innovative approaches to learning.

Key words: The concept of innovation and innovation, technical- technological, conceptual, product, social, approach, methods, principal.

Hozirgi vaqtda "Innovatsiya tushunchasi" juda keng qo'llanilmoqda. Innovatsiya amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo'lib, ijtimoiy - madaniy obyekt sifatlarini yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy subyektlarning harakat tizimidir. Innovatsiyalar dolzarb, muhim ahamiyatga ega bo'lib, bir tizimda shakllangan yangicha yondashuvlardir. Ular tashabbuslar va yangiliklar asosida tug'ilib, oliy ta'lim mazmunini rivojlantirish uchun istiqbolli bo'ladi. Innovatsiya - ma'lum bir faoliyat maydonidagi yoki ishlab chiqarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni yechish uchun yangicha yondashuv yoki yangi

texnologik jarayonni qo'llash, oldingidan ancha muvaffaqiyatga erishishiga olib kelishi ma'lum bo'lgan oxirgi natijadir. "Bugungi kun jamiyati taraqqiyotining ayni bosqichi shunday o'ziga xos xususiyatga egaki, unda harbiy qudrat emas, balki intellektual salohiyat, aql-idrok, ijodiy fikrlash, yangi innovatsiyon texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi."¹

Bugun oliy ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- faoliyat yo'nalishiga qarab (pedagogik jarayondagi, boshqaruvdagi)
- kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra (lokal, modulli, tizimli)
- kelib chiqish manbaiga ko'ra (shu jamoa uchun ichki yoki tashqaridan olingan)

Innovatsiyalar odatda bir necha muammo kesishgan paytda vujudga keladi va umuman yangi masalalarni hal qiladi, pedagogik jarayonning uzluksiz yangilanib borishiga olib keladi.

"Yangiliklarni joriy qilish" tushunchasi bizningcha, yangilik, ham ana shu yangilikni amaliyotga joriy etish jarayonidir. Yangilik - bu alohida olingan shaxs uchun yangi bo'lgan g'oyadir, bu g'oya obyektiv ravishda yangi yoki yangi emasligi ahamiyat kasb etmaydi, biz uni vaqt bo'yicha - yangilik ochilgan payt yoki undan birinchi marta foydalanilgan paytda aniqlaymiz.

Yangilikni joriy qilish predmet mazmuniga ko'ra uchta asosiy guruhga bo'linadi:

- 1) texnik-texnologik;
- 2) mahsuliy;
- 3) ijtimoiy.

O'z navbatida bularga quyidagilar kiradi: iqtisodiy, tashkiliy- boshqaruv, xususiy - ijtimoiy, huquqiy. Oliy ta'lim tizimidagi har qanday yangilik innovatsiya bo'la olmaydi. Shu sababli "novatsiya" va "innovatsiya" tushunchalari o'rtasidagi asosiy farqlarni ko'rsatib o'tish zarur. Buning uchun islohot faoliyatining aniq shakli, mazmuni va ko'lami asos bo'lib xizmat qiladi. Agar faoliyat qisqa muddatli bo'lsa va yaxlit tizim xususiyatiga ega bo'lmasa, o'z oldiga muayyan tizimdagi faqat ba'zi elementlarini o'zgartirishni vazifa qilib qo'ygan bo'lsa, u holda biz novatsiya bilan muloqot qilayotgan bo'lami. Agar faoliyat ma'lum konseptual yondashuv asosida amalga oshirilayotgan bo'lsa va uning natijasi o'sha tizim rivojlanishiga yoki uning prinsipial o'zgarishiga olib kelsagina innovatsiya deya olamiz. Har ikkala tushuncha mezonlari quyidagicha: novatsiya amaldagi nazariya doirasida amalga oshiriladi, ko'lam va vaqt bo'yicha chegaralanadi, metodlar yangilanadi va natijasi avvalgi tizimni takomillashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion faoliyat - yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi yoxud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorining yuzaga kelgan me'yor bilan to'qnashuvchi natijasida vujudga kelgan qator muammolarni yechishga qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhammedov R., Abduqorirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari tarbiyachi-o'qituvchilari va guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar)-T:Iste'dod2010.
2. Дудченко В.С. Инновационная игра как метод исследования и развития органов. М., 1982.

¹ L.R. Gaynutdinova, S.N. Alimxodjaeva, "Uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirish usullari"

O'QITISHDA INTERAKTIV DOSKANING O'ZIGA XOS QO'LLANILISHI**Axatova X.K.,****Ergasheva A.X.,*****Zarafshon shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari***

Annotatsiya: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali va unumli foydalanish bugungi kunning muhim talablaridan biridir. Elektron doskadan taqdimot, displey, aloqa, o'zaro ta'sir va hamkorlik jarayonini yakunlash, o'quv resurslarini kengaytirish, fanni o'qitish jarayonini optimallashtirish, o'quvchilarning bilim olishga qiziqishini rag'batlantirish va shu bilan sinfda dars berish samaradorligini oshirish uchun foydalanamiz.

Kalit so'zlar: Elektron doska, interfaol texnologiya, taqdimot, display, resurs, oq doska resurs funksiyalari, kutubxona funksiyasi

Pekin vaqti, 29-iyul, yangilik, Xitoyning sensorli ekranli tarmoq yangiliklari, interfaol doska an'anaviy qora taxta va multimedia kompyuteri va Internetni birlashtirish xususiyatlariga ega. O'qitishda elektron doskadan foydalanish bizning o'qitishimizga katta hissa qo'shdi va kuchaytirdi, o'quv samaradorligini oshirdi, o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirdi va o'qitishni isloh qilishga yordam berdi. Elektron doskadan taqdimot, displey, aloqa, o'zaro ta'sir va hamkorlik jarayonini yakunlash, o'quv resurslarini kengaytirish, fanni o'qitish jarayonini optimallashtirish, o'quvchilarning bilim olishga qiziqishini rag'batlantirish va shu bilan sinfda dars berish samaradorligini oshirish uchun foydalanishimiz mumkin. Quyida asosan interaktiv doskani fanlarni o'qitishda qo'llash xususiyati muhokama qilinadi.

Birinchidan, talabalar qiziqishini oshirish uchun elektron doskadan foydalaning. Qiziqish - bu odamlarning muayyan narsalarni faol ravishda o'rganishga moyilligi va odamlarning bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish kuchi. Interfaol doska o'quvchilarni uzoq vaqt diqqat markazida bo'lishlariga imkon beradigan noyob yorqin ranglar, chiroyli tovushlar, rang-barang rasmlar, izohlar, ekranni suratga olish, yashirish, pardalar, animatsiyalar va boshqalar bilan qiziqishlarini qondirish uchun mo'ljallangan.

Ikkinchidan, sinf samaradorligini oshirish uchun "oq doska" ning interfaol funksiyasini o'ynang.

Doskada tayyorlangan darsliklar yordamida o'qituvchi va talaba shaxsan o'zi doskada ishlashi mumkin. Talabalar o'qituvchi bilan muhokama qilishlari mumkin va noto'g'ri savollarni o'z vaqtida tuzatishi mumkin, bu o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'qitish va o'rganish o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga to'la o'yin beradi va shu bilan o'quvchilarning o'qishini aks ettiradi. Muxtoriyat O'qituvchilar o'zlarining darslarini istagan vaqtlarida talabaning bilimini hisobga olgan holda o'zgartirishi mumkin. Oq doska jonli texnologiya va sinflararo hamkorlik uchun qulaylik yaratadi. Ta'limda siz asosiy fikrlarni ta'kidlash uchun doskaning niqob effektidan foydalanishingiz mumkin. Qisqa mazmunni batafsil tushuntirish uchun siz suratga olish funksiyasidan foydalanishingiz mumkin. Siz real vaqt rejimida ko'rib chiqish, xulosa va ko'rib chiqish uchun ekranni saqlash funksiyasidan foydalanishingiz mumkin.

Uchinchidan, "oq doska" resurs funksiyalaridan foydalanish, o'quv resurslaridan kompleks foydalanish Interfaol doska boy "kutubxona" funksiyasini ta'minlaydi, unga dasturiy ta'minot bilan birga kelgan umumiy kutubxonalar, masalan, izohli diagrammalar, rasmlar kutubxonalari, faoliyat kutubxonalari, bog'lanish kutubxonalari va darsliklar kutubxonalari kiradi. Kutubxonadagi manbalar, o'qituvchilar istalgan vaqtda o'qitish ehtiyojlariga muvofiq qo'ng'iroq qilishlari, qo'shishlari, moslashishlari va qayta tashkil

etishlari mumkin. O'qituvchilar shaxsiy o'quv kutubxonasiga o'quv materiallarini qo'shishlari mumkin. Resurs kutubxonasidan foydalanish va individual ravishda rivojlantirish o'qituvchilarga darslarni tayyorlash va darslarga qatnashish uchun keng imkoniyat yaratadi, bu esa darslarni maqsadli, moslashuvchan va samarali qiladi.

Интерактив doska- Bu ekran platasining o'zini, tegishli dasturiy ta'minot uskunasiga ega kompyuterni, ba'zan esa tasvirni doskaga uzatuvchi proyektorni o'z ichiga olgan qurilma. Va, albatta, taxtaning sifati va undan foydalanish qulayligi uning barcha uchta komponentida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga bog'liq.

Интерфаол doska ixtiro qilingan, birinchi navbatda, **o'qituvchilar uchun**, va ular tomonidan 1991 yilda, SMART Technologies ushbu turdagi birinchi qurilmani taqdim etganidan beri foydalaniladi. Ta'lim sektori darhol foydalanish imkoniyatlarini yuqori baholadi interaktiv doska, bu esa yozilgan hamma narsani xotirada saqlaydi va ko'rgazmali qurollar bilan ishlashni yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi.

Endi interaktiv doskalarining bir nechta turlari mavjud - ular barmoqlar, maxsus marker yoki stilus bilan boshqariladi, ular sensorli, lazerli ekranlarga ega bo'lishi mumkin, old va orqa proyeksiyalar bilan ishlaydi va hokazo.

Интерактив doskalarining tasnifi

Keling, interaktiv doska nima ekanligini ko'rib chiqaylik. Amaldagi asosiy texnologiyalarga ko'ra интерфаол doskalar quyidagilarga bo'linadi:

1) Analog rezistiv sensorli texnologiyaga ega platalar

Bunday taxtalarda siz nafaqat markerlar, balki barmog'ingiz, ko'rsatkichingiz va boshqalar bilan ham yozishingiz mumkin. Ekran qatlamlari orasida joylashgan sensorlar teginishni taniydi va u haqidagi ma'lumotlarni kompyuterga uzatadi. Juda qulay - markerning yo'qolishi ish jarayoniga ta'sir qilmaydi. Kamchiliklar orasida sensorli taxta sensorlar tufayli ehtiyotkorlik bilan ishlashni talab qiladi.

ОНА ТИЛИ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА РИВОЖЛАНТИРУВЧИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА УСУЛЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Шодмонова М.Х.,

Конимех тумани 10-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

Жамиятнинг ҳар томонлама раванқ топиши, тараққий этиши таълимнинг ривожланишига ва мазмунан такомиллашиб боришига боғлиқ.

Таълимнинг глобаллашуви, инновацион технологияларнинг жорий этилаётгани таълим муассасаларида таълим сифатининг ошишига сабаб бўлмоқда. Маълумки, ҳар қандай технология таълимнинг янги мазмунини шакллантирувчи таълим тамойилларига асосланади. Таълим жараёнининг фаол субъектлари ўқитувчи ва ўқувчилар бўлиб, уларнинг ҳамкорликдаги фаолиятлари шундан иборатки, маълум мавзу бўйича назарий ва амалий билимларни чуқур ўзлаштириш имконини беради. Ҳозирги кунда таълим соҳасида ўқитишни ахборотлаштиришга катта эътибор берилмоқда. Чунки замонавий ўқитиш технологияларидан дарс жараёнида фойдаланиш катта ижобий натижалар беради. Бундай замонавий ўқитиш технологиялари сифатида интерфаол ўқитиш методларини кўрсатиш мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов ўқувчи тарбиясига алоҳида эътибор қаратиб шундай ёзганди: “Шуни унутмаслик керакки, келажагимиз пойдевори билим даргоҳларида яратилади, бошқача айтганда

халқимизнинг эртанги куни қандай бўлиши фарзандларимизнинг бугун қандай таълим ва тарбия олишига боғлиқ”¹

Тарбия деганда, аввало, ёш авлодни келажак ҳаётга тайёрлаш тушунилади. Шунинг учун тарбия шахсни мақсадга мувофиқ шакллантириш учун уюштирилган педагогик жараён бўлиб, тарбияланувчининг шахсига мунтазам ва системали таъсир этиш имкониятини беради. Тарбия жараёни – бу тайёрлаш, махсус ташкил қилинган тарбия фаолиятлари билан амалга оширилади. Тарбия жараёнида тарбияланувчининг онги шаклланади, ҳис-туйғулари ривожланади, ижтимоий ҳаёт учун зарур бўлган ва ижтимоий алоқаларга хизмат қиладиган яхши хулқли одатларни ҳосил қилади.

Бугунги глобаллашув жараёни таълим соҳасига ҳам ижобий таъсир кўрсатмоқдаки, таълимнинг ривожини ўқитувчининг ўз устида ишлаши, ижодкор бўлиши, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини такомиллаштириб боришини тақозо этмоқда. Шундай экан, таълим жараёнида ёшлар таълим-тарбияси билан шуғулланувчи ҳар бир устоз ва мураббий ўқувчиларни баркамол инсон қилиб етиштириш учун уларни халқимиз инсонпарварлиги чашмаларидан ҳамда умумбашарий қадриятларидан баҳраманд бўлишларига эътибор бериб, урф-одатларимизни, миллий қадриятларимизни, буюк мутафаккирларимизнинг маънавий меросини яхши билиши ва уларни дарсларга тадбиқ этиши лозим. Тарбия жараёнида тарбияланувчиларнинг фаолиятини педагогик жиҳатдан тўғри тақсимлаш ҳаят муҳимдир.

Ўқитувчи дарс жараёнида педагогик технология асосида ўқувчиларнинг онгидаги илғор кучларга таяниб, ижодий камолотига ижобий таъсир этиш натижасида дарсларни ташкил этишлари лозим. Ўқитувчи ва ўқувчи орасидаги бу ижобий ҳамкорлик улар орасидаги ўзаро алоқа воситасини вужудга келтиради. Бунда тарбия натижасининг самарали бўлиши тарбиявий жараёни ташкил этиши усуллари, воситалари ва шаклларида моҳирона фойдаланишга ва уларнинг уйғунлигини таъминлашга боғлиқ.

Ўқитувчи машғулот пайтида технологияларни қўллаганда ўқувчи билимини кузатиш, уларнинг ўсишидаги муҳим нарсаларни жамиятда вужудга келган асосий ҳаялар билан таққослаш, уларнинг ривожланиш йўллари ва усулларини аниқлаш, мосини танлаш, турли воситалар ва тарбиявий таъсир кўрсатиш усулларининг ўзаро бир-бирига ўтишига аҳамият бериши керак. Таълим технологиялари қуйидагича йўналишларга бўлинади:

1. Замонавий-анъанавий ўқитиш элементларидан фойдаланиладиган педагогик технологиялар.
2. Педагогик жараёнда шахсга йўналтирилган педагогик технологиялар.
3. Ўқувчилар фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштириш асосидаги педагогик технологиялар.
4. Ўқув жараёнини самарали бошқаришга асосланган педагогик технология.
5. Ривожлантирувчи таълим технологиялари.
6. Хусусий ўқув фанларига тегишли технологиялар.

Юқорида кўрсатилган таълим технологиялари йўналишларининг асосийси замонавий-анъанавий таълим бўлиб, у XVII асрда Я.А.Коменскийнинг дидактик тамойиллари асосида шаклланиб, ҳозирги дунёдаги мактабларда энг кўп қўлланилаётган синф-дарс тизимидан иборат. Замонавий педагогик технологиялар

¹ И.А.Кармиов Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: 2008.61-бет.

асосан шу тизимни турли йўналишларда такомиллаштириш мақсадларида яратилиб, ҳозирда турли йўналишларда ривожланмоқда.

Ривожлантирувчи таълим маълум бир вақтда, ўқувчининг таълимий, тарбиявий, маънавий, руҳий ва жисмоний ривожлантириш ҳамда уни жуда тез ўзгарувчан дунёга, жамиятга, ҳаётга мослашувини таъминловчи таълим назариясидир. Ривожлантирувчи таълим технологиялари ва усуллари дарс жараёнида қўллаш, ўқувчилар қизиқишининг ортишига, билимларнинг кўникмага айланишига, билим сифат-самарадорлигининг ошишига сабаб бўлади. Ривожлантирувчи таълимнинг мақсади ҳам ўқувчиларда мантикий, танқидий, таҳлилий, ижодий фикрлашни ривожлантириш орқали баркамол шахсни шакллантиришдан иборатдир. Вазифаси эса, шахснинг индивидуал камол топиши учун зарур бўладиган ҳаётини кўникма ва малакаларини ривожлантириш саналади.

Ўқувчиларда топшириқларни ечишга оид назарий тушунча ва амалий кўникма, малакаларни шакллантириш, уларнинг ижодий қобилиятларини рўёбга чиқаришга хизмат қилиши эса ривожлантирувчи таълимнинг ўзига хос хусусиятидир.

Муаммоли таълим, эвристик таълим, тадқиқотчилик таълими ривожлантирувчи таълимнинг асосий йўналишлари бўлиб, бу технология ва усуллар ёрдамида дарсларни ташкил этиш ўқувчиларни мустақил фикрлашга, ҳулоса чиқаришга ўргатади.

Юқоридаги фикрларимизни қуйидаги технология ва усуллар ёрдамида далиллаймиз. Масалан, “ФСМУ” технологияси мунозарали масалаларни ҳал этиш, баҳс-мунозаралар ўтказиш, ўқув-семинарини ташкил этиш ёки ўқув режаси асосида бирор бир бўлим ўрганиб бўлингач қўлланилиши мумкин. Она тили ва адабиёт дарсларида ушбу технологияни қўллаш ўқувчиларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, шу билан бир қаторда ўқувчиларни ўқув жараёнида эгаллаган билимларини таҳлил этишга ўргатади.

Ўқувчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам бериш “ФСМУ” технологиясининг мақсади ҳисобланади.

Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилади.

Биринчи босқичда:

- ўқитувчи ўқувчилар билан бирга баҳс мавзусини ёки муҳокама этилиши керак бўлган муаммони, ўрганилган бўлимни белгилаб олади;

- ўқитувчи ўқув машғулотида аввал ҳар бир ўқувчи билан якка тартибда ишланиши, кейин эса кичик гуруҳларда иш олиб бориши ва ниҳоят дарс охирида жамоа бўлиб ишланиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради;

- машғулот давомида ҳар бир ўқувчи ўз фикрини эркин ҳолда тўлиқ баён этиши мумкин эканлиги эслатилади.

Иккинчи босқичда:

- ҳар бир ўқувчига “ФСМУ” технологиясининг 4-босқичи ёзилган қоғозлар тарқатилади:

Ф-фикрингизни баён этинг.

С-фикрингизнинг баёнига сабаб кўрсатинг.

М-кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг.

У-фикрингизни умумлаштиринг.

Ҳар бир ўқувчи якка тартибда қоғоздаги “ФСМУ”нинг 4-босқичини ўз фикрларини ёзма баён этган ҳолда тўлдиради.

Учинчи босқичда:

Ҳар бир ўқувчи ўз қоғозини тўлдириб бўлгач, ўқитувчи уларни кичик гуруҳларга бўлинишларини сўрайди ёки ўзи турли усуллардан фойдаланиб ўқувчиларни кичик гуруҳларга бўлади.

Тўртинчи босқичда:

- гуруҳларга катта форматдаги қоғоз тарқатилади;
- ҳар бир ўқувчи ўзи ёзган ҳар бир босқичдаги фикрлари билан гуруҳ аъзоларини таништириб, фикр ва далилларни умумлаштирган ҳолда катта форматга ёзадилар;
- фикрларни умумлаштириш вақтида ҳар бир ўқувчи ўз фикрларини ҳимоя этиши, исботлаши керак.

Бешинчи босқичда:

- кичик гуруҳ умумлаштирилган фикрларини ҳимоя қиладилар;

Олтинчи босқичда:

- ўқитувчи машғулотга якун ясайди, айтилган фикрларга ўз муносабатини билдиради;
- куйидаги саволлар билан ўқувчиларга муружаат қиладилар;
- ушбу тренинг ёрдамида нималарни билиб олдингиз ва нималарга ўргандингиз?
- ушбу технологияни ўқув жараёнида қўлланилиши қандай самара беради?
- ўқитувчи юқоридаги босқичлар асосида ўқувчиларнинг фикрларини умумлаштиради.

Бундан ташқари, она тили ва адабиёт дарсларида “Бумеранг”, “Венн диаграммаси”, “Икки ёқлама кундалик”, “Зинама-зина” технологиялари ҳамда “Ақлий хужум”, “Гуруҳларда ишлаш”, “Ролли ўйин”, “Такдимот”, “Галерия”, “Нуктаи назаринг бўлсин”, “Маъруза”, “Давра суҳбати”, “Муаммоли вазият” усулларидадан фойдаланиш мумкин.

Она тил ва адабиёт дарсларида ривожлантирувчи таълим технологиялари ҳамда усулларидадан фойдаланиш таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг фаоллиги ва кизиқувчанлигини мунтазам равишда ривожлантириб боради. Оддий ўқувчини мутоала қиладиган, мутоала қиладиган ўқувчини тушунадиган, тушунадиган ўқувчини таҳлил қиладиган, таҳлил қиладиган ўқувчини хулоса чиқарадиган ўқувчига айлантиради. Таълим жараёнининг самарадорлиги ўқитувчининг узатган билимлари кўлами билан эмас, ўқувчиларнинг қабул қилган, ўзлаштирган билим, малака ва кўникмаларининг кўлами билан ўлчанади.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ СТУДЕНТОВ ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА

Холмуродова Ф.М.,

преподаватель школы №13 г.Зарафшан

Аннотация: В статье рассматриваются современные методы и технологии в процессе мотивации учащихся к изучению языка на уроках русского языка, выполнение упражнений, укрепляющих память.

Ключевые слова: память, упражнение, мышление, интеллект, методика, практика.

Annotatsiya: Maqolada rus tili darslarida o'quvchilarni til o'rganishga qiziqtirish, xotiralarini mustahkamlovchi mashqlarni amalga oshirish jarayonlari bo'yicha zamonaviy usullar va texnologiyalar haqida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: xotira, mashq, tafakkur, intellekt, metodika, mashg'ulot.

Annotation: The article discusses modern methods and technologies in the process of motivating students to learn the language in Russian lessons, the implementation of exercises that strengthen memory.

Keywords: memory, exercise, thinking, intellect, methodology, practice.

Язык – это ключ ко всему, что имеем и обо всём, о чём мечтаем. Есть разные языки. У каждого народа свой национальный язык. Например, у узбеков – узбекский, у русских – русский, у англичан – английский. Для чего нам нужен язык – вот в чём вопрос. Язык нам нужен для того, чтобы понять друг друга, другие народы. Узнавать больше, что у них нового, показать себя, посмотреть других, понять, что происходит в других странах. Ведь не в каждом уголке этого огромного мира всё хорошо, где-то пожар, где-то наводнение, мы же с вами дружелюбный народ. Это первый вопрос, который мы с вами разобрали. [Горский 1957:86]. Теперь же подумаем о том, что же такое русский язык. У русского языка особая роль.

Он считается первым иностранным языком во многих странах. Ведь не все же знают английский язык. Я не хочу и не собираюсь говорить об английском языке. Теперь настало время поразмыслить о том, какое же место занимает русский язык в наше время. Сегодня достаточно много значительных мест, которыми интересуются туристы. Многие мечтают побывать в местах, о которых только слышали или видели по телевизору, где ещё не успели побывать по разным причинам. Узнать и увидеть другие страны, народы, их обычаи, традиции, праздники. [Новиков, 1987: 29].

Для того, чтобы стать хорошим учителем русского языка, не обязательно и недостаточно только окончить высшее учебное заведение. Да и поступить в вуз в настоящее время нелегко. У кого-то нет условий, у кого-то недостаточно знаний. Всему есть причина. Кто-то некогда был ленивым, у кого-то не было возможности учиться. Если выяснять, то можно найти очень много причин. Но наша задача искать не причины, а узнавать и выяснить, кто и как готовит учителя русского и именно в нашей стране, поделиться своим опытом, знаниями, как же всё-таки человека, не имеющего специального высшего образования, сделать настоящим учителем русского. У учителя русского должна быть грамотная речь и грамотное письмо. Самым непереносимым условием, нам кажется, является наличие живого русского общения. Так как нерусский учащийся волей-неволей, не имея возможности объяснить свои мысли окружающим, будет вынужден объясняться по-узбекски, который является его родным языком. В настоящее время интерес к русскому языку велик. Учащиеся не умея правильно пользоваться имеющимися у них условиями, несерьёзно относятся к изучению русского языка. Но с годами, учащиеся, осознавая свои ошибки, стараются хоть и поздно восполнить упущенное, и начинают усердно изучать русский язык. Нужно постоянно работать над собой. Есть много способов и методов, которые смогут помочь учителю стать учителем. Было бы желание, а остальное всё может произойти само собой. Есть интернет, где человек может общаться со сверстниками и вообще найти людей, близких по интересам. Но если серьёзно, сейчас роль репетиторов занимает не последнее место в изучении русского и других языков. [Федорук, 1951:86]. Русский язык – наша жизнь, наше счастье, наше прошлое, настоящее и будущее. Мы не устаём твердить нашим ученикам, что русский язык никогда и никому не помешает, а наоборот поможет достичь небывалых высот.

Любите русский язык. Мы надеемся, что он всегда был, остаётся и будет вашим надёжным спутником, путеводной звездой в достижении ваших целей. Не надо бояться трудностей и преград на нашем жизненном пути.

Использованная литература

1. Горский Д.П. Роль языка в познании.// Мышление и язык.- М., 1957.- С. 86.
2. Новиков Л.А. Семантика русского языка. –М.: ВШ, 1982 ва бошқалар. Современный русский язык. Теоретический курс. Лексикология. –М.: РЯ, 1987;
3. Галькина-Федорук Е.М. Слова и понятие в свете учеными классиков.// Вестник МГУ, 1951, №9.-С.86.

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

*Заринова Н.Н.,
преподаватель школы №13 г.Зарафшан*

Аннотация: В статье рассматриваются методы и приемы использования мотивационных методов для повышения качества образования, уровня знаний учащихся.

Ключевые слова: . книга, наука, обучение, мотивация, общение.

Annotatsiya: Maqolada ta'lim sifatini, o'quvchilarning bilim darajasini oshirishda motivatsiya beruvchi usullardan foydalanish metodikasi va texnikasi haqida fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: qo'llanma. Ilm, fan, o'quv jarayoni, motivatsiya, muloqot.

Annotation: The article discusses the methods and techniques of using motivational methods to improve the quality of education, the level of knowledge of students.

Keywords: guide. Science, learning process, motivation, communication.

Познавательный интерес формируется под воздействием трех стимулов: содержания учебного материала, умелой организации учебной деятельности учащихся, межличностных отношений участников процесса обучения - учителя и учащегося. Учение - это прежде всего познавательная деятельность ученика. От характера познавательной деятельности зависит успех в усвоении знаний, овладении умениями и навыками и умственное развитие детей. И свою задачу я вижу в оптимальном выборе форм и методов обучения, которые помогут ребенку реализовать учебные возможности. Способствует этому занимательный материал на уроках. Стараюсь так подбирать задания, чтобы каждый, приложив определенные усилия, мог с ними справиться. Особенно удобным является такой тип упражнений, как зрительный диктант с последующим заданием: найти слова на изучаемое правило (правописание чередующихся гласных а — о в корнях лаг — лож): При изучении темы «Обращение» уместно использовать одновременно с занимательностью и наглядный материал. Это могут быть картинки из сказок, басен, а само задание такого характера: Вспомните и напишите как можно больше предложений с обращениями из произведений, которые напомнили вам эти рисунки. [Жулий, 2002:4]. Или задание такого типа: Приведите примеры названий кинофильмов, мультфильмов, книг, передач, заголовков статей, куда бы входили обращения. Важно, чтобы упражнения занимательного характера соответствовали учебным и воспитательным целям занятий и возможностям учащихся, вопросы заданий хорошо вписывались в ситуации, были близки к жизни, к практической деятельности. Преподаватель должен следить, чтобы не нарушалась рабочая атмосфера в классе, и занятие не превращалось в игру. Упражнения занимательного порядка (устные или письменные) выполняются при ведущей роли учителя и занимают не более 7-8 минут. [Калугин, 1997: 224]. Лексические игры при изучении неродного языка способствуют пополнению

словарного запаса. Это должны быть игры, способствующие усвоению значений слов и употреблению их в речи. Игра «Лестница слов». Цель игры - повторение имен существительных, тренировка умения распознавать количество букв и слогов в слове. Побеждает тот, кто первый правильно составит лестницу слов. Слова для проведения игры целесообразно объединять в тематические группы. Например: 1. Доска, журнал, мел, карандаш, урок, стенгазета, авторучка, книга, дневник. 2. Рубашка, юбка, кофта, брюки, куртка, шарф, ботинки, пиджак, туфли. 3. Корова, козел, овца, бык, свинья, телка. 4. Дочка, бабушка, ребята, сын, отец, родители. 5. Стадион, мяч, футбол, площадка, поле, старт. 6. Огурец, репа, картошка, лук, овощи, помидор. Другой разновидностью игр являются словообразовательные игры. Цель их - обогатить словарный запас учащихся, такие игры полезны для развития речи, сообразительности школьников и помогают им усвоить орфографию трудных слов. Учащимся раздаются карточки с напечатанными на них словами, образованными путем сложения двух и более основ. Учитель читает классу вопрос, а учащиеся на него отвечают, используя нужное слово. Примерно по такому же принципу можно составить карточки для игр на суффиксальный, приставочный и приставочно-суффиксальный способы словообразования. Игра на уроке всегда связана с эмоциональными переживаниями школьников: волнением, чувством ответственности, мобилизацией волевых усилий, торжеством победы, радостью успеха, отчаянием, огорчением в случае неудачи. [Крутецкий, 1986: 336]. Внесение в урок игровых моментов, непосредственно связанных с изучаемым материалом, создает положительные эмоции, которые обеспечивают успешное протекание целенаправленной деятельности детей. Игра стимулирует умственную деятельность учащихся, воспитывает мышление, укрепляет память, внимание, развивает познавательный интерес к предмету, повышает мотивацию.

Литература:

1. Жулий Т.Б. Лингвистические игры. Луганск, 2002. С. 4.
2. Калугин М. А. Развивающие игры для школьников. Кроссворды, викторины, головоломки. Популярное пособие для родителей и педагогов. – Ярославль: «Академия развития», 1997. – 224 с.

TEXTBOOK TEACHING, BASIC PRINCIPLES OF TEACHING

Temirova O.R.,

Zarafshon city Specialized School of Advanced Studies in Some Subjects N 13

Annotation: The article discusses the importance of text and essay writing in the development of students' written literacy in the teaching of English in secondary schools.

Keywords: technology, text, literacy, creativity, globalization

Annotatsiya: Maqola umumta'lim maktablarida ingliz tili fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning yozma savodxonligini rivojlantirishda matn va esse yozishning ahamiyati haqida yozigan.

Kalit so'zlar: texnika, matn, savodxonlik, kreativ, globallashuv.

Аннотация: В статье рассматривается значение написания текстов и рефератов в развитии письменной грамотности учащихся при обучении английскому языку в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: технология, текст, грамотность, творчество, глобализация.

Written communication has become extremely important for interaction in the modern world with the instant technological development. Recently writing assessments and essays have become a vital part of a formal education. Secondary students are taught to structure their compositions in order to improve their writing skills. Both in secondary and high education, essays are used to judge the mastery and comprehension of material. Students are asked to explain, comment on or assess a topic of study in the form of an essay. [Byrne, 1988: 86].

Essay is a short piece of writing on a particular subject which presents the author's point of view. It is an organized set of ideas and reflections. This presentation of views must be done in a logical and factual manner with the use of the first person often discouraged. The leading essaywriter Aldous Huxley defines essay in the following way - "Like the novel, the essay is a literary device for saying almost everything about almost anything, usually on a certain topic. By tradition, almost by definition, the essay is a short piece, and it is therefore impossible to give all things full play within the limits of a single essay. But a collection of essays can cover almost as much ground, and cover it almost as thoroughly, as can a long novel". [Emig, Writing:1977, 28]. The word "essay" originated from French word "essai" which means "effort, sketch".

Essay should be structured in various sections that make it easy for the readers to read and follow the author's thoughts clearly. To show your grasp of the ideas studied learners have to express them in their own words. Writing essays is not the easy task. [Evans, Successful: 2000, 75.]. Nevertheless, it is a good way to stimulate learning and critical thinking that makes writing a valuable part of any language course. It enables learners to display the skills and abilities which they possess and remaining an important method of assessment, helps to discriminate between students, to test their intellectual capabilities.

Raimes points out "Writing helps students to learn. Firstly, it reinforces the grammatical structures, idioms, and vocabulary that teachers have been teaching their students. Secondly, when students write, they also have a chance to be adventurous with the language, to go beyond what they have just learned. Thirdly, when students write, they necessarily become very involved with the new language. Professor Roy Wilkinson has identified a pyramid of skills which teachers try to test with the help of essay assignment. [Evans, Successful: 2004, 11.].

Tarvers explains that "Writing is a powerful instrument of thought. In the act of composing, writers learn about themselves and their world and communicate their insights to others. Writing confers the power to grow personally and to effect change in the world". Moreover, the skill of writing essays is an essential tool in achieving the desirable grade in the courses studied. The basic essay-writing skills are not that difficult to acquire. The reason why so many students fail to do this is that not enough attention has been paid to teaching them. It is inevitable that schools, colleges and universities spend most of their time teaching the core subject-matter of a course, but hardly any time in advising students how to put their ideas down on paper in the form of an essay. Hedge points out that writing has been a neglected area of English language teaching for some years. However, when people write down an account of ideas for others to read, they have to explain themselves particularly carefully.

Learning solid essay writing skills while in school is the foundation for even the most basic education. Thus, many students do not have the slightest idea on how to begin a creative writing and how to express their thoughts. It is important for learners not to suppress their ideas, they should think widely, in various directions. The practical value lies in helping people to order their essays, to display their knowledge in the well-structured

way due to the standards of essay writing, to provoke the learners to write and to believe in their own abilities, the originality and validity of their thoughts. In addition to this, essay writing is a part of a sequence designed to develop specific discourse skills.

The list of used literature

1. Byrne Don. Teaching Writing Skills. - Longman Group UK Limited, 1988.
2. Emig, J. Writing as a Mode of Learning // College Composition and Communication, 1977. - 28 (2).
3. Evans, V. Successful Writing. Intermediate Student's Book. - Express Publishing, 2000.
4. Evans, V. Successful Writing. Upper-Intermediate Student's Book. - Express Publishing, 2004.

INGLIZ TILINI O'RGATISHDA FAN O'QITUVCHISINING PEDAGOGIK MAHORATI

Muhiddinova D.J.,

Zarafshon shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tili faniga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, nutqiy layoqatlarini rivojlantirish orqali ingliz tilida so'zlay olish ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usullari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, nutq madaniyati, mahorat, psixologiya, ta'lim.

Annotation: The article provides information on effective ways to increase English students' interest in English and develop their speaking skills by developing their speaking skills.

Keywords: educator, speech culture, skills, psychology, education.

Аннотация: В статье представлена информация об эффективных способах повышения интереса англоязычных студентов к английскому языку и развития их навыков говорения путем развития навыков говорения.

Ключевые слова: воспитатель, культура речи, умения, психология, воспитание.

Ingliz tili dunyoda xalqaro muloqot sifatida o'z o'rniga ega bo'lib borayotgan bir paytda, mamlakatimizda ham ingliz tilini o'rganish borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda. So'nggi yillarda ingliz tilini o'qitishni bolalarga 6-7 yoshlardan boshlash masalasi pedagog, filolog hamda ota-onalar orasida muhim vazifa bo'lib qoldi. Chunki, boshlang'ich sinf o'quvchilar xorijiy tillarni tez va oson o'zlashtiradi. Kichik maktab yoshida bolaning qabul qilish qobiliyati yuqori ekanligini inobatga olgan holda, insonning hayoti davomida xorijiy tillarni o'rganish jarayonida nutq apparatini shakllantirish va nutqiy imkoniyatlarni rivojlantirish mumkin. [Landerholm, Karr J. & Mushi S. 2000:65-79].

Ta'lim tizimida o'quvchilarni yuqori sinflardan boshlab ingliz tilini o'rganish darajasi qoniqarli bo'lmaganligi sababli bu jarayon endilikda boshlang'ich sinflardan, ya'ni birinchi sinfdan boshlab, o'qitilmoqda. Shu orqali bolalarda ingliz tiliga bo'lgan qiziqish va layoqatini uyg'otish va til to'sig'ini yengish jarayonini bilim olishning ko'p marta isbotlangan samarali vaqti hisoblangan boshlang'ich sinflardan boshlash orqali ingliz tilini mukammal egallashga o'quvchilarga barcha sharoit va imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Kichik maktab yoshidagi bolalarning tabiiy qiziquvchanligi, xorijiy tilni qo'llashda psixologik qo'rquv yo'qligi "Xorijiy til" fani oldida turgan vazifalarni samarali hal etish imkonini beradi.

Tilni erta o'rgatish amaliy samaradorlikka ega bo'lib, uning hayotiy zaruratini belgilab beradi. Ingliz tilini boshlang'ich sinflardan boshlab o'qitishda o'quvchining atrofdegilar bilan munosabatiga ham e'tibor bermoq joizdir. Eng asosiysi o'quvchi ingliz tilida

muloqotga kirishar ekan, xato qilib qo'yishdan qo'rqmasligi, bor kuchi va imkoniyatlarini ishga solgan holda o'zining kommunikativ maqsadlarini amalga oshirishi lozim. Xatolar orqali inson o'rganadi. Buni unutmaslik lozim. Xatolar, bu kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lishning yagona vositasidir. Bugungi kunda boshlang'ich maktablarda chet tilini o'rgatishda bir nechta muammolar mavjud bo'lib, ular: xorijiy tilda muloqot qilish muhitining yo'qligi, axborotning ko'pligi, ayrim o'quvchilarda til o'rganishga intilishning kamligidir. O'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarga o'rgangan so'zlarini qo'llash uchun imkon yaratib berish, shuningdek til to'siqlarini olib tashlab, chet tiliga nisbatan hurmat va qiziqishni uyg'otishdir. Bola qanchalik kech til o'rganishni boshlasa, u shunchalik mazkur jarayonning murakkablashib, og'irlashganini sezishi isbotlangan. [Silberstain, Dobson, 2002: 379-385].

Pedagogik faoliyatning samaradorligi nafaqat o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarni anglash, balki ularni amalga oshirish uchun qanday maqsadlarni oldiga qo'ygani bilan ham belgilanadi. Agarda o'qitish jarayoni o'quvchini qoniqtirmasa, qiziqtirmasa, eng oliy maqsadlar ham o'z ahamiyatini yo'qotadi. Boshlang'ich sinflardan ingliz tilini o'rgatishni boshlashning integral maqsadi – kichik maktab o'quvchilariga tushunarlik darajasida asosiy nutq faoliyatining turlariga kiruvchi eshitish, gapirish, o'qish va yozishga elementar kommunikativ kompetensiyani shakllantirish hisoblanadi. [Ishmuhamedov 2008:180]

O'quvchilarni ingliz tiliga o'qitish jarayonida doim psixologik va pedagogik konsepsiyalarni yodda tutish lozim. Bolalar o'z ona tilisini kattalar nutqiga bir aniq maqsadli ta'limsiz taqlid yo'li bilan o'rganishadi, ya'ni bolaning nutqini bilish birliklariga ajratmay, nutq namunalariga bo'lmay, aniq bir mantiqiy ketma-ketlikka solmasdan, hech qanday grammatik qoidalarsiz bolalar nutqida esa murakkab gaplar, matnlar paydo bo'ladi. Agar ingliz tili ham xuddi ona tili kabi o'quvchi hayotida ijtimoiy vazifalarni bajarsa, ya'ni ingliz tilida o'yinlar o'ynashga majbur bo'lsa yoki o'z fikrini bildirish uchun ingliz tilida muloqot olib borishi shart bo'lsa, ingliz tilini o'rganish va bilishga bo'lgan intilishi ortadi. [Tolipov 2006:87]

Ta'lim sohasida maqsadga erishish yo'llari juda ko'p va o'qituvchi lardan eng yaxshisini tanlashga harakat qiladi. Tanlash jarayonini engillashtirish uchun, metodlarni samaradorlik jihatini taqqoslash hamdaeng ma'qulini tanlab olishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Landerholm, Karr J. & Mushi S.(2000) A Collaborative Approach to Family literacy evaluation strategies. 163, 65-79.
2. Silberstain, Dobson and Clarke, 2002, pp 379-385.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.:Iste'dod, 2008.-180 b.

TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA INNOVATSIYALARNI BELGILASH USULLARI

Razzoqova I.,
Navbahor tumani 11-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,
Dusmurodov N.,
Navoiy shahar 14- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar, jumladan, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini tarkib toptirish imkonini beradi.

Texnologiya “texnos” (techne) – mahorat, san’at va “logos” (logos) fan, Innovasion ta’lim, yangilik kiritish, kompetensiya, shakl, metod, texnologiya,

Annotatsiya: Инновационная педагогическая деятельность, осуществляемая в образовательных учреждениях, неразрывно связана как с научно-методической деятельностью педагогов, так и с учебно-исследовательской деятельностью учащихся.

Annotation: Innovative pedagogical activity carried out in educational institutions is inextricably linked with the scientific and methodical activity of teachers and educational-research activity of students.

Respublikamizda uzluksiz ta’lim tizimida turli sohalarda raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash, ularning yuksak bilim, ko’nikma va malakalarni egallashlariga shart-sharoitlar yaratish, ishlab chiqarish jarayonida yetuk malakali mutaxassislar faoliyatini tashkil etish bo’yicha qo’ygan ijtimoiy buyurtmasini bajarishda fani jarayonini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda qator rivojlangan davlatlarning ta’lim tizimi tahlil qilinganda texnik-texnologik jarayonlarga jiddiy e’tibor berilayotganligini ko’rishimiz mumkin. Mamlakatning rivoji ishlab chiqarish sohasiga bog’liq ekanligi, ishlab chiqarish sohasining rivoji mutaxassislar malakasiga bog’liqligi isbotlanmoqda. Zamonaviy yondashuv va innovatsiyalar asosida o’qitish tizimining vazifasi o’quvchining individual qobiliyatini hisobga olish va rivojlanishtirishdan iborat bo’lishi kerak. Innovasion ta’lim texnologiyalarining mohiyati, turlari va nazariy asoslari. Lug’aviy jihatdan “innovasiya” tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda (“innovation”) “yangilik kiritish” degan ma’noni anglatadi. Innovasion ta’lim (ingl. “innovation” – yangilik kiritish, ixtiro) – ta’lim oluvchida yangi g’oya, me’yor, qoidalarni yaratish, o’zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg’or g’oyalar, me’yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarini shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta’lim.

Ta’lim innovasiyalari – ta’lim sohasi yoki o’quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida yechish maqsadida qo’llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar.

Zamonaviy sharoitda o’quvchilarning o’quv-bilish faolliklarini kuchaytirish, o’qitish sifatini oshirish va samaradorligini yaxshilash maqsadida innovasion xarakterga ega ta’lim shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Shuni aytish mumkinki, texnologiya fani darslarini tashkil etishda zamonaviy ta’lim texnologiyalari va vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish natijasida o’quvchilarda fanga bo’lgan qiziqishlari ortishi, maliy mashg’ulotlarda mehnat ob’ektlarini bajarish bo’yicha aniq tasavvurlarga ega bo’lishi, mehnat operatsiyalarini bajarish bo’yicha chuqur bilim, ko’nikma va malakalarni hosil qilishida keng imkoniyatlar ochadi. Rivojlantiruvchi ta’limning vazifasi – shaxsning individual kamol topishi uchun zarur bo’ladigan hayotiy ko’nikma va malakalarini rivojlantirish sanaladi. Rivojlantiruvchi ta’limning o’ziga xos xususiyatlari – o’quvchilarda topshiriqlarni yechishga oid nazariy tushuncha va amaliy ko’nikma, malakalarni shakllantiradi. O’quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini ro’yobga chiqarishga xizmat qiladi. Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasining asosiy bo’g’ini muammoli ta’lim yo’nalishi sanaladi.

Hozirgi kunda dunyo bo’yicha rivojlangan davlatlar agrar ishlab chiqarishdan sanoat ishlab chiqarishga ya’ni yangi texnika va texnologiyalarga asoslangan avtomatik-mexanizatsiyalashgan sanoat ishlab chiqarish davlatiga o’tib bormoqda. Ishlab chiqarishni rivojlantirishda mutaxassislarning texnikaviy salohiyati muhim o’rin tutadi. Ishlab chiqarish

sohasida faoliyat yuritadigan mutaxassislarning boshlang'ich ko'nikmalari aynan umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya fani darslarida tarkib topadi.

“Texnologiya” materiallar yoki yarim fabrikatlarni olish, ishlov berish va qayta ishlash usullarini ishlab chiquvchi va takomillashtiruvchi ilmiy fandır.

“Texnologiya” – yunoncha ikki so'zdan – “texnos” (techne) – mahorat, san'at va “logos” (logos) – fan, ta'limot so'zlaridan tashkil topgan.

Texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar, jumladan, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini tarkib toptirish imkonini beradi. Shu bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayonida xususiy texnologiya kompetensiyalarni tarkib toptirish yo'llarini, ya'ni biologik ta'lim-tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetensiyalarni aniqlashi lozim. Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda tayanch, umumiy va fanga doir xususiy kompetensiyalarni tarkib toptirish muammosi o'qituvchilarning kasbiy pedagogik kompetensiyalariga aniqlik kiritish, pedagogik kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida kompetensiyaviy yondashuv talablari asosida kurslarning mazmunini yangilash, shu asosda o'qitishni tashkil etish va boshqarish davr talabi sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz” mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O'zbekiston”, 2017.-488 b.
3. Sharipov S.S., Qo'ysinov O.A., Abdullaeva Q. Texnologiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik. – T.: “Sharq”, 2017.-240 b.

YOSHLARNI XALQ XUNARMANDCHILIK SANATINI ISH USULLARINI O'RGATISHDA “USTOZ-SHOGIRD”, ANANALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**Turaxanova I.,
Bozorova F.,**

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: Ta'lim-tarbiya jarayoniga Yosh avlod qalbiga milliy, axloqiy, madaniy va ma'naviy tushunchalarni shakllantirish, milliy qadriyatlari urf – odatlarni udumlarni hayotga tadbiq etish,

Annotatsiya: Vnedreniye v praktiku DTS, sformirovannykh na osnove kompetentnostnogo podxoda, trebuyet modernizatsii drugix komponentov uchebno-vospitatelnogo protsessa: metodov, sredstv i form obucheniya za schet vnedreniya innovatsiy.

Annotation: The introduction into the practice of DTS, which is formed on the basis of the competency criterion, requires modernization through the introduction of other components of the educational process: teaching methods, tools and forms of innovation. .

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ning bosqichlarida oldimizda turgan vazifalardan biri o'quvchilar bilimini sifat darajasini oshirish.

Tarixan olib qaraydigan bo'lsak, milliy mentalitetimizga muvofiq kadrlar tayyorlashda “Ustoz-shogird” tamoyiliga amal qilib kelingan. Qadim-qadimdan kadrlar, asosan, shogird sifatida tayyorlangan.

Yosh avlod qalbiga milliy, axloqiy, madaniy va ma'naviy tushunchalarni shakllantirish, o'zbek halqining milliy qadriyatlari asosida tarbiyalash, o'zbek va boshqa xalqlarning madaniy va ma'naviy merosini o'rgatish. Milliy ananalarni, urf – odatlarni udumlarni, hayotga tatbiq etish, maonaviyat va buyuk merosimiz ekanligi, milliy, tarixiy, madaniy merosimizni o'quvchi – yoshlarni qalbiga singdirish;

Odam hunarning mohiyatini, yaxshi va yomon sifatlarini bilgandagina hunarga oid bilimlarni mukammal egallashi, hunarmandlar ahlini qo'llab quvvatlashi mumkin.

Darhaqiqat Sharq mutafakkir allomalari, hunar va hunarmandlarga katta e'tibor berganlar. Jumladan Alisher Navoiyning fikricha, inson bo'lib dunyoga keldingmi? – biror kasbni egalla, hunar o'rgan, shunda dunyodan hammomga kirib toza yuvinib chiqmagan kishidek o'tmaysan – deydilar. Alisher Navoiy o'z zamonasida zargarlar, kulollar, tikuvchilar kabi turli tuman hunar sohiblarining hammasiga zo'r hafsala, qunt va e'tibor bilan maslaxatlar berib, xusunga rag'bat ko'rsatib hamda ularga homiylik qilganlar.

Shuningdek donishmandlarimiz o'git qilganlarki, vaqtida ilm hunarga muhabbat qo'ying, o'rgatilgan narsalarni yodingizda tuting, ilm hunar o'rganishga chin ixlos bilan kirishing, yoshligingizni bekorga o'tkazmang. Hattoki, ulug' shayxlarimizning o'zlari ham biror hunar egasi bo'lganlar masalan, Shayx Muhammad Sakko mashhur pichoqchi, Shayxul Mashoyix Abu Said Xarros etikdo'zlik qilgan. Shayx Hoja Bahvouddin Naqshbandiy ajoyib naqqosh bo'lganlar. Boshqalarni hunar o'rganishga da'vat etganlar. Hoja Bahvouddin Naqshbandiy aytadilar. «Dil bayoru dast bakor» ya'ni diling ollohda, qo'ling doim mehnatda bo'lsin.

Abu Rayhon Beruniy mehnat va hunar avloddan –avlodga meros bo'lib o'tishni sinchklab o'rgangan va hunarni yuqori baholagan. U «Hunarmandchilikda, mehnatda to'liq ustozlik san'atini egallab olishi kerak», - degan fikrni aytadi. Xalqimiz bolalarda mehnatsevarlik va mehnatga qiziqishni tarbiyalash, otalarimiz izidan borib turli kasb-hunar egallash, ularda mehnat munosabatlarini kamol toptirish, kelajak hayotga tayyorlash o'zlarini muhim vazifa deb hisoblaganlar. O'z farzandiga kasb-hunar o'rgatgan ular ustazodalari (Usta darajasiga ko'tarilgan farzand) bo'lib yetishganlar. Tanlangan usta hunarmandlar uyida yakka shogirdlikka tushgan bola bir necha yil hunarga taaluqli bo'lmagan yumushlarni ham bajarib yuraverganlar. Bugungi kunda jamiyatimiz uchun har tomonlama rivojlangan fan texnika taraqqiyotini hayotga tatbiq eta oladigan yetuk, malakali kadrlar tayyorlash masalasi turibdi.

Milliy hunarmandchilik darslari jarayonida o'quvchilarda quyidagi bilim va malakalarni hosil qilish imkoniyatlari mavjud:

Ushbu har bir mehnat yo'nalishlari o'zlariga xos xalq hunarmandchiligi, ishlab chiqarish va "Ota-kasb", "Ustoz-shogird" asoslari hamda kasb tanlashga yo'naltirish bilan uzviy bog'lanib yakunlanishi maqsad qilingan.

Xalq hunarmandchiligida o'quvchilar egallashlari lozim bo'lgan bilimlar:

- xalq hunarmandchililigi va ularning turlari to'g'risida aniq ma'lumotlar;

- Yog'och o'ymakorligi va ularning turlari to'g'risida aniq ma'lumotlar, yog'och o'ymakorligining o'ziga xos xususiyatlari, badiiy manzarali talablar:

-amaliy hunarmandchilik tarmoqlari (buyrachilik, savat to'qish, zargarlik, temirchilik, kulolchilik, pichoqchilik va boshqa) ularning ish uslublari, o'ziga xos xususiyatlari. O'quvchilarda shakllanish lozim bo'lgan ko'nikma, malakalar, mahxorat, tajriba, ijod;

-xalq hunarmandchiligining bir necha turi bo'yicha buyumlarni loyixalash, yasashni o'zlashtirish mumkin. Bu uning mahorati darajasi yuqori ekanligini ko'rsatadi. Xalq hunarmandchiligi kasblari bo'yicha umumiy ma'lumotlar berish va o'zaro turdosh uchta kasb yo'nalishi bo'yicha kasbgacha tayyorgarlikni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

-Xalq hunarmandchiligining ayrim nodir kasblarini o'rgatish uchun "Ustoz-shogird" yoki "Ota-o'g'il", "Tog'a-jiyan", "Amaki-jiyan", "Aka-uka", "Ona-qiz", "Amma-jiyan", "Xola-jiyan", "Opa-singil" shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday mashg'ulotlarni tegishli xalq ustolari bilan maktab o'rtasida va kasb-hunar kolleжда tuziladigan shartnomalar asosida tashkil qilinadi.

Maktab ta'limining hozirgi bosqichida o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'sib kelayotgan avlodning ta'lim va tarbiyasidagi eng zarur vazifalaridan biri hisoblanadi, chunki mehnat har qanday rivojlanish va taraqqiyot jarayonining asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik –har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: "O'zbekiston", 2017.
2. Mirziyoyev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017 – 488 b.
3. Sharipov Sh. S., Qo'ysinov O. A., Abdullayeva Q. Texnologiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik. – T.: "Sharq", 2017.-240 b.
4. Tohirov O. O. Texnologiya fanini o'qitish metodikasi. // O'quv moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – T.: Toshkent shahar XTXQTMOHM, 2019.-260 b.

DARS JARAYONLARIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ROLI VA O'RNI

Mirzayeva L.B.,

Shomurodova S.Z.,

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida innovatsion zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalardan biriga aylanganligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axborot, kommunikatsiya, intellektual, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, refleksiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

Аннотация: В этой статье использование инновационных современных информационных и коммуникационных технологий в образовании стало одной из самых актуальных задач современности .

Ключевые слова: Инновационный, информация, коммуникация, интеллектуальный, внимание, технический, способность, интерактивный, рефлексивный, социально-психологический, мотивация.

Annotation: In this article , the use of innovative modern information and communication technologies in education has become one of the most pressing task of today.

Key words: Innovative, information, communication, intellectual, attention, technical, ability, interactive, reflexive, social-psychological, motivation.

XXI asr – axborotlashtirilgan jamiyat asrida axborot texnologiyalarning roli va o'rni kundan–kunga o'sib boraveradi, hamda har bir jabhaning ajralmas qismiga aylanib boradi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ta'lim samaradorligiga erishishda muhim omildir. Bugungi kunda hayotimizni axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tassavur etib bo'lmaydi. Globallashuv jarayoni ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) dan keng foydalanishni talab etadi. O'qitishning zamonaviy usullari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llamasdan turib, o'qituvchi o'z kasbiy faoliyatida samarali natijalarga erisha olmaydi. Ammo bunda ta'limning maqsad va mazmuni, usul va vositalari hamda tashkiliy shakllarini

to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda kompyuterlar ta'lim tizimida asosan to'rt yo'nalishda foydalanilmoqda:

- o'rganish ob'ekti sifatida;
- o'qitishning texnik vositalari sifatida;
- ta'limni boshqarishda;
- ilmiy-pedagogik izlanishda.

Kompyuterli o'qitishning afzalliklari juda ko'p: o'quvchilarda ma'lum malakalarni shakllantirish vaqti qisqaradi; mashq qilnadigan topshiriqlar soni oshadi; o'quvchilarning ishlash sur'ati jadallashadi; kompyuter tomonidan faol boshqarishni talab qilinishi natijasida o'quvchi ta'lim sub'ektiga aylanadi; o'quvchilar kuzatishi, mushohada qilishi qiyin bo'lgan jarayonlarni modellashtirish va bevosita namoyish qilish imkoniyati hosil bo'ladi; kommunikatsiya vositalaridan foydalangan holda darsni uzoqdagi manbalar bilan ta'minlash imkoniyati hosil bo'ladi; kompyuter bilan muloqot didaktik o'yin xarakterini oladi va bu bilan o'quvchilarda o'quv faoliyatiga motivatsiya kuchayadi va hokazo.

Kompyuterli ta'lim jarayonida ta'lim o'quvchi va kompyuter orasidagi munosabatlarga ko'ra tashkil etiladi, boshqariladi, nazorat qilinadi.

Kompyuterli ta'limni tashkil etish–o'quvchi bilan o'quv materiali o'rtasidagi bog'lanishni kompyuter vositasida yo'lga qo'yish. O'quvchi bilan o'quv materiali o'rtasidagi bog'lanishni tashkil etish uchun ta'lim loyihalanadi. O'quvchilarning o'quv ishlarini tashkil etish, ular faoliyatini rag'batlantirish tegishli vositalar asosida modellashtiriladi.

Ta'lim jarayonida foydalanishga mo'ljallangan ko'plab elektron o'quv materiallari yaratilganki, unga elektron darslik, elektron o'quv qo'llanma, o'rgatuvchi dastur vositalari kabilarni misol qilib ko'rsatish mumkin. Ular o'zida boshqarilish imkoniyati, interfaol uslublar, sun'iy intellekt elementlari, hissiy moslashuvchanlik kabi xususiyatlar muvjudligiga ko'ra ta'limda ma'lum samaradorlikni ta'minlaydi.

Axborot texnologiyalari qo'llanadigan darslarning qulayligi shundaki, unda o'quvchining o'quv materiallarini o'zlashtirib olayotganligini doimiy ketma–ket kuzatishga, nazorat olib borishga, kerak holarda tuzatishlar kiritib borishga imkoniyat yaratiladi.

Shuning uchun ham axborot texnologiyalari asosidagi darslarda qiziqish, o'zini - o'zi boshqarish, yangi bilimlarni o'zlashtirib borishga intilish dars oxirigacha saqlanib qoladi. Bunday darslarda o'quvchining bilim olish motivatsiyasi oshib boradi. Ta'lim jarayoni – bu avvalo axborot almashinish jarayonidir. O'qituvchi o'quvchiga bilimlarni ma'lum qiladi (tegishli axborot beradi) va o'z navbatida teskari aloqa tarzida undan bayon qilingan bilimlar qanday o'zlashtirilganligi haqida tasavvur hosil qiladigan axborot oladi. Bu axborot o'quvchilarning diqqat bilan o'tirishlarida, o'qituvchiga qarab turishlarida, yuz ifodalarida o'z aksini topadi. Agar teskari aloqa bo'lmaganda edi, o'qituvchi bergan axborotining o'quvchilar tomonidan qanday qabul qilinayotganini bilmagan bo'lar edi. Teskari aloqa o'qituvchiga o'z nutqini davom ettirish yoki to'xtatish, ish turini o'zgartirish, umuman, faoliyatini korrekтура qilish imkonini beradi.

Pedagogik tadqiqotlarda axborot texnologiyalaridan foydalanish har qachongidan ham dolzarb bo'lib, ular yordamida o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasida ma'lum bir yutuqlarga erishiladi. Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda halqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim olishlariga bog'liq.

Shunday ekan, axborot kommunikatsion vositalar bilan ishlash hozirgi zamon davr talabi hisoblanadi. Axborot-kommunikatsion vositalardan o'qitish jarayonlarida foydalanish uning sifatini va samarasini oshiradi, o'rganuvchiga qulay sharoit yaratadi.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov tashabbusi bilan jamiyatning barcha jabhalari, xususan, ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanishni yo'lga qo'yishga qaratilayotgan e'tibor samarasi o'laroq, bugun jamiyatning barcha sohalari va halqimiz turmush tarziga kompyuter texnologiyalari chuqur kirib borayapti.

Jamiyat hayotiga kompyuterning keng miqiyosda kirib kelishi fuqarolarga axborot olishga bo'lgan imkoniyatlar eshigini ochib berdi.

Tobora shakllanib borayotgan kompyuter texnologiya axborotni yetkazish va qabul qilishda yangi munosabatlarni vujudga keltiradi, fikrlashning yangi turini hosil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.A.Karimovni "Kamolot yoshlar ijtimoiy xarakati yig'ilishida so'zlagan nutqi"dan. Ma'rifat gazetasi.
2. Biblioteka prakticheskoy psixologii «Psixologiya zavisimosti» Minsk. 2004g
3. N.I.Zakirov "Kak predupredit otkloneniya v povedenii rebenka". M.86g.

ONA TILI FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK INNOVATSION TEXNOLOGIYANING O'RNI VA AHAMIYATI

Nazarova F.S.,

Saidova N.A.,

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: ushbu maqolada ona tili fanini o'qitishda pedagogik innovatsion texnologiyaning o'rni va ahamiyati haqida kikir bildirilgan

Bugungi kunda mamlakatimizda barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'lim jarayonini ham tubdan isloh qilish ishlari jadal davom etmoqda. O'zbek tilini bilish bugungi zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli shaxs bo'lishda juda katta o'rin tutadi. Hozirgi vaqtda o'zbek tili fanini o'rgatishni yangi-yangi metodlarini izlab topish va uni amalda sinab ko'rish to'g'risida ko'p ishlar qilinayapti. Bu xozirgi kundagi ta'lim tarbiya jarayonini yaxshilash, uchun hal qilinishi kerak bo'lgan eng muhim muammolardan biridir.

Shunday ekan o'zbek tili fanini o'qitishda pedagogik innovatsion texnologiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarga shu fan asoslaridan chuqur va sistemali bilim berishdir. Olgan bilimlarini o'z hayot faoliyatlarida qo'llash natijasida shakllanayotgan inson mehnatga va hayotga tayyorlanib boradi. Bu xil muammoni yechishda nimani o'qitish ta'lim mazmuni bilan birga qanday o'qitish ta'lim metodlari masalasi ham katta ahamiyatga ega. Har qanday fanni o'qitish shu fanning mazmunidan kelib chiqadi, demak, fanni o'qitish metodlarini shu fanning ichki imkoniyatlarini belgilaydi. Shuningdek, o'qitish metodlarini bilish metodlari va qonuniyatlari haqidagi ta'limot ya'ni fanning metodologiyasi ham belgilab beradi. Mavjud an'anaviy ta'lim metodlaridan voz kechmagan holda, yangi pedagogik texnologiya usullaridan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. O'zbek tili fanini o'qitishda asosan so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Takrorlash bilimning asosini tashkil qiladi, qo'lda yozib takrorlanganda ko'z bilan ko'rganga nisbatan yaxshiroq yodda qoladi. Faqat tasavvurlar bilan insonni psixologik amaliy faoliyatga tayyorlab bo'lmaydi. Buning uchun hodisa va qonunlarning mohiyatini, ularning rivojlanish, kelib chiqish sabablarini bilmoq zarur. O'quvchining darsliklar va qo'shimcha adabiyotlar bilan ishlay olishi, bilganlarini so'zlab berishi shu asnoda so'zlarni to'g'ri yoza bilishi va o'qiy olishi, egallangan bilimlarni qo'llay olishi, talabidir. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha psixologik, ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay

qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi. O'zbek tili fanini o'qitishda pedagogik innovatsion texnologiyalarni har bir o'qituvchining imkoniyati darajasida tashkil qilinishi kerak. Qanday usul va vositalar yordamida tashkil qilinishidan qat'iy nazar pedagogik texnologiyalar:

- Pedagogik faoliyat ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishi;
- O'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- O'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi;
- O'quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi;
- O'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi;
- Pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustuvorligiga erishishni kafolatlashi zarur. O'zbek tili fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan majburan foydalanish mumkin emas. Aksincha, tajribali pedagoglar tomonidan asoslangan yoki ular tomonidan qo'llanilayotgan ilg'or texnologiyalardan maqsadga muvofiq foydalanish bilan birga, ularni ijodiy rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. O'zbek tili fanini o'rganishda pedagogik innovatsion texnologiyaning jalb qilinishi o'quvchilarda fanni o'zlashtirishlarida qiyinchiliklarni bartaraf etishi bilan birga, qiziqishlarini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbek tili fanini o'rganishda pedagogik innovatsion texnologiyalar doimiy ravishda pedagogik faoliyatga yangiliklar olib kirish orqali ta'lim rivojiga hissa qo'shadi, pedagogik faoliyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining innovatsion faoliyati butun pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuch vazifasini bajaradi va ta'lim jarayonining sifatini kafolatlaydi. Shuning uchun ham pedagogik innovatsion texnologiyalarni har bir o'qituvchi tushunib, o'qib va o'rganib, o'zining pedagogik faoliyatiga olib kira olsa, ta'lim standartlarida ko'rsatilgan me'yoriy talablar amalga oshadi. O'qituvchi innovatsion faoliyatiga tayyor bo'lib, darsga eng so'nggi yangiliklarni olib kirib, o'quvchiga qiziqarli va uni ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlashi mumkin.

INNOVATSIYON TEXNOLOGIYALARDAN TA'LIM JARAYONIDA FOYDALANISHNI O'RGANISH

*Berdiyeva N.J.,
Rahmatullayeva D.Sh.,
Zarafshon shahar 13-AFCHO'M o'qituvchilari*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida innovatsion zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalardan biriga aylanganligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axborot, kommunikatsiya, intellektual, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, refleksiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

Аннотация: В этой статье использование инновационных современных информационных и коммуникационных технологий в образовании стало одной из

самых актуальных задач современности .

Ключевые слова: Инновационный, информация, коммуникация, интеллектуальный, внимание, технический, способность, интерактивный, рефлексивный, социально-психологический, мотивация.

Annotation: In this article , the use of innovative modern information and communication technologies in education has become one of the most pressing task of today.

Key words: Innovative, information, communication, intellectual, attention, technical, ability, interactive, reflexive, social-psychological, motivation.

Bugungi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishlar ta'lim tizimini modernizatsiya qilinishi hamda innovatsion texnologiyalarni keng o'zlashtirilishi ta'lim muassasasi oldida dolzarb vazifalarni amalga oshirishni taqozo qilmoqda. Ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim vazifalaridan biriga aylanganligi hammamizga ma'lum. Bu esa o'sib kelayotgan yosh avlodni intellektual va texnikaviy qobiliyatlarini rivojlantirib shaxs xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. "Vatanimiz kelajagi, xalqimizni ertangi kuni mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-etibori, avvalambor, yoshlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir. Biz bunday o'tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak. I.A.Karimov¹.

Zamonaviy axborot innovatsion texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanar ekanmiz, biz uning ijobiy ta'sir yo'llari orqali yondasha olishimiz lozim, ya'ni, birinchidan, axborot kommunikatsiya texnologiyalari zaminida yuz berishi mumkin bo'lgan yangiliklar an'anaviy muloqot sharoitlarida olib boriladi. Dars jarayonida texnika bilan shaxs va shaxs bilan shaxs o'rtasidagi muloqotni muvofiqlashtirib olib borish maqsadga muvofiq.

Ta'lim beruvchilar innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va amaliyotga tadbiq etish jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv hamda refleksiv ta'sirni unutmasligi kerak. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ va bilish faoliyatini sifat o'zgarishlariga olib boradi hamda ta'lim olish usullarining o'zgarishi asosida shaxs sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, internet bilan ishlaganda, o'quvchilarning faolligi ortadi va ta'lim jarayoni individuallasadi, turli ma'lumot manbalari bilan ishlash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning shaxsini rivojlantiradi. Ularda mustaqil fikr yuritishga, tashabbuskorlikka, mobillikka rag'batlanish paydo bo'ladi. Ammo, shuning bilan bir qatorda salbiy ta'sirlar ham yuzaga kelishi mumkin. Yani, intensiv intellektual va ijodiy rivojlanish o'quvchilarni mavjud ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlay olmaydi. Ular turli kompyuter manbalariga, shu jumladan internetga bog'lanib qolishlari ham mumkin. Bu esa kelajakda o'quvchi shaxsini boshqalardan ajralib qolishiga sabab bo'la oladi. Bolalarning ruhiyatida keskin o'zgarishlar ro'y berib, ularda o'z do'stlarini virtual olam qahramonlari bilan almashtirish, ruhiy javob reaksiyalarida pasayish, qiziqishlar doirasida torayish kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

O'quv faoliyati jarayonida dars maqsadining aniqligi, mantiqiyliqi, ketma-ketliliqi hamda talablarning refleksivligiga e'tibor qaratish lozim. Bu birinchidan, o'quvchining ruhiy muloqotini amalga oshirish uchun muhim bo'lsa, ikkinchidan, teskari aloqani kuchaytirishga asos bo'ladi va ta'lim jarayoni uchun mo'ljallangan dasturiy va texnik vositalarning "insonlashuvi" kuzatiladi. Bu jarayonda zamonaviy kommunikatsiya axborot texnologiyalarining o'quvchilarga ta'siri ortib, u chegaralangan doiradagi ruhiy ta'sirlardan

¹ Каримов И.А. "Юсак маънавият енгилмас куч". __ Т.: «Маънавият», 2008. __ 16

tortib, to shaxsni to'la o'zgartirishgacha (internetga bog'lanib qolish, xakerlik sindromi) olib keladigan jarayondan saqlashi mumkin.

Psixolog olimlar bugungi kunda innovatsiyon texnologiyalarining ruhiyatga ta'sir ko'rsatishi va undan oqilona foydalanish e'tiborga molik masala ekanligini uqtiradilar. Bu esa o'z navbatida pedagoglar uchun ham o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sharq donishmandlari "Qayerga ketayotganingni bilish uchun qaerdan kelayotganingni aniqlash lozim" - deb aytgan hikmatli so'zlaridan hamda yuqorida aytilgan fikrlardan kelib chiqib o'quv muhiti dasturini axborot kommunikatsiya texnologiyalari orqali loyihalayotgan vaqtda o'quvchilarni ongli fikrlashi va o'zaro ta'sir holatiga ham alohida e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq.

Buning uchun:

- o'quvchilarda ma'lum bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish bilan birgalikda shaxsini ham shakllantirishga ijtimoiy psixologik, motivatsiya berish ish;

- o'qitish shakllarini o'zgartirish uchun harakatlanish va moslashish xususiyatlariga ega bo'lgan muhitga e'tibor qaratish;

- o'qitish va rivojlanish jarayonini rag'batlantiradigan muhit hosil qilish;

- o'quvchilar shaxsining psixologik xususiyatlarini hisobga olish;

Bundan tashqari, innovatsiyon texnologiyalaridan foydalanganda auditoriyada mebellarni joylashtirish, adabiyot tanlash, tajriba, kerakli resurslar, oquvchilar hissiyotlariga ta'sir etish va ularni motivatsiyalash kabi o'quv muhiti usullaridan ham oqilona foydalana olish ham shaxs shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar o'qituvchi tashkil etgan va slaydda tayyorlangan manbalar asosidagi ijodiy muhit uchun berilgan topshiriqlarni bajarish davomida guruhlariga bo'lingan holda muammolarning yechimini topsalar o'quvchilarda quyidagi sifatlar hosil bolishiga sharoit yaratiladi: motivatsion hatti-harakatni belgilovchi xohish-istak va ehtiyojlar, motivatsiya (tashqi va ichki omillardan tashkil topadi), his-tuyg'ular (insonga ta'sir qiluvchi omillarni baholash, reaksiya qilish) bilan bog'liq holat kechadi, shuningdek, ta'lim jarayonida quvonch, hayratlanish, muhabbat, havas qilish, ayrim hollarda uyalish, nafratlanish, hadiksirash kabi tuyg'ular shaxs shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yaxshi tashkillashtirilgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosidagi o'quv muhiti ijodkorlik qobiliyatlariga rag'bat berishi ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishi, fikrlash va axborot almashishga ko'maklashishi, nutq rivojlanishini rag'batlantirishi va ma'lumotlarni mustaqil olish ko'nikmalarini rivojlantirish kabi xususiyatlarni tarkib toptiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, biz pedagoglar zamonaviy innovatsiyon texnologiyalari asosida darslarni tashkil etish jarayonida o'quvchilar shaxsini shakllantirish uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim:

- innovatsiyon texnologiyalarining o'quvchilar shaxsiga bo'lgan salbiy ta'sirlarini aniqlash va bartaraf etish yo'llarini izlash;

- innovatsiyon texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanishning optimal shart-sharoitlarini o'rganish;

- ta'lim jarayonida aniqlik, samaradorlik va natijalarni oldindan ko'ra olish;

- ta'lim oluvchilarga internetdan foydalanishning ijobiy va salbiy ta'sirini oqilona va ongli idrok eta olishlariga erishish;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.6. T.: «O'zbekiston», 1997. 324-346-betlar

2. Белинская Ye.П. К обоснованию социокультурного подхода в исследованиях виртуальной реальности. <http://www.Ish.Ru./info/seminar-doc> (1) doc.
3. Библиотека практической психологии «Психология зависимости» Минск. 2004г

RUS TILI FANINI O'QITISH JARAYONIDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH

*Холикова М.А.,
Zarafshon shahar 13- AFCHO'IM o'qituvchisi*

Аннотация: В статье описаны методы эффективного использования современных педагогических технологий на уроках русского языка и их значение, эффективное использование новых средств обучения на уроке положительно влияет на результативность урока.

Ключевые слова: квалификация, мастерство, стиль, дидактическая подготовка, мастерство.

Annotation: The article describes the methods of effective use of modern pedagogical technologies in Russian language lessons and their importance, the effective use of new teaching aids in the classroom has a positive impact on the effectiveness of the lesson.

Keywords: qualification, skill, style, didactic training, skill

Annotatsiya: Maqolada rus tili darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyadan samarali foydalanish usullari va uning ahamiyati, yangi metodik qo'llanmalarni dars jarayonida unumli foydalanish dars samaradorligiga yaxshi ta'sir qilishi haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: malaka, ko'nikma, uslub, didaktik mashg'ulot, mahorat.

Bugungi kunga kelib o'qituvchi pedadodlarga yana jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida qarala boshladi. Bu esa o'z o'rnida ulardan yuqori malaka, sifatli bilim berish ko'nikmalarini talab qiladi. Sinfda o'qituvchi o'quvchilarga nisbatan jamiyki jabhalarning ko'zgusi sifatida nomoyon bo'ladi. O'quvchilar oldida turgan ustozlari orqali dunyoni ko'radi, anglaydi tahlil qiladi. Mana shu boisdan, pedagog o'z ta'lim olguvchisining qalbiga kirib bora olishi, qo'llaridan tutib jamiyki olamni anglashga, insoniylik xususiyatlarini yurakka jo qilishga, samimiylikka chorlashi zarur. Qarab turgan qora ko'zlarning bizdan nimani so'rayotganini, nima istashini bilganimizdagina ularga to'g'ri yo'lni ko'rsata olamiz. Kerak paytida rag'batlantirishni, kerak paytidi kamchiliklarini asta- sekinlik bilan bartaraf qilib borishni bilish haqiqiy pedagogning eng katta yutug'i. O'zini tutish, to'g'ri gapirish madaniyati o'qituvchiga hurmatni oshiradi. Nutq ravon, har bir berilgan ma'lumot aniq dalillar asosida, ishonarli qilib aytilsa, albatta, o'zlashtirish sifati yaxshi bo'ladi. Jumladan, PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi yuksalish) dasturi – bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Ushbu sinov turi har 5 yilda bir marta o'tkazishga mo'ljallangan bo'lib, uning oxirgi 2016-yilgi tadqiqotlari natijalariga ko'ra Rossiya Federatsiyasi ushbu tizimda yetakchilik qilmoqda.[Xasanov, Saribaev, 2009: 75].

Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi butun dunyo bo'ylab ta'limni baholash, tushunish va yaxshilash bo'yicha ish olib boradigan milliy tadqiqot institutlari, tadqiqot agentliklari, olimlar va tahlilchilarning xalqaro hamkoridir. Maktablarda rus tilini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish yaxshi samara beradi. Ta'lim texnologiyalari, bu talim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni olib

kirish orqali talim sifatini oshirish nazarda tutiladi. Xususan, rus tilini o'rganishda bunday axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning bir qancha afzalliklari mavjuddir. Til o'rganish va o'qitishda zamonaviy texnologiyalarning o'rni beqiyos. Rus tili darslarida CD disklar, avdio kitoblar, rasmlar izohlardan foydalanish nutqni o'stiradi, ravon gapirishga yordam beradi. Til o'rgatishda eng foydali usul o'zaro og'zaki suhbat. Darsda ham ko'proq muloqat qilish, so'zlarni tezroq o'zlashtirishga undaydi. [Kurbanov, Seytxalilov, 2006: 592]. Ko'proq ertak kitoblar o'qish, rus tilida she'rlar yod olish ham nutqni ravon qiladi, so'zlari to'g'ri talaffuz qilishga undaydi. Mana shu sababli ham, til bilishda asosiysi, eshitib takrorlashdir. Shunchaki, metodlarni mavzuga moslagan holda tashkil qilish o'qituvchining epcilligiga bog'liq. "Rolli o'yin", "Fikrlar hujumi", "BBB", "Yumaloqlangan qor" kabi texnologiyalarni dars jarayonida qo'llash yaxshi natija beradi. O'qitish jarayonida o'g'zaki nutqni o'stirish, erkin fikrlashga o'rgatish, o'z fikrini mantiqan izchil, ravon tilda bayon etish bilan birga, yana bir jihat e'tiborga olinadi. Bu yozma savodxonlikni oshirish, husnixati va yozuv texnikasini yaxshilash sanaladi. Rus tili ta'limi oldiga o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'z g'alar fikrini anglaydigan muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirish maqsadi qo'yiladi. Bu bilan o'qituvchilarning til qurilishi bo'yicha olgan bilimlari, bu bilimlarni amaliyot bilan bog'lash ko'nikmasi va nutq hosil qilish malakasini tarkib toptirishga qaratiladi.

Ta'limning shunday muhitini yaratish kerakki, unda o'qituvchi o'zini shaxs deb sezs, unga bo'lgan e'tiborini tuysin. Agar o'qituvchi dars davomida "muvaqqiyat muhitini" tashkil etib, o'qituvchida o'qishda muvaqqiyat qozonishiga yordam bersa, uning o'z kuchi va iqtidoriga ishonchini orttirib borsa takomillashgan o'quv jarayoni ham o'z-ozidan yuzaga keladi. Oshkoralik, ishtirokchilarning o'zaro hamkorligi, ular keltirgan dalillarning tengligi, hamkorlikdagi bilimlar banki, o'zaro baholash va nazorat imkoniyati bilan belgilanadigan ta'limiy muloqot manbai yaratiladi.

Demakki, o'qituvchining o'zi ham doimiy ravishda o'z ustida ishlashi, pedagogik mahoratini uzluksiz oshirib borishi, jahon va milliy pedagogik meros hamda ilm-fan yutuqlaridan ijodiy foydalangan holda ta'lim jarayonini takomillashtirib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xasanov J, Saribaev H, Niyozov G, Hasanbaeva O, Usmonboeva M. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T.: Fan va texnika, 2009.
2. Kurbanov Sh.Ye, Seytxalilov Ye. A. Ta'lim sifatini boshqarish. – T.: Sharq, 2006.-592.

MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA FANLARARO INTEGRATSIYANING TA'LIMIY AHAMIYATI

Abuyeva N.S.,

Uchquduq tumani 3-IDUM o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqola umumta'lim maktablarida ta'limning sifat va samaradorligiga erishishda innovatsion usullarni keng joriy etish bilan bir qatorda, integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning amaliy ahamiyati haqida yozilgan.

Kalit so'z: fan, kommunikatsiya, texnologiya, integratsiya, innovatsiya.

Annotation: The article deals with the practical importance of the organization of integrated lessons, as well as the widespread introduction of innovative methods in achieving the quality and effectiveness of education in secondary schools.

Keywords: science, communication, technology, integration, innovation.

Аннотация: В статье рассматривается практическое значение организации интегрированных уроков, а также широкого внедрения инновационных методов в достижении качества и эффективности образования в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: наука, связь, технология, интеграция, инновации.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikasiya texnologiyalar, ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta'lim tizimi xodimlaridan ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etib, har bir tizim xodimi, ayniqsa o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Bu borada davlatimizning yangi o'quv rejalarni tasdiqlash to'g'risidagi qator qarorlari qabul qilind [O'z.VMQ, 2017. 140]. Matematikaning tabiatshunoslik fani taraqqiyotiga qo'shgan hissasining dastlabki bosqichlaridan biri dunyoning (olamning) geliosentrik modelini tan olinishidir. Hozirgi vaqtda yerning quyosh atrofida aylanishiga hech kimda shubha yo'q. Ammo Kopernik zamonida (XVI asr) faqat geosentrik modelgina tan oligan edi. Bunday xulosaga osmon jismlarining fazodagi vaziyatini kuzatish natijasida kelingan edi. Osmon jismlarini harakatini o'rganib, Kopernik olamning geliosentrik modeli gipotezasini ilgari surdi. Bunda u "ajoyib matematik soddalanish" tamoyiliga asoslandi. Keyinchalik uning gipotezasi planetalar harakat tenglamalarini soda ko'rinishda yozilishi bilan tasdiqlandi.

Inson sezgi organlariga ta'sir ko'rsatmaydigan, ammo inson tafakkuri tufayli ob'yektiv reallikni tavsif qila oladigan geliosentrik model g'alaba qozondi. XVII asrlardan boshlab, tabiiy fanlarda matematikaning o'rni beqiyos bo'lishiga Dekart va Galileyning xizmatlarini alohida ta'kidlash joiz. Ular fan o'rganishi kerak bo'lgan tushunchalarni qayta ko'rib chiqib, ilmiy faoliyatining fan metodologiyasini maqsad va vazifa masalalarini aniqladilar. [O'z.VMQ, 2017. 140]. Yangi maqsad va yangi metodologiyaning tabiatshunoslikka ulkan kuch berish bilan bir qatorda, uning matematika bilan kuchli ittifoqini ham ko'rsatdi. Galiley va Nyuton klassik fizikani Yevklidning "Boshlang'ichlari"ga qiyoslab yaratdilar. Ular tizimlilikni va peraxriyani saqladilar. XVII asrdan boshlab, bilimning ilmiyliligi (aniqligi, haqiqiyiligi) ni uning matematikalashganligini darajasiga qarab belgilay boshladilar. "Tabiat kitobi matematika tilida yozilgan"-degan edi Galiley. Matematik tahlil, tabiiy jarayonlarning sodir bo'lish ehtimoli xarakteri bilan bog'liq tahlilning statistik usulini rivojlanishi, matematika metodlarini tabiatshunoslikning boshqa boshqa sohalariga kirishga imkon yaratdi. [Tolipov, 2005: 205]

I. Kant shunday yozgan edi: "Tabiat haqidagi har qanday xususiy ta'limotda, aslini olganda unda qancha matematika bo'lsa, shuncha fanni topish mumkin". Tabiiy-ilmiy nazariyaning asosan mantiqan izchil tuzilishli matematik tavsif tashkil etadi. Ba'zi hollarda bevosita eksperimentga murojat qilmay ham, to'g'ri xulosa chiqarish imkonini beradigan mantiqiy isbotlashga xos misolni keltiraylik. Bu barcha jismlar yuqoridan bir xil, tezlanish bilan tushadi, degan fikrni isbotlashga tegishli. Aristotelning fikricha, jismlarning og'iri yengiliga qaraganda tezroq tushadi. Bunga qarshi Galiley quyidagicha mulohaza yuritadi. Ikkita og'ir va yengil jismlarni bir-biriga bog'laylik. Mazkur bog'langan jismlarni tashlab yuboraylik. Og'ir jism yengiliga qaraganda tezroq tushadi, u yengilini tezlatishga intiladi. [Yunusova, 2007, 106]. Engili esa o'z navbatida og'irini tormozlaydi, shuning uchun bog'langan yuk qandaydir oraliq tezlik bilan xarakatlanadi. Ammo u har bir alohida qismidan og'irroq va shuning uchun u oraliq tezlik bilan emas, balki uning og'irroq qismining tezligidan katta tezlik bilan xarakatlanishi kerak edi. Qarama-qarshilik yuzaga keldi, demak boshlang'ich faraz noto'g'ri ekan.

Avstraliyalik fizik E.Shredinger elimentar zarralar xarakatining to'lqin gipotezasiga ishonib, ular xarakatiga mos tenglamani yaratishga muaffaq bo'ldi. Mazkur tenglama

klassik fizikadagi yuklanga torning tebranishlari tenglamasiga shakl jihatidan o'xshab ketadi. Ammo mazkur tenglamaning har bir hadi tamomila boshqacha talqin qilinadi. Natijada Shredinger kvant mexanikaning to'liq variantini yaratishga muvaffaq bo'ldi, unda esa mazkur tenglama markaziy o'rin egallaydi. Hozirgi zamon tabiatshunosligida matematikaning o'rnini beqiyosligi ravshan. Qandaydir yangi xodisaning nazariy talqini to'liq bo'lishi uchun, mazkur xodisaning asosiy qonuniyatlarining matematik apparatini yaratish kerak bo'ladi. Tabiatshunoslik asoslari va fizika fanlaridan o'qilayotgan ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda tabiat garmoniyasi tushintirilishi mumkin.

Demak, barcha tabiiy fanlar kaliti matematika ekanligiga ishonch hosil qilish kerak. Ilmiy izlanishlarda matematika fanining o'rnini beqiyosdir. Tabiat xodisalari sinchiklab o'rganilsa, ularning davriy xarakterga ega ekanligiga shubha bo'lmaydi. Tabiat xodisalarini miqdoriy tahlil qilganda davriy xarakterga ega bo'lgan tenglama va funksiyalardan foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-martdagi "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi 140-sonli Qarori.
2. Tolipov. O'., Usmonboyeva. M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot – T.: Fan, 2005. – 205 b.
3. Yunusova D.I. Matematikani o'qitishning zamonaviy texnologiyalari, (darslik) T.: 2007–258 b.

BOSHLANG'ICH SINF DARSLARIDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH

Djumayeva M.,

Sattorova M.,

Navoiy shahar 5-IDUM o'qituvchilari

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich ta'lim fanlarni o'qitishda innovatsion usullarni qo'llash orqali o'quvchilar faolligini oshirish usullari va vositalari yoritilgan.

Аннотация: В статье описаны пути и средства повышения вовлеченности учащихся за счет использования инновационных технологий в обучении начальных классов.

Annotation: The article describes the ways and means to increase student engagement through the use of innovative technologies in the teaching of primary education.

Respublikamizda olib borilayotgan barcha islohotlarning maqsadi davlatimiz kelajagiga mustahkam poydevar qurishdan iborat. Bu poydevor sog'lom, yetuk va barkamol shaxslarni tarbiyalab voyaga yetkazish natijasida yaratiladi. Shuning uchun ham "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" va "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Ta'lim sohasidagi bu islohotlar bugungi kunda o'z samarasini bermoqda. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlaktimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalarni joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Hozirgi vaqtda «Innovatsiya tushunchasi» juda keng qo'llanilmoqda. Innovatsiya amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo'lib, ijtimoiy - madaniy obyekt sifatlarini yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy subyektlarning harakat tizimidir. Innovatsiyalar dolzarb, muhim ahamiyatga ega bo'lib, bir tizimda shakllangan yangicha yondashuvlardir. Shuningdek, umuman ta'lim tizimi rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Innovatsiya - ma'lum bir

faoliyat maydonidagi yoki ishlab chiqarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni yechish uchun yangicha yondashuv yoki yangi texnologik jarayonni qo'llash, oldingidan ancha muvaffaqiyatga erishishiga olib kelishi ma'lum bo'lgan oxirgi natijadir. "Bugungi kun jamiyati taraqqiyotining ayni bosqichi shunday o'ziga xos xususiyatga egaki, unda harbiy qudrat emas, balki intellektual salohiyat, aql-idrok, ijodiy fikrlash, yangi innovatsion texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi."¹

Ta'lim muassasasi o'sib kelayotgan shaxsni o'qitish jarayonida ularga ta'lim olish sharoitlarini yaratadi. O'quvchilarning bilimga bo'lgan ehtiyojlarini va qobiliyatlarini shakllantirish hamda rivojlantirishning yo'naltirilgan bo'lishi o'qituvchi ma'suliyatini yanada oshiradi.

Innovatsion texnologiya barkamol insonni shakllantirishni kafolatlovchi jarayonni tashkil qilishning ilmiy-uslubiy asosi bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan innovatsion texnologiyalari tahsil oluvchini mustaqil mutolaa qilish, bilim olish, erkin fikrlay olishga o'rgatishni kafolatlaydigan jarayondir. Yurtimizda barcha tarmoqlar kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan-yangi vazifalarni yuklamoqda

Bugungi kunda maktablarda interfaol o'yinlar orqali dars o'tish an'anaga aylanib bormoqda. Ma'lumki, darsning turli xil o'yinlar asosida o'tilishi o'quvchilarning imkoniyatlarini namoyish etish, diqqatni jamlash, bilim va ko'nikmalarini oshirish va kuchli bo'lishlarini ta'minlaydi.

Dars jarayonida pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, o'quvchilarni faollashtirishga qaratilgan turli interfaol metodlardan foydalanish ta'lim maqsadini muvaffaqiyatli amalga oshirishga yordam beradi.

Pedagogning innovatsion faoliyatiga bo'lgan qobiliyatlarining asosiy xislatlari:

- shaxsning ijodiy motivatsiyani qo'llaganligi.
- kreateyalik, bu - xayoliy qarash;
- kasbiy faoliyatni baholash,

Hozirgi jamiyat, ta'lim taraqqiyoti sharoitida pedagog innovatsion faoliyatga bo'lgan zaruriyat quyidagilar bilan o'lchanadi:

1. Ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni texnologiyasini tubdan yangilashni talab qiladi, yangi yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishlardan iborat bo'ladi;

2. Ta'lim mazmunini insonpavarlashtirish doimo o'qitishning yangi tanqidiy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi;

3. Pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tadbiq etishga nisbatan o'qituvchining harakteri va o'zgarishi.

Innovatsion faoliyatni eng muhim masalalardan biri - o'qituvchi shaxsi: u novator, sermaxsul ijodiy shaxs, keng qamrovli qiziqish, ichki dunyosi boy, pedagogik yangilikka o'ch bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maxsus ta'limda pedagogning innovatsion faoliyatini shakllantirishda texnologiyalardan, foydalanishning ahamiyati katta ekan. Biz pedagog

¹ L.R. Gaynutdinova, S.N. Alimxodjaeva, "Uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirish usullari"

sifatida hamda barkamol avlod tarbiyachisi sifatida buni yaxshi bilmog'imiz va o'qitishni shu asosda tashkil etishni o'rganmog'imiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Farberman. Ilg'or pedagogik texnologiyalar.-T.,2000 yil.
2. Azizxo'jaev N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat. O'quv qo'llanma. Toshkent. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi. 2006 yil.

MADANIY MEROSIMIZ DURDONALARINI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI ONGIGA SINGDIRISH USULLARI

Samandarova N.R.,

Karimova D.I.,

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada madaniy merosimiz durdonalarini boshlang'ich sinf o'quvchilari ongiga singdirish usullari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются способы привития шедевров нашего культурного наследия в сознании учащихся начальных классов.

Annotation: This article discusses ways to instill the masterpieces of our cultural heritage in the minds of primary school students.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ko'rsatib o'tilganidek, demokratik jamiyatda insonni erkin va mustaqil fikrlaydigan qilib tarbiyalash zarur. Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, yosh avlodni yuksak ma'naviyatli, guruh bilimli, keng mushohadali, vatanparvar ijodkor va faol qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifasi bo'lib kelmoqda. Davlat va jamiyat taraqqiyoti inson hamda uning manfaatlarini rivojlantirishga nechog'liq e'tibor qaratilayotgani bilan chambarchas bog'liqdir.

Milliy madaniy merosimizga o'zlarining beqiyos hissalarini qo'shgan allomalarimiz Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Mahmud Qoshg'ariy, Yusuf Xos Hojib va boshqalar ijodini o'rganish kelajak avlod uchun kata ma'rifiy tadbiriyaviy ahamiyatga egadir. Ularning har biri jahon sivilizasiyaning rivojida tegishli hissasini qo'shib kelgan.

Bu silsilada Yusuf Xos Hojibning nomini ham faxr va iftixor bilan tilga olish mumkin. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" hamda Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'atit-turk" asarlari ma'naviyat durdonalaridan biridir. Ularning har biri o'quvchi kitobxonni bir yo'nalishda tarbiyalaydi "Qomusiy" bilim beradi.

"Qutadg'u bilig" asari esa davlatni idora qilish uchun siyosatni, qonun-qoidalarni, rasm-rusumlarni, axloqiy prinsiplarni o'zida mujassamlantirgan, qomusiy asar sifatida yuzaga keladi.

Yusuf Xos Hojib o'z zamonasining ilg'or fikrli faylasufi, donishmandi, ulug' mutafakkiri bo'lgan. O'z ijodida ilm-fan, bilim va zakovatga alohida e'tibor bilan yondashadi. U bilimsiz kishini bir mevasiz yog'ochga o'xshatadi. "Mevasiz yog'ochni och kishi nima qilsin" deydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy qunyoqarashini oshirish, bilim olishga havasini kuchaytirish maqsadida boalar ongiga yuqoridagi ta'riflarni singdirib borishimiz zarur.

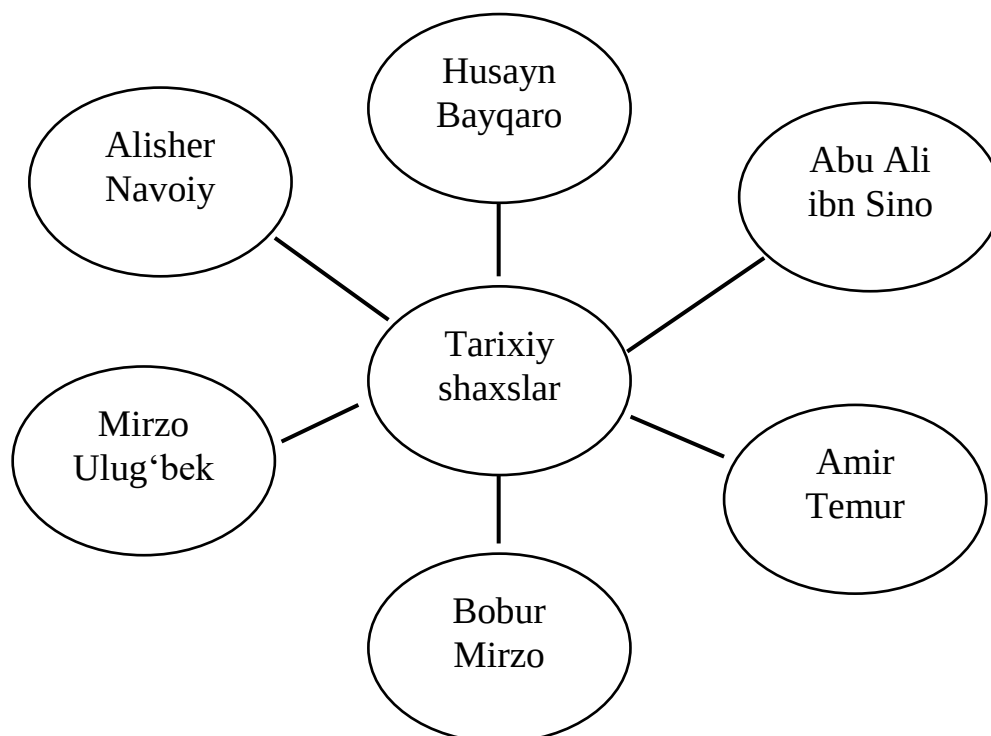
Boshlang'ich sinflardagi o'qish darslari jarayonida o'quvchilarda savodxonlik sifatleri shakllantiriladi, kitobga bo'lgan muhabbat tuyg'usi uyg'onadi, ularning atrof-muhit haqidagi bilimlari kengaytiriladi, nutq va tafakkuri oshadi. Nutq tarbiyasida "matn" ham

markaziy tushuncha hisoblanadi. Zero, umumiy o'rta ta'lim maktabida nutqni rivojlantirish bo'yicha ishlarning pirovard maqsadi o'quvchi o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda erkin bayon qilishga o'rgatishdir.

1-sinf o'qish kitobini "Biz-buyuklar avlodi" bo'limi orqali birinchi bo'lib yozuvchi Muhammad Alining "Amir Temur" bobomiz haqida ibratli matn berilgan bo'lib, undan so'ng Amir Temur o'g'itlari o'quvchilarga aniq va tushunarli holda bayon etilgan. Bo'limdagi mavzularni o'tishda quyidagicha usullarni qo'llashimiz mumkin.

1. Klaster usulida o'quvchilar bo'limda aytilgan tarixiy shaxslar nomini yozadilar.

a) klaster shakli

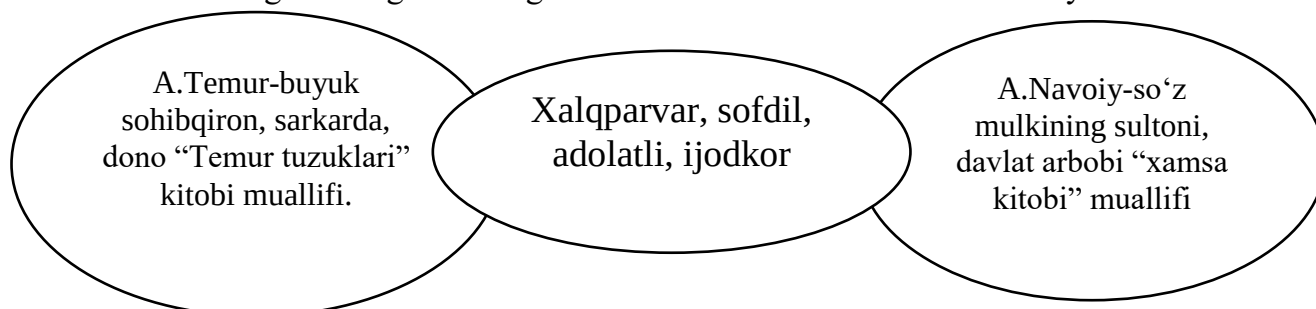
Nomlarni birma-bir yozib bo'lgach, o'qituvchi ularga quyidagicha savol beradi: Bular ichidan qaysi biri sizga tanish? U haqida nimalarni bilasiz? O'quvchilar javobi eshitilgach, o'qituvchi o'quvchilarga tarixiy shaxslar haqida qisqacha gapirib o'tadi.

Vena diagrammasi usuli ham boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun juda qulaydir. Bu usul uchta oval figuralarning kesishmasidan iborat. Har bir figura ichiga o'z fikrlarini yozadilar.

Masalan: 1. Birinchi figura ichiga A.Temurga xos xislatlarni yozadi.

2. Uchinchi figura ichiga A.Navoiy haqidagi fikrlarini yozadilar.

3. Ikkinchi figura ichiga ularning o'xshash tomonlarini umumlashtirib yozadi.

Bu usul orqali o'quvchilar tanqidiy, tahliliy va ijodiy fikrlashga o'rganadi.

III. Zakovat o'yini: O'qituvchi sinfdagi o'quvchilarni ikki guruhga bo'ladi va aylana stol atrofiga joylashtiradi. Guruhlarga bo'lish asosida navbati bilan savol beriladi. Savollar quyidagicha bo'lishi mumkin.

- a) Buyuk ajdodlarimizdan kimlarning hayotini yaxshi bilasiz?
- b) Vatanimiz asoyishtaligi uchun kurashgan qanday buyuk allomani bilasiz?
- v) Biz nima uchun ular bilan faxrlanamiz?
- c) Qaysi buyuk allomaning asarlaridan yod bilasiz.

Umumiy qilib aytganda boshlang'ich sinflarda maktab ta'limini yetakchi predmetlaridan bo'lgan o'qish darslari orqali olingan bilimlar poydevori quriladi. O'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi ijodiy faoliyati mavzularning o'zlashtirilishini osonlashtiradi.

UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMIDA BOTANIKA FANINI O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUIYATLARI

Saidova Z.,

Dehqonova N.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim tizimida botanika fanini o'qitishning o'ziga xos xusuiyatlari, o'quvchilarning nazariy tafakkurini shakllantirish, o'quv faolligini oshirish maqsadida ta'lim jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalana olish, mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены особенности преподавания ботаники в системе общего среднего образования, формирование теоретического мышления учащихся, эффективное использование интерактивных методов в образовательном процессе с целью повышения учебной активности, развитие навыков самостоятельной работы.

Annotation: This article describes the peculiarities of teaching botany in the general secondary education system, the formation of students' theoretical thinking, the effective use of interactive methods in the educational process in order to increase learning activity, the development of independent work skills thought about.

O'zbekiston Respublikasida amalaga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlar jamiyat taraqqiyotini ta'minlash, uzluksiz ta'lim tizimini joriy etish, shuningdek mustaqil fikrlay oladigan erkin va o'jodkor shaxsni tarbiyalashda alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Yurtboshimiz o'z ma'ruzalarida komil insonni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor g'oyasi deb e'lon qilinganligi, komil inson deganda biz avvalo ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunishimiz kerakligini bir necha bor ta'kidlab o'tgan. Shu bilan bir qatorda respublikamizda umumiy o'rta ta'limning malaka talablari haqida fikr yuritilgan bo'lib, umumta'lim fanlari bo'yicha ta'lim mazmunining majburiy minimum va yakuniy maqsadlariga, o'quv yuklamalari hajmiga hamda ta'lim sifatiga quyiladigan talablar quyidagilardan iborat.

-bilim-o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish.

-malaka-o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notyanish vaziyatlarda qullay olish va yangi bilimlar hosil qilish.

-ko'nikma-o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarda qo'llay olish.

-kompetensiya-mavjud bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik faoliyatda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilish.

Maktablarda botanika fanini o'qitishdan maqsad o'quvchilarga tevarak – olamdagi o'simliklar olami va ularning tuzilishi bilan tanishtirishdir. Botanikani o'qitish samaradorligini oshirishga imkon beradigan zamonaviy pedagogic va axborot texnologiyalar bilan tanishtirishdan iborat.

Uzluksiz ta'lim tizimida botanika fanining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni shaxsiy, kelgusida kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan muammoli vaziyatlarda ta'lim-tarbiya jarayonida egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z vaqtida maqsadga muvofiq samarali ravishda qo'llashga o'rgatish, mustaqil ravishda botanika faniga oid materiallarni to'plash orqali ularning dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirish sanaladi.

Botanika fanini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish kompetensiyalarni tarkib topishga yo'naltirilgan ta'lim sanaladi va mazkur jarayon o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirishga zamin tayyorlanadi. O'quvchilarning dunyoqarashi ular tomonidan o'zlashtirilgan bilimlar asosida shakllanadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida botanika fanini o'qitishning boshlanishi bu jarayonni, ya'ni dunyoqarashni ilmiy dunyoqarashga aylantirishga zamin tayyorlaydi. O'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni e'tiqodga aylanishi uchun kompetensiyalar muhim o'rin tutadi.

Uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlari, shu jumladan umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, umum-madaniy kompetensiyalar, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini tarkib toptirish vazifasi yuklatilgan.

Yuqorida keltirilgan fikrlar hisobga olingan holda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan botanika fani o'quv dasturida o'quvchilarda botanic ob'ektlarni tanish, ularda boradigan jarayonlarni tushunish va izohlash botanika ob'ektlarida boradigan jarayonlarni kuzatish, tajribalar o'tkazish va xulosalash, sog'lom turmush tarsi va ekologik kompetensiyalarni tarkib toptirish ko'zda tutilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida'gi (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami) 2017-yil, 14-son
2. Bolotov A.V. "Kompentnostnaya model ot idel obrazovatel'noy programme) Pedagogika. 2003 – g. №10-C8-14

O'QUVCHILARNI MA'NAVIY TARBIYALASHDA RUS TILINING AHAMIYATI

Xusanova K.,

Tulayeva G.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalashda rus tilining ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение русского языка в духовном воспитании школьников.

Annotation: This article discusses the importance of the Russian language in the spiritual education of students.

Jahon mamlakatlar biri-biridan tabiiy-iqlimiy sharoitlari, ishlab chiqarishning mavjud texnik darajasi, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari, ishchi kuchi kabilar bilan farq qiladi. O'z aholisining tobora o'sib borayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun hamma narsani o'zi ishlab chiqaradigan milliy iqtisodiyot mavjud bo'lmaydi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng xorijiy tillar, jumladan rus tilini ham o'rgatish ijtimoiy ehtiyojga aylandi. Birinchi Prezidentimiz I.Karimov bu haqda shunday degan edi. Hozirgi paytda xorijiy tillarni o'rganish va o'rgatishga yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Bu ham, albatta bejiz emas. Bugun jahon hamjamiyatidan o'ziga munosib o'rin egallashga intilayotgan mamlakatimiz uchun xorijiy sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o'z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimizga xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo'qdir.

Ma'naviy munosabatlarning xalqaro miqyosida integrasiyalashuvi barcha mamlakatlarning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy rivojlanishiga keng imkoniyat yaratadi, turli xalqlarni umuminsoniy manfaatlar asosida yaqinlashtiradi. Shunga qaramasdan rivojlanish darajasi turlicha bo'lgan mamlakatlarda ma'naviy munosabatlar integrasiyasi, aksariyat holatlarda siyosiy maqsadlarni amalga oshirishda foydalanilmoqda.

Hozirgi globallashuv davri barcha insonlardan bir necha tillarni, jumladan rus tilini ham mukammal bilishni talab etmoqda. Xususan, yurtimizda rus tilining chuqur o'rgatilishiga alohida e'tibor berib kelinmoqda. O'quvchilarning rus tiliga qiziqishini oshirish va ular egallagan bilimlarni mustahkamlash uchun o'qituvchi va o'quvchi ko'plab izlanishlar qilishi kerak, albatta. O'quvchilar bilan ishlash jarayonida ularning yoshini, qiziqishini, iste'dodini, dunyoqarashini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi paytda mutaxassislar tayyorlashda rus tili predmetining o'rnini hech kim inkor etmaydi va bu tilni bilish o'quvchi yoshlar ong tafakkurining ajralmas bo'lagi ekanligi barchaga ma'lumdur.

Birinchi Prezidentimiz I.Karimovning "Biz ta'lim tizimida o'quvchilarning nafaqat keng bilim va professional ko'nikmalarni egallashi, ayni paytda chet mamlakatlardagi tengdoshlari bilan faol muloqot qilish, bugungi dunyoda ro'y berayotgan barcha voqea hodisalar, yangilik va o'zgarishlardan atroflicha xabardor bo'lish, jahondagi ulkan intellektual boylikni egallashning eng muhim sharti hisoblangan xorijiy tillarni ham chuqur o'rganishlari uchun katta ahamiyat bermoqdamiz, -deb ta'kidlagan edilar. Shu nuqtai nazardan bugungi kunda yoshlar ijtimoiy-siyosiy kuch sifatidagi faoliyatining muhim ahamiyati O'zbekiston Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar, jamiyat hayotining barcha jabhalarini modernizasiyalash va yangilash masalasi bilan chambarchas bog'liqligi hisoblanadi. Chunki, mamlakat aholisining asosiy qismini yoshlar tashkil qiladi. Shu boisdan ham, bugungi kunda yoshlarning eng asosiy vazifasi o'qish-izlanish va aniq maqsadni ko'zlab astoydil intilishlari bo'lmog'i kerak. Bu jarayonda, ayniqsa ularning xorijiy tillarni mukammal bilishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Rus tilini chuqur bilgan, hurmat qilgan holda, boshqa xalqlarning tarixi, milliy qiyofasi, ilm-salohiyati, umuman ma'naviyatini o'rganish, ulardagi ijobiy jihatlardan unumli foydalanish, imkonini beradi. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, ulardagi ijobiy jihatlardan unumli foydalanish ayniqsa, madaniyat, fan, ta'lim sohalaridagi yutuqlarini hayotga tadbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Inson qanchalik ko'p tilni bilsa jahondagi millatlar, elatlar hayoti, madaniyati, turmush tarsi bilan shunchalik yaqindan tanishadi. Qolaversa, dunyoga o'zbek millatning qadriyatlari, boy o'tmish merosini, madaniyati va bugungi yutuqlarini ham dunyoga tanitadi. Rus tilidagi durdona

asarlarini o'zbek tiliga, shuningdek o'zbek adiblarining asarlarini rus tiliga tarjima qilib, jahon adabiyotiga umuminsoniy ma'naviyat rivojiga hissa qo'shadi.

AXLOQIY TARBIYADA JISMONIY TARBIYANING AHAMIYATI

Raxmatova Sh.,

Xidirova S.,

Navoiy shahar 11-AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada axloqiy tarbiyada jismoniy tarbiyaning ahamiyati, jismoniy tarbiya va sportning hozirgi holati haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение физического воспитания в нравственном воспитании, современное состояние физической культуры и спорта.

Annotation: This article discusses the importance of physical education in moral education, the current state of physical education and sports.

Ma'lumki inson hamma sohada biror maqsadga erishish uchun o'zi uchun ma'qul bo'lgan yo'l va vositalardan foydalanib, zarur faoliyatni amalaga oshiradi. Demak, avval maqsad paydio bo'lsa, keyin shunga muvofiq, mavjud imkoniyatlarga suyangan holdagi faoliyat shakllanadi.

Mamlakatimizda zamon talabidan kelib chiqqan holda so'lom turmush tarzini shakllantirishning aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos harat-sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan keng ko'lamli ishlar amalaga oshirilmoqda.

Vatanimiz yoshlarining dunyo miqyosidan olimpiya o'yinlari, jahon chempionatlari, Osiyo o'yinlari va chempionatlari hamda xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishayotgani, respublikamiz hududlarida jahon andozalriga mos muhtasham sport inshootlari barpo etilayotgani, o'quvchi va talaba yoshlar o'rtasida turli sport o'yinlari ommalashib borayotgani ayniqsa e'tiborlidir.

Mamlakatimizning barcha hududlarida jismoniy tarbiya va ommaviy sportning inson hayotidagi muhim ahamiyati, uning jismoniy va ma'naviy sog'lomlikning asosi ekanini targ'ib-tashviq qilish, hayotga kata umid bilan kirib kelayotgan yoshlarni zararli odatlardan asrash, ularga o'z qobiliyati va iste'dodlarini ruyobga chiqarishlari uchun zarur harat-sharoitlar yaratish, ular orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish hamda maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish borasidagi muhim va dolzarb vazifalar turibdi.

Jismoniy tarbiya va sportning inson hayotida va faoliyatidagi ahamiyati shundaki, ular inson jismoniy qobiliyatini rivojlantirishga shu bilan birga uning ma'naviy olami shakllanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy tarbiya bilan muntazam shug'ullanishi jarayonida jismoniy tarbiyaning axloqiy, aqliy va estetik tarbiya bilan chuqur aloqasi amalga oshiriladi. Bu o'rinda sportning insonning yuksak axloqiy fazilatlarini tarbiyalashdagi ahamiyatini alohida ta'kidlash mumkin. Jismoniy mashqlar, sport bilan shug'ullanish jarayonida dadillik, ongli intizom, o'z hatti harakatlari uchun ma'suliyat seza bilish belgilangan qoidalarga ongli ravishda rioya qilish kabi sifatlar tarkib topadi. Sport bilan shug'ullanish qarashlar, axloqiy e'tiqodlar, xarakter, xusuiyatlarini keng ma'noda belgilab beradi.

Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishning tashkiliy jarayoni qiyinchiliklarni yengishga harakatga o'rgatish hamda jismoniy sifatlarni shakllantirish asosida amalga oshiriladi.

Axloqiy e'tiqod insonning kundalik amaliy faoliyatida amalga osha borib, axloqiy me'yorlarga an'ana bo'yicha, uzviy ehtiyoj bo'yicha ixtiyoriy amal qilishda shunday namoyon bo'ladiki, individning axloqiy sifat, uning xarakter xususiyati bo'lib qoldi. Jismoniy tarbiya va ayniqsa sport bilan shug'ullanishning ahamiyati yuqori axloqiy sifatlarni tarbiyalashdadir. Bu sifatlar faqat sport musobaqalari vaqtida namoyon bo'libgina qolmay, balki mashg'ulotlar jarayonida ham tarkib topadi. Sportchi g'alabaga erishishi uchun astoydil va qulay bilan mashq qilishi, kasbiy rejimga amal qilishi kata yuklamaga chidashi, ovqat, suyuqliklarni iste'mol qilishda me'yorga rioya qilish, o'zining kun tartibini qo'yilgan maqsadga bo'ysundirishi, yuksak ichki intizomga amal qilishi lozim.

Sportning tabiati doimo aniq tariziylik kasb etadi. Binobarin, sportning u yoki bu vazifasi haqida uning aniq ijtimoiy mazmunidan turib gapirib bo'lmaydi, insonning axloqiy ovz-o'zini qiyos qilmaydigan jismoniy, irodaviy va boshqa qadriyatlar sportdan jamiyatda qanday manfaatlarda foydalanishga qarab, "ezgulik"ka aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atayev A.Q. Bolalarni chaqqon va baquvvat qilib tarbiyalash. T.O'qituvchi nashriyoti 1987-yil
2. Atayev A.Q. Bolalar sportini rivojlantirish. Buxoro mintaqaviy markaz 2007-yil

IQTISODIY TA'LIM VA UNING ISTIQBOLLARI

Saxatova Q.O.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiy ta'lim va uning istiqbollari, iqtisodiy ta'limi muammolari iqtisodiy ta'limining tuzilishi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается экономическое образование и его перспективы, проблемы экономического образования и структура экономического образования.

Annotation: This article discusses economic education and its prospects, the problems of economic education and the structure of economic education.

Respublikamiz ta'lim tizimini modernizasiya qilishning bosh tamoyillaridan biri o'qitishda nazariy va amaliyotni bog'lagan holda olib borishdir. O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining keying o'n yilliklarida ilm-fan, ta'lim-tarbiya sifatini oshirishga alohida, jiddiy e'tibor berilmoqda. Jumladan, muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan Oliy Majlisga Murojaatnomasida 2020 yilning "Ilm-Ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb nomlangani ham bejiz emas. Insoniyat o'tgan barcha davrlarda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar va jarayonlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Qadimgi zamonlardan inson salohiyatini ruyobga chiqarish esa taraqqiyotning hal qiluvchi omili sanalagan.

Ayni palladagi davr uchun esa inson omilining sifat jihatidan takomillashib borishi lozimdir. Davlatimiz tomonidan bu masalada moliya mablag'larini ajratish, mamlakat yalpi ichki mahsulotiga nisbatan 7-8 foizni, yoki ijtimoiy sohada ta'lim uchun ajratmalar davlat byudjeti xarajatlarining qariyb 1/3 qismini tashkil etayotganligi tufayli ta'limning barcha bo'g'imlarida ta'lim maskanlarining moddiy-texnik bazasi sifat jihatidan modernizasiya qilinmoqda. O'qituvchilar, ustoz pedagoglar, tarbiyachilarning oylik ish haqlari, moddiy-ma'naviy rag'batlantirish, ustamalar berish tizimi qayta ko'rib chiqilmoqda.

Jonajon Respublikamizning Birinchi Prezidenti I.Karimov ta'kidlagandek "Biz oldimizga qanday vazifa qo'ymaylik, qanday muammoni yechish zarurati, tug'ilmasin gap oxir oqibat kadrlarga borib taqalaberadi. Mubolag'asiz qytish mumkinli, bizning kelajagimiz, mamlakatning kelajagi o'rnimizga kim kelishi yoki boshqachroq aytganda qanday kadrlar tayyorlashga bog'liqdir.

Biz ushbu mavzuda "tejamkorlik" tushunchasi haqida ilmiy fikr yuritamiz. Iqtisod ya'ni tejamkorlik tushunchasi iqtisodiyotning mazmun-mohiyatini o'zida mujassam etgan. Bu tushunchaning aksi nobudgarchilikdir. Bundan xulosa shuki, tejamkorlik va isrofgarchilikka o'zbek xalqi azaldan jiddiy e'tibor bergan. Tejamkorlikni o'zining kundalik hayot tarziga aylantirgan.

"Tejamkorlik" va "isrofgarchilik" tushunchalari xalq orasida maqollar ko'rinishida hozirgacha saqlanib qolgan. O'zbek xalqi qayerda yashamasin, hech qachon suvni nopok qilmagan. "Suvni ich ammo chashmasini bulg'atma", "Suv ichadigan quduqqa tupurma", "Quduqqa tupurgan ko'rnamak, nonko'r", qabilida aytilgan o'gitlar milliy qadriyatlarimizga aylangan. Xalqimiz orasidan "daryo bo'yida tahorat qilsangizlar ham suvni isrof qilmanglar" kabi islomiy qoidalar bor. Bu so'zlar hozirgi davrda ham nihoyatda ahamiyatli, ekologik muhit uchun ham foydalidir.

Muqaddas "Avesto" ya'ni "Hayot yo'riqnomasi"da ham sun'iy sug'orish asosida dehqonchilik yuritish tuproq sharoitini yaxshilash masalalari yoritilgan. Natural dehqonchilik va chorvachilik ulug'langan. Moddiy boyliklarni ko'paytirish yorug' dunyodagi yaxshi ishlarning asosiysi hisoblangan. Bu ta'limot xalqning hayot tarziga aylangan va hozirgacha qadriyat darajasida qaraladi.

Yuqorida keltirilgan fikr mulohazalarimizning yakunida yana bir muhim, elimiz uchun qadriyatga aylangan masalaga, ya'ni moddiy yordamga muhtojlarga xayr-sahovat, ko'rsatishga qisqacha to'xtalmoqchimiz. Zotan bu tushunchalar "tejamkorlik"ka biroz to'g'ri kelmasada o'zining ma'naviy qadr-qimmatini bilan juda yuqori turadi. Xalqimizga xos moddiy va ma'naviy qadriyatlarning barcha fanlar qatori, iqtisodiy fanlardan ta'lim berish samaradorligini oshirishda bir necha takliflar bildirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Darsning mazmunini bo'lishida "Ustoz-shogird" tizimi muntazam ishlashi kerak. Bu tizimda ustoz talabalar uchun yo'naltiruvchi vazifasini bajardi. Shogirdlar esa mavzu yuzasidan ovzaro bahs-munozara, fikrlar almashishga kirishishlari hozirgi ta'limning dolzarb masalasidir.

Umumiy qilib aytganda, dars davomida ta'lim tarbiya talablarining ongiga qay darajada ta'sir etishi, pirovardida o'qituvchi va talabalar muloqoti tizimining qanchalik mukammal tashkil etilganligiga bog'liqdir.

BOSHLANG'ICH FANLARINI O'QITISHDA INNAVATSION METODIKALAR

Berdiyeva G.O.,

Safarova G.E.,

Paxtachi tumani 8-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinflarni o'qitishda innovatsion metodikalarning umumiy va o'ziga xos jihatlari, ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion usuldan foydalanish haqida ma'lumot berilgan.

Аннотация: В статье представлена информация об общих и специфических аспектах инновационных методов обучения в начальной школе, использовании современных инновационных методов в образовательном процессе.

Annotation: The article provides information on the general and specific aspects of innovative methods of teaching primary school, the use of modern innovative methods in the educational process.

Ta'lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun, avvalo, darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur. Dars loyihasini tuzishda o'qituvchi o'zining ish shakllari va o'quvchilarning ko'nikma egallash jarayonidagi ishlari doirasini aniq belgilab olishi lozim. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv usullardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish va e'tibor kundan – kunga kuchayib bormoqda. Ma'lumki, ta'lim – tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, unda barkamol shaxsni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asosiy maqsadi barkamol inson shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir.

Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lganligi sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ma'suliyatlari cheksizdir. Ular maktab ostonasiga endigina qadam qoygan o'quvchilarni maktab hayotiga ko'niktirib, zamonaviy bilim olishlariga yo'l ochib beradilar. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi ma'suliyatli ekanligini ko'rsatadi.

Pedagogik innovatsiyalar deganda pedagogik faoliyatga yangiliklar kiritish, samaradorligini oshirish maqsadida ta'limning mazmuni va texnologiyasidagi o'zgartirishlarni tushunish lozim. Shunday qilib, innovatsiyalar jarayoni yangilik mazmuni va tashkil etilishining shakllanishidan va rivojlanishidan iborat.

Yangiliklar tashuvchisi-pedagog innovatsiyalar jarayoni tuzilishining elementi sifatida yangilikni idrok etish, o'zlashtirish va baholash, maqsad qo'yish va maqsadga erishish birligi jihatidan tavsiflanadi.

Tarbiyachining yangilikka intilishi, innovatsion salohiyati va xulqi, yangilikni qabul qilishi kabi fazilatlar ham juda muhim. Yangilik kiritish fanda yangiliklarni joriy qilish, yuqori aqliy salohiyat, tanqidiy munosabat, muqobil yo'llarni izlashni o'ziga maqsad qilib qo'ygan pedagoglarning asosiy faoliyat turi hisoblanadi.

Innovatsion salohiyatning asosiy qismi bo'lgan qabul qilish yangilikni sezish, unga tayyorgarlik, muammo bilan tanishish, uni hal etishning mavjud yo'llarini tahlil qilish, qaror qabul qilish kabilar bilan belgilanadi.

Bundan tashqari, zamonaviy axborot texnologiyalari faoliyat sifatiga va uning mahsuliga qo'shimcha talablarni qo'yimoqda.

Zamonaviy pedagogik jarayonning o'ziga xosligi shuki, pedagog markazi o'rin tutgan an'anaviy ta'limdan farqli ravishda, bu yerda asosiy diqqat bolaga-uning faolligi, tanlovi, kreativligiga qaratiladi.

O'qituvchining muhim funksiyasi bolani o'z faoliyatida qo'llab-quvvatlash, uning muvaffaqiyatli ilgarilab borishiga yordam berish, yuzaga keluvchi muammolar hal etilishini osonlashtirish, turli-tuman ma'lumotni o'zlashtirishga yordam berish hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, davlatimiz tomonidan ta'lim tizimini takomillashtirishga bo'lgan e'tibor, bu ulug' xalqimiz, kelajagimiz va ertangi kunimizga

bo'lgan e'tibordir. Kelajagimiz vorislari bo'lgan yosh avlodning mustahkam bilim olishlari, olgan bilimlarini kundalik faoliyatda qo'llay olishlariga, komil insonlar bo'lib voyaga yetishlariga imkoniyatlar yaratamiz, ta'lim tizimiga bo'lgan e'tiborning yaqol namunasidir. Bu esa buyuk kelajagimizga bo'lgan ishonch garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch", Toshkent "Ma'naviyat" 2010
2. Axloq odobga oid hadis namunalari T.: Fan.1990 y
3. Mavlonova R.Raxmonqulova N.Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi . T.: O'qituvchi, 2006.

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINING VAZIFALARI

Shaymanova D.,

Rajapova F.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinflar o'qituvchilarining vazifalari, boshlang'ich sinflar o'qituvchilarining mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль учителя начальных классов в современной системе образования, развитие навыков самостоятельной работы учащихся начальных классов.

Annotation: This article discusses the role of primary school teachers in the modern education system, the development of independent work skills of primary school students.

Tes sur'atlarda fan, texnika, texnologiyaning rivojlanib borishi insonni yangi vazifalarni hal etishga undaydi. O'qituvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini shakllantirish, eskilaridan tamomila voz kechish, ularni takomillashtirish, yoki ularni yangilari bilan almashtirish, yoki ularni yangilari bilan almashtirish, chuqur bilim, tinimsiz izlanishlarni talab etmoqda. Yangicha fikrlaydigan, zamonaviy bilimlarni egallagan barkamol, tashkilotchi va zukko kadrlarga ega bo'lishi uchun bugungi kun o'qituvchisidan yuksak mahorat va chuqur bilim talab qilinadi.

Ta'lim har qanday jamiyat va davlat va taraqqiyoti uchun asosiy poydevor ekanligi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Eng kata meros-bu yaxshi tarbiya. Eng kata-qashshoqlik bilimsizlikdir" deb ta'kidlaganligi umumiy o'rta ta'lim maktablari, ta'lim sohasida faoliyat ko'rsatib kelayotgan barcha o'qituvchilar oldiga kata ma'suliyat va vazifalar yuklaydi, shu jumladan boshlang'ich sinflar o'qituvchilariga ham. Bugun davlatimiz tomonidan qabul qilingan qator qaror va farmoyishlar mamlakatimizda ta'lim sohasini rivojlantirish masalalari bilan bevosita bog'liqdir. Faol, texnika va innovatsion texnologiyalarning rivojlanishi natijasida o'quv-tarbiya jarayonida interaktiv usullardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'rsatishga bo'lgan talab ortib bormoqda.

Boshlang'ich sinflar o'qituvchisi kasbiy salohiyatli va ma'lumot darajasi yuqori, bolalar psixologiyasini yaxshi biladigan, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini mukammal darajada qo'llay oladigan, fan sohasidagi barcha yangiliklardan xabardor, hamda tinmay o'z ustida mustaqil ishlash salohiyatiga ega bo'lishi lozim. Qolaversa, boshlang'ich sinflar o'qituvchisining vazifalariga bolaning o'qishga bo'lgan munosabatni zarur bo'lgan o'qish savodxonligi, turli ma'lumotlar bilan ishlash, asosiy matematik amallarni bilish va ularni kundalik hayotda qo'llay olish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, o'z-

o'zini boshqarish, jamoada o'zini tuta bilish, yozma va og'zaki muloqot madaniyati qoidalarini egallash, ta'limiy faoliyatni tashkil etish kabi ko'nikmamlarni shakllantirishdan iborat.

Barcha umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf sifat va samaradorligini oshirish zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish, ilg'or ish tajribalarini o'rganishni taqozo etadi.

Zamon talabiga muvofiq holda har bir fan o'qituvchisi o'zining mutaxassisligini chuqur o'zlashtirgan, pedagogik-psixologik hamda metodik bilim, ko'nikma va malakalarni puxta egallagan, ta'lim-tarbiya jarayonini samaradorligini oshiradigan zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan xabardor va ularni ta'lim jarayonida qullay olish malakasiga ega bo'lishi bilan birga innovatsion faoliyat egasi bo'lishi lozim. Har bir dars o'qituvchidan o'ziga xos innovatsiyalarni kreativ ijodiy yondashuvni talab qiladi. Ayni paytda o'qituvchi har bir darsning muallifi hisoblanadi.

Globalashuv jarayonida ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini o'quv jarayonida keng qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, inson hayotida boshlang'ich ta'lim asosiy poydevor hisoblanadi. Shuning uchun ham o'qituvchi o'z ixtisosligiga doir bilimlarni chuqur bilishi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tula amal qilishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Imomnazarov M., Eshmuhammedova M. "Milliy ma'naviyatimiz asoslari" T-2012-y.
2. Rasulov A. "Mustaqillik davri adabiyotining nazariy-metodologik asoslari" T. Ma'naviyat-2012y

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIGA VATAN TUYG'USINI SINGDIRISH OMILLARI

Shadiyeva K.A.,

Konimex tumani 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga vatan tuyg'usini singdirish omillari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются факторы, которые прививают учащимся начальных классов чувство Родины.

Annotation: This article discusses the factors that instill a sense of homeland in primary school students.

Milliy istiqlol g'oyasi o'zining mohiyat e'tibori jihatidan mustaqil mamlakatimizning kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki u jamiyatimizning barcha a'zolarini, ayniqsa o'sib kelayotgan yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan ijobiy fazilatlar ruhida tarbiyalash, ularda kelajakka ishonch, mustahkam e'tiqod, mustaqillik, mustaqil fikrlay olish, ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol insonlar qilib voyaga yetkazish vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan. Vatan tuyg'usi tarbiyasi muhim tamoyillardan biridir.

Vatan tuyg'usi quyidagilarda ifodalanadi.

- o'zi tug'ilib o'sgan joyiga nisbatan mehr-muhabbat sadoqatda;
- o'z Vatani, uning boyliklari bilan faxrlanishda;
- o'z Vatanining kelajakdagi ravnaqi, gullab-yashnashiga nisbatan ishonchda;

-o'zi tug'ilib o'sgan hudud, o'lka. Vatanning o'zgalar tomonidan oyoq osti qilinishiga yo'l qo'ymaslik.

-o'z Vatanida amalga oshirilayotgan ijobiy o'zgarishlar, yangiliklar, bunyodkorlik ishlari bilan faxrlanishda;

-o'z ona-Vatanda tinchlik, barqarorlikning tantana qilayotganligini his etishda;

-o'z ona Vatanida butun dunyoga mashhur bo'lgan allomalar borligi bilan g'urulanishda.

-o'z xalqining mehmondo'stligi, mehnatsevarligi, samimiyligi bilan fahrlanishda;

-o'tmish ma'naviy merodsi, qadriyatlari, an'alarining rang-barangligini his etishda.

Ma'lumki, insonlarda Vatan tuyg'usidiki bolalik chog'idan boshlab shakllanadi va tarbiyaviy jarayonlar natijasida rivojlanib boradi. Shuning uchun boshlang'ich sinflardayoq Vatan tuyg'usi tushunchasini rivojlantirib boorish zarur va muhimdir. Har bir dars va mashg'ulotlarda, mashg'ulotdan tashqari tadbirlarda Vatan tuyg'usi ruhini kuchaytirmog'imiz kerak. Ota-onalar, maktab o'qituvchilari bilan hamkorlikda mustaqilli kuni, milliy bayramlar, xotira kuni, 8-mart onalar bayrami, 14-yanvar-Vatan himoyachilari kuni kabi tadbirlar uyushtirilmoqda. Quyida Mustaqillik bayramiga bag'ishlangan tadbir ishlanmasini misol keltirmoqchiman.

Tadbir nomi 1-sentyabr Mustaqillik bayrami kuni.

Tadbir maqsadi-o'quvchilarda Vatanga muhabbat tuyg'usini kuchaytirish.

Tadbir turi: inklyuziv va differensial.

Tadbirni o'tkazish joyi:-sinf xonasi yoki faollar zali.

Tadbir uchun zarur jihozlar: DVD diski, arqonlar, o'rindiqlar, rangli rasmlar.

Tadbir ishtirokchilari: o'quvchilar, o'qituvchi, ota-onalar, maktab jamoasi.

Tadbirning borishi:

I.Kirish: Tabrik qismi (maktab direktori ovrinbosari ochadi va barchani tabriklaydi)

II. Asosiy qism: Bayramona kiyimda o'quvchilar sinf rahbari bilan musiqa sadolari ostida zalga kirib kelishadi. O'z o'rinlarini egallashadi.

1-boshlovchi: Assalomu-alaykum hurmatli ustozlar, mehribon ota-onalar.

2-boshlovchi: aziz aka-ukalar, opa-singillar qadrli tengdoshlar.

1-boshlovchi: 1-SENTYABR Mustaqillik bayrami-asrlar davomida xalqimiz orziqib kutgan kun bilan muborakbod etamiz.

2-boshlovchi: Shu jumladan ota-onalarimizni, aka-ukalarimizni barcha mehmonlarni ulug' ayyom bilan qutlaymiz.

DVD diski orqali Davlat madhiyasi yangraydi (hamma o'ng qulinni ko'ksiga qo'yib madhiyani tinglaydi)

O'quvchilar navbatma-navbat Vatan, mustaqillik haqidagi yod olgan she'rlarini o'qishadi.

1-o'quvchi: To'marilar. Shiroqlarning qonidan tomgan necha-necha mard o'g'lonlar jonini bergan.

Tog'larida bobolarning izlari qolgan. Mustaqillik mangu bo'lsin ona-Vatanim.

2-o'quvchi: qadim Turon berding kunlab ulug' dononi Xorazmiyu, Beruniyu, ibn Sinoni.

Butun qalbim bilan tinglay o'tmish sadoni.

Istiqboling qutlug' bo'lsin, aziz Turonim.

3-o'quvchi: Qoyalaru dalalardan chegaramiz o'tadi.

Vatanni haqiqiy mard, dushmanlarga talatmas.

O' yurtining bog'lariga

G'animlarni yo'latmas.

1-boshlovchi: 1991-yil 1-sentyabrda O'zbekiston Mustaqilligi e'lon qilindi. Endi bizning Vatanimiz ozod, mustaqil bo'ldi.

2-boshlovchi: Mustaqillikka erishgan jonajon vatanimiozning ravnaq toptirish, xalqimiz oldidagi eng birinchi vazifa sanaladi.

1-boshlovchi: Vatanimiz mustaqilligini, tinchligini asrash har birimizning muqaddas burchimizdir.

2-boshlovchi: Bepoyon Vatanimizning qo'zg'almas sarhadlari, chegaralari mustahkam bo'lsin, hech bir dushman tinchligimizni buza olmasin.

1-boshlovchi: Bepoyondir osmonimiz, tiniq zilol suvimiz, O'zbekiston ravnaq topsin shunday orzuimiz. Vatanimga qasd qilganlar, niyatiga yetmaydi. Mustahkamdir chegaralar, biror dushman o'tmaydi.

2-boshlovchi: Afsuski, dastlab Vatanimiz dushmanlari bor ekanligiga ishinmagan edik, tinchligimizni ko'rolmagan yovuz kishilar uchrab turarkan.

1-boshlovchi: 1999-yil 16-fevral kuni poytaxtimiz Toshkent shahrida terorchilik harakati amalga oshiradi. Tinchlik sevar xalqimiz uchun bu kutilmagan hodisa edi.

DVD diski orqali "Fevral voqealari" nomi qisqa hujjatli film namoyish etiladi.

1-boshlovchi: tarixdan ayonki, xalqimiz boshiga ne bir tufonlar tushganda uning ozodligi, osoyishtaligini himoya qilishga otlangan mard farzandlar nomi hamisha yod etiladi.

2-boshlovchi: Biz to'maris, Spitamin, Muqanna Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur kabi dovyurak, jasur, vatanparvar sarkardalarning vorislarimiz. Ularning hayot yo'li, qahramonliklari barchamizni ona-yurtimizning beg'ubor osmonini va osuda hayotini qadrlashga da'vat etadi.

Boshlovchilar: Asrlar osha Vatanimiz qudrati yanada yuksalaversin, yurtimiz obod, hayotimiz faravon bo'lsin.

Hamma birgalikda: Mustaqillik bayrami muborak bo'lsin.

III. Yakuniy qism: Sinf rahbari tadbir ishtirokchilarini tabriklab, sovg'alar tarqatadi.

CHET TILLARNI O'RGANISHDA AXBOROT RESURSLARIDAN FOYDALANISH

Jamanova N.N.,

Konimex tumani 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tillarni interfaol o'rganishning ahamiyati va axborot resurslaridan foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность интерактивного изучения иностранного языка и использования информационных ресурсов.

Annotation: This article discusses the importance of interactive foreign language learning and the use of information resources.

Mamlakatimiz Birinchi Prezidenti Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi qabul qilingan paytdayoq chet tillarini o'rganishning ahamiyatini ko'rsatib, "o'zbek bolasiga chet tillarning ajib dunyosiga bemalol kirish uchun imkoniyatlarni to'liq ochib berishimiz darkor"-degan edi. Ayni vaqtda "mamlakatimizda xorijiy tillarni o'rganishning milliy asosdagi jadallashtirilgan metodikasini tayyorlash" vazidasini qo'ygan edi. Birinchi Prezidentimizning 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari To'g'risida"gi Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi doirasida ta'limdagi islohatlarning izchil davomi sifatida qaramoq kerak.

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar, xususan, chet tillarni o'qitishni yaxshilashga qaratilayotgan alohida e'tibor o'z samarasini bermoqda. Bugungi yoshlarimiz o'z ona tilidan tashqari biror xorijiy tilni ham yaxshi biladi. Bu ularning fanlarni puxta o'zlashtirishi, zamonaviy kasb-hunarlarini tez egallashida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim tizimining barcha bosqichlarida chet tillarni uzluksiz o'rganishni tashkil qilish, o'qituvchilar malakasini oshirish, bilim maskanlarini zamonaviy o'quv-uslubiy materiallar bilan ta'minlashni yanada yaxshilash yuzasidan keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, axborot-resurs markazlari va ta'lim muassasa kutubxonalarida mavjud internet tarmog'iga ulangan zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalari kitobxonlar, o'qituvchi va o'quvchilar uchun xizmat qiladi. Ular o'zlariga kerakli ma'lumotlarni topish, o'rganish, tahlil qilish orqali bilim va ko'nikmalarini oshirib, takomillashtirib boradi. Ayni paytda "ZiyoNET" milliy jamoat axborot ta'lim marmog'I tillarni interfaol o'rganishning xilma-xil shakli va vositalarini taqdim etgan.

Chet tillarni bilish hamisha dolzarb bo'lgan Abu rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi ajdodlarimiz ham bir nechta tilni bilishgan. Shu bois ham butun dunyoda kata qiziqish uyg'otmoqda.

Bugungi kunda "ZiyoNet" milliy jamoat axborot ta'lim tarmog'iga barcha maktablar tarmoqlari ulangan. O'quvchilarga xorijiy tillarni o'rgatishda tez mustaqil va oson o'qitish texnologiyalarini joriy etish davr talabidir. Shu ma'noda "ZiyoNet" jamoat ta'lim axborot tarmog'idagi ingliz tili faniga oid o'quv materiallari o'qituvchining o'z ustida tinimsiz ishlashida, bilimli va mahoratini boyitishda alohida ahamiyat kasb etadi.

"ZiyoNet" jamoat ta'lim axborot tarmog'idagi "chet tillar" bo'limi portaliga kiritilgan yangiliklardan biridir. Bu yerda o'quvchi va o'qituvchilar, talabalar uchun qulay manbalar bor. Ular yordamida o'quv jarayonini yengillashtiradigan sermazmun materiallar, ko'plab dasturlar, jumladan, o'yinlardan foydalanish mumkin.

"ZiyoNet" axborot ta'lim tarmog'i yordamida xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan darsliklarni topish mumkin. Maktab o'quvchilariga o'zbek, rus, qoraqalpoq va tojik tillaridagi ellikdan ziyod darslikdagi foydalanish inkonini beradigan yangi "E-darslik" mobil dasturi ham mavjud.

"ZiyoNet" axborot ta'lim tarmog'idan foydalanayotgan nafaqat o'qituvchilar, o'quvchilar, talabalar, bolani barcha til o'rganishga harakat qilayotgan turli soha vakillari ham tuman axborot-resurs markazlarida foydalanishlari mumkin. Kerakli ma'lumotlarni topish, o'qish, nusxa olish va undan foydalanish kabi imkoniyatlarga ega. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan imkoniyatlar, qulayliklar til o'rganuvchilar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, zamonaviy ta'limning mazmuni va maqsadi o'zgacha ko'rinish olmoqda, uning asosiy strategic yo'nalishi "butun umrga yetadigan bilim"ni berish emas, "umr bo'yi bilim olish"ga aylanadi

UMUMIY O'RTA TA'LIMDA MUSIQA FANINI O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI

Mamurova M.,

Xayrullayeva L.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa fanini o'qitishning dolzarb muammolari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные вопросы преподавания музыки в общеобразовательных школах.

Annotation: This article discusses the current issues of teaching music in general secondary schools.

Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning asosiy vositalardan biri musiqiy merosimiz-maqomllar ijrochilik maktabi hisoblanadi. Xalq qo'shiqlari, maqomlar, badiiy estetik manbalar sifatida bola hissiyoti orqali uning aqlini, aql orqali esa hissiyotini tarbiyalash xususiyatiga egadir.

Hozirda maktablarda musiqiy ta'lim-tarbiya berishdan asosiy maqsad yosh avlodni milliy-musiqiy merosimizga hurmat ruhida voyaga yetishini ta'minlashdan iboratdir.

Mutaxassislarning ta'kidlashlaricha darsliklarda berilgan mavzularni o'rganish jarayonida kuylash amaliyoti bo'yicha ko'pgina mulohazalar yuzaga keldi, muammolar aniqlandi. Yosh avlodni milliy musiqa merosimizni idrok eta oladigan kamol shaxs qilib voyaga yetkazishda mazkur ashulalarning to'liq variantini darsliklarga kiritish lozim.

Mavzu bo'yicha nazariy bilimlardan so'ng musiqa savodi va ijro asarlari mantiqan mavzuga mos bo'lishi lozim. Masalan, darslikda mumtoz musiqa haqida tushuncha berilib, musiqa savodi qismida mavzuga mos bo'lmagan mashqlarga dirjyorlik qilish jarayoniga o'tilgan. Bolalarning psixo-fiziologik holatlaridan kelib chiqib bir soatlik dars jarayonida bolaning xotirasini uch xil faoliyatga chalg'imag, musiqa savodini ham, ashulani ham mavzuga mos ravishda tanlash kerak. Musiqa savodi qismida mumtoz musiqaga oid so'zlar yoki atamalar berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Forobiy bolani o'qitishda uning ongiga bilimlarning yengil singishida san'atning, musiqaning, she'riyatning o'rni katta deb hisoblaydi. U she'riy usul yoki musiqa yordamida o'rgatilgan bilimlar yaxshi samara berishini ta'kidlab shogirdlar bilan suhbat jarayonida she'r va musiqadan o'yinli foydalanishni taklif etadi.

Ta'limiy va tarbiyaviy ishlar uchun aks ettiruvchi musiqa asarlarini tanlash murakkab va mas'uliyatli ishlardan hisoblanib unda quyidagi prinsiplarga rioya qilish lozim.

Musiqa san'ati va badiiy adabiyotga xos bo'lgan so'z gapirish, ashula aytish so'zni to'g'ri talaffuz qilish, she'r va g'azallarning ma'nosini anglash, musiqiy merosni o'rganish doimo ustozlarning nazoratida bo'lgan shogirdlarning xalq oldida, musiqa ixlosmandlari oldidagi mustaqil xonish qilishi ustozlarning bevosita ijozati bilan amalga oshirilgan.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy hayotida mavjud barcha sohalar qatori musiqa san'ati ham ajdodlarning bebaho merosidan bahramand bo'lmay turib taraqqiyotga erishishi mumkin emas. Shu bois an'analarga sodiq qolishi va ularga har lahzada tayanish keljak samarasi, farzandlar istiqboli va barkamol avlod tarbiyasi garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov D.Q. "an'anaviy qo'shiqchilik", Iqtisod-moliya nashriyoti. 2008-y.
2. Begmatov S., Karimova D., Mamirov Q. "Musiqa 6-sinf uchun darslik" G'.G'ulom nashriyoti, matbaa ijodiy uyi 2008-y.

TEKNOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNI KASB TANLASHGA YO'NALTIRISH

Muhiddinova G.L.,

Uchquduq tumani 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologiya darslarida o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В этой статье основное внимание уделяется тому, как направлять студентов в выборе карьеры в области технологий.

Annotation: This article focuses on how to guide students in choosing a career in technology.

Yoshlarni biron kasb egasi, hunarli qilib tarbiyalashni yoshlikdan o'rgatib borishimiz zarur. Buning uchun bolalarning boshlang'ich sinfdan to'garak mashg'ulotlariga jalb etish imkoniyatlarini izlashimiz zarur. Zero, "Yoshlikda olingan bilim, toshga o'yilgan naqsh kabidir" deb, ota-bobolarimiz bekorga aytishmagan. Boshlang'ich sinf yoshdagi bolalar har narsaga qiziquvchanligini hisobga olib, mehnat darslarida va to'garaklarida naqqoshlik va kashtachilik hunarlariga qiziqtirish yo'llarini izlash maqsadga muvofiqdir. Chunki, naqqoshlik hunari ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, misgarlik, do'pichilik, gilamdo'zlik, zardo'zlik, kulolchilik, kshtachilik kabi ko'pgina xalq amaliy ta'limi va hunarlarining qadr-qiyamati, otabobolarimiz urf-odati haqidagi mashg'ulotlardan xabardor etib boradigan mehnat darslarida: to'g'ri chiziq chizishdan boshlab, kichik kompozitsiyalarni bajaradilar.

Rangli qog'ozlarda tabiiy ashyolardan barg, urug', somon, poxol, ip, sim, gazlamalardan naqshlar tayyorlash yo'llari o'rgatiladi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bolalarning bog'chada shug'ullanganligini aniqlaydi. Ikkinchi sinfda oqituvchi bolalar koproq tabiiy ashyolardan foydalanib, ish bajaradilar. Uchinchi sinfda kundalik hayotda, uy-rozgorda ishlatiladigan bezaklarini kuzatib, ulardan nusxalar kochirib va ijodiy kompozitsiyalar yaratadilar. Tortinchi sinfda esa naqqoshlik ta'limiga kirib boradilar.

Sinf oqituvchisi oz imkoniyatini, bolalar qiziqishlarini, maktab sharoitlarini va boshqa fanlarga bog'lanishini nazarda tutib, yil boshidan calendar tematik reja tuzib olishi kerak.

Kasbga qiziqtirishda 3-4 sinf o'quvchilari ishlaridan shaxsiy ko'rgazmalar tashkil etish ham mumkin. Muzeylarga, tabiatga, ustalar uylariga, xalq amaliy ta'lim markazlariga va buyumlar ishlab chiqaruvchi korxona, zavod va fabrikalarga sayohatlar tashkil qilish, xalq ustalari bilan uchrashuvlar uyushtirish, turli konkurslar o'tkazish o'quvchilarni shu kasbga hurmatini oshiradi. Har bir kasb egasining hayotida o'z ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Ma'lumki, ta'lim muassasalarida o'quv ishlarini tashkil etishning asosiy shakli amaliy dars hisoblanadi.

Har bir dars o'quvchini ijodiy fikrlashga o'rgatish, dalillarni izohlash, tahlil qilish orqali ularda yangicha tafakkur uyg'otish lozim. Shunday ekan har bir dars qiziqarli, ijodiy izlanuvchanlik va musataqillik asosida o'rganilishi lozim. Darsni to'g'ri tahlil qilish o'qituvchi faoliyatini takomillashtirishga, o'z ustidan ishlashga undaydi. Natijalarni ko'rsatishda yordam beradi va dars samaradorligini yanada oshiradi.

O'qituvchidan ijodkorlikni, tashabbuskorlikni izlanishni talab qilmoqda. Hozirgi kunda o'quvchilarning biron-bir kasbni tanlashlari uchun kasbga yo'naltirish ishlari to'g'ri tashkil etilishi lozim.

Maxsus maktablarda olib borilayotgan mehnat va kasb ta'limining muvaffaqiyati alohida yordamga muhtoj. O'quvchi shaxsining shakllanishiga qanchalik ta'sir etayotganini ochiq baholash orqali belgilamog'I lozim. Aks holda yil davomida olib borilayotgan mehnat ta'limi darslari shunchaki ish bajarish yoki quruq vaqt o'tkazishdangina iborat bo'lib

qolaveradi. Demak o'qituvchi juda bilimli, mahoratli, ijodkor, talabchan, qiziquvchan, tashabbuskor bo'lishi talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: "O'zbekiston", 2016.-56 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli Qarori. – T.: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 14-son, 230-modda.
3. Sharipov Sh.S. va boshqalar. Mehnat ta'limi: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. – T. "Sharq", 2012.-240 b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYANING O'RNI VA AHAMIYATI

Allayeva G.,

Tursunova N.,

Navoiy shahar 5-IDUM o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida innovatsion zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalardan biriga aylanganligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axborot, kommunikatsiya, intellektual, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, refleksiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

Аннотация: В этой статье использование инновационных современных информационных и коммуникационных технологий в образовании стало одной из самых актуальных задач современности.

Ключевые слова: Инновационный, информация, коммуникация, интеллектуальный, внимание, технический, пособие, интерактивный, рефлексивный, социально-психологический, мотивация.

Annotation: In this article, the use of innovative modern information and communication technologies in education has become one of the most pressing task of today.

Key words: Innovative, information, communication, intellectual, attention, technical, ability, interactive, reflexive, social-psychological, motivation.

O'zbekiston mustaqilligi tufayli boshlang'ich ta'lim mazmuni tubdan o'zgardi. Milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida yangi dasturlar, darsliklar, o'quv metodik tavsiyalar, ilmiy-metodik qo'llanmalar yaratildi. Respublikamizda boshlang'ich sinf o'quvchilarni yangi talab asosida o'qitish va tarbiyalashga alohida e'tibor berildi.

Innovatsion ta'lim texnologiyasi - bu ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi tendentsiyalariga eng mos keladigan ta'lim faoliyati uchun shart-sharoitlarni yaratish uchun mavjud usullar va vositalarni qandaydir yangi yoki sifat jihatidan yaxshilashni o'z ichiga olgan ta'lim faoliyatini tashkil etish metodologiyasi. Ta'limdagi innovatsion faoliyat ta'lim sohasidagi innovatsiyalarning paydo bo'lishiga qaratilgan kompleks faoliyatni o'z ichiga oladi. Bu innovatsiyalar ta'lim jarayonini tashkil etishning usul va usullari, ta'lim va tarbiya jarayonida foydalaniladigan resurslar, ilmiy nazariyalar va tushunchalar bo'lishi mumkin.

Innovatsiyalar yangi ilmiy bilimlarni, qandaydir kashfiyotlar, ixtirolarni olishga qaratilgan tadqiqot faoliyatidan foydalanish orqali rivojlanadi. Bundan tashqari,

innovatsiyalarning paydo bo'lishi loyihalash ishlarining natijasi bo'lishi mumkin, bunda mavjud ilmiy nazariyalar va tushunchalar asosida amaliy harakatlarni amalga oshirish imkoniyatlarini aks ettiruvchi instrumental va texnologik bilimlar ishlab chiqiladi. Shunday qilib, innovatsion loyihalar yaratiladi, bu esa keyinchalik yangi texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Innovatsiyalar ta'lim faoliyati jarayonida ham rivojlanadi. O'quv jarayonida talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini rivojlantirish amalga oshiriladi, keyinchalik ular innovatsiyalarni yaratish bilan bog'liq bo'lgan amaliy hayotning turli sohalarida qo'llanilishi mumkin.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari uchta asosiy komponentga asoslanadi:

1. Zamonaviy, yaxshi qurilgan tarkib, uning asosi tadbirkorlik faoliyatining hozirgi voqeylikka javob beradigan kasbiy faoliyatdagi vakolatlardir. Mazmuni zamonaviy aloqa vositalari orqali uzatiladigan turli multimedia materiallarini o'z ichiga oladi.

2. O'qitishda zamonaviy, innovatsion usullarni qo'llash. Bunday usullar bo'lajak mutaxassisning kompetensiyalarini shakllantirishga, o'quvchilarni faol o'quv va amaliy faoliyatga jalb etishga, o'quv jarayonida tashabbus ko'rsatishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. O'quv dasturlarini passiv assimilyatsiya qilish istisno qilinadi.

3. Ta'lim jarayonida zamonaviy infratuzilmaning mavjudligi. U ta'imning yangi shakllari va usullarini, xususan, masofaviy ta'limni qo'llashga yordam beradigan axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlariga asoslanishi kerak.

Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishdan asosiy maqsad o'quvchilarga shu fan asoslaridan chuqur va sistemali bilim berishdir. Olgan bilimlarini o'z hayot faoliyatlarida qo'llash natijasida shakllanayotgan inson mehnatga va hayotga tayyorlanib boradi. Bu xil muammoni yechishda nimani o'qitish (ta'lim mazmuni) bilan birga qanday o'qitish (ta'lim metodlari) masalasi ham katta ahamiyatga ega. Har qanday fanni o'qitish shu fanning mazmunidan kelib chiqadi, demak, fanni o'qitish metodlarini shu fanning ichki imkoniyatlarini belgilaydi. Shuningdek, o'qitish metodlarini bilish metodlari va qonuniyatlari haqidagi ta'limot yani fanning metodologiyasi ham belgilab beradi.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma hamda malakalar darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Pedagogik texnologiyalardan majburan foydalanish mumkin emas. Aksincha, tajribali pedagoglar tomonidan asoslangan yoki ular tomonidan qo'llanilayotgan ilg'or texnologiyalardan maqsadga muvofiq foydalanish bilan birga, ularni ijodiy rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich sinfda matematika fanini o'rganishda innovatsion texnologiyaning jalb qilinishi o'quvchilarda fanni o'zlashtirishlarida qiyinchiliklarni bartaraf etishi bilan birga, qiziqishlarini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalarni har bir o'qituvchi tushunib, o'qib va o'rganib, o'zining pedagogik faoliyatiga olib kira olsa, ta'lim standartlarida ko'rsatilgan me'yoriy talablar amalga oshadi. O'qituvchi innovatsion faoliyatiga tayyor bo'lib, darsga eng so'nggi yangiliklarni olib kirib, o'quvchiga qiziqarli va uni ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlashi mumkin.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA GEOGRAFIK XARITA VA UNING TURLARINI O'QISH METODIKASI

Toshova B.Q.,

Karmana tumani 13-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotasiya: maqolada o'quvchilarni Geografiya fanidan geografik xarita va uning turlari, elementalari bilan ishlash metodikasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kartografiya, proeksiya, geografik xarita, xaritaning elementlari, xarita turlari, xaritashunoslik, kartometriya, matematik kartografiya.

Annotation: The article describes the methods of working with students in the field of geography with a geographical map and its types and elements.

Keywords: Cartography, projection, geographic map, map elements, map types, cartography, cartometry, mathematical cartography

Аннотация: В статье описаны методы работы со студентами в области географии с географической картой и ее видами и элементами.

Ключевые слова: картография, проекция, географическая карта, элементы карты, типы карт, картография, картометрия, математическая картография.

Kartografiya qadimiy fanlardan biri bo'lib, bu fan to'g'risidagi dastlabki ta'rifni miloddan ikki asr ilgari yashagan ulug' olim Klavdiya Ptolomey tomonidan berilgan desa bo'ladi. U geografiya fanining vazifasi Yer yuzasini kartografik jihatdan tasvirlashdan iboratdir degan edi. Vaqt o'tishi bilan kartografiya fanining ta'rif ham o'zgarib takomillasha bordi va yaqin vaqtlargacha kartografiya-geografik xaritalar to'g'risidagi fan deb, uning asosiy vazifasi geografik xaritalarni tuzish va undan foydalanish yo'llarini o'rgatishdan iborat deb kelingan. "Xarita" atamasi o'rta asrlardan buyon foydalanib kelinmoqda. Bu atama lotincha "chartes" so'zidan olinib papirus qog'oz varag'i degan tushunchani bildiradi. Hozirgi vaqtda "xarita" atamasi dunyoning turli davlatlar tillarida ishlatilib kelinmoqda. Masalan, fransuzcha - arte, nemischa - qarte, italyancha va portugalgacha - arta, gollandcha - avval va h.z.lar. Shu bilan bir qatorda bu atama o'rniga, bir qancha mamlakatlarda boshqa atama ya'ni "mappa" so'zini ishlatib, polotoni bir bo'lagi degan ma'noni bildiradi. Masalan, inglizlar - map deb ataydilar. Ba'zi mamlakatlarda ikkala atama ya'ni inglizlar "chart" so'zini dengiz va aeronavigatsiya xaritalarida, ispanlar "arta" atamasini plan, dengiz xaritalarida ishlatadilar. Ba'zi o'rinda butunlay boshqa atamalarni-masalan, yaponiyaliklar tizu, vengerlar-erqep (joy tasviri) degan atamani ishlatadilar.

Ba'zi manbalarda xarita – Yer yuzasini tekislikdagi kichraytirilgan tasviri deb yuritilib kelingan. Haqiqatdan ham geografik xaritalar matematik yo'l bilan hisoblash natijasida Yer ellipsoidini tekislikda kichraytirilib tasvirlanishi natijasida vujudga keladi. Yuqorida aytilganidek, xaritalarda voqea va hodisalar maxsus belgi-obrazli modellar yordamida tasvirlanadi. Tasvirlanayotgan voqea va hodisalarning miqdori, sifati, joylashgan o'rni va boshqa xususiyatlarini xaritaga qarab bilish mumkin. Lekin xaritaning maqsadi, masshtabi va ishlatilishiga qarab tasvirlanayotgan tafsilotlar saralanib, umumlashtirilib, ya'ni generalizatsiya qilingan holda tasvirlanadi.

Kartografik tasvir geografik xaritaning asosiy qismi bo'lib, tasvirlanayotgan hududning tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarini, voqea va hodisalarning geografik joylashish xususiyatlarini, ularning o'zaro bog'liqligi va hatto o'zgarishini bashorat qilish imkoniyatiga ham egadir. Xarita, okean va dengizda suzishda, havoda uchishda, turistik sayohatlarda va harbiy sohada asosiy yo'l ko'rsatkich bo'lib xizmat qiladi. Xarita xalq xo'jaligimizni rejalashtirishda, geologik qidiruv ishlarida, qurilishlarni loyihalashda, mamlakat ishlab chiqaruvchi kuchlarini to'g'ri taqsimlashda va hududlarni har taraflama

rivojlantirishda foydalaniladigan asosiy manbalardan biridir. Kartografiya fani ko'pgina fanlar, chunonchi geografiya, geodeziya, topografiya, matematika, geoinformatika, statistika fanlari bilan uzviy bog'langandir. Kartografiya, o'z navbatida bir necha mustaqil qismlarga bo'linadi: xaritashunoslik, kartometriya, matematik kartografiya, xaritalarni chizish va jihozlash, xaritalarni tuzish va tahrir qilish, xaritalarni nashr qilish, xaritalarni modellashtirish, kartografik menejment va boshqalar.

Xaritashunoslik kartografiya fanining nazariy tomoni va uning bosib o'tgan tarixiy taraqqiyot yo'li, xaritalar va boshqa kartografik tasvirlarning tiplarini va xillarini, xaritadan foydalanish usullarini, har xil kartografik asarlarni tahlil qilish usullaridan bahs etadi. Matematik kartografiya geografik xaritalar tuzishda ishlatiladigan kartografik proektsiyalarni, ya'ni Yer ellipsoidini tekis yuzada tasvirlash usullarini o'rgatadi. Kartometriya xaritalarda maydon, masofa, hajmlarini hisoblash yo'llarini, relefni o'rganish natijasida miqdor ko'rsatkichlar asosida sifat ko'rsatkichlarni ko'rsatib berish yo'llarini o'rgatadi.

Xaritalarni loyihalash va tahrir qilish kartografiyaning asosiy qismlaridan biri bo'lib, xaritaning dastlabki nusxasini (asil) tuzish va uni tahrir qilish usullarini tushuntiradi. Xaritani nashr qilish sohasi, asosan xaritani nashrga tayyorlash va nashr qilish hamda uni yig'ib, kerak bo'lsa muqovalash ishlarini o'rgatadi. Tadqiqotni kartografik usuli o'ziga xos soha bo'lib, xaritadagi tasvirlangan voqea va hodisalarni tadqiqot qilish uchun xaritadan foydalanish masalalarini o'rganish, ya'ni xaritadan tadqiqot manbai sifatida foydalanish masalalari bilan shug'ullanadi.

Kartografik menejment kartografiyada yangi soha bo'lib, kartografik korxonalarni tashkil qilish, xarita ishlab chiqarishni rejalashtirish va tayyor maxsulotni egalriga yetkazib berish va sarf-xarajatlarni, hisob-kitob qilishning yangi usullarini qidirib topish yo'llarini o'rganadi.

Geoinformatsion kartografiya kartografiyada yangi tarmoq bo'lib, xaritadan informatsiya manbai sifatida foydalanish yo'llarini o'rgatadi. Kartografiya juda ko'p fanlarni o'rganishda foydalanilib, ba'zi bir sohalar uchun maxsus kartografiya tarmoqlar yaratilgan: Masalan, geologik kartografiya, geomorfologik kartografiya, geobotanik kartografiya, tuproqlar kartografiyasi, ijtimoiy-iqtisodiy kartografiya, geoeologik kartografiya, demografik kartografiya va hokazolar.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA INNOVATSION VA PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Sayilova G.A.,

Navbahor tumani 3-umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, unda mustaqil fikrlash va mustaqil ishlash imkoniyatlari hamda jarayonlarini yaratish, geografiya fanining o'rta ta'lim maktabi qitilishida turli usul va uslublardan foydalanish yo'llari ochib beriladi.

Аннотация. В статье раскрываются способы применения инновационных технологий, педагогических и информационных технологий в образовательном процессе, создание возможностей и процессов для самостоятельного мышления и самостоятельной работы, использование различных методов и приемов в обучении географии в общеобразовательной школе.

Annotation. The article describes the interest in the use of innovative technologies, pedagogical and information technologies in the educational process, the creation of opportunities and processes for independent thinking and independent work, the use of different methods and techniques in the teaching of geography in secondary school.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalarda esa, ularni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. Pedagog bu jarayonga shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olish va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy shaxsga aylanadi. Geografiya fani o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, undagi qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalar bilan bir qatorda doimiy ravishda kartografik usulni o'rni ko'rsatilib bordi. Bugungi kunda ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, ta'lim sifatini oshirish, ta'limda innovatsion texnologiyalarni keng joriy etishga yo'naltirilgan ko'plab innovatsiyalar yaratilmoqda va amaliyotga joriy etilmoqda. Mazkur innovatsiyalarning samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim muassasasida amalga oshirilayotgan innovatsion faoliyatning to'g'ri tashkil etilganligiga bog'liqdir. Hozirgi kunga kelib O'zbekistonda geografiya darslarida o'quv va ijodiy faollikni oshiruvchi hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi ta'lim texnologiyalar innovatsion texnologiyalar nomi bilan yuritilmoqda.

Shuning uchun umumiy o'rta taxlim maktablarida o'quvchilarning bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini taxminlashda zamonaviy o'qitish metodlari - innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir.

"Innovatsiya" so'zi inglizcha "inn'vati'n" so'zidan olingan bo'lib, yangilik kiritish, yangilik degan ma'nolarni anglatadi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash demakdir. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning hamkorlikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;
- o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini taxminlanishi;
- o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi;
- hamisha pedagog va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi.

Innovatsion texnologiyalarning eng asosiy negizi o'qituvchi va o'quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlangan texnologiyalarga bog'liq. O'qitish jarayonida qo'yilgan maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, ularning har ikkalasi ham ijobiy natijaga erisha olsa, o'quv jarayonida o'quvchilar mustaqil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, izlansalar, tahlil eta olsalar, o'zlari xulosa chiqara olsalar, o'zlariga, guruhga, guruh esa

ularga baho bera olsa, o'qituvchi esa ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsagina samara berishi mumkin. Har bir dars, mavzu, o'quv predmetining o'ziga xos texnologiyasi bor, ya'ni o'quv jarayonidagi pedagogik texnologiya – bu yakka tartibdagi jarayon bo'lib, u o'quvchining ehtiyojidan kelib chiqqan holda ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishga qaratilgan pedagogik jarayondir. Qo'yilgan maqsadni amalga oshirish va kafolatlangan natijaga erishish o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyati hamda ular qo'ygan maqsad, tanlangan mazmun, metod, shakl, vositaga, ya'ni texnologiyaga bog'liq.

O'qituvchi va o'quvchining hamkorlikda maqsaddan natijaga erishish uchun qanday texnologiyani tanlashlari ularning ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq: natijaga erishishga qaratilgan. Bunda o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balkim, kompyuter bilan ishlash lozimdir, balkim film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'lar, ularning qay birini tanlash o'qituvchi va o'quvchiga bog'liq.

Shu bilan bir qatorda o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirib olish zarur. Bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitni, o'qitishning texnik vositalarini, eng asosiysi, o'quvchining imkoniyati va ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatni tashkil eta olishni hisobga olsagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin. O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olish kerak. Masalan, "Bumerang" texnologiyasini tanlash mumkin.

Ushbu texnologiya o'quvchilarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o'rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so'zlab bera olish, fikrini erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o'quvchilarni baholay olishga qaratilgan hamda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni shakllantirishga imkoniyat yaratadi; dunyoqarashni kengaytiradi, xotirani charxlaydi; g'oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma va og'zaki shakllarda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Taxlim bilan bir qatorda mazkur metod tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi:

- jamoa bilan ishlash mahorati;
- muomala qilish madaniyati;
- xushfexllik;
- ko'nikuvchanlik;
- o'zgalar fikriga hurmat;
- faollik;
- rahbarlik sifatlarini shakllantirish;
- ishga ijodiy yondoshish;
- o'z faoliyatining samarali bo'lishiga qiziqish;
- o'zini xolis baholash.

Xullas, o'quvchilarning bilish faoliyatini takomillashtirish va ta'lim samaradaorligini oshirishga imkon beradigan yangi innovasion texnologiyalar o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ta'lim jarayonidagi yangi imkoniyatlar eshigi vazifasini ham o'taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev I.X., Seytdjelilova E.S. Amaliy geografiya fanini o'qitishda innovasion texnologiyalar. –T.:2015
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari.-T, 2001.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ILG'OR O'QITISH METODLARIDAN FOYDALANISH

*Shamsiyeva L.,
Eshmmatova O.,*

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

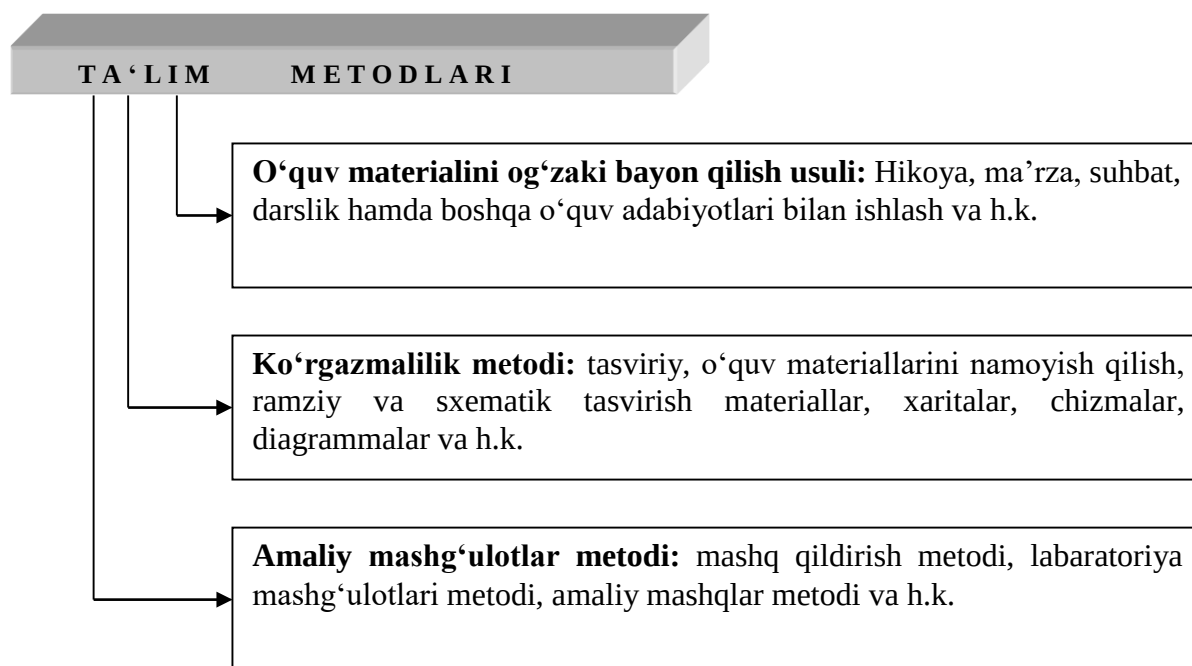
Annotatsiya: Ushbu maqolada Metodlar bir qancha asosiy guruhlardan iborat bo'lib, ularning har biri o'z navbatida kichik guruhlar va ularga kiruvchi alohida metodlarga bo'linadi. O'quv –biluv faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish jarayonining o'zi esa axborot uzatish, qabul qilish, anglash va o'quv axborotlarini esda saqlashni hamda olinadigan bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay olishni nazarda tutilgan.

Аннотация: В данной статье методы разделены на несколько основных групп, каждая из которых дополнительно подразделяется на подгруппы и их отдельные методы. Процесс организации и проведения учебной деятельности предполагает передачу, прием, осмысление и запоминание учебной информации, а также умение применять полученные знания и умения на практике.

Annotation: In this article, methods are divided into several main groups, each of which is further subdivided into subgroups and their individual methods. The process of organizing and conducting educational activities involves the transmission, reception, comprehension and memorization of educational information, as well as the practical application of the acquired knowledge and skills.

Metodlar bir qancha asosiy guruhlardan iborat bo'lib, ularning har biri o'z navbatida kichik guruhlar va ularga kiruvchi alohida metodlarga bo'linadi. O'quv –biluv faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish jarayonining o'zi esa axborot uzatish, qabul qilish, anglash va o'quv axborotlarini esda saqlashni hamda olinadigan bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay olishni nazarda tutishni hisobga olsak, *birinchi guruh* metodlariga *so'z orqali* axborotni uzatish va eshitish orqali qabul qilish metodlari og'zaki metodlar; hikoya, ma'ruza, suhbat va boshqalar; *ikkinchi guruh* metodlariga o'quv axborotlarini *ko'rgazmali uzatish* va ko'rish orqali qabul qilish metodlari – ko'rgazmali metodlar: tasviriy, namoyish qilish va boshqalar; *uchinchi guruh* metodlariga o'quv axborotini *amaliy mehnat* harakatlari orqali berish (amaliy metodlar, mashqlar, laboratoriya tajribalari, mehnat harakatlari va boshqalar) kiradi. Demak, amaliyotda keng qo'llanilib kelayotgan ta'lim metodlarini quyidagi ko'rinishda ifodalash mumkin.

Bolaning o'quv materialini o'zlashtirishdagi yosh imkoniyatlari va uning yetuklik darajasi o'qitish va o'qish usullariga juda katta ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim oluvchilarning fikrlash faoliyatini va shaxsiy xususiyatlarini yaxshi bilish o'qitishning samaraliroq usullarini topish imkoniyatini beradi. Ta'lim metodlari o'sayotgan organizmning anatomik-fiziologik, biologik xususiyatlariga ham bog'liqdir. Ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatini tashkil qilishda ularning yoshiga xos biologik o'sishni hisobga olish kerak. Bunga sabab ta'limning ko'pgina jihatlari ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchiningish qobiliyati, charchashi, ijodiy kayfiyati, jismoniy sog'lig'i, maktabdagi gigena sharoitlari va shu kabilarga bog'liqdir.

Ko'rgazmalik metodlari: Ta'limning *ko'rgazmalilik metodidan* amaliy faoliyatda foydalanishda namoyish etish, tasvirlash va ekskursiya metodi bilan ish ko'rishda ta'lim oluvchilarni turli mavzularda tasviriy materiallar bilan ishlashga jalb etish muhim didaktik ahamiyatga ega.

Amaliy metodlar: Amaliy mashg'ulotlar metodi, asosan o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni mustahkamlash va uni amalda qo'llay olish, tegishli ko'nikma va malakalarga ega bo'lishni ta'minlashga xizmat qiladi. Odatda mashq qildirish deganda ilmiy bilim va ma'lum bir ish – harakatni o'zlashtirish yoki takomillashtirish maqsadida rejali ravishda tashkil etilgan takrorlash tushiniladi. Mashq qildirish metodi o'quv predmetlarining mazmuni va tavsifiga qarab turlicha olib borilishi mumkin. Ta'lim oluvchilarning o'zlashtirgan ko'nikma va malakalarini mustahkamlash va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda mashq qildirish quyidagi talablarga amal qilishi lozim:

1. Topshiriqning maqsadi ta'lim oluvchilarga aniq va ravshan tushuntirilgan bo'lishi, mazmuni va uni ishlash yo'llari esa puxta o'qitirilgan bo'lishi lozim.
2. Ta'lim oluvchilar diqqati taqdim etilayotgan mashqqa jalb qilinishi, jamoaningva har bir ta'lim oluvchining intilish va qiziqishlari hisobga olinishi lozim.
3. Topshiriq rejalashtirilgan (loyihalangan) tizim asosida va ularni bajarishdagi jarayonlarning izchilligiga asoslangan bo'lishi lozim.
4. Ma'lum qoida yuzasidan o'zlashtirilgan ko'nikma va malakalar shu qoidaga oid boshqa mazmundagi topshiriqlarni bajarishda ham osonlik bilan qo'llanilishi lozim.
5. Topshiriq berilishida ta'lim oluvchilarni faollashtirilgan ijodiy faoliyatga yo'naltirilishini ham e'tiborga olishi lozim.
6. Beriladigan topshiriq (mashq va shu kabilar)ni ta'lim oluvchilarning belgilangan vaqti ichida albatta bajara olishligini e'tiborga olish kerak va bunda ta'lim oluvchilarning intellektual salohiyatiga (umumiy va ayrim hollarda xususiy intellektual salohiyatiga) e'tibor qaratilishi mashq qilish jarayonining optimal variantlarini kafolatlash imkoniyatini beradi.

Ta'lim metodlarining bu turida ta'lim oluvchilarga beriladigan yozma ijodiy mashqlar va topshiriqlar muhim o'rin egallaydi. Shuningdek, ta'lim oluvchilarga beriladigan mashq – topshiriqlar ichida kollokumlar bajarish hamda ayrim mavzular bo'yicha mustaqil

ma'ruzalar tayyorlash va grafik ishlarni bajarish ta'lim oluvchilarning mazkur sohadagi ongli ijodiy munosabatini yanada yuksaltirishga didaktik asos bo'ladi.

Labaratoriya metodi. Bu ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarga atrofni o'rab turgan obektiv borliqdagi narsa va hodisalar, ularning shakli, hajmi, tarkibi, tuzilishi, o'zgarishi va rivojlanishi qobiliyatlari haqida yangi – yangi bilimlar berish, o'zlashtirayotgan ilmiy bilimlarni mustahkamlash hamda tegishli ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishda muhim ahamiyatga ega.

Demak, bu shunday ta'lim metodiki, unda ta'lim oluvchi ta'lim beruvchi rahbarligida oldindan belgilangan reja asosida tajribalar o'tkazadi yoki amaliy vaziflarni bajaradi va shu jarayondagi bilimni yangilaydi va tushinib yetadi. Shu sababli ham ular qat'iy reja asosida olib boriladi. Reja ta'lim mazmunini ta'lim oluvchilar tomonidan tajribalar va amaliy ishlarni bajarish hamda o'rganishning ko'rsatmalarini ifodalovchi ta'lim beruvchining hujjati hisoblanadi. Unda mashg'ulot mavzusi, ishning maqsadi, unga ajratilgan vaqt, mashg'ulot mavzusining mazmuni, mashg'ulot bo'yicha adabiyotlar ro'yxati o'z ifodasini topadi.

Labaratoriya metodi, deyarli barcha fanlar bo'yicha ta'lim berishda uchraydi. Ayrim fanlarda, ya'ni, fizika, kimyo, biologiya, geografiya, kasbiy ta'limga oid fanlarda, psixologiya, informatika va shu kabi predmetlarni o'rganishda esa ko'proq qo'llaniladi. Ular maxsus jihozlangan labarotoriya xonasida tegishli moddiy – texnikavositlari va majmualari yordamida olib boriladi. Labaratoriya mashg'ulotlari xususiyatiga ko'ra quyidagicha turlarga va shakllarga bo'linadi.

Sinfdan tashqari ish

"Maktab kutubxonasi" turkumidagi "Kitobim-oftobim" nomli sinfdan tashqari o'qish kitobi 1-4 sinf yoshidagi bolalar uchun (Har bir sinfga alohida, jami 4 ta kitobdan iborat) mo'ljallangan. Har bir kitob majmua xarakteridagi asarlar to'plamidan iborat bo'lib, unda taniqli bolalar yozuvchi va shoirlari qatorida yosh ijodkorlarning ham maktab dasturiga kiritilmagan qiziqarli asarlari jamlangan. Kitobda jamlangan asarlardan o'quvchilar mustaqil o'qish uchun, ota-onalar bolalar bilan ishlashda, ularning bilimini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish, badiiy asarlarni ko'proq o'qishlari uchun yo'llashda foydalanishlari mumkin.

ADABIYOT FANINI O'QITISHDA INTERNET TARMOG'IDAN FOYDALANISH

Haqnazarova R.S.,

Nurota tumani 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Rajabova Sh.Sh.,

Nurota tumani 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqola adabiyot fanini o'qitishda internet tarmog'idan keng foydalanishlari orqali o'quvchilarning mavzuga tegishli ma'lumotlarni ko'proq olish imkoniyatlari bo'lishi, shuningdek undan foydalanishda ta'limiy va tarbiyaviy mezonlarga rioya etish muhimligi, o'qituvchi internet taqmoqlaridan samarali foydalanish malakasiga ega bo'lishi kerakligi haqida yozilgan.

Annotation: It is important for students to have more access to relevant information through the extensive use of the Internet in the teaching of the subject of literature, as well as the importance of adhering to educational and pedagogical criteria in its use. must be able to use it effectively.

Аннотация: Для учащихся важно иметь больший доступ к актуальной информации

за счет широкого использования сети Интернет в преподавании предмета литературы, а также важности соблюдения учебно-педагогических критериев при ее использовании эффективно использовать.

Jahon tilshunosligida kompyuter texnologiyalaridan samarali foydalanish ehtiyojlari ortib borishi bilan korpus lingvistikasi muammolarini o'rganish jarayoni jadallik bilan rivojlandi. "davlat tilining sofligini saqlash, uni boyitib borish va aholining nutq madaniyatini oshirish, davlat tilining zamonaviy axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalariga faol integratsiyalashuvini ta'minlash" ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Milliy merosimizni zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimida keng qo'llanishiga erishish, buning uchun ajdodlarimiz asarlarini yoshlar o'rtasida targ'ib etish, mumtoz adabiyot namunalarini o'qishli va tushunarli tarzda taqdim etish muhim masala sanaladi. Ta'lim jarayonida sifat va samaradorlikka erishish davr talabi. Bu talablarni bajarish uchun o'qituvchi bilim va salohiyatga, og'zaki nutq boyligiga, pedagogik mahoratga, nutq madaniyatiga ega bo'lishdan tashqari internet tarmoqlaridan samarali foydalanish malakasiga ega bo'lishi kerak. Sababi internetda darslikdan tashqari o'rganilayotgan mavzuga oid ma'lumotlarni topish imkoniyati keng hisoblanadi. Bugungi kunda internet atamasi nutqimizdagi faol so'zlardandir. Chunki internet bu axborotlar manbai, bu-kutubxona, bu-muzey, bu arxiv, bu-ma'ruza va matnlar, bu-elektron pochta, bu-masofadan o'qish hamda o'qitish imkoniyati va hokazo. Internetdan turli maqsadlarda foydalanish mumkin. [Imomnazarov M., Eshmuhammedova, 2012: 75] Uni maktabda ta'lim-tarbiya jarayonida ham qo'llash zamon talabiga aylandi. Internetdan foydalanishdan avval uning imkoniyatlari va resurslarini qanday maqsadlarda ishlatmoqchi ekanligimizni belgilab olishimiz kerak. Bu maqsadlar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin: [Yo'ldoshev 1996: 62]

- tarmoqdagi axborotlardan dars o'tishda qo'shimcha material sifatida foydalanish;
- illyustratsiya materiallaridan ko'rgazmalilikda foydalanish;
- mavzuni mukammallashtirish uchun foydalanish.

Internetning afzalligi shundaki, undan zarur paytda eng yangi ma'lumotlarni olish mumkin bo'ladi. Shuningdek, internetdan kerakli va juda qiziqarli illyustratsiyalarni ham tanlab olish imkoniyati mavjud. Bu esa internet tarmog'ining didaktik imkoniyatlari keng ekanligidan dalolat beradi.

Masalan, o'zbek adabiyoti darsida "Alisher Navoiy hayoti va ijodi" mavzusini o'tishda internetdan foydalanish imkoniyatlarini juda katta. Internet tarmoqlarida Alisher Navoiy haqida keng ma'lumotlar berilgan bo'lib, shoirning hayot yo'li va asarlarining yaratilish tarixi haqida so'z yuritiladi. Turli bo'limlardan iborat bo'lgan bu saytlarda alloma hayoti va ijodi haqida maktab darsligida berilmagan ko'plab ma'lumotlar bor.

Jumladan, sayt matnida Alisher Navoiy asarlari mazmuni va unda o'ziga xos qirralari ochib berilgan. Masalan, Navoiy iste'dodli yoshlarni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlaganligi haqidagi ma'lumotlar o'quvchida beixtiyor qiziqish uyg'otadi. [Komilov 2015:79] XXI asr fan va texnika asridir. O'quvchilar kompyuter texnikasi bilan bemalol tillashayotgan bir paytda o'qituvchilarning bu imkoniyatlardan foydalanmasligi ularning salohiyatiga qaysidir ma'noda ta'sir ko'rsatadi.

O'qituvchi har bir darsining qo'shimcha materiallarga boy bo'lishi uchun ana shunday elektron adabiyotlarga ham murojaat etishi lozim. Buning uchun "Internet-kafe"lar va "Internet-klub"lar xizmatidan foydalanish mumkin. O'qituvchi yuqorida qayd etilgan veb-saytlar ro'yxati bilan ushbu joylarning xodimlariga murojaat etib, o'ziga kerakli ma'lumot va axborotlarni olish imkoniyatiga ega [Azizxodjayeva 2006: 107]. Bu o'qituvchining

samarali, zamonaviy axborotlarga boy material bilan dars o'tishiga ko'mak beradi. [Sayidaxmedov, Ochilov 1999: 11]

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'zbek kompyuter lingvistikasi bugungi kunda o'z taraqqiyot yo'liga kirgan va jadal ravishda rivojlanib borayotgan soha hisoblanadi. Davlatimiz tomonidan ta'lim tizimini takomillashtirishga bo'lgan e'tibor, bu ulug' xalqimiz, kelajagimiz va ertangi kunimizga bo'lgan e'tibordir. Darhaqiqat, ta'lim tizimiga bo'lgan e'tibor–buyuk kelajagimizga bo'lgan ishonch garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Imomnazarov M., Eshmuhammedova M. Milliy ma'naviyatimiz asoslari. T.: 2012-yil
2. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. T.: 1996.
3. Komilov N. Tasavvuf va badiiy ijod. "Yoshlik" jurnali 2015.
4. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T., "Adabiyot jamg'armasi", 2006.

OILADA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNI MUSTAHKAMLASHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Alimova X.,

Konimex tumani 36-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilada shaxslararo munosabatlar va farzand tarbiyalash borasidagi an'analarimiz davr ruhi va ehtiyojlari bilan chambarchas bog'liqligi, yanada oilani mustahkamlash, uning ma'naviy-axloqiy tarbiya borasidagi psixologik xususiyatlari ochib berilgan .

Аннотация: В данной статье раскрывается, что наши традиции межличностных отношений и воспитания в семье тесно связаны с духом и потребностями времени, к дальнейшему укреплению семьи, ее психологических особенностей в сфере духовно-нравственного воспитания..

Annotation: This article reveals that our traditions of interpersonal relationships and parenting in the family are closely linked with the spirit and needs of the time, to further strengthen the family, its psychological features in the field of spiritual and moral upbringing.

Mavzuning dolzarbligi: Mamlakatimizda ma'nan barkamol, jismonan sog'lom, intellektual yetuk avlodni tarbiyalashga katta e'tibor berilmoqda. Bunday sharoitda oilada farzand tarbiyalash borasidagi an'analarimiz davr ruhi va ehtiyojlari bilan chambarchas bog'lanib, yanada o'z ahamiyatini yaqqolroq namoyon etmoqda. Shu sababli oilani mustahkamlash, uning ma'naviy-axloqiy tarbiya borasidagi o'rnini kuchaytirish masalasi davlatimiz siyosatining asosiy bo'g'inini tashkil etmoqda.

Oila qurish ulkan voqea. Bu nafaqat milliy, balki umumbashariy qadriyat. Ulug' allomalarimizning oila qurishga, uylanishga da'vat etganlarida, ota-bobolarimizning kelin-kuyov ajdodlarini surishtirishlarida ham jisman, ham ruhan barkamol kelin yoki kuyov tanlash masalasiga naqadar jiddiy e'tibor qaratilganini ko'ramiz. Ayniqsa qizlarning bu borada ko'proq va jiddiyroq "imtihon"ga solinishlari zahirida buyuk hikmat bor. Yangi oilaviy juftlikning tashkil topishi uning a'zolaridan o'zlarida nikohgacha mavjud bo'lmagan integrativ sifatlarni shakllantirishlarini taqozo etadi. Bir vaqtning o'zida oila qurish kelin-kuyovlarning anglagan holda nimalardandir o'zlarini chegaralashlariga roziliklari hamdir. Yosh oila tizim sifatida ma'lum sharoitlarda uning elementlarini

qo'llabquvvatlovchi o'zini o'zi boshqarish mexanizmlarini ham shakllantiradi. Mazkur mexanizmlar oilaviy hayotning turli sohalaridagi tipik xulq-atvor normalaridir

Oila jamiyatning ijtimoiy va ma'naviy-axloqiy tayanchi hisoblanadi. Inson oilada dunyoga keladi, undagi urf-odat, an'analarni, umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtiradi va dunyoqarashi shakllanadi. Nikoh va oila munosabatlari ijtimoiy masala sifatida hamma davrlarda olimlar diqqat markazida bo'lib kelgan. Oila turli o'ziga xos qator xarakteristikalar (tarkibning geterogenligi, insonni oilaga kiritilganligining totalligi, polifunksionallik va hokazo)ni egallovchi kichik guruhning alohida turi sifatida bola shaxsini shakllantiradigan birlamchi ijtimoiy tizim sifatida ijtimoiy tajriba, ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalariga ega bo'ladigan ilk ijtimoiy institut hisoblanadi. Oila nafaqat individ xulq-atvorini shakllantiradi va belgilaydi, balki hayot davomida sezilarli darajada saqlanib qoladigan xulqatvorning emotsional rejasini va tuzilishini to'playdi, shu bilan birga har bir aniq davrda xulq-atvorga o'zgaruvchan ta'sir ko'rsatadi. S.I.Golod oilaning 3 ta tarixiy tipini ajratib ko'rsatadi: patriarxal (an'anaviy), detotsentrik (zamonaviy), er-xotinlik. Oilaning patriarxal tipi 2 ta asosiy tamoyilga asoslanadi: qat'iy jins – yosh subordinatsiyasi hamda oila hayotiy faoliyati tsiklining barcha bosqichlarida shaxsiy tanlash xususiyatining yo'qligi. Patriarxal oila hukmronlik (bo'ysunish) munosabatlariga: erning avtoritar hukmronligi, xotinning eriga va bolalarining ota-onalariga qaramligi, mutlaq ota-ona hukmronligi hamda tarbiyaning avtoritar tizimiga asoslanadi.

Yuqoridagilarga asoslanib xulosa sifatida aytish mumkinki, oila jamiyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Oilaning shakllanishi va rivojlanishi jamiyat hayotidagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy munosabatlar bilan bevosita bog'liq ravishda amalga oshgan. Jamiyat hayotida bo'lib turadigan o'zgarishlar, kishilarning turmush tarzi, yashash va mehnat qilish sharoitlari, milliy axloq normalari, psixologiyasi, diniy e'tiqodlari ham oilaviy munosabatlarning axloqiy, huquqiy, ijtimoiy mezonlariga ta'sir ko'rsatgan. Oila muammosiga bag'ishlangan tadqiqotlarni o'rganar ekanmiz, unda oilaviy munosabatlarning huquqiy, axloqiy asoslari, ota-onalarning jamiyat va farzandlari oldidagi burchi masalasi doim olimlarning diqqat markazida bo'lgan. Shuningdek, yoshlar oilaning buyuk ma'naviyat, qadriyat, burch va mas'uliyat ekanini anglab yetmoqlari zarurligi, yigit va qizlar mustahkam oilani shakllantirish borasidagi milliy an'analарimiz, qadriyatlarimiz haqida yoshligidan to'la va to'g'ri tasavvurga ega bo'lishlari lozimligini ta'kidlaganlar. Shunki oiladagi hayot, ota-onaning bir-biriga munosabati ham ana shunday tushuncha va tasavvurlar shakllanishining asosiy shartlaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мудрик А.В. Социализация и воспитание. – М.: Изд-во Сентябрь, 1997. – 96 с. 28. Muhiddin S. Oila va shar'iy nikoh odoblari. – Toshkent: "Movarounnahr", 1999. – 80 b.
2. Назырова Л.С. Национальные стереотипы русских и казахов. Дис. ... канд. психол. наук. – М.: 2001. – 206 с.
3. Норимбетов Т.Б. Социально-психологические особенности казахских семей проживающих в Узбекистане. Дис. ...канд. психол. наук. – Ташкент: 2008. – 227 с.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARNING MATEMATIK TASAVVURINI SHAKLLANTIRISHDA, INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

*Jabborova Z.A.,
Nurota tumani 8 –DMTT tarbiyachisi*

Annotatsiya: Zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalarida bolaning rivojlanishi uchun eng ahamiyatli ta'lim bosqichlari hamda o'qituvchining pedagogik mahorati takomillashishi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В современных дошкольных учреждениях обсуждаются важнейшие этапы обучения для развития ребенка и повышения педагогического мастерства воспитателя.

Annotation: In modern preschools, the most important stages of education for the development of the child and the improvement of pedagogical skills of the teacher are discussed.

Kalit so'zlar: AKT, refleksiv, sog'lom, konstruktiv hamkorlik, innovatsion texnologiyalar.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotida bolaning rivojlanishi uchun eng ahamiyatli ta'lim bosqichlari bo'lib, kattalar va tengdoshlar bilan keng hissiy-amaliy muomala tajribasini o'zlashtiradigan joydir, tayyorlov guruhi bolalari va kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'z ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq holda individual rivojlanishga bo'lgan huquqini shu jarayon uchun tashkiliy-pedagogik sharoitlar yaratilgan holda amalga oshiradi; pedagog o'zining kasbiy va shaxsiy fazilatlarini rivojlantiradi, rahbar bolalar va pedagoglar faoliyatining muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Muassasa ota-onalarning o'z bolalari kelajagi yuzasidan fikrlarini inobatga olgan holda, bolalar hamda ta'lim-tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari bilan konstruktiv hamkorlik munosabatlarini ta'minlaydi. Bugungi ta'lim-tarbiya sohasida turli xususiyatdagi, yo'nalishdagi ko'zga ko'ringan innovatsiyalar mavjud. Hozirgi vaqtda kichik maktab yoshidagi bolalar bilan ilg'or innovatsion texnologiyalar va yangi dasturlar asosida ishlay oladigan mutaxassis pedagog tarbiyachilar zarur. U pedagogik jarayonning ijodkori bo'lishi, moslashuvchan fikrlashga ega bo'lishi, innovatsiyalardan mohirona foydalanishi lozim.

Maktabgacha tayyorlov guruhida bolalarda ba'zi bir yashirin muhim matematik aloqalarni, munosabatlarni, "teng", "katta", "kichik", "butun va bo'lak" kattaliklar orasidagi bog'lanishlarni, o'lchov kattaliklari bilan son o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlay bilish ko'nikmasini rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning matematik tasavvurini shakllantirish mantiqiy tafakkurining yangi bosqichga ko'tarilishiga va ularning umuman aqliy faoliyati rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Bolalarni ko'z bilan hamda ichida sanashga o'rgatib boriladi. Ularning ko'z bilan chamalash, shaklni tezda farq qila bilish qobiliyati rivojlanadi.

Bu yoshda aqliy qobiliyatni, mustaqil fikr yuritishni, analiz, sintez, taqqoslash kabi jihatlarini, muhokama qilish, xulosa chiqarish qobiliyatini, fazoviy tasavvurni rivojlantirish ham katta ahamiyatga ega. Maktabgacha tayyorlov guruhining elementar matematik tasavvurini rivojlantirish bo'yicha dasturi bolalarning oldingi guruhlarda olgan bilimlarini umumlashtirish, bir tizimga keltirish, kengaytirish va chuqurlashtirishni nazarda tutadi.

Maktabga tayyorlov guruhida matematika bo'yicha haftasiga 2 ta mashg'ulot, yil davomida 72 ta mashg'ulot o'tkaziladi. Mashg'ulotlarning davom etish muddati: birinchisi – 30 daqiqa, ikkinchisi – 20-25 daqiqa. Har bir mashg'ulot tuzilishi uning mazmuni bilan

aniqlanadi. U yangi materialni o'rganish, o'tilganlarni takrorlash va mustahkamlash, bolalarning egallagan bilimlarini tekshirishga xizmat qiladi.

Yangi mavzu bo'yicha birinchi mashg'ulot butunlay yangi matn ustida ishlashga doir bo'lishi kerak. Yangi matn bilan tanish bolalarning ishlash qobiliyati yaxshiroq vaqtda, ya'ni mashg'ulot boshlanishining 3-5 daqiqasidan boshlab 15-18 daqiqasida yakunlanadi. O'tilgan materialni takrorlash uchun mashg'ulot boshlanishidan 3-4 daqiqa va mashg'ulot oxirida 4-8 daqiqa ajratiladi. Yangi murakkab matematik tushunchalarni o'zlashtirish bolalarni toliqtiradi. Shuning uchun iloji bo'lganda yangi materialni o'tish davomida o'tilganlarni takrorlash foydalidir. Chunki yangi bilimlarni ilgari o'zlashtirilgan bilimlar bilan bir tizimga kiritish juda muhim.

Ikkinchi va uchinchi mashg'ulotlarda o'rganilayotgan mavzuga taxminan 50% vaqt ajratiladi. Mashg'ulotning ikkinchi qismida esa bevosita oldin o'tilgan material takrorlanadi. Uchinchi qismida bolalar o'rganib qolgan material takrorlanadi. Tayyorlov guruhida o'tkaziladigan matematik mashg'ulotda didaktik ko'rsatma materiallaridan keng foydalanilishi xarakterlidir. Amaliy ishlar, ko'rgazma tashkil qilish bilan bog'liq bo'lgan topshiriqlar ham namuna sifatida qaralishi mumkin. Pedagog – tarbiyachi ularga o'zida bo'lgan ko'rsatma-qo'llanmalarni hisobga olib tuzatishlar kiritishi mumkin. Ko'pchilik hollarda tavsiya etilayotgan og'zaki mashqlar materialini pedagog-tarbiyachi turli usullarda berishi, ba'zan esa guruhning tayyorgarligiga qarab almashtirishi mumkin. Pedagog-tarbiyachi tavsiya etilayotgan didaktik o'yinlarga ham ijodiy yaqinlashishi kerak, bunda o'yinlarni o'tkazishda foydalaniladigan qo'llamalarni imkoni boricha hisobga olib, o'zi topgan o'yinlarni sinash maqsadida mashg'ulotlarda o'yinlar tashkil qilishi mumkin. Pedagogik innovatsiyalar deganda pedagogik faoliyatga yangiliklar kiritish, samaradorligini oshirish maqsadida ta'limning mazmuni va texnologiyasidagi o'zgartirishlarni tushunish lozim. Shunday qilib, innovatsiyalar jarayoni yangilik mazmuni va tashkil etilishining shakllanishidan va rivojlanishidan iborat.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning zaruriy shartlari pedagogning salohiyati va harakatlari, uning yangilikni sezishi, ochiqligi va faslitatsiyasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tal'at G'afforova. "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar" Toshkent – 2011
2. A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov. "Ta'limda innovatsiya" Toshkent -2010

TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUV

**Amonova Sh.X.,
Mustaqil tadqiqotch**

Annotatsiya: Ushbu maqolada fan va texnikaning rivojlanishi hozirgi kunda uzluksiz ta'lim tizimi, jumladan uning tamoyillari, mazmuni, ta'lim-tarbiya jarayonini tubda isloh qilish borasida so'z boradi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития науки и техники и коренная реформа системы непрерывного образования сегодня, в том числе ее принципы, содержание, образовательный процесс.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, pedagogik hamkorlik, axborot texnologiyalari, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, innovatsion faoliyat.

Hozirgi kunda ta'lim sohasida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan talab kundan-kunga ortib bormoqda. Bugungi kungacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarga faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlantirish texnologiyasida bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va berilgan vazifalarni ijodiy yondashgan holda bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi. O'qituvchi ko'p jihatdan o'quvchi uchun o'rnakdir. Shuning uchun u birinchi navbatda o'z ish faoliyatida pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalardan mustaqil, faol foydalana olib ularni o'ziga jalb eta olishi kerak. Darslarni olib borishda ta'lim-tarbiya samaradorligi faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- o'quvchilarni dars davomida befarq bo'lmasligi mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish;
- o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlanishi;
- o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;
- o'qituvchi va o'quvchining hamisha hamkorlikda faoliyatini tashkillanishi.

Ta'lim sohasidagi barcha islohotlarning asosiy maqsadi ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonlarni tarbiyalash, ta'lim tizimini takomillashtirish, dars jarayonlarini yangi pedagogik va axborot texnologiyalari asosida har tomonlama zamon talabiga mos ravishda amalga oshirishdan iboratdir. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'lim - tarbiya tizimida kompyuter va axborot texnologiyalarining zamonoviy texnologiyalaridan samarali foydalanishga alohida e'tibor berilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonida o'quvchilarga turli fanlardan bilim beruvchi pedagog kadrlarni axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalalaridan foydalanishlari uchun, eng avvalo bu sohadagi bilim va malaka darajalarini oshirish, ta'lim tizimini texnik jihatdan ta'minlash, internetdan foydalanish imkoniyatlarini to'la yaratib berish orqaligina samarali natijaga erishish mumkin.

Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashdan maqsad-ularni yangilikka intiluvchanligini kamol toptirish, pedagogika sohasidagi so'nggi yangiliklarni to'la o'zlashtirib olish, mustaqil o'z ustida ishlash ko'nikmasi va malakasini shakllantirish, ijodiy tafakkur yurita olish, o'zi mustaqil yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlardan foydalanib, dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni o'tkazish malakasini takomillashtirishdan iboratdir.

Innovatsion faoliyat-bu ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba-sinov ishlari olib borish yoki boshqa fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda yangi texnologik jarayon yoki takomillashtirilgan mahsulot yaratish bo'lib, uning progmatik xususiyati shundaki, u g'oyalar maydonida ham va alohida bir sub'yektni amalga oshirish tajribasi kishilar hayotida hammabop bo'ladigan holdagina haqiqiy innovatsion hisoblanadi. Innovatsion faoliyatning asl mazmuni amalda yangi texnologiyaning shakllanishi bo'lib, uning natijasi innovatsiya sifatida yuzaga kelgan ixtironi-loyihaga, loyihani - texnologiyaga aylantirishga yo'naltirilgan faoliyat hisoblanadi. Innovatsion faoliyatda ilmiy tasavvurlar akademik ilm mantig'i bo'yicha tug'ilmaydi, balki rivojlanish jamiyatining modifikatsiyalari qo'llab - quvvatlanishi natijasida rivojlanayotgan amaliyot mulohazasidan paydo bo'ladi.

Innovatsion faoliyat – o'qituvchining o'z faoliyatidan qoniqmasligidan kelib chiqadi. U o'qituvchi tomonidan u yoki bu pedagogik vazifani hal qilishda qandaydir to'siqqa duch kelinib, uni muvaffaqiyatli hal etishga intilish asosida yuzaga keladi. Innovatsion faoliyat yangi g'oyani izlashdan boshlanadi. Pedagogik innovatsiya ta'lim-tarbiya jarayonidagi muhim va murakkab masala yechimiga yo'naltirilganligi sababli o'qituvchidan yangicha yondashuvni yoki ijodiy, mantiqiy tafakkurni talab qiladi.

Pedagoglarni innovatsion faoliyatga tayyorlash omillariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- innovatikaga oid seminar treninglar tashkil etish;
- o'quvchilarda pedagogik yangiliklarni o'zlashtirish ehtiyojini shakllantirish;
- pedagogik faoliyatda ijodiy yo'nalishni shakllantirib borish;
- evrestik usullardan foydalanish;
- pedagogik jarayonda sub'yekt hamkorligini yo'lga qo'yish;
- pedagog kasbini rivojlantirish va bunga qiziqishni orttirib borish;
- ijodiy ishlash texnologiyasini shakllantirish;
- yangi turdagi faoliyat sifatida innovatsion axborot fondini shakllantirish.

Xulosa shuki, yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda ta'lim-tarbiya tizimida o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlash bugungi kunda ta'lim muassasalarida novator o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi. Bizga ma'lumki, novator o'qituvchi–sermahsul ijodkor shaxs, keng-qamrovli qiziqish va mashg'ullikni sevuvchi, ichki dunyosi boy pedagogik yangiliklarni qabul qilishga shay va uning targ'ibotchisidir.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHDA PRAGMATIKA TUSHUNCHASI VA UNING TARJIMADAGI O'RNI

*Rustamova M.T.,
O'zDJTU magistranti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarjima va pragmatika o'rtasidagi mavjud bo'lgan muhim munosabatlar o'rganiladi va ma'lum vaziyatlarda tarjimonning pragmatik bilimidan foydalanib asliyatni to'g'ri anglashi va uni tarjima qilish haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Lingvistika, ta'rif, irodaviy, o'g'irish, ag'darish, tarzabon ilmiy-filologik, so'zlovchi, notiq, tili.

Аннотация: Эта статья о переводе и прагматике. изучаются важные отношения и, в определенных ситуациях, интерпретатор использовать прагматические знания, чтобы понимать и интерпретировать реальность освещено о.

Ключевые слова: Языкознание, определение, воля, перевод, перевод, перевод, научно-филологический, диктор, диктор, язык.

Annotation: This article is about translation and pragmatics important relationships are studied and, in certain situations, the interpreter use pragmatic knowledge to understand and translate reality illuminated about.

Key words: Linguistics, definition, will, translation, translation, translation, scientific-philological, speaker, speaker, language.

Tarjima lingvistika, madaniyatshunoslik, qiyosiy etimologiya, informatika, qiyosiy sotsiologiya va boshqa shu kabi turli xil fanlar bilan uzviy bog'liq fandır. Ayniqsa uning tilshunoslik bilan aloqasi beqiyosdir. Haqiqatda ham tarjimaning tilshunoslik bilan chambarchas bog'liqligi ba'zilar tarjima borasidagi noto'g'ri bahs-munozaralarga,

masalan, uni tilshunoslikning bir qismi deb talqin etishga olib kelgan. Bunday fikr tarafdorlari tarjimani amaliy yoki qiyosiy tilshunoslikning bir qismi deb hisoblashadi. Strukturalistlar ta'siri ostidagi bu qarash tarafdorlari tilshunoslar tomonidan keltiriladigan kontekstdan tashqari misollarga mos kelmaydigan muloqotning rolini rad etishga urinadilar. Tarjima so'zining lug'aviy ma'nosini ko'rib chiqadigan bo'lsak, tarjima - forsha «tarzabon» so'zidan arabiylashib o'zgargan. «Tarzabon» - chiroyli so'zlovchi, notiq, tili burro kishi degan ma'nolarni bildiradi. Arab tiliga «tarjumon» shaklida qabul qilingan bu so'zdan «tarjima» yoki «tarjuma» so'zi hosil bo'lgan. O'zbek adiblari bunday tushunchani «o'tkazish», «qaytarish», «o'girish», «ag'darish» singari atamalar bilan ifoda etganlar. Ko'p yillar davomida «tarjima» sharh, bayon qilish, tushuntirish ma'nolarida ham qo'llanib kelingan. Keyinchalik esa bu so'z badiiy ijodning bir turini ifodalash ma'nosini kasb etdi va ilmiy-filologik terminga aylandi. Umuman, tarjima deganda bir tilda yozilgan matn yoki aytilgan nutqning boshqa tilda qayta yaratilishi tushuniladi. Tarjima bu qayta yaratish san'ati, yuksak badiiy ijoddir, ijod bo'lganda ham tarjima muallifidan izlanish, mehnat, sabr-toqat talab qiladigan, turli xil materiallar ustida mashaqqatli ish olib borishni talab qiladigan ijoddir. Tarjima tushunchasining ma'nosi juda keng, chunki «Tarjima nima?» degan savolga turli soha vakillari turlicha javob berishadi. Bir kishi tarjimani bir tilda yozilgan kitobni ikkinchi tilda o'girish desa, boshqa bir kishi uni bir tilda bayon qilingan fikrni o'zga tilda so'zlovchi kishilarga tushuntirib berishdan iborat deb biladi. Uchinchi bir kishi fikricha esa, kinofilmlar ham tarjima qilinadi, demak tarjima bu bir tilda rol ijro etayotgan aktyorning nutqini ikkinchi uchinchi va hokazo tillarga o'girish demakdir. Tarjimaga lingvistik tarjimashunoslik nuqtai nazaridan yondashib, quyidagicha ta'rif berish mumkin:

Insoniyat faoliyatining murakkab shakli bo'lmish tarjima - bir tilda yaratilgan nutqiy ifodani (matnni), uning shakl va mazmun birligini saqlagan holda, o'zga til vositalari asosida qayta yaratishdan iborat ijodiy jarayondir. Demak, asliyat mansub bo'lgan til vositalari yordamida yaratilgan nutqiy ifoda tarjima tili qonuniyatlari asosida vujudga keltirilgan shunday ifoda bilan almashtiriladi.

Shu yo'l bilan asliyat va tarjima tillari matnlarning mazmuniy-uslubiy adekvatligi yuzaga keltiriladi. Mazkur ta'rif tillararo amalga oshiriladigan jarayonga aloqador bo'lib, insoniyat faoliyatining ko'proq qismi mazkur amaliyot bilan bog'liqdir. Shu tufayli «tarjima» deganda aksariyat kishilar ko'z oldida, birinchi navbatda bir tildagi matnni ikkinchi tilga o'girish faoliyati namoyon bo'ladi. Tarjima to'g'risida bildirilgan yuqoridagi mulohazalarning barchasida jon bor. Chunki ularning har biri tarjimani bir tomondan ta'riflab, bu haqdagi umumiy tushunchani to'ldirishga xizmat qiladi. Demak, tarjima - ko'p sohali, sertarmoq, murakkab faoliyat. Tarjima insoniyat faoliyatining eng qadimiy turlaridan biri bo'lib, u tufayli biz insoniyat taraqqiyoti tarixini barcha tafsilotlari bilan ochiqoydin tasavvur etamiz. Tarjima xalqlar o'rtasidagi do'stlik, qardoshlik va hamkorlik manfaatlariga, ular o'rtasidagi iqtisodiy-siyosiy, ilmiy, madaniy va adabiy alozalarning kengayishiga xizmat qiluvchi qudratli quroldir.

Ba'zida tarjimaning o'ziga xos pragmatik xususiyatlarini ifodalash uchun ba'zi bir izohlovchi so'zlardan foydalaniladi. Bunday izohlar asliyat tilida mavjud biroq, o'zbek kitobxonlari uchun notanish bo'lgan asliyat tili xalqiga, ularning turmush sharoitiga oid realiyalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Авербух К. Я., М. О. Карпова. Лексические и фразеологические аспекты перевода - М., Академия, 2009. - 174 с.
2. Азнаурова Е. С. Прагматика художественного слова. — Ташкент, 1988. — 7с.

2-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK OMILLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

ОЧИҚ АХБОРОТ ТИЗИМЛАРИДА АХБОРОТ-ПСИХОЛОГИК ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Баротов Ш.Р.,

Бухоро психология ва Хорижий тиллар институти ректори,

Баратов Х.Ш.,

Бухоро психология ва Хорижий тиллар институти ўқитивчиси

Инсоният яралибдики, унинг ахборот тизимларидан тегишли маълумотларни қабул қилиши ва шу асосда ўз ижтимоий “мен” лигини шакллантиришга бўлган эҳтиёжи тобора ортиб келган ва ҳозир ҳам шундай давом этмоқда. Бу эса ҳар бир шахсдаги дунёқараш, эътиқод, ҳиссий ҳолат ва ўзгаларга бўлган муносабатлар тизимида кенг даражага таъсир кўрсатади. Худди ана шу таъсир кўламини ўрганиб, таҳлил қилиш ва тегишли муҳим ҳулосалар чиқарган ҳолда, маълум тадбирларни белгилаш ҳамда амалга ошириш орқали инсонни ўзгартиришга қодир бўлган очик ахборотлардан психологик ҳимояланиш тамойилларини яратиш мумкин.

Қолаверса, инсон бугун турли хил ахборотлар тазйиқидан психологик ҳимояланмас экан, унинг борлиқни объектив англашга бўлган имкониятларга путур етаверади. У қанчалик мукамал билим ва тажрибага эга бўлмасин, маълум мақсадга йўналтирилган ахборот таҳдидлари унинг ҳиссий кечинмаларига жиддий даражада салбий таъсир етаверади. Шу боисдан, ҳозирги пайтдан инсон онгини эгаллаш ва шу йўл билан турли хил сиёсий мақсадларни амалга оширишган интилиш тобора кучайиб бормоқда. Чунки бу йўл жуда катта маблағ талаб қилмайдиган, кучли армия ёки қурол-яроқ ишлатмасдан туриб муайян мақсадли натижага эришиладиган йўл эканлигини барча сиёсий оқимлар яхши билишади. Шунинг учун дунёдаги барча давлатлар бугун маълум кучлар анъанавий қуроллардан фойдаланиш билан бир қаторда инсон онгига манипулятив таъсир кўрсатишларидан ҳам ташвишга тушмоқда.

Бундай ташвиш, албатта, бизнинг мамлакатимизни ҳам четлаб ўтаётгани йўқ. Айни пайтда, айрим ёшларимиз билиб-билмай турли хил оқимлар гирдобига тушиб қолишлари натижасида гоҳида ёлғон, бўхтон ахборотларни объектив воқелик ҳақиқатларидан ажратолдмай қоляптилар. Табиийки, бундай ҳолат ўз вақтида бартараф этилмас экан, катта ижтимоий зарар кўришимизни ва бунинг оқибатларини тугатиш анча мушкул бўлишини олдиндан англашимиз керак бўлади.

Бугунги кунда ахборот кўпроқ маълумотлар, хабарлар шаклида намоён бўл-моқда. Маълумотлар моддий дунё объектларининг ифодаси ўлароқ ҳосил бў-лади. Очик ахборот тизимларида “хабар” атамаси кишилар, ижтимоий гуруҳ-лар, умуман, жамиятни қуршаб турган оламда мўлжал топа билиши кўзланган ижтимоий аҳамиятга эга маълумот маъносини ифодалайди. Шунингдек, у муайян жамиятнинг ижтимоий табиати белгилаб берадиган маънавий қадрият-ларни қарор топтиришга хизмат қилади.

XX асрнинг иккинчи ярми ва айниқса, XXI аср бошланишида тезкор, кенг кўламдаги ахборот тизими ва телекоммуникация технологиялари замонавий ривожланишнинг асосий белгиси сифатида барча жабҳаларига кириб келди. Шу боисдан, айти пайтда ахборот маконининг глобаллашуви бутун дунё тараққиётига таъсир кўрсатиш билан бирга, мамлакат ичкарасидаги ва ташқи дунёдаги фаол ахборот алмашувига бўлган одамларнинг эҳтиёжи ҳам жадал ортиб бормоқда. Ахборот соҳасининг бундай тезлик билан ривожланиши ва ундаги кенг кўламли имкониятларнинг ўсиши, жамоатчилик ва давлат ҳаётидаги турли йўналишларида кенг тарзда ишлатилиши бугун кишилар онгига, ижтимоийлашув жараёнига бевосита таъсир этмай қолмайди.

Шунингдек, ахборот ресурсларидан давлатлараро мулоқотларда тегишли геосиёсий мақсадларда эришишда унумли, фаол фойдаланиш масаласига жиддий эътибор қаратилмоқда. Бундай интилиш, айниқса, мазкур соҳада сезиларли даражада манфаат келтирадиган замонавий ахборот технологияларига эга бўлган ривожланган давлатларга хосдир.

Ҳозирги даврда кундалик халқаро муносабатларида ахборот оқимининг кескин ошиши, турли ахборот манбаларидан узатилган маълумотлар дунё бўйлаб халқларга жиддий таъсир кўрсатиши аҳолини ахборот хуружидан ҳимоялаш чораларини кўриш муҳимлигини кўрсатмоқда. Бу таъсир одамлар онгини, шуурини, дунёқарашини, қолаверса, мафқурасини ахборот узатувчилар фойдасига шакллантиришга хизмат қилаётир.

Албатта, зарур ахборотларга эга бўлишга интилиш – давр талаби. Бугунги кунда ҳар бир мамлакатнинг ахборот макони икки хил ахборот билан тўлдирилмоқда: биринчиси – кучли ахборот технологияларига эга мамлакатлар томонидан ишлаб чиқарилган ва уларнинг манфаатларига хизмат қиладиган ахборот бўлса, иккинчиси – ҳар бир давлат ўзи ҳақида ишлаб чиққан ва миллий манфаатларини ҳимоя қиладиган маълумотлардир. Демак, айти замонда шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамият ва давлат ўзи ҳақида ишлаб чиққан ахборотларни тарқатиши ҳам тобора муҳим аҳамият касб этмоқда.

Бундан ташқари, юртимиз ҳаётига доир айрим ноҳолис, тор доирадаги ман-фаатлардан келиб чиқиб тарқатилаётган маълумотларга жавобан ахборотларни глобал миқёсида тарғиб этиш ташқи ахборот хуружларига қарши ўзига хос қалқон вазифасини бажаради. Бу эса турли геосиёсий манфаатларни кўз-лаб амалга оширилаётган ахборот хуружларнинг таъсирини камайитириш ва миллий ахборот макони хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Бунинг учун кишиларда ахборот бобида истеъмол маданиятини юксак даражада шакллантиришга эришиш зарур. Шу йўл билан маълумотларга кўр-кўрона эргashiш ва уларнинг нотўғри талқин этишнинг олдини олинад. Бинобарин, ахборот истеъмоли маданиятига, ушбу соҳада маълум бир билим ва тажрибага эга инсон жамият, халқ ва миллатга қаратилаган ўзига хос тарздаги ғаразли манфаатлар ва маълум геоахборотлар таъсирига тушиб қолишдан сақланиши керак бўлади.

Шунинг учун айтиқса, очиқ ахборот тизими шароитида шахс, жамият ҳамда давлатнинг ахборот, ахборий психологик хавфсизлиги билан боғлиқ

муаммоларни ҳал қилишга қаратилган стратегик чора-тадбирлар жиддий ва тизимли тарзда ишлаб чиқирилиши талаб қилинади. Айни вақтда ахборот тизими имкониятларини миллий манфаатлар нуқтаи назаридан ҳимоялаш ва ривожлантириш, шунингдек, бутун дунёдаги глобал ахборот маконидан Ўзбекистон давлатининг ижтимоий, сиёсий, маънавий, иқтисодий манфаатларини амалга ошириш учун қулай шароитлар яратилишига эришиш аҳамиятга эга.

Шу билан бирга, мамлакатимизда ахборот билан ишлаш соҳаси мустақил илмий, таълимий, методологик йўналишлар сифатида ҳам ривожланишнинг бошланғич босқичида десак, хато қилмаган бўламиз. Табиийки, ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш масалаларини ўрганиш, бу борада етук мутахассисларни тайёрлаш илм-фан соҳаси учун деярли янги йўналиш бўлиб жуда катта масъулият ва билимни талаб қилади.

Умуман олганда ахборот психологик хавф ва ундан ҳимояланиш, яъни хавфсизликни таъминлаш тушунчалари қандай пайдо бўлади. Унинг ҳаётлиги, инсоният тақдирига дахлдорлиги нимада? Ана шундай савол туғилишининг ўзи муаммонинг долзарблигини ва ўта кескинлиги кўрсатади.

Ушбу жараён ва уни акс эттирувчи тушунчалар “совуқ уруш” оқибати сифатида пайдо бўлди десак, хато қилмасак керак. Чунки “совуқ уруш” бир томон-даги давлатларнинг рақиб мамлакатлар аҳолисига унинг онгини чалғитадиган маълумотларни катта миқдорда етказишни талаб қилади. Натижада шундай маълумотларни етказиш технологиялари ривож топа боради. Маълум бир бос-қичга келганда, дунё давлатлари икки қисмда – кучли ахборот технологиялари-га эришиш ва бундай имкониятларга эга бўлмаган давлатларга бўлиниб кетди. Биринчи гуруҳдаги давлатлар иккинчи гуруҳ мамлакатларга жиддий ахборот таъсирини кўсата бошлади.

Ахборот-психологик хавфсизлик тушунчасини қуйидаги ҳолатлар асосида талқин қилиш мумкин:

Биринчидан, ахборот-психологик хавфсизлик – бевосита руҳиятга таъсир ўтказиш орқали инсонни ўз ақидалари муқаддас идеаллари эътиқодидан айирадиган бузғунчи ғоялардан асрашдир. Демак, ахборот-психологик хавфсизликка эҳтиёж, энг аввало бевосита инсон ва жамият, инсон ва давлат, шахс ва унинг дахлсизлиги, миллат ва миллий қадриятлар, жумладан, урф-одатлар, анъаналар, тарихий ва маданий мерос, авлодлар ворисийлиги, миллатнинг истиқболи билан боғлиқ бўлган қадриятларга **маънавий-руҳий таъсир кўрсатувчи бузғунчи ғоялар ва тажовузкор мафкуралар мавжудлигидан** келиб чиқади.

Иккинчидан, ахборот-психологик хавфсизликка риоя қилинмаса, унинг таъсирчан чоралари кўрилмаса, бузғунчи ғоялар миллий қадриятларни барбод этиш орқали тарихан мавжуд бўлган халқлар ва миллатларни ғоявий геноцидга олиб келиши муқаррар.

Учинчидан, тифиз ахборотлашган жамиятда ахборот орқали замонавий руҳий таъсир технологияларининг тобора ривожланиб бораётганлиги шахс ва жамият тафаккурининг шаклланишига у ёки бу тарзда кучли таъсир технологияларнинг тобора ривожланиб бораётганлиги шахс ва жамият тафаккурининг

шаклланишига у ёки бу тарзда кучли таъсир ўтказди. Жамоатчилик фикрининг қай даражада шаклланганлигига, халқнинг сиёсий онги, ҳуқуқий билимлари савияси, маънавий-маърифий даражасига қараб жамиятнинг тараққиётга ёки таназзулга юз тутиши турган гап.

Тўртинчидан, ижтимоий фикрнинг шакллантиришда ахборот таъсирини, ахборот технологияларидан фойдаланиш усуллари ва услублари тобора кенгайиб бораётганлигини назарда тутсак, ахборот психологик хавфсизлик муаммосининг долзарблигига янада жиддийроқ эътибор қаратишга тўғри келади.

Бешинчидан, ахборот-психолог хавфсизлик тушунчасининг моҳияти шун-даки, у алоҳида олинган инсон, жамият тушунчалари доирасидан чиқиб кетиб, яхлит инсоният, бутун кишилик тақдири билан боғлиқ глобал масалаларни ҳам қамраб оладик, ушбу жиҳати билан у ҳозиргача мавжуд бўлиб келган глобал муаммоларнинг энг тажовузкори, энг бузғунчиси эканлиги маълум бўлади. Бу ҳолат халқаро сиёсатда давлатлараро, минтақалараро муаммоларни ҳал этишда буюк давлатчилик шовинизми авж олиши мумкин бўлган ҳолатларда муҳим аҳамият касб этади. Бундай пайтда кўпроқ анъанавий сиёсий мувофиқлаштириш тажрибаларидан кенгроқ фойдаланиш талаб этилади. Яъни, Ўзбекистон республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов таъбири билан айтганда, бунда **шарқона муносабатлар илми** – мулоҳазалилик, мушоҳадалилик, ҳар қандай воқеа ва ходисаларга ақл-идрок йўриғи билан ёндашиш тамойили устувор бўлмоғи лозим.

Олтинчидан, ахборот-психологик хавфсизлик тушунчаси маълум бир халқ, миллат, мамлакат ҳаётида жиддий ижтимоий хавф туғдириш мумкин бўлган за-монавий ахборот технологиялари имкониятларидан тинчлик ва барқарор та-раққиёт йўлида унумли фойдаланишни ва уларни бошқаришда, ҳар қандай иж-тимоий-иқтисодий манфаатларига сиёсий тус бермаслик усуллари ишга со-лишни тақозо этади.

Мазкур фаннинг долзарблигини кўрсатувчи ушбу жиҳатларнинг барчаси қу-йидаги асосий йўналишларнинг кенг кўламда ёритишни талаб этадики, бунда бутун курс давомида ҳар бир йўналиш алоҳида мушоҳада ва таҳлиллар асосида талқин қилинади.

Ахборот асри ва ахборот тарқатиш технологияларининг ўзига хос хусусиятлари. Ахборотнинг функциялари. Ахборот оқимларининг жадаллашуви.

Ахборот-психологик хавфсизлик тушунчаси, унинг ижтимоий сиёсий ва психологик тамойиллари, психологик хавфсизликни таъминлаш усуллари.

Глобаллашув ва замонавий очик ахборот тизимлари. Уларнинг моҳияти, аҳамияти, цивилизация жараёнида тутган ўрни.

Ахборот-психологик уруш – ахборот ҳужуми ва таҳдидларнинг юқори босқичи эканлиги.

Ўзбекистонда миллий ва миллий хавфсизликни таъминлашнинг ўзига хос хусусиятлари, имкониятлари ва истикболлари.

Давлат, жамият ва шахс психологик хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим йўналишлари, жамиятни ахборотлаштиришнинг асосий кўринишлари.

Психологик ҳимоя ва Ўзбекистон фуқаросининг ўз-ўзини психологик ҳимоя қилиши.

Миллий истиқлол ғоясини шакллантириш ва ривожлантириш Ўзбекистонда ахборот-психологик хавфсизликни таъминлаш омили эканлиги.

Ўзбекистоннинг оммавий ахборот воситалари мамлакат фуқароларнинг ахборот-психологик ҳимоясини таъминлаш воситаси сифатида муаммолар, ечимлар.

Ижтимоий фикр ва жамиятнинг ахборот-психологик ҳимоясини таъминлаш йўллариининг белгиланиши.

Мазкур йўналишлар ҳақида чуқурроқ билимга эга бўлиш орқали очиқ ахборот тизимида мавқуравий психологик хавфсизлик ҳақида янада мукамалроқ тасаввур ҳосил қилиш мумкин.

Зеро, глобаллашаётган дунёда ахборот халқлараро ва давлатлараро муносабатларда катта аҳамият касб этади, қолаверса, ҳозирги жаҳон тараққиётида янги умумсайёравий тартиб, тамаддуний босқич мазмун-моҳияти, давлатлар ва кишилар ўртасидаги алоқаларнинг кенгайиши ва мураккаблашуви, дунё миқёсидаги ахборот макони, капитал, товар ҳамда ишчи кучи бозорида тамоман янги вазиятнинг вужудга келиши, атроф-муҳитга техноген таъсирининг кучайиши, оммавий маданият намуналарининг кенг тарқалиши, информацион-мафқуравий ва диний экстремистик хуружлар хавфининг ортиб бориши, ҳуллас, жамият ҳаётининг барча соҳаларини иқтисодиёт, сиёсат, мафкура, маданият, ҳатто шахсий турмуш тарзини қамраб олган глобаллашув жараёни билан бевосита боғлиқ эканлигини унутмаслигимиз керак.

II JAHON URUSHIDAN KEYINGI GIOSIYOSIY MUAMMOLAR VA UNI BARTARAF ETISHGA BO'LGAN URINISHLAR

*Hayitov Sh.A.,
BuxDu professori,
Muzaffarova F.M.,
BuxDu magistranti*

Annotasiya: Mazkur maqolada II-jahon urushidan keyin va 1950-90 yillar davomida AQSH, Rossiya va Evropa mamlakatlarida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy vaziyat, g'oyaviy, mafkuraviy kurashlar, giosiyosiy muammolar va uni bartaraf etishga bo'lgan urinishlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: giosiyosat, ko'p qutblilik, sovuq urush, kommunistlik va nokommunistlik, g'oyaviy, mafkuraviy kurashlar, giosiyosiy muammolar

Аннотация: В данной статье описывается общественно-политическая ситуация, идеологическая и идеологическая борьба, геополитические проблемы и попытки их преодоления после Второй мировой войны и 1950-90-х годов в США, России и Европе.

Ключевые слова: геополитика, многополярность, холодная война, коммунизм и некоммунизм, идеологическая и идеологическая борьба, геополитические проблемы.

Annotation: This article describes the socio-political situation, ideological and ideological struggles, geopolitical problems and attempts to overcome them after the Second World War and the 1950-90s in the United States, Russia and Europe.

Keywords: geopolitics, multipolarity, the Cold War, communism and non-communism, ideological and ideological struggles, geopolitical problems

Jahon siyosiy maydonida xalqaro munosabatlar jarayonlarining keskin tus olgan davri II-jahon urushidan keyin va 1950-90 yillar davomida AQSH, Rossiya va Evropa mamlakatlarida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy vaziyat, g'oyaviy, mafkuraviy kurashlardir. Shunday ekan bu jarayonlarda AQSHning geostrategik siyosati nafaqat Evropa mamlakatlari balki, Rossiya, Markaziy Osiyo mintaqasidagi siyosiy munosabatlarning keskin tus olish jarayonlari yuzaga kela boshladi. Shu nuqtai nazardan XX asrning 50-90-yillarida xalqaro munosabatlarda geosiyosiy muammolarni yuzaga kelish sabablarini o'rganish, oqibatlarini to'g'ri va aniq ilmiy yondashuvlar asosida tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi. XX asrning 50-90-yillarida xalqaro munosabatlarda geosiyosiy muammolarni yuzaga kelishi va uning salbiy oqibatlarini ilmiy tahlillar asosida tarixni o'rganish hozirgi zamon tarixshunoslik an'alarini davomiyligini hamda yangicha yondashuvni ta'minlaydi. Buning uchun keng ko'lamda arxiv materiallarini o'rganish masalaga yangicha tafakkur nuqtai nazaridan yondashish ishning asosiy siyosiy, ijtimoiy jihatlarini yoritilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu ishni amalga oshirishda dunyo tarixshunosligida to'plangan shu mavzuga tegishli barcha materiallarni o'rganish zarur.

Xalqaro maydonda geosiyosiy muammolarni yuzaga kelishi urushdan keyingi dastlabki yillaridayoq, 1947-yil martida AQSH prezidenti Garri Trumen nutqidan va uning nomini olgan doktrinadan, yoki undan bir yil avval Cherrillning Fulton shahridagi nutqidan boshlangan degan fikr ba'zi bir baxslarga sabab bo'ldi. Urushdan keyingi siyosiy vaziyat ko'p jihatdan qarama – qarshi tomonlar harakatining rivojlanishi bilan emas, balki, tinchliksevar kuchlarning qarshi harakatidan iborat edi.

G'arb bilan sharq o'rtasidagi munosabatlar gohida keskinlashib, havfli xalqaro inqirozlar keltirib chiqarardi. Bryussel pakti bir – biriga qarama – qarshi harbiy bloklarning rasmiylashuvi jarayonini boshlab berdi. “Sovuq urush”ning sabablaridan yana biri Berlin inqirozi “bo'ldi...”[4, B.117-119.] Bu tahminlar xaqiqatga ancha yaqin. Nihoyat “Fashizmning tugatish vazifasi bajarilganidan keyin antigitler koalitsiyasi va malakatlar hamkorligi rivojlantirilmadi. Koalitsiya tarqalib ketdi, qarama – qarshilik kuchayib “Sovuq urush” ning kelib chiqishiga olib keldi.”[5, B.344-345.]

“Sovuq urush” muammosiga yondoshishda asosan uchta “shakl”ni ko'rsatib o'tish zarur. Birinchidan “kommunistlik” va “nokommunistlik” mamlakatlar o'rtasida kelishmovchiliklarning paydo bo'lishi. Bunda “Sovuq urush”ning borligi emas yo'qligini g'aroyib hodisa deb tushunish mumkin.

Ikkinchidan, tarixdagi turli kuchlar markazi o'rtasidagi kurash va XX asrda dunyoda rivojlanishning tengsizlashuvi. “Ko'p qutblilikdan” ikki qutblilikka va yana qayta “ko'p qutblilikka” aylanishi.

“Ikki qutblilik” bu “Sovuq urush”dir. Uchinchidan esa “Sovuq urush”ga “reaktiv mexanika” qarama – qarshilik maxsuloti sifatida qarash. Birinchi shakl (uni mafkuraviy deb atash mumkin) “Sovuq urush”ni kamida 1917-yil bir tarafning ikkinchi taraf ustidan g'alaba qilishidan boshlangan deyilgan g'oya ham ilgari surildi.

Ikkinchi “Sovuq urush” boshlanishini ancha ilgariilagan vaqt bilan belgilaydilar. Bu davr 1941-yildan 1945-yilgacha bo'lgan yillarni o'z ichiga oladi: uning tugashi yoki tugatilishiga berilish XX asr 50-yillari o'rtasidan 60-yillar o'rtasiga qadar bo'lib o'tgan

degan g'oya ham ilgari surildi. Uchinchisiga keladigan bo'lsak qarama – qarshiliklar boshlanishini sana emas, balki “tashabbus” va javob oralig'idagi davr belgilaydilar.

Ikkala taraf ham aybdor, lekin ko'proq sovetlar (Dj.Geddis, AQSH); uchta “Sovuq urush” bo'lgan (1947 – 1955, 1958 – 1963, 1964 – 1975 yillar), hammasi G'arbning harakatlari natijasida yuz bergan (D.Uott, Buyuk Britaniya).[6, B.64-61.]

1949-yilda AQSHning atom qurolli monopoliyasi bartaraf qilindi. Bu esa okean ortida ommaviy qirg'in qurollarni ishlab chiqishni keskin ko'paytirish uchun raqobatlashish tamoilini keltirib chiqardi. 50-yillarda termoyadro quroli yaratib, so'ngra uni nishonga etkazuvchi vositalar (qit'alar aro ballistik raketalar)ga ega 60-70 yillar bo'sag'alarida amalga oshdi.[3, B.262.]

Ammo tahminiyl tenglikka ega bo'lgandan keyin ham qurollanish poygasi davom ettirildi. Buning natijasi AQSH va SSSRga aql bovar qilmaydigan darajada raketa-yadro, shuningdek oddiy qurollar to'plami qo'shilishiga olib keldi.[1, B.191-192.] Qurollanish jarayonida har ikkala tomondan ham ittifoqdosh davlatlar qatnashgan edi. Yalpi milliy mahsulotlarning katta qismi o'z-o'zidan mudofa extiyojlariga sarf bo'ldi, bu esa pirovardida mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvolning yomonlashuviga, xalq turmush darajasining pasayishiga olib keldi. Er yuzidagi tinchlikka turli xududlarda kechayotgan xalqaro mojarolar ham xavf-xatar solar, bu mojarolar zahirida katta urushga baxona chiqib qolish ehtimoli bor edi. 1950-yil iyunda Koreya yarim orolida birinchi yirik inqiroz paydo bo'ldi, bu qonli urush uch yil davom etdi.

Xullas, jamoatchilik ongining sifat jihatdan yangi darajasini aks ettiruvchi bu qarashlarning mazmun mohiyati shundan iborat ediki, insoniyatning chuqur muammolarni keskinlashtirish va yer sharidagi hayot yo'q qilishga xavf solish barcha xalqlar va davlatlarni ularni ijtimoiy tuzumidan qat'iy nazar bir taqdir ipiga bog'lar edi. Qarama – qarshiliklar bo'lsada, ammo bir – biriga bog'liq bo'lgan zamonaviy dunyo sharoitida umuminsoniy qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etdi. Xalqaro ishlarda hal qiluvchi omil – insonning yashab qolishi bo'lib sayyoramizning saqlanishi va mustahkamlash insoniy faoliyatning barcha qirralarga erishish edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. История дипломатия. М.: -С. 190-191.
2. Филитов А.М. “Холодная война” Историю графические дискуссии на западе. М.: 1999. -С. 10-12.
3. Фурева В.К. Новейшая история зарубежных стран Европа и Америка // М.: 1993. –С. 262.
4. Наринский М.М. Холодная война и раскол Европы. Предпосылки смягчения международной напряженности // Европа 20 века: проблемы мира и безопасности. М.: 1985.- С.117 – 119.

BOLA INTELLEKTUAL TARAQQIYOTIDA AMALIY PSIXOLOGIK USULLARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

**Barotova D.SH.,
BuxDU dotsenti,
Ismoilova Z.I.,
BuxDU magistranti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Bolani maktabga intellektual tayyorlashning maqsad va vazifalari tarbiyaning bolalar yosh xususiyatlari hisobga olinadi ular bilan murakkab ma'naviy hissiyotlar asosini maktabgacha yillarda shakllantiriladigan ota-onaga, oilasiga muhabbat, katta yoshlilarga hurmat, tabiatni sevish xususiyatlari kabi mavzular yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются цели и задачи интеллектуальной подготовки детей к школе с учетом возрастных особенностей детей, формирование у них сложных душевных чувств, любовь к родителям, семье, уважение к взрослым, любовь к природе.

Annotation: This article discusses the goals and objectives of intellectual preparation of children for school, taking into account the age characteristics of children, the formation of complex spiritual feelings with them, love for parents, family, respect for adults, love of nature.

Mamlakatimizdagi ijtimoiy maktabgacha muassasalar ta'lim-tarbiyaviy ishning keng dasturini amalga oshirib boalalarni maktabga tayyorlashdek zarur ishni ta'minlaydi. Ya'ni, bu o'rinda bolalar bog'chasi va maktab ishida izchillik katta ahamiyat kasb etishini ta'kidlash lozim bo'ladi.

Izchillikni amalga oshirishning mavjud imkoniyatlari xalq ta'limi tizimi, uning tarkibiy tuzilishi va amalda bo'lishining asosi hisoblanadi.

Bolani maktabga intellektual tayyorlashning maqsad va vazifalari tarbiyaning bolalar yosh xususiyatlari hisobga olingan umumiy maqsad va vazifalaridan kelib chiqib belgilanadi. Bu bolalar bog'chasi va maktab o'rtasida izchillikni ta'minlashning haqiqiy asosini tashkil qiladi.

Bolalar bog'chasi va maktabdagi ta'lim va aqliy tarbiya vazifa, shakl hamda metodlarining turli yosh bosqichlarida bola shaxsini har tomonlama shakllantirishni amalga oshirish maqsadlarida o'zaro aloqasini qaror toptirish izchillik ifodasi hisoblanadi.

Izchillik rivojlanishning turli bosqich yoki bo'g'inlari o'rtasidagi o'ziga xos aloqa sifatida ta'riflanib, uning mohiyati bir butunning u yoki bu elementlarini yoki bir butunni sistema sifatida o'zgartirilganda uni tashkil etishning ayrim tomonlarini saqlashdan iboratdir: yangilikda oldingi rivojlanish bosqichining elementlari doimo saqlanadi. Klassik falsafa namoyondalari izchillik rivojlanish qonuniyat sifatida rivojlanishning uzviyligini to'liq inkor etish yo'li bilan emas, balki, uning eng muhim elementlarini jamlash va ularni yanada rivojlantirish uchun yangi bosqichga ko'chirish orqali ta'minlaydi, deb ta'lim beradi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, **bolalar bog'chasi va maktab** izchilligini, birinchidan, bolalar bog'chasidagi ta'lim - tarbiyaviy ishning bolalarga ular umumiy rivojlanishining zarur darajasiga erishishlari uchun maktabda qo'yiladigan talablarga yo'llanganligi, ikkinchidan, o'qituvchining katta maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar erishgan rivojlanish darajasi, bolalarni aqliy bilim, malaka va ko'nikmalariga tayanish hamda bundan ta'lim-tarbiya jarayonida faol foydalanishga yo'llanganlikni nazarda tutuvchi mazmunli, ikki tomonlama aloqa, deb qarash mumkin.

Maktab maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning muhim "stiqbolli" rivojlantirishni ta'minlaydi va shu bilan birga bola shaxsinin boshlang'ich ta'lim maqsad va vazifalariga muvofiq keluvchi sifat jihatidan yangi xususiyat hamda xislatlarni shakllantirishga yordam beradi.

Izchillik bolalar bog'chasi va maktabdagi psixologik- pedagogik jarayonda ta'lim va tarbiyaning shaxsni uzluksiz yuksalib boruvchi shakllanishini ta'minlovchi yaxlit, dinamik va istiqbolli tizimini amalga oshirish uchun sharoit yaratadi. Bolalar bog'chasi va maktab o'rtasidagi izchillikning qaror topishi katta maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar va quyi sinflar o'quvchilariga aqliy ta'lim - tarbiya berish sharoitlarini yaqinlashtirish imkonini beradi. Shunga ko'ra maktab ta'limining yangi sharoitlariga o'tish bolalar uchun sezilarsiz bo'lgan psixologik qiyinchiliklar bilan amalga oshiriladi. Bunda bolalarning yangi sharoitlarga tabiiy kirib borishlari ta'minlanadi, bu o'quvchilarga maktabga birinchi kelgan kunlaridan boshlab ta'lim va tarbiya berish samaradorligini oshirishda yordam beradi.

Bolalar bog'chasi va maktab o'rtasidagi uzviylik murakkab tarkibiy tuzilishga ega. Unda yetakchi yo'nalishlar aqliy ta'lim va tarbiyadagi izchillik hamda ularning tarkibiy qismlari: ta'lim-tarbiyaviy ish mazmuni, shakl va metodlaridagi izchillik, shuningdek, bolani tarbiyalashdagi psixologik talablar va sharoitlar izchilligini farqlash mumkin.

Bolalar bog'chasi va maktabdagi butun psixologik-pedagogik jarayonning bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga yo'llanganligi ular o'rtasida ta'lim- tarbiya izchilligiga erishishning asosiy sharti hisoblanadi.

Maktabgacha tarbiya yoshida bolalar egallagan xulq-atvor va katta yoshlilar va hamda tengqurlari bilan o'zaro munosabatlar shakllari, ma'naviy tasavvurlar va hissiyotlar boshlang'ich sinflarda amalga oshiriladigan axloqiy tarbiyaning, o'quvchilarda rivojlantiriladigan ma'naviy hatti-harakat, ong, hissiyot va munosabatlarning zamini hisoblanadi.

Maktab - maktabgacha yillarda shakllantiriladigan jamoatchilik "jamoatchilik" xususiyatlarini sifat jihatda yanada rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratdi hamda o'quvchi shaxsi jamoatchilik yo'llanganligini qaror toptirishni ta'minlaydi. O'quvchilarni maktabga bo'lishlarining dastlabki kunlaridan boshlab bolalar bog'chasida boshlangan o'quvchilar ma'naviy tasavvurlari va xulq - atvorlari birligini shakllantirish, ularda o'z faoliyat va hatti harakatlari uchun shaxsiy mas'uliyatni oshirish bo'yicha ish davom ettiriladi. Maktabda o'quvchilarda yuksak insoniy hissiyotlar: vatanparvarlik , vatan oldida o'z burchini his etish kabi hissiyotlar tarkib toptiriladi. Bu murakkab ma'naviy hissiyotlar asosini maktabgacha yillarda shakllantiriladigan ota-onaga, oilasiga muhabbat, katta yoshlilarga hurmat, tabiatni sevisish va shu kabilar tashkil qiladi.

Maktabda bolalarning nafosat tarbiyasiga doir ish davom ettiriladi. O'quvchilarda estetik tasavvurlar, voqeilikni estetik ko'ra bilish chuqurlashtiriladi. Musiqa va ashula darslarida bolalar musiqa janrlari bilan tanishadilar, ashula, raqs, marshni farqlashni o'rganadilar. Tasviriy san'at darslarida bolalar grafika, rassomlik, manzaralari amaliy san'at asarlari o'rtasidagi farqlarni, natyurmort, manzara, portretning o'ziga xos belgilarini o'zlashtiradilar. O'qish darslarida adabiyot janrlari bilan amaliy tanishiladi. O'quvchilarning badiiy faoliyatlarining har xil turlardagi amaliy ko'nikmalari ham takomillashadi, ijodiy aqliy qobiliyatlari rivojlanadi.

Maktabda bolalar bog'chasida boshlangan o'quvchilarda kishilar o'rtasidagi axloqiy munosabatlar go'zalligini, qahramonona jasorat go'zalligini ko'ra bilish, aqliy qobiliyatini rivojlantirish davom ettiriladi, xulq-atvor etikasi tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. T.: Universitet, 2004.
2. G'oziev E.G'., Xolmuhamedov M., Ibrohimov X. "Psixologiya metodologiyasi" Psixologiya mutaxassisligi uchun o'quv yo'llanma. – T.: 2002.
3. Psixodiagnostika. M: Izd-vo M., Un-ta. 2012 Pod red. A.A.Bodaleva.
4. Praktikum po psixodiagnostike, Differentsialnaya psixometrika. (Pod red. V.V.Stolina, A.G.Shmeleva. M: Izd-vo M.,2014
5. Taluzina N.F., Karpov Yu.V. Pedagogicheskaya psixologiya. M: Izd-vo. M, Un-ta 2010 g.
6. G'oziyev E.G. O'quvchilarning umumlashtirish usullariga o'rgatish va ularning aqliy taraqqiyoti. T., 2001 y.

TA'LIMDA NEYROLINGVISTIK DASTURLASH STRATEGIYALARINI SAMARALI QO'LLASH

Qosimov U.A.,
Buxoro viloyati XTXQTMOHM dotsenti

Annotatsiya: Maqolada ta'limda neyrolingvistik dasturlash strategiyalarini qo'llash orqali ta'lim jarayonlarini samarador qilish uning imkoniyatlaridan yanada kengroq foydalanish massalari tavsiflangan va muvofiq xulosalar qilingan, tavsiyalar berilgan

Аннотация: В статье описывается массовость более широкого использования его потенциала для повышения эффективности процесса обучения за счет применения стратегий нейролингвистического программирования в образовании и делаются соответствующие выводы и рекомендации.

Annotation: The article describes the masses of the wider use of its potential to make the learning process more effective through the use of neurolinguistic programming strategies in education and draws appropriate conclusions and recommendations.

O'zbekistonda oxirgi yillarda olib borilayotgan jadal suratdagi islohotlar tufayli ko'plab sohalar qatorida ayniqsa fan va ta'lim sohasi ham jadal rivojlanmoqda. Ayni choqda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to'g'risida" 2022-yil 17-yanvardagi 25-sonli qarorida ko'rsatilgandek ta'lim muassasalarida qayta tayyorlash va malaka oshirishning ilg'or va shaffof tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tadbqiq etish yo'li bilan ta'lim tizimida kadrlarni uzluksiz kasbiy rivojlanishi(Lifelong learning) siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy etish bo'yicha belgilangan ustuvor vazifalar, pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini uzluksiz rivojlantirish, sohaga oid ilg'or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o'zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko'nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Aytish joizki, zamonaviy axborot texnologiyalarning rivojlanishi, global netning respublikamizga intensiv kirib kelishi natijasida dunyo olimlarining ilmiy izlanishlaridan xabardor bo'lish imkoniyati tobora kuchayib bormoqda. Ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo'llash dunyo miqyosida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga zamin yaratishni o'z vaqtida anglagan pedagog, psixolog olimlarimiz psixologiyaning yangi yutuqlarini tadbqiq etishga jiddiy ehtiyoj sezmoqdalar. Kelajakda muvaffaqiyatli ta'limni ta'minlash uchun o'quvchining individual xususiyatlariga adekvat ravishda zamonaviy ta'lim strategiyalari asosida ta'limiy shart-sharoitlarni tashkil etish, ularni oqilona amalga oshirish, o'qituvchining pedagogik mahoratini muntazam takomillashtirishni talab etadi.

Masalan, keyingi yillarda ichida amaliy psixologiya fanida yuz bergan o'zgarishlardan biri bu – neyrolingvistik dasturlashning va neyrografikaning paydo bo'lishidir.

Ta'limda neyrolingvistik dasturlash strategiyalarini samarali qo'llash yuqorida ta'kidlangan talablarni amalga oshirish imkonini beradi.

Neyrolingvistik dasturlash(NLD)- bu shunday bilim sohasiki, u sub'ektiv tajriba tarkibi, uning tuzilmasini tadqiq etish orqali, uni tavsiflash tili va ro'yobga chiqish mexanizmlarini o'rganadi. NLDning birinchi nomi "Metabilimlar"-bo'lib u sub'ektiv (omadli, muvafaiyatli)tajribani modellashtirish asosida uni boshqalar faoliyatiga ko'chirish bilan singdirishni nazarda tutadi.

NLD nomining "Neyro" qismida sub'ektiv tajribani tavsiflashda miya neyrologik

jarayonlarining axborotlarni qabul qilish, saqlash qayta ishlash va uzatish uchun javobgar jarayonlari o'z ifodasini topadi. "Lingvistik" qismi esa tilning muhim belgisi sifatida tafakkur qilish va xulqning ro'yobga chiqish xususiyatlari mexanizmlari va kommunikatsiyani tashkil qilish jarayonlarini tavsiflashni o'z ichiga oladi. "Dasturlash" esa fikrlash va xulqni namoyon qilishning tizimlilikiga ishora qilib, ularni ma'lum tartibda namoyon bo'lishini bildiradi. Chunki "programma-dastur" grek tilida ma'lum bir aniq maqsad natijalariga erishishda aniq ketma-ketlik harakat qadamlari degan ma'noni bildiradi.

Shunday qilib, neyrolingvistik dasturlash(NLD) hayotga, ma'lum bir sub'ektiv ijobiy muvaffaqiyatli, omadli tajribaga ta'luqli tizimli jarayonlardir.

Bu o'z navbatida inson mukamlligining neyrolingvistik modelini tuzish va uni boshqalarga ko'chirish orqali, uni sub'ektiv tajribasini takomillashtirish bilan, uning hayotini omadli muvaffaqiyatli qilishdan iborat, psixotexnikalar, texnologiyalardir. Bugungi kunda NLP mavjud amaliy psixologiyaning eng mashhur sohalaridan biridir

Bunday dasturlash usullarini quyidagi sohalaridagi faoliyat tizimiga qo'llash samaradorlikni kafolatlaydi.

1. Pedagogika;
2. Har qanday ishlab chiqarish va biznesni tashkillashtirish;
3. Huquqshunoslik;
4. Menejment(quyidan boshlab yuqori ierarxiyasigacha);
5. Savdo va marketing
6. San'at;
7. Ta'lim;
8. Psixoterapiya.
9. Amaliy psixologiya
10. Siyosat
11. Reklama va boshqalar

Aytish joizki, yuqorida ta'kidlanganidek, bu psixotexnika va psixotexnologiyalarni insonning har qanday psixik, psixologik holatlarini o'zgartirish, uni muvofiq ravishda sozlash, yangi xulqiy xislatlarni samarali shakllantirish ta'lim tarbiya jarayonlarini biznes, savdo, ishlab chiqarish, san'at dagi faoliyatlarni samarali kechishini ta'minlash imkoniyatlari mavjud. Shu bois, NLDni suitsidal holatlardan chiqarishda uni ijobiy tomonga o'zgartirish ishlarini samarali kechishida qo'llash joizdir. Ayniqsa, NLDning ishonchni o'zgartirish, har qanday qo'rquv, fobiyalar, frustratsiya holatlari va noxush voqeya hodisalar bezovtaliklaridan tez va samarali qutulish kasaliklarni psixoprofilaktika qilish uchun olti qadamli refreyming(qayta qoliblash), vaqt chizig'i, langarlash, assotsiatsiya, dissootsiatsiya, tez almashuv, ijobiy fikrlashga o'rgatish, ong osti bilan muloqot va uni qayta dasturlash kabi psixotexnikalari psixoterapiyada asqotadi.

Neyrolingvistik dasturlash(NLD) R. Bandler, M.Erikson va J.Grinder tomonidan ishlab chiqilgan. NLD 1970 yillarning boshida paydo bo'ldi. Santa Kruzda Kaliforniya Universitetida lingvistika professorining assistenti bo'lgan Djon Grinder va o'sha universitetning psixologiya yo'nalishi talabasi Richard Bandler hamkorligining mevasi bo'ldi.

Shunday qilib, neyrolingvistik dasturlash – o'tgan asr oxirining katta kashfiyotlaridan biri bo'lib, ahamiyat jihatidan internetning ixtirosidan qolishmaydi. "NLD" neyrolingvistik dasturlash iborasi ostida mutlaqo yangi g'oya inson muloqoti va o'z-o'zini rivojlantirish yondashuvi yotadi. Ba'zilar uni "shaxsni takomillashtirish san'ati" yoki "sub'ektiv kechinmalarining tadbiq qilish fani" deb atashmoqda.

Neyrolingvistik dasturlashning birinchi darajali maqsadi shundan iboratki, o'tkir

qobiliyatli odamlarni boshqa odamlarda ham ko'rish.

Neyrolingvistik dasturlash asoschilari qobiliyatli, omadli shaxslarni ng sub'ektiv tajribasini o'rganib uni modellashtirish orqali boshqalarga ko'chirish bilan uning faoliyatini samarali qilishni amalga oshirdilar. Shu asnoda shaxsni taraqqiy qildiruvchi modellar texnika va mexanizmlarini yaratdilar.

Shuning uchun modellashtirish hozirgi kunda neyrolingvistik dasturlashda markaziy o'rin egallaydi. Neyrolingvistik dasturlash tufayli o'zgalar mahoratini qirralarini xulqiy sifatlarini tezda o'zlashtirish va amaliyotda namoyon qilishimiz mumkin va ularning strategiyasidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Neyrolingvistik dasturlash amaliy psixologiyaning eng zamonaviy samarali ko'rinishlaridan biri bo'lib, inson psixikasi zahiralardan mukammal foydalanish imkoniyatini ochadi. Bu o'z navbatida inson psixologik faoliyatining deyarli barcha jabhalarini sozlash, o'zgartirish, dasturlash, qayta dasturlash bilan ong ostlik faoliyatini samarali ishga tushiradi. Xuddi shu bois neyrolingvistik dasturlash har qanday faoliyatni amalga oshirishda maqsadni ong ostlik talablariga muvofiq aniq, ijobiy qo'yilishiga e'tiborni qaratadi.

Ta'lim sohasiga muhim ilmiy muammolardan biri sub'ektning tashqi dunyoni anglashlashda ong shakllarining(onglilik, ong ostlik, ongsizlik) jarayonini adekvat tavsiflash, ularning zahiralardan samarali foydalanish muammosi hisoblanadi. Bunda tashqi dunyo va sub'ektning o'zi (uning ichki dunyosi) yagona murakkab dinamik tizimni tashkil etadi. Muammoni yechish murakkabligi bu tizimning funksiyalash jarayonini tavsiflashda rasmiy(formal) metodlarning yo'qligidan iboratdir. Shaxsning reprezentativ tizimlari va ta'lim jarayonida qabul qilinayotgan axborotning dominantlik tipini aniqlash va shunga muvofiq axborotni samarali shu kanalga uning xususiyatlarini hisobga olgan holda uzatilishi o'zlashtirish imkoniyatini beshak oshiradi va shaxs taraqqiyotini takomilashuvini samarali tezlashtiradi. Shaxsning psixologik afzalliklari ong ostlik va ongsizlik zahiralari hisobga olish ta'lim olish jarayonida uning potensial imkoniyatlarini maksimal foydalanish va o'zlashtirish imkonini beradi.

Neyrolingvistik dasturlash odam sub'ektiv tajribasining tarkibini modellashtiradi. Xuddi shu bois, neyrolingvistik dasturlash amaliyoti shaxsiy o'zaro munosabatlarni tashkil qilish va yaxshilashga, ishonch in'omini rivojlantirishga, dunyoni ijobiy idrok qilishga o'tishga, o'z-o'zini baholashni ko'tarishga, o'tmishdagi salbiy kechinmalarni oqibatlaridan qutilishga, ko'zlangan maqsadga diqqatini to'plashga va unga erishishga barcha kuchlarini yo'naltirishga, yuqori unumdorlik bilan harakat qilishga, o'z sezgilarini boshqarishga, ko'zlangan maqsadi bilan ishonchini va qadriyatlar tizimini muvofiqlashtirishga, nomaqbul odatlardan qutilishga, har qanday ishni boshlashda o'z kuchiga ishonishga, iloji yo'q bo'lib tuyulgan narsaga erishishga, mijozlar, buyurtmachilar va hamkasblar bilan o'zaro samarali munosabatlarga erishishga, paydo bo'lgan muammolarni ijodiy yechishga, avval qo'rquvga sabab bo'lgan omillardan endi huzurlanishga, o'z vaqtini samarali boshqarishga, hayotni to'la aks qilishni mustahkamlash va chuqurlashtirishga, boshqalarni hayron qoldiradigan sifatlarga yetishishga, hayotdan ko'proq huzurlanishga erishtiradi. Neyrolingvistik dasturlash amaliy psixologiyaning eng zamonaviy samarali ko'rinishlaridan biri sifatida, inson psixikasi zahiralardan mukammal foydalanish imkoniyatini ochadi. Bu o'z navbatida inson psixologik faoliyatining deyarli barcha jabhalarini sozlash, o'zgartirish, dasturlash, qayta dasturlash bilan ong ostlik faoliyatini samarali ishga tushiradi. Xuddi shu bois neyrolingvistik dasturlash har qanday faoliyatni amalga oshirishda maqsadni ong ostlik talablariga muvofiq aniq, ijobiy qo'yilishiga e'tiborni qaratadi. Uni ta'lim jarayonlariga qo'llanilishi (ijobiy fikrlash orqali ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarning to'g'ri

qoliplanilishi, va axborotni ko'p sensorli qabul qilishni muvofiq ravishda ta'minlanishi) uning natijaviyligini oshirishda xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bendler R. Upravlenie sobstvenным mozgom. God vypuska 2001, g.Voronej, Izdatelstvo MODEK
2. Grinder D., Bendler R. Struktura magii. Elektronnyy istochnik, besplatnoy elektronnoy biblioteke Royallib.ru
3. Grinder M. Ispravlenie shkolnogo konveyera. Elektronnyy istochnik. Grinder M. Ispravlenie shkolnogo konveyera. Neyrolingvisticheskoe programmirovaniye v pedagogike. Perevod R.Sapojnikova. - Nyu-York, 1991
yeremeeva N. Zapominaem angliyskie slova legko // English for you. Elektronnyy istochnik-Natalya yeremeeva, englishmax.ru
4. Lyubimov A. Masterstvo kommunikatsii. God vypuska 2003, Izdatelstvo Piter

ALLOMALARNING PEDAGOGIK QARASHLARINI O'RGANISHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH

*Axatova D.A.,
NavDPI dotsenti,
Parmonov S.,
NavDPI magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimidagi pedagogika fanlarida allomalar merosini o'qitish va bunda interaktiv metodlardan foydalanib ta'lim sifatini oshirish masalasi tahlil etilgan. Allomalar merosini o'qitishda qo'llaniladigan interaktiv metodlarga qator misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, pedagogika fani, Renessans, allomalar, pedagogik qarashlar, interaktiv ta'lim, interaktiv metodlar, Venn diagramma.

Аннотация: В статье анализируется преподавания наследия мыслителей в педагогических науках высшей школы и повышения качества образования с использованием интерактивных методов. Приведена ряд примеров интерактивных методов, используемых в обучении наследию мыслителей.

Ключевые слова: высшее образование, педагогика, Ренессанс, мыслителей, интерактивное обучение и методы, диаграмма Венна.

Annotation: This article is devoted to the problem of teaching the heritage of scientists of pedagogical sciences in higher education and improving the quality of education using interactive methods. There are a number of examples of interactive methods used in teaching the heritage of scientists.

Key words: higher education, pedagogy, Renaissance, scientists, interactive learning, interactive methods, Venn diagram.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida: "Ta'lim sohasidagi eksperimental va innovatsion faoliyat ta'limni modernizatsiya qilish maqsadida amalga oshiriladi hamda yangi ta'lim texnologiyalari va resurslarini ishlab chiqishga, ularni sinovdan o'tkazishga hamda ta'lim jarayoniga joriy etishga qaratilgan"[1]ligi ta'kidlanadi.

Shuning uchun ham o'qituvchiga qo'yiladigan muhim talablardan biri ta'lim sohasidagi innovatsiyalarni chuqur tushunib yetish va amalda qo'llash orqali ta'lim samaradorligiga erishishdan iborat.

Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan Pedagogika fanlarida Sharq allomalarining, 1-va 2- Renessans vakillarining pedagogik meroslarini o'rganish ko'zda

tutilgan. Milliy ta'lim tizimimizni yuksaltirishda albatta, o'tgan buyuk allomalarimizning qoldirgan meroslari muhim o'rin tutadi.

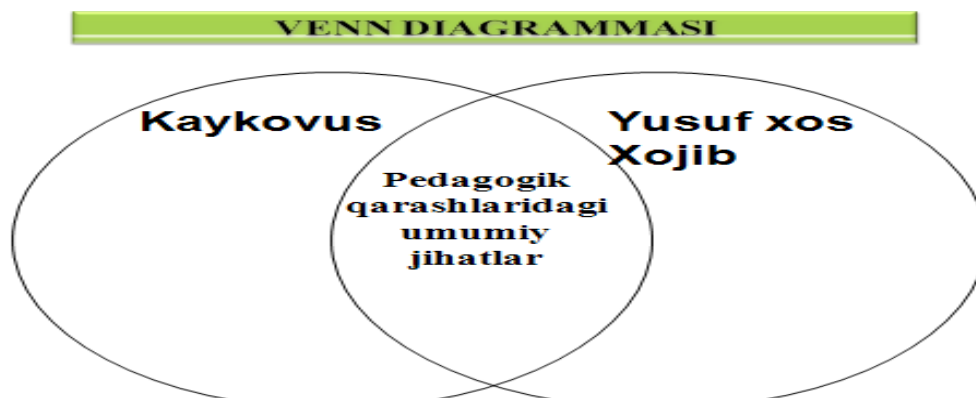
Pedagogika fanlarining barcha bo'limlarida, ayniqsa, "Pedagogika tarixi" modulining, "VII asrdan IX asrning birinchi yarmigacha O'rta Osiyoda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar", "Sharq uyg'onish davrida pedagogik fikrlarning rivojlanishi" hamda "Sharq uyg'onish davrida ta'limiy-axloqiy fikrlar rivoji" mavzularida 1-Renessans vakillarining pedagogik qarashlari o'rganiladi. Bu mavzularni o'tishda qator interfaol metodlardan foydalanish ta'limning samarali bo'lishiga, talabalarning darsga qiziqishi va faolliklari ortishiga olib keladi.

Keltirilgan fikrlarning qaysi allomaga tegishli ekanligini mos ravishda quyidagi jadvalda belgilang:

1. Mashhur "Samoviy harakatlar va yulduzlar fanining majmuasi Xikmada haqida kitob"i arab tilida yozilgan dastlabki falakkiyotga oid asar.
2. "Al-muallim as-saniy" (ikkinchi muallim, "Sharq Arastusi") nomlariga sazovor bo'lgan.
3. "Falakkiyot jadvallari", "Quyosh soatlari to'g'risida" risolalarni yozgan.
4. Zamaxshar shahrida tug'ilgan.
5. "Al-jabr va al muqobala" asari bilan matematika faniga asos soldi.
6. Axloq, tarbiya, she'riyatga oid asarlar muallifi. Axloqni 2-guruhga: ezgulik va yomon sifatlarga bo'lgan.
7. "Astrolyabiy haqida mukammal kitob", "Oy yer ustida yoki uning ostida bo'lgan paytlardagi vaqtlarni o'rganish haqida", "Yetti iqlim hisoboti" kabi asarlar yaratgan.
8. Ta'lim va tarbiyaga 1-ta'rif bergan, muallimlik qilgan, fanlarni tasnif etgan.
9. "Kattalarning aqli haqida", "Ilmning kelib chiqishi va tasnifi", "She'r va qofiyalar haqida", "Baxt saodatga erishuv yo'llari haqida" kabi asarlari mavjud.
10. U hind hisoblari, ularning ishlatilishi, sonlarni ko'paytirish, bo'lish, qo'shish va ayirishni oson yo'llarini ko'rsatdi.

Ahmad al-Farg'oniy	Al-Xorazmiy	Abu Nosr Forobiy

Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlarini o'rganishda Venn diagrammasidan foydalanish samarali metodlardan biri hisoblanadi. Allomalarimiz qarashlaridagi o'ziga xos jihatlari va umumiylikni ko'rsatishda quyidagi kabi diagrammadan foydalaniladi:

Beruniy va Ibn Sinoning didaktik qarashlarini o'rganishda ham Venn diagrammasi yoki mosini topish jadvalidan foydalanish mumkin. Biz jadval asosida o'rganishni tavsiya etamiz. Quyidagi didaktik qarashlar qaysi allomaga tegishligini mos ravishda jadvalga yozing:

1. O'quvchini zeriktirmaslik
2. Ta'limda yengil(oson)dan qiyinga qarab borish

3. Bilim berishda bir xil narsani yoki bir xil fannio'rgatavermaslik
4. Olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi
5. Yangi mavzularni qiziqarli, asosan, ko'rgazmali bayon etish
6. O'qitishda jamoa bo'lib maktabda o'qitishga e'tibor berish
7. Bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish
8. O'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.

Abu Rayxon Beruniyning didaktik qarashlari	Abu Ali ibn Sinoning didaktik qarashlari
(Mos raqamlar qo'yiladi)	(Mos raqamlar qo'yiladi)

Xulosa qilib aytganda, pedagogika darslarida allomalarning pedagogik qarashlarini o'rganishda interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanish talabalarning faolligini, ijodkorligini, mantiqiy fikrlashini rivojlanishiga va shu orqali ta'lim samaradorligi oshishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
2. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 208 б.

ТАЛАБАЛАРДА ЁЛҒИЗЛИК МУАММОСИНИНГ ПСИХОЛОГИК ЎРГАНИЛГАНЛИК ҲОЛАТИ

Улогова Ш.М.,
БухДУ доценти,
Рахматова З.Б.,
БухДУ магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада шахснинг ҳаётий олами, ёлғизликнинг психологик жиҳатларини, ёлғизликдан халос бўлиш, инсоннинг психологик имкониятлари қўламадан оқилона фойдаланиш ва шу асосида ижтимоий истиқболларни белгилаш каби мавзулар ёритилган.

Аннотация: В данной статье рассматриваются такие темы, как жизнь личности, психологические аспекты одиночества, избавление от одиночества, рациональное использование шкалы психологического потенциала человека и определение на этой основе социальных перспектив.

Annotation: This article covers topics such as the life of the individual, the psychological aspects of loneliness, getting rid of loneliness, the rational use of the scale of human psychological potential and the definition of social prospects on this basis.

Калит сўзлар: шахс, ёлғизлик, депрессия, стресс, ижтимоий мотивация, индивидуализм, ўз-ўзини билиши, шахслараро зиддият.

Шахс ҳақида гапиришда табиий ҳолатда шундай савол туғилади. Ҳар қандай одам шахс бўла оладими? Шахс бўлиш учун нималар қилиш керак? Инсоннинг ижтимоий мавжудот сифатида шахсга айланиши учун энг аввало, ижтимоий ҳаёт тартиблари ва яхши тарбия керак бўлади. Ана шундай омиллар таъсири остида инсон ривожланади ва шахсга айланади.

Шахсни ривожланатириш вазифасини тўғри ҳал қилиш учун аввало унинг ҳулқига таъсир этувчи омилларнинг табиатини, унинг шахсий хусусиятини яхши

ўрганмоқ лозим. Бунинг учун шахсни турли муносабатлар доирасига қўйиб кузатиш даркор.

Ана шундагина шахснинг хулқи, маънавий қиёфаси, инсоний фазилатлари рўёбга чиқади.

Истиқлол туфайли жамиятимизда инсонларнинг тафаккури ва ҳаётга муносабати ўзгармоқда. Ўтмиш қолдиқларидан воз кечган жамиятимиз аъзолари ҳаётида ўз ўрнини янгича ишонч ортиб бормоқда. Кишилармиз онгида демократик кадриятлар энг муҳим ютуқ бу аҳолининг шу жумладан ёшларнинг фаоллиги ошаётгани, ҳаётимизни ислоҳ этиш ва янгилаш зарурлигига, мамлакатимизнинг келажагига бўлган қатъий ишончдир.

Маълумки, шахс камолга етиб борар экан, унга атрофдаги ташқи муҳит, шахслараро муносабатлар, таълим олаётган муассасаси ҳамда оилавий муҳит тизимли равишда таъсир кўрсатади. Шу боис шахс ҳаётида ижобий томонлар билан бир қаторда салбий жиҳатлар ҳам фарқланади. Бу эса ўз-ўзидан шахсда эмоционал ҳолатларда зўриқиш, хавотирланишни юзага келишига олиб келади ва шахснинг камолга етишига тўсқинлик қилиб ёл-изликка маҳкум қилади.

Ёлғизликнинг психологик жиҳатларини ҳаётида ҳеч бўлмаганда баъзида ҳис қилмаган одам топилмаса керак. Ёлғизликдан халос бўлишнинг иккита йўли мавжуд: биринчидан, уни тўғри қабул қилиш ва унга қарши кураша олиш, яъни ўзига қизиқарли машғулот, хобби, эрмак топиш, янги фаолиятга киришиш ёки унга “боши билан шўнғиб кетиш”, иккинчидан, ўз ҳаётини янгидан қуриш, бошқалар билан муносабатларини ўзгартириш, ёлғизликни ҳис қилмаслик учун янги дўстлар орттириш керак.

Ҳар бир кишининг ҳаёти унинг учун ягона, аммо у жуда тез ўтиб кетади. Яхши яшаш, барча қулайликларга эга бўлиш, ранг-баранг ва тўлақонли яшаш тарзига эга бўлишга ҳар бир киши тўла ҳақлидир. Шунинг учун ҳам инсон ҳаёт йўлини ўзи белгилайди. Баъзилар учун ёлғизлик оғир, депрессия ва ўзини тўлақонли ҳис қилмаслик билан боғлиқ бўлса, бошқалар эса хотиржамлик, ижод ва юксалиш учун қулай шароит сифатида қабул қилиша-ди. Ёлғизлик турлича бўлиши мумкин, у фақат негатив эмоциялар билан боғлиқ бўлмай, баъзан инсонларга қувонч ва қониқиш бағишлаши ҳам мумкин. Кўпчилик кишилар бошқалар билан мулоқотдан қочиб, дўстлари ва танишлари сонини чеклаб қўядилар.

Ёлғизлик ўз ҳаёт йўлини англаб етиш, қизиқарли ва мазмунли мулоқотга киришиш учун фаол интилишга рағбатлантириш имконини беради. Айнан ёлғизликда кечирилган даврдан сўнг дўстлик ва ўртоқлик муносабатларини кадрлайди, ўз шерикларига нисбатан сабр-тоқатли, кам талабчан ҳамда эътиборли бўла бошлайди. Айтиш мумкинки, ёлғизлик доноликка ва бошқаларни яхши кўришга ўргатади.

Ёлғизлик асосан депрессияга тушган, зикна, иродаси бўш одамларда учрайди. Ёлғизлик— бизнинг давримизда кенг тарқалган руҳий сиқилиш ҳолати. Ҳозирда бу руҳий сиқилиш ҳолати мазкур муаммони ҳал этишда муҳим ўринни эгаллайди. Шунинг учун бутун дунё бўйлаб кенг кўламли ва қизиқарли тадқиқотлар олиб борилмоқда, бироқ шахслардаги ёлғизлик ҳолатини тадқиқ этиш тахминан XX асрнинг биринчи ярмидан бошлаб ўрганила бошланди. Ўсмирлик ёши – инсон ривожланишининг энг мураккаб давларидан бири. Мазкур ёш даврида ёлғизлик ҳолати кўплаб сабабларга эга ва кутилмаган оқибатларга олиб келадиган ўта мураккаб ҳодисадир. Ушбу ёшда ёлғизлик ҳолатининг вужудга келиши қатор сабабли омиллар натижасида рўй беради.

Замонавий болакай ўзининг ривожланиш тенденциялари ва мазмуни жиҳатдан мураккаб оламда яшайди. Ўсмир болаларнинг руҳий ҳолати ҳар доим мактаб психологлари, ўқитувчилари, ота-оналарнинг диққат-эътиборида бўлган. Руҳий тушкунлик ҳолатидаги болаларда стресс ҳолатига кучли реакция ҳолати кузатилиб, улар ниҳоятда эмоционал ҳамда ҳама нарсани кўнглига яқин оладилар, оқибатда уларнинг ёлғизлик ҳолатига заифлиги кучайиб боради. Боланинг оғир депрессив ҳолати унинг шахсиятини кескин ўзгартириб юбориши мумкин.

Инсоннинг психологик имкониятлари кўламадан оқилона фойдаланиш ва шу асосида ижтимоий истиқболларни белгилаш ҳар бир давлатнинг, жамиятнинг, халқнинг энг муҳим долзарб вазифаларидан бири бўлиб келган. Зеро, ҳар бир шахснинг узи жамиятнинг, халқнинг бир қисми сифатида ҳам ўз-ўзини билиши, тарбиялаши ва ҳамиша ривожлантира бориши муқаррардир.

Ёлғизликнинг психологик жиҳатларини ҳаётида ҳеч бўлмаганда баъзида ҳис қилмаган одам топилмаса керак. Ёлғизликдан ҳалос бўлишнинг иккита йўли мавжуд: биринчидан, уни тўғри қабул қилиш ва унга қарши кураша олиш, яъни ўзига қизиқарли машғулоти, хобби, эрмак топиш, янги фаолиятга киришиш ёки унга “боши билан шўнғиб кетиш”, иккинчидан, ўз ҳаётини янгидан қуриш, бошқалар билан муносабатларини ўзгартириш, ёлғизликни ҳис қилмаслик учун янги дўстлар орттириш керак.

Ёлғизликнинг ижтимоий ўлчовини ўрганишда “Ижтимоий” сўзини бутун бир жамиятга эмас, жамиятдаги айрим гуруҳларга нисбатан тадбиқ этиш керак. Ёлғизликнинг бу тури барчага маълум бўлиб, унинг энг кучли кўринишлари ижтимоий ажралиб қолиш, сиқиб чиқариш, қабул қилинмаслик ва бошқалардир. Ижтимоий ажралиб қолиш кишини гуруҳга аъзоликдан маҳрум қилади. Фазовий ва маданий ёлғизликда инсон ўз алоқаларини йўқотганлигидан азият чекса, ёлғизликнинг ижтимоий ўлчовида у ўзини улоқтириб юборилган, ташлаб кетилган, ўчирилган, руҳсат берилмаган, бир четга суриб қўйилган ва тўла баҳоланмагандек ҳис қилади. Ўз-ўзидан ҳайдалган, бегона, ёлғиз ва ортиқча одамдек кўринади. Ёлғизликнинг бу тури ишдан бўшатиладганда, жамоадан чиқарилганда, коллеж, клуб ёки иш-га қабул қилинмаганда намоён бўлади. Одатда ёлғизликни ҳис қилаётган кишида ўзининг эмпирик қарашлари, фикрлари ва қайта тикловчи ҳаёллари таъсиридан чиқиб кетиш имкониятлари чекланган бўлади. Бу эса, ўз навбатида, келажакни тўғри идрок қилиши, етишмаётган ва йўқотилганларнинг ўрнини тиклашига ҳалақит беради, шахс ички заҳираларининг тикланишини пасайтиради, “ҳиссий ташналик” ёки доимий қониқмаслик ҳиссини вужудга келтиради. Юқоридаги фикр-мулоҳазалардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ёлғизлик муаммоси билан боғлиқ ҳал этилмаган масалалар жуда кўп. Уларни нафақат назарий муаммо сифатида, балки амалий жиҳатдан ўрганиш, у ёки бу даражада ёлғизлик ҳиссининг таъсиридан азият чекаётган кишиларга психологик кўмак бериш, уни бартараф этишнинг энг самарали усуллари ишлаб чиқиш ва татбиқ этиш ҳозирда психология, социология ва педагогика фанлари олдида турган долзарб вазифа ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Абрамова Г.С. Возрастная психология. Учеб. пособ. Для вузов — М.: Академический проект. Алма Матер, 2005.— 698с.
- 2.Адлер А. Понят природу человека – СПб. «Академический аспект» 1997. – С. 13-26.
- 3.Афанасев В.Г. Человек в управлении обществом. – М., 1977. – 434с.
- 4.Берк Л. Развитие ребенка. – 6-е изд. – СПб: Питер, 2006. – 105 с.

НОВЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ

Усманова Р.,
доцент РЦППКРНО Навоийской области

Аннотация: В данной статье освещаются новые подходы к обучению, а именно изучение методики по Кембриджской учебной программе преподавания.

Ключевые слова и понятия: содержание обучения, Кембреджская программа, цель программы, «толстые» вопросы, «тонкие» вопросы.

Abstract: This article highlights new approaches to teaching, namely, the study of methods according to the Cambridge teaching curriculum.

Keywords and concepts: the content of training, the Cambridge program, the purpose of the program, «thick» questions, «thin» questions.

Современное образование требует новых подходов к обучению. Основная цель этого подхода - помочь преподавателям оценить и улучшить свою педагогическую практику. Именно на это и направлено содержание обучения преподавателей по Кембриджской программе преподавания. Сегодня в нашей стране многие преподаватели заинтересованы этой программой, программой Кембриджского университета.

Тот факт, что ежедневная работа учителя в классе, направленная на обучение и развитие учащихся, оказывает наибольшее влияние на процесс обучения и результаты учащихся, неоспорим. Ключевой фигурой в улучшении деятельности школ и обеспечении успеха обучения учащихся является учитель.

Основной целью программы является оценка и улучшение педагогической практики учителя. Программа основана на 7 модулях:

1. Новые подходы в преподавании и обучении. 2. Обучение критическому мышлению. 3. Оценивание для обучения и оценивание обучения. 4. Использование ИКТ в преподавании и обучении. 5. Обучение талантливых и одаренных учеников. 6. Преподавание и обучение в соответствии с возрастными особенностями детей. 7. Управление и лидерство в обучении.

Как сказал один из выпускников, окончивших Школу, созданную Говардом Гарднером, – New City School, – «О главных результатах школы говорят лица ее учеников и учителей. Уверенность в своих силах и чувство защищенности, любознательность и веселые искорки в глазах, готовность постигать новое, прийти на помощь, повести за собой, найти способ, и при этом понимать, что ты не хуже и не лучше остальных, ты – это ты, просто другой, потому что мир вокруг многообразен до бесконечности».

Среди современных научных подходов, используемых различными системами среднего образования, наиболее популярными и получившими высокое мировое признание являются подходы, основанные на конструктивистских теориях. Программа Кембриджского подхода к обучению основана на конструктивистской теории обучения. Теория основана на утверждении, что развитие мышления учащихся происходит в условиях взаимодействия существующих знаний с новыми или со знаниями, полученными на занятиях из различных источников: от учителей, сверстников, учебников. Передача готовых знаний не способствует развитию глубокого понимания их и взаимодействию с существующими.

Совершенно очевидно, что преподавание русского языка как иностранного сегодня должно быть приведено в соответствие с состоянием филологической науки на современном этапе и способами передачи знаний современными средствами.

Поэтому невозможно не использовать информационно-коммуникационные технологии на занятиях, особенно на уроке русского языка как иностранного. При проведении уроков учителям следует использовать не только возможности интерактивной доски, но и все информационно-грамотные средства коммуникации, доступные нашим учащимся, например, для доступа во всемирную сеть с помощью телефонов, айфонов, айпадов для сбора информации при создании презентаций, поиске ответов на «толстые» вопросы.

Достаточно взглянуть на эту таблицу, чтобы понять суть этого приема.

?	?
В эту графу мы записываем те вопросы, на которые предполагается развернутый, «долгий», обстоятельный ответ. Например, «какова связь между временем года и поведением человека?».	В эту графу мы записываем вопросы, на которые предполагается однозначный, «фактический» ответ. Например, «который сейчас час?».

Прием «Толстый и тонкий вопросы» известен и используется в следующих обучающих ситуациях:

- *Для организации взаимопроса.* После изучения темы учащимся предлагается сформулировать три «тонких» и три «толстых» вопроса, связанных с пройденным материалом. Затем они опрашивают друг друга, используя свои таблицы.

- *Для начала беседы по изучаемой теме.* Если просто спросить: «Что вас интересует в данной теме?», есть вероятность, что вопросы окажутся необдуманными и скороспелыми. Если же после небольшого вступления попросить учащихся сформулировать хотя бы по одному вопросу в каждую графу, то уже можно судить об основных направлениях изучения темы, которые интересуют учащихся.

- *Для определения вопросов, оставшихся без ответа после изучения темы.* Часто учащиеся задают вопросы, не учитывая время, которое потребуется для ответа. Учителя такие вопросы могут называть неуместными и несвоевременными. Описанный прием развивает умение оценивать уместность того или иного вопроса, хотя бы по временному параметру.

Прием «Толстые и тонкие вопросы» может быть использован на любой стадии урока: на стадии вызова – это вопросы до изучения темы; на стадии осмысления – вопросы по ходу чтения, слушания; на стадии рефлексии (размышления) – демонстрация понимания пройденного.

Важную роль при внедрении новых подходов в преподавании и обучении на уроке играет диалог. По мнению Мерсера и Литлтона (2007) диалог в классе может способствовать интеллектуальному развитию учеников и их результативности в обучении. Причем диалог может состояться как УЧИТЕЛЬ – УЧЕНИК, так и УЧЕНИК – УЧЕНИК.

Главным инструментом в процессе диалога является РЕЧЬ. Учитель на протяжении урока вовлекает ученика в процесс обучения, но ни в коем случае учитель не должен контролировать беседу, задавать важные вопросы, повторять ответы учеников – это не повышает уровень мышления и не развивает их речевые навыки. Важно учитывать каким образом используется речь на уроке. По мнению Барнса, (1971) обучение происходит не только посредством пассивного слушания

учителя, но и в результате использования вербальных средств: ГОВОРЕНИЯ, ОБСУЖДЕНИЯ И АРГУМЕНТАЦИИ.

Ученики легче обучаются в случае, когда имеется возможность диалога с другими, более знающими, в роли которых могут выступать одноклассники или учитель. В практике преподавания в школе учителя используют диалогическое обучение.

При этом большинство учащихся понимают, что необходимо предлагать в обсуждении уместную информацию, ценные идеи, стараются задавать друг другу вопросы, обосновывать свою точку зрения, стремиться достичь согласия.

Таким образом, учителям придется пересмотреть свой взгляд, прежде всего на структуру вопросов для учеников. В нее теперь входят вопросы не только низкого уровня, но и высокого, тщательно продумывать их формулировку, так как ответ ученика строится из вопроса учителя. При подготовке к урокам им нужно составить для каждого ребёнка оценочный лист, в котором они могут определять задания, критерии их оценивания. Это позволяет снять напряженность при опросе, создает благоприятную рабочую атмосферу, а это условия успешности диалогового обучения.

Литература

1. Загашев И. Умение задавать вопросы. СПб. Изд-во «Питер», 2001.
2. Веккер Л.М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. М.: Смысл, 1998. 685 с.
3. Вуджек Т. Как создать идею.-СПб.: Питер Пресс, 1997. - 288 с. -(Серия «Тренировка ума»).
4. Смид Р. Групповая работа с детьми и подростками / Пер. с англ.; - М.: Генезис, 1999. - 272 с.

ORGANIK KIMYONI O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISHDA MANTIQUIY DUNYOQARASHNI RIVOJLANTIRADIGAN TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH

*Xasanova X.,
Navoiy viloyat XTXQTMOHM dotsenti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada kimyo darslarida ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash, organik kimyoni o'qitish mavzusini o'qitishda mantiqiy tafakkurni rivojlantiradigan bir qator didaktik topshiriqlardan foydalanish usullari bayon qilingan.

Kalit so'zlar: ta'lim, topshiriq, didaktik o'yin, metodika, didaktika, pedagogika, dars, o'qitish, ta'lim, tarbiya, topshiriq.

Аннотация: В данной статье изложены методы применения прогрессивных педагогических технологий на уроках химии, использования ряда дидактических заданий, развивающих логическое мышление при обучении теме преподавания органической химии.

Ключевые слова: обучение, задание, дидактическая игра, методика, дидактика, педагогика, урок, обучение, воспитание, воспитание, задание.

Annotation: This article describes the methods of applying progressive pedagogical technologies in chemistry lessons, the use of a number of didactic tasks that develop logical thinking when teaching the topic of teaching organic chemistry.

Keywords: training, task, didactic game, methodology, didactics, pedagogy, lesson, training, education, upbringing, task.

Hech kimga sir emaski bugungi kun o'qituvchisining asosiy vazifasi har tomonlama mukammal, bilimli avlodni shakllantirishdan iboratdir. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat bilim berishi, ko'nikma va malakalarni shakllantirishi, balki shaxsga kompleks ta'sir etishi, hozirda o'quvchilarning aksariyat qismini chalg'itib, ularni o'quv faoliyatidan chetlashtiradigan omillardan ajratib, qo'pollik va qo'rqitish orqali emas, balki qiziqarli, zeriktirmaydigan, keyingi dars kelishini intiqib kutadigan darajadagi mukammal tashkil qilingan dars jarayoniga jalb qilishi lozim. Kimyo fani nazariya bilan amaliyot uyg'unlashgan, tushunchalar ham daliliy, ham nazariy jihatdan shakllantirilishi lozim bo'lgan murakkab, keng qamrovli, shuning bilan birga qiziqarli fandir. Bizda tarbiya bilan ta'lim uzviy bog'liq bo'lib, o'qituvchi o'quvchilarga ta'lim va tarbiyani bergach, ushbu sifatlarni o'z darslari mobaynida rivojlantirib borishi ham lozimdir. Dars ishlanmasini yozishni boshlar ekan, darsni rejalashtirishdan oldin maqsad va vazifalarni to'g'ri tanlay olishi, dars yakunida esa ana shu maqsadlariga to'liq erisha olishi lozim.

Mavzuga oid didaktik o'yinni tanlar ekan o'qituvchi o'quvchilarni yoshga doir xususiyatlarini ham inobatga olishi lozim. Yuqori sinfga o'tgan sari o'yinlar murakkablasha borishi lozim. Didaktik o'yinlarni tanlashda o'qituvchi quyidagi kriteriyalarga asoslanishi lozim:

1. O'yin uzog'i bilan bitta dars uchun mo'ljallangan bo'lishi kerak.
2. O'yin uning qoidalarini tushunmaydigan darajada murakkab bo'lmashligi kerak.
3. O'yin vaqt o'tishi bilan o'z ahamiyatini yo'qotmasligi lozim.
4. O'yin butun sinfdagi barcha o'quvchilarni qamrab olmog'i lozim.
5. O'yin so'ngida o'quvchilar baholanishi lozim.
6. O'yinlar harakatli bo'lishi lozim.

Kontekst matnli topshiriqlar bugungi kunda o'quvchilarni qiziqтира oladigan asosiy muammoli topshiriqlarni o'z ichiga olgan matnli topshiriqlar majmuidir. Kontekst matnli topshiriqlarni tuzish bosqichlari quyidagilardir:

1. Navbatdagi darsning mavzusini aniqlab olib, ushbu mavzuga o'quvchilar hayotda duch kelganliklarini va nimalarni bilishlarini aniqlab olamiz. Balki, o'rganilayotgan mavzu oldin ham kichik sinflarda o'quvchilar o'qigandirlar.

2. O'quvchilar uchun yangi ma'lumotlarni aniqlashtirib olish kerak.

3. Ushbu mavzuni to'laroq yoritib berishga imkon bera oladigan birorta hayotiy misolni o'ylab ko'ring. Ushbu hayotiy jumboqni yechish orqali mavzuning mohiyatini o'quvchilar to'liq anglab yetsinlar.

4. Ushbu jarayonni o'z ichiga olgan matnli, rasmlı, yoki video ko'rinishidagi topshiriqni tuzing, yoki tayyor materiallardan foydalaning.

Sobir va Adham organik kimyoni o'rganishni boshlagach, bu fanning qanchalik qiziqarli ekanligi isbotlash uchun Sobir do'sti Adhamga savollar berdi:

1-topshiriq. Ushbu modda inson va hayvonlar organizmida moddalar almashinuvi natijasida hosil bo'ladi. Uning anorganik moddadan sintez qilinishi vitalistik ta'limotning noto'g'ri ekanligini isbotladi. Quyidagi rasmda uni kashf qilgan olimning rasmi keltirilgan. Topchi bu qaysi modda. Javob: Mochevina

2-topshiriq. Biz har kuni iste'mol qiladigan shakarni asosan qand lavlagidan ajratib olishadi. Lekin uni sun'iy usulda ham olish mumkin ekan. Buning uchun oddiygina formaldegid moddasi va ohakdan foydalansang kifoya. Ushbu reaksiyani birinchi marta rasmda keltirilgan olim 1861-yili amalga oshirdi. Topchi u kim? Javob: Butlerov

3-topshiriq. Kel ikkita tajriba bajarib ko'ramiz. Birinchisi faqat anorganik moddalar orasida, ikkinchisi esa faqat organik moddalar orasida. Bunda natija faqat bir xil, ya'ni organik moddalar ishtirokidagi tajriba sekin, anorganik moddalar ishtirokidagi esa tezroq

boradi. Buning sababi nima deb o'ylaysan? Javob: organik moddalarda kovalent bog'lanish bo'lganligi uchun.

4-topshiriq. Anvarning oldiga uch noma'lum modda kelib, ular o'zaro aka-uka ekanligini aytdilar. Oralaridagi asosiy farq 2 tadan vodorod ekanini ta'kidladilar. Bunda akasiga nisbatan ukalarida vodorodlar soni 2 tadan kamayib boradi. Uchchallasining ham nomining o'zagi bir xil bo'lib, oxiridagi qo'shimcha bilan farq qiladi. Eng kattasiga birikish reaksiyasi xos emas, ikkita kichigiga esa birikish reaksiyasi xos. Harorat va Ni katalizatorligida ular bir-biriga aylanishi mumkin. Aka-uka uglevodorodlarni nomini aniqlang. Javob: Etan, eten, etilen.

5-topshiriq. 10-“A” sinf o'quvchisi Sadriddin darsdan so'ng laboratoriyaga kirib, laborantga reaktivlarni yig'ishtirishga yordam bermoqchi bo'ldi. Laborant fenol va etil spirti turgan idishlarning yorlig'ini eskirib yozuvi xiralashib qolganligini aytdi. Sadriddin buni aniqlashni oson usuli borligini aytdi. Bitta reaktiv yordamida laborantga moddalarni aniqlab, yorlig'larni yangilashga yordam berdi. U qanday reagentdan foydalangan? Javob: U fenolning NaOH bilan ta'sirlashib, Etanolni esa ta'sirlashmasligidan foydalanib moddani aniqlab bergan.

Olib borilgan tadqiqotlardan kelib chiqib shuni ayta olamizki, kimyo darslarida ana shunday qiziqarli didaktik o'yinlarni qo'llash juda yaxshi samara beradi. Qaysi didaktik o'yinni qo'llash o'qituvchining ijodkorligiga bog'liq. Chunki, har kimning fikrlash doirasi har xil. O'z nuqtai-nazaridan kelib chiqib o'qituvchilar yangi didaktik o'yinlarni yaratishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, umumiy o'rta ta'lim maktablarida kimyo fanini o'qitish ta'limning umumiy maqsadlariga xizmat qilishi, ya'ni o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi, mantiqiy tafakkur qila olish qobiliyati, aqliy rivojlanishi, o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishi va o'stirishi, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tarkib toptirishi hamda ijtimoiy hayotlari va ta'lim olishni davom ettirishlari uchun zarur bo'lgan bilimlarni egallashi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ijtimoiy hukumat portal: [www. Ziyonet. uz](http://www.ziynet.uz).
2. <http://www.school.edu.ru> Umumta'lim portali (rus tilida)
3. Ishmuhammaedov R.J.,Yuldashev M. “Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar”.– T.: —Nihol nashriyoti, 2013, 2016.–279b.
4. Norenkov I.P., Zimin A.M. “Innovatsionniye texnologii v obrazovanii.–M.: Izd. MG TU im.N.Baumana, 2002.-336s.
5. Sayidahmedov N.S.,Yangi pedagogik texnologiyalar. –T.: Moliya,2003.-172 b.

MARKETING PSIXOLOGIYASI ISTE'MOLCHI XULQ-ATVORIGA TA'SIR ETUVCHI TAMOYILLAR

Safarov D.X.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM dosenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada muvaffaqiyatli raqamli marketologlar, asosiy psixologik hodisalarning iste'molchilarning mahsulot tanlash va sotib olish usullariga qanday ta'sir qilishini o'rganish, ularga qimmatli tushunchalar berishi to'g'risida mavzular yoritilgan

Аннотация: В этой статье рассматриваются темы успешных цифровых маркетологов, изучение того, как ключевые психологические события влияют на выбор и покупку продуктов потребителями, и даются им ценные идеи.

Annotation: This article discusses the topics of successful digital marketers, the study of how key psychological events affect consumers' choice and purchase of products, and gives them valuable insights.

Eng aqlli va eng muvaffaqiyatli raqamli marketologlar, asosiy psixologik hodisalarning iste'molchilarning mahsulot tanlash va sotib olish usullariga qanday ta'sir qilishini o'rganish, ularga qimmatli tushunchalar berishi mumkinligini bilishadi. Odamlar nima uchun xarid qilishlarini o'rganib, ular sotishni boshlash uchun yaxshiroq tayyorlanishadi.

Ushbu bilimlardan foydalanishingizga yordam berish uchun biz tadqiqot o'tkazdik va eng yaxshi marketing psixologiyasi strategiyasini to'pladik.

Biz sizga ushbu tamoyillarning har biri iste'molchi xatti-harakatlariga qanday ta'sir qilishini aytib beramiz va bu taktikalarni kattaroq marketing strategiyangizga qanday kiritishingiz mumkinligini tushuntiramiz.

Ijtimoiy isbot printsiptiga ko'ra, odamlar boshqalarning xatti-harakatlariga qarab qaror qabul qiladilar. Bu marketing bilan qanday bog'liq?

Odamlar boshqa odamlarning o'sha kompaniya mahsulotlaridan foydalanayotganini va zavqlanishini ko'rganlarida, kompaniyadan xarid qilish ehtimoli ko'proq. Ijobiy sharhlar, faol foydalanuvchilar soni va ijobiy foydalanuvchi tomonidan yaratilgan kontent bularning barchasi potentsial mijozning brendingizdan xarid qilish ehtimolini oshiradi.

Brend sifatida ijtimoiy dalillardan foydalanish, ayniqsa, yangi xaridorlarni jalb qilish uchun foydalidir.

Ular hali mahsulot bilan shaxsiy tajribaga ega emaslar, shuning uchun ular hozirgi yoki o'tmishdagi mijozlarga murojaat qilishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, iste'molchilar brendlar o'zlari haqida aytganlariga qaraganda, boshqa iste'molchilarning brendlar haqida aytganlariga ko'proq ishonishadi.

Baxtli xaridorlarni ko'rsatish uchun mavjud mijoz sizga yaxshi sharh qoldirganida, ijtimoiy tarmoq sahifalarida fikr-mulohazalarini baham ko'rish uchun ulardan foydalanish kerak.

Kimdir sizga sovg'a berganida, siz unga evaziga biror narsa berishga majbur bo'lasizmi yoki hech bo'lmaganda, agar siz ularga hech narsa olmagan bo'lsangiz, o'zingizni aybdor his qilasiz. Psixologiyada bu o'zaro munosabat normasi deb ataladi.

Marketing psixologiyasida o'zaro munosabat me'yori shuni anglatadiki, agar biznes ularga bepul mahsulot bersa, iste'molchilar ko'pincha kompaniya oldida o'zlarini qandaydir qarzdor deb bilishadi.

Misol uchun, bog'dorchilik ta'minoti kompaniyasi hozirgi mijozlarga so'rovnomalar va bepul urug'lar paketini yuboradi. Kompaniya ularga sovg'a berganligi sababli, xaridorlar so'rovnomani to'ldirish va qaytarishga majbur bo'lishlari mumkin.

Potentsial mijozlardan aloqa ma'lumotlarini olish uchun elektron kitoblar yoki maqolalar kabi bepul kontentni taklif qilish orqali ushbu printsiptan foydalaning. Mijoz ko'rgan birinchi reklama ular qabul qilayotgan narsaga urg'u berishi kerak. Keyin, taklifni bosgandan so'ng, ularning aloqa ma'lumotlarini so'rang.

Yo'qotishdan voz kechish printsipti odamlarning teng miqdorda daromad olishdan ko'ra yo'qotishdan qochishni afzal ko'rishini anglatadi.

Misol uchun, biz 20 dollarni topganimizdan xursand bo'lganimizdan ko'ra 20 dollar yo'qotganimizdan ko'proq xafa bo'lamiz. Nega biz bunday harakat qilamiz? Ehtimol, kuchli tashvish va qo'rquv yo'qotish bilan bog'liq va salbiy his-tuyg'ular odamlarga ijobiydan ko'ra kuchliroq va uzoqroq ta'sir ko'rsatishi ko'rsatilgan.

Yo'qotishdan voz kechish va taqchillik tamoyillari bir-biriga o'xshash ko'rinadi, ammo har biri uchun e'tibor har xil.

Tanqislik bilan siz buyumning cheklangan ta'minoti mavjudligini ta'kidlayapsiz, ammo yo'qotishdan qochgan holda, yetkazib berish bilan bog'liq hech qanday tashvish yo'q. Yo'qotishdan voz kechish uchun siz iste'molchilarga allaqachon mavjud bo'lgan narsalarni yo'qotishi mumkinligini bildirasiz.

Ushbu marketing-psixologiya tamoyilini qo'llash uchun joriy reklamangizni yo'qotishlar atrofida qayta ko'rib chiqing. Agar siz bepul sinov muddatini taklif qilsangiz, iste'molchiga bepul sinov muddati tugashi bilan nima yo'qotishi haqida eslatib turing. Yoki mijozning buyurtmasi ma'lum bir narxdan oshib ketgandan keyin bepul yetkazib berishni taklif qilasiz deylik. Agar ular jami miqdorga yetmasdan to'lovga o'tsalar, bepul yetkazib berish uchun savatga qo'shishlari kerak bo'lgan miqdor bilan solishtirganda yuk tashish xarajatlari uchun yo'qotadigan miqdorni ko'rsating.

Chakana savdo gigantlari ushbu taktikani onlayn xaridorlari bilan ishlatadi. Agar xaridorlar kompaniyaning 35 dollarlik minimal miqdorini bajarmasalar, ular bepul yetkazib berishdan mahrum bo'lishadi.

XO'JA AHMAD YASSAVIY TA'LIMOTIDA BUYUKLIK VA MO'JIZAVIYLIK XUSUSIYATLARI

*Djurayeva P.S.,
Navoiy viloyat XTXQTMOHM dotsenti.v/b*

Annotasiya: Islom dini aqidalari va o'z asoslagan g'oyalarni she'riy tarzda bayon etishda Ahmad Yassaviy ta'limotini o'rganish, hikmatlari va pand-nasihatlarini anglash, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar ongiga singdirishda inson kamolotidagi muhim o'rnini ongli ravishda ta'lidlay olish mahoratiga ega bo'lish – biz pedagoglar oldidagi dolzarv maqsad va vazifalarimizdan biridir. Axloqiy go'zal fazilatlariga ega bo'lmoqlik – komillik sari yo'l ekanligini Yassaviylik tariqatiga xos hikoyatlar va esdalik bitiklar orqali o'rganish, amaliyotga tatbiq etishimiz darkor.

Tayanch so'zlar: Islom dini, ta'limot, hikmatli so'zlar, pand-nasihatlar, inson kamoloti, din peshvolari, Turkiston, buyuklik, so'fiylik ta'limoti, Amir Temir, donolik.

Annotation: The study of Ahmad Yassavi's teachings, the understanding of his wisdom and teachings in the poetic expression of Islamic teachings and the ideas he founded, and the conscious role of human perfection in inculcating them in the minds of primary school students. Having the ability to lead is one of our current goals and responsibilities as educators. We must learn and put into practice through the stories and memoirs of the Yassavi sect that the acquisition of moral virtues is the path to perfection.

Keywords: Islam, doctrine, words of wisdom, teachings, human perfection, religious leaders, Turkestan, greatness, the teachings of Sufism, Amir Temir, wisdom.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1999 -yil 7-apreldagi «Toshkent islom universitetini tashkil etish to'g'risida»gi PF-2282 sonli Farmonining 6-bandida hamda Vazirlar Mahkamasining 6-maydagi 224-sonli qaroriga binoan Islomshunoslik ilmiy-tadqiqot markazi tashkil etilgan. Mazkur Markazning asosiy vazifalari: ajdodlarimizning boy diniy ilmiy-nazariy meroslarini tiklash, chuqur o'rganish, tahlil etish va rivojlantirish, tadqiqotlar natijalarini jamlash va umumlashtirish asosida keng jamoatchilikka etkazish; jahon sivilizatsiyasi tarixida islom dinining tutgan o'rnini tadqiq etish, rivojlanish yo'nalishlari va qonuniyatlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil etish; mintaq va xalqaro

doirada yuz berayotgan zamonaviy diniy jarayonlarni ilmiy tahlil qilish ekanligi bizga ma'lum. Aynan ushbu Markazda fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqot kabi loyihalar doirasida ilmiy izlanishlar olib borilishi va «Islomshunoslik muammolarini birlamchi manbalar va ajdodlarimiz diniy-ma'rifiy merosini tizimli tahlil qilish asosida yosh avlodda sog'lom e'tiqodni shakllantirish» mavzusidagi amaliy tadqiqotlardan ommaviy vositalar manbalarni ko'rib bormoqdamiz. Bu kabi izlanishlarning samarasi sifatida mavjud tarixiy manbalarni o'rganishda alloma Xo'ja Ahmad Yassaviy ta'limoti xususida yanada ijodkorona ruhda izlanish va o'rganish maqsadva muvofiqdir deya e'tirof etmoqchiman.

Islom dini aqidalari va o'zining asoslagan g'oyalari she'riy tarzda bayon etish asosida keng omma orasiga kirib boradi. Yassaviy hikmatlarining axloqiy, falsafiy, ilohiy asoslari to'g'ridan-to'g'ri "Qur'on" g'oyalari va payg'ambarimiz Muhammad Alayhissalom hadislarini negizida shakllanadi. Ahmad Yassaviy hikmatlarida payg'ambarimiz Muhammad Alayhissalom ta'limotida ulug'langan ma'naviy-axloqiy xislatlar - muruvvat, saxovat, qanoat va rostgo'ylik targ'ib qilinadi, bildirilayotgan fikrlar kishilarni faqat Allohga tobe bo'lishga undaydi. Uning hikmatlarida pand-nasihat asosiy o'rin tutadi. Ularning barchasida so'fiylik tariqatining amollari - haqiqatni bilish, haqni sevishtirish, nafs dunyodan chekinishga da'vat etuvchi g'oyalar o'z aksini topgandir. Inson ruhi va ongini har qanday illat, qabohatdan ozod etish kerak, ana shundagina insonda axloqida ko'zga tashlanuvchi ayrim nuqsonlar yuzaga kelmaydi, degan fikrlar komil insonni shakllantirishning asosiy yo'llaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Xo'ja Ahmad Yassaviy nodonlik tufayli hayotda savodsizlik, diyonatsizlik, ota-ona va ustozlarga hurmatsizlik, ma'naviy qashshoqlik, yovuzlik, takabburlik, nodon insonning eng tuban shaxs ekanligi, nodonlik, razolat hukm surgan joyda, ma'rifat bo'lmagan o'lkada mamlakatning inqirozga yuz tutishini alohida qayd etib o'tadi. Alloma hikmatlarida Haqqa yetish yo'lini targ'ib qilar ekan, insonni jaholat botqog'idan xalos qilish lozimligiga urg'u beradi. U "Shariatda orif-biloh bo'lishni, tariqatda voqif-asror bo'lishni, haqiqatda komil-mukammal bo'lishni, ma'rifatda daryoi ummon bo'lishni talab qiladi". Yuqorida bayon etilgan fikrlardan anglanadiki, Ahmad Yassaviy tomonidan ilgari surilgan g'oyalar insonni yomon illat, nafs balosidan voz kechishga undaydi. Yomon illatlar va nafs balosidan xalos bo'lish insonni ruhiy va jismoniy komillik sari yetaklaydi. Ahmad Yassaviy 63 yoshidan keyingi, ya'ni payg'ambar yoshiga yetgandan so'ng umrining davomini yerto'lada o'tkazgan. Shu bilan birga Yassaviya tariqati asoschisi hisoblanadi. Ular inson kamolotining ta'minlanishi uchun turli yo'llarning samarali ekanligini asoslashga harakat qilganlar. Shu bilan birga, tadqiqotchilar Yassaviya ta'limoti g'oyalariga ko'ra zolim hukmdor, nopok din peshvolari, nodon va johil kishilarga nisbatan muxolifat mavjudligi ta'kidlanganligidan guvohlik beradilar.

Xo'ja Ahmad Yassaviy yoshligini Sayramda, otasi Ibrohimning uyida o'tkazgan. Bu paytda Turkiston shahri ko'tarilib, Sirdaryo va Orqa qozoqlari savdo qilish uchun u erga to'planishardi. Xoja Ahmad ularga o'rnak bo'lish uchun Sayramdan Turkistonga kelgan. Uning Turkistonga kelishini eski qozoq qabilalari (qipchoq, qo'g'iroq) yaxshi ko'rar edi va Orol dengizi xalqlari unga qushday uchib ketadigan tezkor Oq Maya olib kelishdi. Afsonaga ko'ra, Yassaviy Turkistonda bomdod namozini o'qigan, Oq Mayada uchib ketgan va Makkada shom namozini o'qigan. [Элкей Марғұлан. 52-bet].

Ahmadning ismini eshitgach, kasallar Turkistonga shoshilishdi va avliyo o'z kasalliklarini yozishda davom etdi. Uning shuhrati olislarga tarqaldi. Xo'ja Ahmad Turkistonda bomdod namozining ikki asosiy farzlarini va Makkada ikkita asosiy sunnatlarini o'qiydi. U har doim oppoq otga minib, bulutlar ustida uchadi. Bir kuni avliyoning mo'jizaviy xususiyatlariga shubha bilan qaragan bir yigit uning oldiga kelib:

“Siz avliyo emassiz, siz yolg‘onchisiz”, - dedi. Xo‘ja Ahmad uning gaplarini bosiqlik bilan tingladi va dedi: “Ertaga ertalab oldimga keling, biz Makkaga boramiz va u erda namoz o‘qiymiz”, - deb javob berdi u. Va‘da qilinganidek, yigit ertasi kuni Xo‘ja Ahmadning oldiga keladi. To‘satdan qorli oppoq ota paydo bo‘ldi va avliyoning oldida ta‘zim qildi. Xo‘ja Ahmad yigitga: “Mening orqamdan yurma, yo‘lga tushguncha ko‘zingni och”, - dedi u. Yo‘lda yigit sabrsizlanib, atrofga nazar solmoqchi bo‘ldi, lekin u yiqilib tushdi. U yo‘lbars shohining qo‘shiniga tushdi. Podshoh uni daraxtga bog‘lab, yoqib yuborishni buyurdi. Endi u o‘ldirmoqchi bo‘lganida, Makkadan qaytayotgan Xo‘ja Ahmad uni daraxt bilan ko‘tarib oldi. Ushbu mo‘jizadan hayratga tushgan Tiger, shoh Xo‘ja Ahmadni qidirib topdi va o‘limigacha unga xizmat qildi. [Sh.Kerimtegi, 233-234 betlar].

Qozon Xon Ahmad Yassaviy juma namozi uchun masjidga kelmaganini payqadi va Xo‘janing eng yaqin kishisi bo‘lgan so‘fiy Muhammad Danishpan Zarnuki-dan xabar yubordi. O‘sha paytda u juma namozi uchun o‘qilar edi. So‘fiy Muhammad qo‘rquv bilan jang oldiga kelganida: “Ey so‘fiy Muhammad, keling va menga yopishib oling, biz birga juma namoziga etib boramiz”], dedi.

So‘fiy Muhammad Xo‘janing buyrug‘iga shubha qilmaydi. U bir odamni masjid ichida bir qatorda turganini ko‘rdi. U qancha urinmasin, juma namozi tugamasdan, bu ajablanarli voqeadan hali o‘ziga kelmagan so‘fiy Muhammadning jangini topa olmaydi. U etti marta masjid eshigi oldiga boradi, ammo natija bermadi. Biroq, masjid xizmatkori sirg‘alarga to‘la edi. U so‘fiyga: “Ey Darvish, bu Misr va bu masjid (buyuk masjid) Jomi Azhar”, - dedi. So‘fiy u erda bir hafta turgandan so‘ng, o‘z jangini topish va yana ko‘zlarini yumish uchun muqaddas joyga qaytib keldi.

Xo‘jayin so‘fini yuborib, ko‘rganlarini aytib berishga yubordi. So‘fiy kelib, o‘z voqealarini birma-bir aytib beradi. O‘sha paytda muazzinlar (azon talabalari) hali sog‘lom emas edilar. Shundan so‘ng Qozon Xon va uning atrofida gilar Rabbiyning buyukligini ko‘rishadi. [K. Koch, 55 p].

Amir Temir haqida ko‘p gaplar bor. Ulardan biri o‘qiydi: Yasaviy: “Men (...) Temurni nomzod qilaman, endi u Xon Temir bo‘lsin”, - dedi. Shunday qilib, sahroda sigir boqayotgan Temur uchib yurar edi, hammasi yorug‘ edi. Ammo tushida ham u juda xursandki, sigirni tashlab, uning oldida yuradi. Bir paytlar u Samarqand shahriga kirganida, odamlar uni kutib olishgan va xon uni tarbiyalashgan. U: «Bunday bo‘lishimga sabab Xo‘ja Ahmad Yassaviy ismli avliyo. Shuning uchun, men uning qabrini har qanday joyda topaman va ustiga noyob bino quraman», - deb qasamyod qildi (...). [O. Dastanov, 8-9s].

(...) Bir kuni Oqsoq Temir Turkiston viloyati yonidan o‘tib, bir kun kelib qo‘ndi. Keyin u uxlab yotganida Xo‘ja Ahmad tush ko‘rdi: “O‘rningdan tur, o‘g‘lim, Buxoroga bor, u erda seni g‘alaba kutmoqda”. Quvonchga to‘lgan tushida uyg‘ongan Cho‘loq Temir keyinchalik g‘alaba qozondi.

Xo‘ja Ahmad Yassaviy singari buyuk avliyoning qo‘llab-quvvatlashini sezgan amir Turkistonda ajdodiga maqbarani qurdirgan. Maqbara qurish uchun dunyodagi eng mohir ustalar yollangan. Bugungi maqbaraning hanuzgacha o‘zining tarixiy holatini saqlab qolishi duradgorlarning katta mahoratidan bo‘lsa kerak. Ha, Xo‘ja Ahmad Yassaviy maqbarasi shu tarzda qurilgan.

Amir Temir yurishlarida omadsiz edi. U Turkistonga kelganda tush ko‘rdi: «Maqbarani boshimga qo‘ying. Siz o‘zingizni dunyoda tanitasiz. Podshoh qurishni boshlaganda, ish tugamadi, ish kunduzi amalga oshirildi, kechalari devorlar yiqilib, duradgorlar bezovtalanishdi. To‘satdan judo bo‘lganidan xafa bo‘lgan va xafa bo‘lgan Amir Temir yana bir tush ko‘rdi: Hazrat Sulton: Podshoh avliyoning vahiysiga bo‘ysunib, Arslon

uchun maqbarani qurgandan so'ng, hozirgi Yasaviyning buyuk maqbarasini qurishni boshladi. Oraz Kaugabay.

Ahmad Yassaviyning donoligi bolaligidan to vafotigacha namoyon bo'ladi. Dinga sadoqatidan tashqari, uning zukkoligi, notiqligi va maqollari ham unga xos bo'lib, otasi Ibrohim bilan uning dunyoqarashi to'g'risida kelishmovchiliklar bo'lgan paytlar bo'lgan. U Turkistonga qaytib kelgach, otasi undan mamlakat qandayligini so'radi. Shunda yigit Ahmad: "U erdagilar sizning orqangizga urib tepishadi", - dedi. - Nega buni bila turib u erga boringiz? "Yaxshi yo'lni bosib o'tish oson, endi men yomon yo'lni bosib o'tmoqchiman", - dedi u.

Darhaqiqat, Xo'ja Ahmad Yassaviy Markaziy Osiyodagi ilk tasavvufiy tariqat – "Yassaviya"ning asoschisi, nafaqat Xuroson va Movarounnahr, balki turkiyzabon xalqlarning ma'naviy tarixida keng ma'lum bo'lgan, mutasavvif donishmand, insonparvar shoir hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasi Fan va texnologiyalarni rivojlantirishni muvofiqlashtirish qo'mitasi. Toshkent islom universiteti. "Yangi nashr", 2011
- 2.Saqiq Sapabekuli. 124-125 bet
- 3.Google. kz

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНИК АРТ-ТЕРАПИИ В ПСИХОКОРРЕКЦИИ

*Останов Ш.Ш.,
доцент БухГУ,
Ботирова Л.Б.,
студентка БухГУ*

Аннотация: в статье представлен обзор арт-терапевтических и арт-педагогических техник, используемых специалистами в психокоррекционной и реабилитационной работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: арт-терапия, арт-педагогика, дошкольное образование, инклюзия, педагог-психолог, психологическая коррекция и реабилитация.

Annotation: the article provides an overview of art therapy and art pedagogical techniques used by specialists in psychocorrectional and rehabilitation work with children with disabilities.

Key words: art therapy, art pedagogy, preschool education, inclusion, educational psychologist, psychological correction and rehabilitation

Арт-терапевтические техники могут иметь большое значение как одна из форм психологического сопровождения и психологической реабилитации детей с особенностями развития. Важнейшим фактором положительного воздействия арт-терапии на детей данной группы являются терапевтические отношения, благодаря которым ребенок может найти способ выразить себя, ощутить чувство безопасности, развить коммуникативные способности и получить ценнейший опыт принятия и поддержки. Такое взаимодействие оказывает стимулирующее воздействие, развивает способности к проявлению инициативы и самостоятельности, концентрации внимания, дает выход аффектам. Арт-педагогика (по определению Е. А. Медведевой) — это синтез областей научного знания (искусства и педагогики), определяющих и обеспечивающих разработку теории и практики педагогического коррекционно-направленного процесса художественного развития детей, нацеленного на формирование основ художественной культуры личности через искусство и

художественно-творческую деятельность (музыкальную, изобразительную, художественно-речевую, театрализованно-игровую). Сущность арт-педагогики состоит в гармонизации личностной сферы ребенка, его адаптации в современном мире в процессе воспитания, обучения и развития средствами искусства через художественно-творческую деятельность. Арт-терапия в учреждениях образования — это метод коррекции и развития посредством художественного творчества. Ее привлекательность для психологов можно объяснить тем, что, в отличие от основных коррекционно-развивающих направлений, в которых используются в основном вербальные каналы коммуникации, арт-терапия использует «язык» визуальной и пластической экспрессии. Это особенно актуально при работе с детьми и делает ее незаменимым инструментом для исследования, развития и гармонизации в тех случаях, когда ребенок не может выразить словами свое эмоциональное состояние.

Техники арт-терапии и арт-педагогики являются одним из эффективнейших элементов психологической коррекции и реабилитации. На сегодняшний день зарубежными и отечественными специалистами накоплен богатый опыт применения арт-терапии в работе с детьми, в том числе с ограниченными возможностями здоровья.

Применительно к специальному образованию арт-терапию можно рассматривать, как синтез нескольких областей научного знания (искусства, медицины и психологии), а в лечебной и психокоррекционной практике как совокупность методик, построенных на применении разных видов искусства в своеобразной символической форме и позволяющих с помощью стимулирования художественно-творческих (креативных) проявлений ребенка с проблемами осуществить коррекцию нарушений психосоматических, психоэмоциональных процессов и отклонений в личностном развитии. Особую ценность арт-терапевтическая работа может иметь для детей и взрослых, испытывающих определенные затруднения в вербализации своих переживаний, например из-за речевых нарушений, аутизма или мало контактности, а также сложности этих переживаний и их «невыразимости» (у лиц с посттравматическим стрессовым расстройством). Это не значит, что арт-терапия не может быть успешной в работе с лицами, имеющими хорошо развитую способность к вербальному общению. Для них изобразительная деятельность может являться альтернативным «языком», более точным и выразительным, чем слова. Дети в большинстве случаев затрудняются в вербализации своих проблем и переживаний. Невербальная экспрессия для них более естественна. Особенно это значимо для детей с речевыми нарушениями, т. к. их поведение более спонтанно, и они менее способны к рефлексии своих действий и поступков. Их переживания «выходят» через художественное изображение более непосредственно. Такой «продукт» прост для восприятия и анализа. [1]

В содержание коррекционно-развивающей и психокоррекционной работы с детьми с нарушениями в развитии средствами искусства входит широкий спектр методов и техник: музыкотерапия, изотерапия, драмтерапия, вокалотерапия, кинезитерапия, библиотерапия. Основная цель применения — создание условий для эмоционального благополучия детей, раскрытия творческого потенциала и гармонизации их личности.

Основные задачи применения:

- способствовать самопознанию ребёнка, осознанию своих характерных особенностей и предпочтений, вырабатывать у ребёнка положительные черты характера, способствующие лучшему взаимопониманию в процессе общения;

- обучать ребёнка положительному само отношению и принятию других людей;
 - способствует успешной адаптации и развитию навыков общения в группе детей
- развивать у ребёнка социальные и коммуникативные навыки поведения;
- корректировать нежелательные черты характера и поведения: страхи, тревожность, синдром дефицита внимания с гиперактивностью, агрессия, застенчивость, медлительность, быстрая утомляемость и истощаемость и т. д.;
 - обучать рефлексивным умениям;
 - помощь в формировании позитивной самооценки и самостоятельности, формировать потребность в саморазвитии;
 - развитие творческих способностей и креативности, развитие воображения, фантазии, изобразительных навыков;
 - формирование способов самовыражения и уверенности в себе;
 - стабилизация эмоциональной сферы ребенка и гармонизация его внутреннего мира (импульсивность ребенка, повышенная тревожность, страхи, агрессивность, неуверенность в себе, снятие внутреннего психоэмоционального напряжения);
 - развитие высших психических функций: восприятия, внимания, памяти, мышления, фонематического слуха, пространственного представления, развитие сенсомоторного уровня (уровень действий и ощущений).

формирование умения работать с нетрадиционными развивающими материалами. Арт-терапия позволяет детям выразить то, что очень сложно рассказать при помощи слов. Это один из самых эффективных и в то же время самых мягких и глубоких методов, ее можно отнести к наиболее древним и естественным формам коррекции эмоциональных состояний. [3]

Этот метод не имеет ограничений, и используется практически во всех направлениях психотерапии, в педагогике, социальной работе.

Современная жизнь диктует человеку особые условия: необходимо быть уверенным в себе, конкурентоспособным, активным, целеустремленным, открытым всему новому, иметь нестандартный подход к делу, быть креативным. Именно поэтому в системе образования все больше внимания уделяется развитию творческих способностей детей и подростков, их креативности. Способность мыслить творчески делает ребенка более раскрепощенным, жизнерадостным, стойким к стрессовым ситуациям.

Психологическая наука давно убеждена в том, что творчество помогает подростку справиться со многими личностными, эмоциональными и поведенческими проблемами, способствует личностному росту и раскрытию.

Изучая современную литературу можно сделать вывод о том, что психолог в своей работе должен уделять большее внимание развитию креативности и творческого потенциала подростка, так как это является одним из эффективных методов коррекции и развития. [1]

Проработка проблем посредством творческой деятельности является наиболее экологичным методом, поскольку, находясь в творческом процессе, обучающий получает для себя столь необходимую возможность самовыражения своего потенциала, оптимизируются его эмоциональная сфера и поведенческие особенности.

В последнее время всё чаще психологами системы образования стали использоваться креативные методы коррекционно-развивающей работы, а в частности технологии Арт-терапии.

Арт-терапия не навязывает «внешних», «механических» средств разрешения его проблем, а «запускает» его внутренние ресурсы.

Использование «Арт-технологий» позволяет расширить круг интересов у обучающихся, помогает развить самосознание и получить новый опыт общения со сверстниками, что приводит к интенсивному росту социально ценных побуждений и переживаний.

Занятия интуитивным рисованием позволяют раскрыть изобретательный потенциал любого человека. Эта нетрадиционная методика позволяет «переключиться» в режим творческой активности абсолютно всем, при этом не важен возраст, национальность, пол, вероисповедание, индивидуальные особенности личности. [2]

На основе вышесказанного можно сделать следующие выводы:

1. Арт-терапия представляет такую систему воздействий, которая основана на занятиях изобразительной деятельностью в контексте психотерапевтических отношений (отношений клиента со специалистом в области психического здоровья).

2. Целью применения арт-терапии в образовании является сохранение или восстановление здоровья учащихся и их адаптация к условиям образовательного учреждения путем реализации ее психокоррекционного, диагностического и психопрофилактического потенциала.

3. Применение педагогами арт-терапевтических методов, при отсутствии у них достаточной специальной подготовки в области психологического консультирования и арт-терапии следует признать неоправданным из-за отсутствия у них соответствующих знаний и навыков, необходимых для решения задач сохранения и восстановления психического здоровья учащихся.

Таким образом, арт-терапия является на сегодняшний момент одним из основных средств развития творческих способностей.

Литература

1. Медведева, Е. А., Левченко И. Ю. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. — М.: Издательский центр «Академия», 2001.
2. Останов Шухрат Шарифович. Использование техник арт-терапии в психокоррекции. Вестник интегративной психологии журнал для психологов. Выпуск № 22, 2021 г. С 142-144.
3. Ostanov Shuhrat Sharifovich. Particularities of the Development of Creativeness in Students Through Art Therapy Middle European Scientific Bulletin, volume 14 July. 2021. – p. 45-48.

АМАЛИЁТЧИ ПСИХОЛОГЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИК ОМИЛЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

**Рустамов Ш.Ш.,
БухДУ ўқитувчиси,
Ражабова С.С.,
БухДУ талабаси**

Аннотация: Данная статья дает представление о научных исследованиях практикующих психологов по математической компетентности, творческому творчеству, ориентации психологов на логическое мышление, изучению взаимной интеграции гуманитарных наук с областью математики, обработке психологических данных с помощью математических и статистических методов.

Ключевые слова: факторный анализ, SPSS, IBM, статистический пакет, самообучения, самоконтроль.

Аннотация: Ушбу мақолада амалиётчи психологлариининг математик компетентлик, ижодий-яратувчанлик, психологлари мантикий фикрлашга йўналтириш, гуманитар фанларнинг математика соҳаси билан ўзаро интеграцияни ўрганиш, психологик маълумотларни математик-статистик усуллар орқали қайта ишлашга оид илмий изланишлар ҳақида фикр боради.

Калит сўзлар: факторли таҳил, SPSS, IBM, статистика пакети, ўз-ўзини ривожлантириш, ўз-ўзини идора қилиш

Annotation: This article gives an idea of the scientific research of practicing psychologists on mathematical competence, creative creativity, orientation of psychologists to logical thinking, study of the mutual integration of humanities with the field of mathematics, processing of psychological data through mathematical and statistical methods.

Key words: factor analysis, SPSS, IBM, statistical package, self-learning, self-control.

Мавзунинг долзарблиги. Жаҳонда ҳар бир мамлакат таълим тизимида зехнли, иқтидорли, қобилиятли ва ижодкор инсонларни ўқитиш ҳамда уларни жамият тараққиётига тайёрлаш устувор вазифа сифатида муҳим аҳамиятга эга. Дунёнинг етакчи таълим муассасаларида психологлари тайёрлашда уларнинг касбий компетентлиги ривожлантиришда аниқ фанларни ўқитиш, интеграллашган интерфаол таълим технологиялари, мантикий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришнинг самарали механизмлари йўлга қўйилмоқда [1].

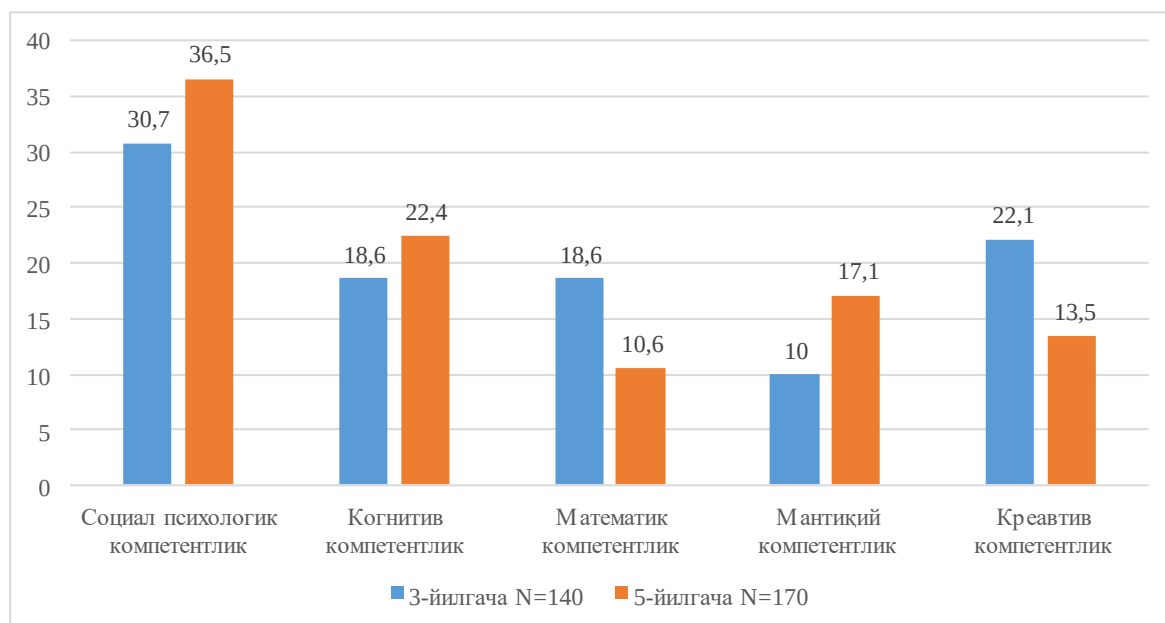
Дунёнинг халқаро илмий марказларида амалиётчи психологлариининг математик компетентлик, ижодий-яратувчанлик, психологлари мантикий фикрлашга йўналтириш, гуманитар фанларнинг математика соҳаси билан ўзаро интеграцияни ўрганиш, инновацион, техник тафаккурнинг шаклланиш хусусиятлари, психологик маълумотларни математик-статистик усуллар орқали қайта ишлашга оид илмий изланишлар олиб борилмоқда. Глобаллашув ва ахборотлар кўламининг интенсивлашуви шароитида психология соҳаси бўйича олиб борилаётган илмий тадқиқотларда компьютер усулларида фойдаланиш тобора кенг тарқалиб бормоқда. Бунинг сабабларидан бири кенг кўламли илмий-амалий тадқиқотлар олиб боришга, индивидуал тарзда диагностик ишларни олиб боришни тезлаштириш, осонлаштиришга имкон берувчи таҳис методикаларининг компьютер вариантларининг яратилиши бўлса, иккинчиси, статистик танламаларнинг репрезентативлигига, маълумотларнинг статистик таҳлили негизида чиқарилган хулосаларнинг асослилигига талабнинг кучайишидир.

Мамлакатимизда таълим тизимини такомиллаштириш, умумий ўрта таълим учун давлат таълим стандартлари ва норматив ҳужжатларни ишлаб чиқиш, ўқитишнинг илғор ёндашувларини жорий этиш бўйича олиб борилган ислохотлар натижасида мактаб амалиётчи психологлариининг касбий компетентлиги математик билимларни эгаллаш орқали юксалтириш учун зарур шарт-шароитлар яратилди [2].

Хорижий олимлар томонидан амалиётчи психологлариининг математик компетентлиги борасида бир қанча изланишлар олиб борилган бўлса-да, аммо улар қўлга киритган натижаларни маҳаллий шароитда тўғридан-тўғри қўллаш ижобий самара бермаслиги мумкин. Хорижлик олимларнинг тадқиқотларида мазкур муаммони ечишга бағишланган фикрлар мавжуд. Жумладан, А.Адлер, Дж. Равен, К.Гаус, И.Борг, А.Кетле, Ф.Гальтон М.Муллер, Т.Стауфенбиел, В.А.Дюк, Р.Фишер, И.Ф.Гербарт, К.Холл, В.Лефевр, Ю.Кул, М.Ф.Дробишларнинг олиб борилган илмий изланишларида психологик муҳофаза тўғрисида шарҳлар берилган [3].

Омиллар	Иш стаж	N	Ўртача қиймат	Стандарт оғиш	T	Ишонч даражаси
Социал психологик компетентлик	3-йилгача	140	30,7	9,7	4,457	,005
	5-йилгача	170	36,5	7,4		
Когнитив компетентлик	3-йилгача	140	18,6	7,8	1,968	,007
	5-йилгача	170	22,4	8,8		
Математик компетентлик	3-йилгача	140	18,6	9,9	4,965	,004
	5-йилгача	170	10,6	10,4		
Мантикий компетентлик	3-йилгача	140	10,0	5,9	1,741	,003
	5-йилгача	170	17,1	5,4		
Креатив компетентлик	3-йилгача	140	22,1	6,5	3,963	,000
	5-йилгача	170	13,5	7,9		

Рус олимларидан В.И.Байденко, И.А.Зимняя, В.В.Сериков, Ю.Г.Татур, В.Д.Шадриков, И.В.Блауберг, В.Г.Афанасьев, В.Н.Садовский, Э.Г.Юдин, В.И.Загвязинский, В.С.Ильин, Ф.Ф.Королев, В.П.Беспалько, В.В.Краевский,

Н.В.Кузьмина, В.С. Гершунский, А.Д.Наследов, А.О.Крыштановский, М.М. Главатских, Р.И.Остапенко, Б.Г.Ананьев, Г.В. Суходольский, Е.В. Сидоренко кабиларнинг математик компетентлик бўйича олиб борган замонавий тадқиқотларида ўрганилган [4].

Мамлакатимизда мактаб амалиётчи психологларнинг математик компетенлиги, уларда психологик тадқиқот маълумотларни статистик жиҳатдан қайта ишлаш ва ушбу муаммонинг замонавий ечимларини ишлаб чиқиш психологиянинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади. Ўзбек олимларидан Ш.Р.Баратов, В.М.Каримова, А.М.Жабборов, З.Т.Нишонава, Н.С.Сафоев, Д.Ғ.Мухамедова, Б.Р.Қодиров, А.А.Расулов, Ғ.Қодиров, Г.Ш.Саломова, Н.М.Муллабоева, П.С.Эргашев, Г.К.Тулаганова сингари олимлар амалиётчи психологларнинг математик компетенлигини ўрганиш юзасидан тадқиқотлар олиб борилган [5].

1-жадвал

Математик компетентликни эксперт баҳолаш сўровномаси орқали олинган маълумотлар таҳлили (n=310)

1-расм. Амалиётчи психологлар “Прогрессив матрицалар” тести орқали олинган умумий маълумотлар таҳлилининг диаграмма кўриниши

Тадқиқотимиз мобайнида амалиётчи психологларнинг касбий компетентлигини аниқлаш мақсадида ишлаб чиқилган “Математик компетентликни эксперт баҳолаш сўровномаси орқали” олинган натижаларни шарҳига тўхталамиз. Ушбу сўровномада математик компетентликка дахлдор бўлган 5 та (Социал психологик компетентлик, Когнитив компетентлик, Математик компетентлик, Мантикий компетентлик, Креатив компетентлик) мезон кўрсаткичлари кўриб чиқилди. Ушбу таҳлиллар мактаб тизимида фаолият олиб бораётган амалиётчи психологларнинг иш стажига қараб ўрганилди. Бунда, “Социал психологик компетентлик” мезони 3 йилгача иш стажига эга бўлганлар психологларда ўртача қиймат 30,7 бўлса, 5 йил ва ундан юқори меҳнат стажига эга мутахассисларда эса 36,5 ни ташкил этди (Студент t мезони бўйича статистик фарқ ,005) [6]. Бундан кўринадики, меҳнат фаолияти қанчалик юқори бўлса, амалиётчи психологларда бошқаларнинг ҳиссий-эмоционал ҳолатига жуда сезгирлик, яхши тингловчилик, инсонларнинг туйғуларини тез илғаш каби сифатлар юқори бўлар экан. “Когнитив компетентлик” мезонида ҳам маълум бир фарқ кузатилди. Яъни, 3 йилгача меҳнат фаолиятига эга бўлганларда ўртача қиймат 18,6 бўлса, 5 йил ва ундан юқори амалиётчи психологларда эса 22,4 ни кўрсатди (Студент t мезони бўйича статистик фарқ ,007). Бу шундан далолат берадики, уларда жамоа, гуруҳ аъзолари билан ҳамкорлик қила олиш қобилияти яхши шаклланган экан. Кейинги мезон “Математик компетентлик” да меҳнат фаолиятининг ҳажмига қараб тескари статистик фарқ кузатилди. 3 йилгача меҳнат фаолиятига эга психологларда 18,6, 5 йил ва ундан юқори эса 10,6 ни кўрсатди (Студент t мезони бўйича статистик фарқ ,004). Демак, 3 йил иш стажига эга бўлган психологларда математик амаллар, статистика, психологик тадқиқотларни қайта ишлашда замонавий технологияларни қўллашга бўлган муносабат юқори даражада эканлигидан далолат беради. Навбатдаги мезонлар “Мантикий компетентлик” (3-йилгача 10,0 ва 5 йил ва ундан юқориларда 17,1 қиймат) ҳамда “Креатив компетентлик” (3-йилгача 22,1 ва 5 йил ва ундан юқори бўлган 13,5) бўйича ҳам амалиётчи психологлардан дастлабки статистик натижалар қўлга киритилди [7].

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 февралдаги “2019-2025 йилларда Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг руҳий саломатлигини муҳофаза қилиш хизматини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПК-4190-сонли қарори.
2. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для пед. спец. вузов / О.А. Абдуллина. - М.: Просвещение, 1989. - 139 с.
3. Рустамов, Ш. Ш. Обработка психологических данных математическими методами (на примере программы SPSS). Вестник интегративной психологии (Ярославль, выпуск 22, 2021.—С. 162-164).
4. Рустамов, Ш. Ш. (2022). Корреляционный анализ пример по психологии. Корреляции в психологии. Science and Education, 3(3), 1100-1106.

ТРИГОНОМЕТРИК ТЕНГЛАМАЛАР МАВЗУСИНИ ЎТИШДА ДАРС САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ УЧУН ҚЎШИМЧА МЕТОДИК АДАБИЁТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Қурбонов М.,
Навоий вилояти ХТХҚТМОХМ катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Тригонометрик тенгламалар ва уларнинг ечиш усуллари, тригонометрик тенгламалар мавзусини ўтишда дарс самарадорлигини ошириш учун қўшимча методик адабиётларнинг аҳамияти ҳақида фикр юритилган.

Тригонометрик тенглама деб, номаълумнинг тригонометрик функцияларига нисбатан алгебраик бўлган тенгламаларга айтилади. Энг содда тригонометрик тенгламалар ҳақида мактаб дарсликларида етарлича тўхталиб ўтилган. Шу билан бирга тригонометрик тенгламаларини ечишнинг учта усули, асосан квадрат тенгламага келтириладиган ва $a\sin x + b\cos x = c$ кўринишдаги тенгламаларни ечишнинг ёрдамчи бурчак киритиш усули ҳамда тенгламанинг чап қисмини кўпайтувчиларга ажратиб ечиш усуллари ҳақида тўхталиб ўтилган. Лекин бир мунча мураккаброқ бўлган тригонометрик тенгламаларни ечиш бўйича етарли маълумотлар берилмаган. Бу эса мавзунини чуқурроқ ўзлаштириш учун дарсликдан ташқари қўшимча методик адабиётлар билан ҳам ишлашни талаб этади. Тригонометрик тенгламаларни ечишнинг ягона усули мавжуд эмас. Шунинг учун ҳар бир мисолни ечишда тригонометрик формулаларни яхши билиш ва мисоллар ечиш кўникмасига эга бўлиш талаб этилади. Баъзан, тригонометрик бўлмаган тенгламаларни тригонометрик тенгламага келтириб ечиш қулайроқдир. Масалан, $z^3 - 3z = q$ тенгламани $z = 2\cos 2x$ га алмаштириш ёрдамида $2\cos 3x = q$ га келтириб ечиш мумкин. Тригонометриянинг математика фанидаги тутган ўрнини эътиборга олган ҳолда бу тенгламаларни ечишнинг бир қанча усуллари эслатиб ўтиш мумкин:

- бир жинсли тенгламалар;
- ёрдамчи бурчак киритиш усули;
- рационал алмаштиришлар усули; - алгебраик тенгламага келтириш;
- йиғиндини купайтмага келтириш ёрдамида ечиш усули;
- кўпайтмани йиғиндига келтириш ёрдамида ечиш;
- синус ва косинусларнинг даражаларини пасайтириш ёрдамида ечиш;
- модуль қатнашган тригонометрик тенгламаларни ечиш;
- ностандарт-сунъий усуллар ёрдамида ечиш.

Бундан ташқари ўқувчилар тригонометрик тенгламаларни ечганда, баъзан тенгламанинг ечимлари китобдаги жавоблар билан бир хил эмаслидан ажабланиши мумкин. Китобдаги масаланинг жавоблари тўғрими ёки ўқувчининг топган ечимлари тўғрими? Аслида тенгламани ечишдаги танланган усулга қараб, тенглама илдизларининг кўриниши турлича бўлиши мумкин. Топилган илдизларнинг бир хиллигини текшириш учун тригонометрик айланадан фойдаланилади. Бундай ҳолни аниқ мисолда кўриш учун қуйидаги тенгламани икки усулда ечамиз.
Мисол. $\cos 3x + |\cos x| = \sin 2x$ тенгламани ечинг.

Ечиш: Тенгламада модуль қатнашгани учун модулни таъриф бўйича очиб чиқиш керак.

Қуйидаги икки ҳолни қараймиз:

- а) $\cos x \geq 0$ - бу ҳолда модулни берилган ишора билан очамиз.
- б) $\cos x < 0$ - бу ҳолда модулни қарама қарши ишора билан очамиз.

Демак, а) $\cos x \geq 0$ да, тенглама $\cos 3x + \cos x = \sin 2x$ (1) кўринишга эга бўлади. Тенгламани айний шакл алмаштирамиз.

$$2\cos \frac{3x+x}{2} \cos \frac{3x-x}{2} = 2\sin x \cos x \iff 2\cos 2x \cos x = 2\sin x \cos x$$

Барча ҳадларни тенгликнинг чап томонига ўтказиб, $2\cos x$ ни қавсдан чиқарсак, $2\cos 2x \cos x - 2\sin x \cos x = 0 \iff 2\cos x (\cos 2x - \sin x) = 0$

Бундан, $\cos x = 0$ ёки $\cos 2x - \sin x = 0$, $\cos x = 0$ да, $x = \frac{\pi}{2} + \pi n, n \in \mathbb{Z}$

Иккинчи тенгламани ечамиз:

$$\cos 2x - \sin x = 0 \iff 1 - 2\sin^2 x - \sin x = 0. \quad \sin x = t, \quad |t| \leq 1 \text{ белгилаш киритиб,}$$

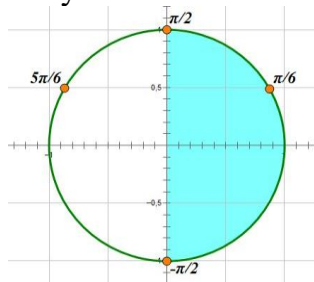
$$1 - 2t^2 - t = 0. \quad t \text{ га нисбатан квадрат тенгламани ечамиз.}$$

Тенгликни ҳар иккала томонини -1 га кўпайтирамиз:

$$2t^2 + t - 1 = 0 \quad t_1 = -1; \quad t_2 = \frac{1}{2} \iff \sin x = -1 \quad \text{ёки} \quad \sin x = \frac{1}{2}$$

$$x = -\frac{\pi}{2} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z}; \quad x = \frac{\pi}{6} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z} \quad x = \frac{5\pi}{6} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z}$$

Топилган ечимларни тригонометрик айланага қўйсак, (1) тенглама фақат $\cos x \geq 0$ да яъни биринчи ва тўртинчи чоракларда ҳақиқий илдизга эга эканлигини кўриш мумкин:

Шундай қилиб, $\cos x \geq 0$ да тенгламанинг ечимлари

$$x = \frac{\pi}{6} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z} \quad \text{ва} \quad x = \frac{\pi}{2} + \pi n, n \in \mathbb{Z} \quad \text{бўлади.}$$

Иккинчи ҳолни қараймиз:

б) $\cos x < 0$

Бу ҳолда модулни қарама қарши ишора билан очамиз: $\cos 3x - \cos x = \sin 2x$

Косинуслар айирмасини кўпайтма шаклида ифодалаймиз.

$$-2\sin \frac{3x-x}{2} \sin \frac{3x+x}{2} = \sin 2x \iff -2\sin x \sin 2x - \sin 2x = 0$$

Тенгламада $-\sin 2x$ ни қавсдан ташқарига чиқариб,

$$-\sin 2x (2\sin x + 1) = 0$$

тенгликни ҳосил қиламиз.

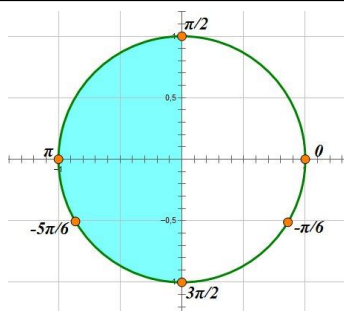
$\iff$

$$\sin 2x = 0; \quad 2x = \pi n, n \in \mathbb{Z}; \quad x = \frac{\pi}{2} n, n \in \mathbb{Z}$$

ва

$$\sin x = -\frac{1}{2}; \quad x = -\frac{\pi}{6} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z}; \quad x = -\frac{5\pi}{6} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z}$$

Тенглама ечимларини тригонометрик айланада тасвирлаб, $\cos x < 0$ шартни қаноатлантирадиган ечимларни ажратиб оламиз:

$$x = \pi + 2\pi n, n \in \mathbb{Z} \quad \text{ва} \quad x = -\frac{5\pi}{6} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z} \quad \text{ечимларни}$$

оламир.

Иккита ҳолни бирлаштириб, $x = \frac{\pi}{6} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z}$ ечимни оламир.

Жавоб: $x = \frac{\pi}{2} + \pi n, n \in \mathbb{Z}; x = \pi + 2\pi n, n \in \mathbb{Z}; x = -\frac{5\pi}{6} + 2\pi n, n \in \mathbb{Z}$

Биринчи ва охири ечимлар ечимларни бирлаштиради, $x = \frac{\pi}{6} + \pi n, n \in \mathbb{Z}$

Жавоб: $x = \frac{\pi}{2} + \pi n, n \in \mathbb{Z}; x = \pi + 2\pi n, n \in \mathbb{Z}$

TURLI NOQULAY VAZIYATLARGA MOSLASHA OLMAGAN O'SMIRLARNI REABILITATSIYA QILISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Axmadoy N.R.,

BuxDU o'qituvchisi

Аннотация: В этой статье будут представлены мнения и мнения о случаях дезадаптации у подростков, причинах их возникновения, последствиях и механизмах реабилитации.

Abstract: This article will present opinions and opinions about cases of maladaptation in adolescents, the causes of their occurrence, consequences and mechanisms of rehabilitation.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlarda kechadigan dezadaptatsiya holatlari, ularning keli chiqish sabablari, oqibatlari va ularni rehabilitatsiya qilish mexanizmlari yuzasidan fikr va mulohazalar keltiriladi.

Ключевые слова: дезадаптация, стресс, фрустрация, девиантное поведение, подростковая психология, реабилитация, психопрофилактика

Annotation: maladaptation, stress, frustration, deviant behavior, adolescent psychology, rehabilitation, psychoprophylaxis

Kalit so'zlar: dezadaptatsiya, stress, frustratsiya, deviant xulq, o'smirlar psixologiyasi, rehabilitatsiya, psixoprofilaktika

Jamiyatda yuz berayotgan turli tabiatdagi ijtimoiy vaziyatlar har bir insonda o'ziga xos bo'lgan o'zgarishlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Inson tomonidan ushbu vaziyatlarga nisbatan salbiy munosabatlar bevosita ijtimoiy-psixologik dezadaptatsiya holatlarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Psixologik adabiyotlarda dezadaptatsiya tushunchasi subyekt tomonidan ijtimoiy me'yor va mezonlarga moslasha olmaslik holati sifatida tavsiflanadi. "Konform" bo'lgan ijtimoiy muhitdagi shaxsning o'rnatilgan ijtimoiy ustanovkalar, me'yor va mezonlarni o'zlashtirishida o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini-o'zgartirish, korreksiyalashga intilishi, ularga moslasha olmasligi adaptatsiya emas, balki dezadaptatsiya holatini anglatadi.

Dezadaptatsiya holatlarini keltirib chiqaruvchi ijtimoiy omillar orasida oila ijtimoiy instituti alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu omillarning o'z vaqtida aniqlanishi va bartaraf etilishi o'smir shaxsi shakllanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Dezadaptatsiya holatlarini keltirib chiqaruvchi omillar:

1. O'smirlar oilaviy anamnezining og'irlashuvi: noto'liq oilalar va oiladan tashqarida tarbiyalanishlik.
2. Ko'p ichuvchi ota.
3. Ota-onalardan birining ruhiy kasalligi.
4. Oiladagi disgarmonik munosabatlar va kelishmovchiliklar.
5. Bolalikda o'smirlar ota-onaning noto'g'ri munosabati.

O'smirlarda dezadaptatsiya holatini kelib chiqish ehtimoli uning muloqotdagi kompensatsiya jarayoni asotsial ijtimoiy muhit orqali amalga oshgan hollarda ortadi. Ko'p holatlar o'smirning ijtimoiy dezadaptatsiya holatlarini bartaraf etishda oilaviy tarbiya metodlarini o'rganish, ota-onalarga oilaviy munosabatlarda o'zgartirish kiritish, qandaydir yangiliklar olib kirish, oilaviy tadbirlarni birgalikda o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Oila- har birimizga tegishli bo'lgan bosh tizim. Tizim – yaxlit bir butunlikda, o'zaro aloqadorlikdabo'ladigan kishilar guruhidir. Bu tizimning barcha qismlari chambarchas aloqada bo'lar ekan, oila a'zolaridan biri holatning yaxshilanishi yoki yomonlashuvi muqarrar tarzda boshqalarning ahvoriga ham aks etadi. O'smir uchun oila va oilaviy munosabatlarning ahamiyatlilik darajasi yuqori ekanligini e'tiborga olgan vaziyatda ta'lim sohasidagi dezaptatsiya keltirib chiqaruvchi sabablardan biri ham oilada o'smirning o'qish faoliyatiga nisbatan shakllangan munosabatlari bo'lishidir [2]

O'smirda maktabga bo'lgan ongli ravishda qiziqishning shakllanmasligi motiviga saba bo'ladi. Bunday holatlar maktabga yomon tayyorlangan, uy vazifalariga negative munosabatda bo'luvchi, maktab baholariga befarq bo'ladigan o'smirlarda o'quv yoki ta'lim dezadaptatsiyasi shakllanadi.

O'quv dezadaptatsiyasi – bolaning maktabga bo'lgan umumiy qiziqishini saqlanishida bir yoki ikki fanni o'zlashtirishda qiyinchilikka duch kelishi bilan bog'liq holati.

Maktab dezadaptatsiyasi – o'smirning yoki bolaning yos xususiyatida ta'lim olishidagi qiyinchiliklar bilan bir qatorda xulqiy buzilish holatlari o'qituvchilar sinfdoshlari bilan janjalli vaziyatlar ko'rinishida o'ringa chiqadi. Dars qoldirish odatlari paydo bo'ladi.

Ijtimoiy dezadaptatsiya – o'smirning o'qishga bo'lgan qiziqishi, maktab jamoasining talablariga javob berishdan qochish holatlari, turli asotsial jamoalarga kirib ketish, spirtli ichimliklarga, giyohvandlikka qiziqishning ortishi bilan namoyon bo'ladigan holat.

Dezadaptatsiyaning shunday ko'rinishlari deviant xulq-atvorning, "xulqi og'ishgan" bola yoki o'smir degan nomg aloyiq ko'rinishning oddiy sabablaridan biridir. Bularning oldini olish yoki shunday holatlarga sabab bo'ladigan omillar esa asosan oliada shakllanadi. O'smir qanday xulq atvoriga ega bo'lishi birinchi navbatda ota-ona bilan, oilada olingan tarbiya bilan bog'liq.

O'smirlarda dezadaptatsiya holatlarini shakllanish omili sifatida quyidagilar ko'rsatiladi:

1. Oilada iliq emotsional munosabatlarning yetishmasligi (hamma narsaga egasan. Senga yana nima kerak?).
2. O'smirlarni haddan ziyod erkalatib yuborish, istaklarini tezkor bajarish. Arzimagan cheklashlar o'smirlarda suitsidal moyillik paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin (yoqtirgan kiyimi, ota-onasiga yoqmasligi, va'da qilingan telefonning qimmat markasidan sotibolib bermaganliklari va h.).

3. Oilada ota-onalar o'rtasidagi surunkali nizolar, otaning alkogol moddalarining iste'mol qilishi, ikkinchi nikohining bo'lishi, xonadonda o'g'il farzandning yo'qligi. O'smirning bu vaziyatlarni tuzatishga ojizligi.

4. Ota-onalar tomonidan o'smir xulqini doimiy nazorat qilishga intilish.

5. O'smir uchun ahamiyatli bo'lgan, sevgan insoni bilan munosabatlari ota-onalar tomonidan qat'iy qabul qilinmaganligi (mahallada sharmanda qilding, sen kabi farzandning boridan yo'g'i afzal, yana o'sha haqida biror gap eshitsam, o'zim seni o'ldiraman...)

6. O'smirning muvaffaqiyatlari yoki muammolariga nisbatan oila a'zolarining befarqligi. Dezadaptatsiya holati sog'lom, yoki turli asab psixik buzilishlari mavjud (jismoniy nuqsonli, organik buzilishlarga ega bo'lgan oligofren o'smirlar bu toifaga kirmaydi) o'smirlarda shakllanishini kiritish mumkin [1]

Dezadaptatsiya markaziy nerv sistemasi funksiyalaridagi buzilishlar natijasida ham shakllanishi mumkin. Psixologik tadqiqotlarda aniqlanishicha bu toifadagi o'smirlarning ma'lum qismida miya funksiyalarining ma'lum miqdorda o'zgarishi aniqlangan. Bu xolatlariga olib keluvchi asosiy faktorlar sifatida anamnezda onaning xomiladorlik va tug'ish jarayonining og'irkechadi. Bunday bolalar rivojlanishida nutq funksiyalari rivojlanishining kechikishi, diqqat, xotira rivojlanishdagi og'ishlar kuzatilgan umumiy intellektual rivojlanishda bunday bolalar meyor darajasida bo'lishi bilan birgalikda, ta'lim jarayonida ma'lum kognitiv qiyinchiliklarga duch kelganlar. Bunday xolatlar quyidagi sindromlarda namoyon bo'ladi:

- nevrozlar;
- astenik sindromi;
- Diqqat etishmovchiligi, giperaktivlik.

Shunday qilib markaziy nerv sistemasi funksiyalaridagi buzilishlar aniqlangan o'smirlar bilan psixologik pedagogik korreksion tadbirlar olib borilishi asosida nevrolog, psixolog, psixiatrlar logoped, pedagoglarning muntazam kuzatuvida bo'lishlari zarur. Dezadaptatsiya xolatida namoyon bo'luvchi neyrodinamik buzilishlarning namoyon bo'lish shakllaridan birini psixomotor sustlashuv tashkil qiladi. Bunday o'smirlar psixik faoliyat rivojlanishining sustlashuvi, xarakter faolligini pasayishi, emotsional reaksiyalarning past namoyon bo'lishi bilan ajralib turadilar [3].

Dezadaptatsiya holatining o'ziga xos-xususiyatlari mavjud. Xulqiy ko'rinishlardagi emotsional beqarorlik, o'ta faollik darajasidan o'ta passivlik holatga osonlik bilan o'tish va aksincha umuman harakatdagi passivlikdan, boshqarib bo'lmaydigan giperaktivlik holatiga o'tish holatlari uchrab turadi. Darslarda tez charchash, o'zini yomon his etish borasidagi shikoyatlar tez-tez qaytarilib, bu holatlar ulardagi o'zlashtirish darajasidagi tez o'zgaruvchanlikka, undagi intellektual rivojlanish darajasining nisbatan rivojlanganligiga qaramasdan o'zlashtirish darajasining pastligi kuzatiladi. Bu toifadagi o'smirlardagi rivojlanish xususiyatlari ko'pincha ikkilamchi qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi, o'qituvchilar tomonidan ulardagi yosh va individual tipologik xususiyatlarini to'g'ri tushuna olmaslik oqibatida kelib chiqadi. O'smirlardagi dezadaptatsiya holatlarida o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri stress va frustratsiya vaziyatlarida faollikning yo'qotilishi, hisoblanadi. Bu vaziyatda o'smirlarning muloqot tizimi to'laqonli emasligi avvalo tengdoshlari, yaqin ijtimoiy muhitdagi odamlar bilan aloqalarning buzilganligi unda "yolg'izlik", "begonalashuv", "zerikish" kabi kechinmalarining paydo bo'lishiga olib keladi. Aynan o'smirlik davrida ijtimoiy psixologik dezadaptatsiya xolatlarida o'z vaqtida aniqlab bartaraf etilmasa, o'smir shaxsining kamolotiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan oqibatlarga olib kelishi mumkin. Ya'ni bu holat o'smirni o'z-o'ziga

beradigan bahosining yanada pasayib ketishiga, turli tabiatdagi shaxslaro munosabatlardagi nizolarga, shaxs rivojlanishida alohida ahamiyatga ega bo'lgan o'quv faoliyatiga nisbatan motivatsiyaning pasayishiga, nevroz holatining vujudga kelishiga va hatto psixik buzilishlarga sabab bo'lishi mumkin. Shu tufayli ham ko'pchilik psixologlar bu muammoni o'rganishga alohida e'tibor qaratganlar.

Shunday holatlarning yuzaga kelmasligi, ularning oldini olish uchun va kurashish uchun psixoprofilaktik tadbirlarni ko'proq o'tkazish, oilada tarbiyalanayotgan o'smirlar muammolari bilan shug'ullanadigan ijtimoiy-psixologik xizmat markazlari, asosan, ular bilan diagnostik va psixokorreksion yo'nalishlarda ish olib borish, voyag ayetmaganlarning xulq-atvori profilaktikasi ishida ommaviy axborot vositalari orqali tashviqiy-ma'rifiy ishlarni olib borish, reabilitatsiya tadbirlarni mukammal darajada olib boradigan mutaxassislarni yetkazib berish va eng asosiysi - yosh oilalarga bola tarbiyasi uning xulq-atvorini shakllantirish yuzasidan psixologik-ijtimoiy tadbirlar o'tkazilishi lozim. Jamoatchilik fikri so'rovi ma'lumotlari bo'yicha televideniye o'smirlar va yoshlar uchun axborot olishninh afzalroq manbai hisoblanadi.

Patogen buzilishlar anormallik, patologiyalardan kelib chiqadi ruhiy rivojlanish va neyropshik kasalliklar asab tizimining funktsional va organik lezyonlari yotadi. Bu holatda patogen disadaptatsiya ifodalanishi mumkin turli darajadagi va chuqurlikdagi neyropshik kasalliklar, ikkinchisida - oligofreniya zo'ravonligining turli darajalarida, aqliy zaiflikda kechikish rivojlanish. Neyropshik kasalliklarning jiddiy shakllari bo'lgan bolalar kerak qo'shimcha psixologik bilan birgalikda doimiy davolash- pedagogik reabilitatsiya dasturlari. Kasalliklarga chalingan bolalar uchun, kamroq chegaralangan xarakterga ega bo'lgan chora-tadbirlar qo'llaniladi o'quv sharoitida tibbiy-pedagogik sog'lomlashtirish xususiyati – ta'lim muassasalari (bolalar bog'chalari, maktablar, bolalar uylari va boshqalar) [4]

Xulosa qilib aytganda, buyuk davlatni qurish uchun barkamol inson tarbiyalnmog'i lozim. Shu sababli yoshlarni ruhan tetik, ma'nan barkamol qilib tarbiyalash bugungi kunning asosiy vazifasidir. Har qanday oilada o'zaro munosabatlaridan nizoli vaziyatlarning yuzaga kelishi muqarrar ekanligini inobatga oladigan bo'lsak uni bartaraf etish mumkin ekanligi a'yonlashadi. Lekin shu nizolarning xarakteri ularning oqibatlariga ko'ra turli oilalar va oilalardagi munosabatlar bir-biridan farq qiladi. Aslida, muvaffaqiyatli oilalardagi nizolar biriktiruvchidir va muvaffaqitasiz oilalardagi nizolar ajratuvchi xususiyatga ega. Shunday ekan har birimiz muvaffaqiyatli oila barpo etishimiz zarur. Chunki uning negizida farzandlarimiz kelajagi yotadi. Zero muvaffaqiyatli oila – jamiyatning asosiy kuchi va tayanchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kamilova N.G. Muammoli o'smir: tashxis, tadqiqot metodlari. T.,2004
2. Ball G A Ponyatie adaptatsii i yego znachenie dlya psixologii lichnosti 1999, № 1 hozir.org 2022
3. Axmadov, N. R. (2022). Dezadaptatsiya va uning o'smir xulqida na'moyon bo'lishi. *Science and Education*, 3(3), 389-395.

ЎҚУВ ФАОЛИЯТИГА МУНОСАБАТ МОТИВАЦИЯСИ АВЛОД ТАРБИЯСИ МЕЗОНИ СИФАТИДА

Қораев З.Х.,

Навоий вилояти ХТХҚТМОҲМ катта ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада хориж ҳамда республикамиз психологларининг, ўқув фаолиятига муносабат мотивацияси авлод тарбияси сифатида деярли барча босқичларда ўрганиш борасида, уларга хос бўлган хусусиятларни очиб беради.

Калит сўзлар: мотивация, ўқув фаолиятига муносабат, фаол-ижтимоий, ижобий индеферент муносабат.

Аннотация: В данной статье приведен отечественный и мировой опыт психологической мотивации образования и воспитания молодого поколения.

Ключевые слова: мотивация, отношение к образованию, активно-позитивный, позитивно – индифферентное отношение.

Annotation: This article provides local and international experience of psychological motivation of education and upbringing of young generation.

Keywords: motivation, attitude toward education, active-positive, positive - indifference.

Шахс шаклланишининг ўқув фаолиятига муносабат мотивацияси унинг деярли барча босқичларида, яъни мактабгача таълим муассасаларидан тортиб, ўрта ва олий ўқув юртларининг тугалланишига қадар давом этади. Илм олиш бевосита ҳар бир шахсга қўйилган талаб, шу боис ўқув фаолияти мотивацияси муаммоси педагогика ва психология фанлари диққат марказидаги долзарб муаммолардан биридир. Ўқув фаолияти мотив тушунчаси остида ўқув фаолиятини таъминловчи барча омиллар талаб, мақсад, бурч ҳисси қизиқиш ва бошқалар назарда тутилади.

Айни пайтда, мамлакатимизда баркамол авлод тарбияси ва унинг мукаммал таълим олиши масалалари давлат сиёсати мақоми даражасида ҳал қилинаётганлиги бугунги ёшларимизнинг ҳеч кимдан кам бўлмаган порлоқ келажагига жиддий эътибор қаратилаётганлигидан далолатдир.

Зеро, инсон муносабатлари унинг хулқ-атворида, ички дунёсининг шаклланишида, барча психологик жараёнларида муҳим бошқарувчилик ролини ўйнайди (В.Н.Мясишев)¹. Бундай бошқарувчиликнинг юксак ижтимоий савияда таркиб топтирилиши эса инсоннинг ҳаётдаги айрим муваффақиятсизликларга нисбатан психологик ҳимояланиш воситаси сифатида хизмат қилиши мумкин (Ш.Р.Баротов)². Кейинги қатор психологик тадқиқотлар муносабат мезонига шахснинг у ёки бу фаолиятга нисбатан мотивация маҳсули сифатида қараш тенденциясига асосланади. Жумладан:

Фаоллик мактабгача ёшдаги болаларга хос хусусиятдир. Тарбия жараёнидаги фаоллик асосида фаолиятнинг ҳар хил турлари шаклланади. Улардан асосийлари: муносабатда бўлиш фаолияти, билиш, буюмлар билан бўладиган фаолият, ўйин, оддий меҳнат ва ўқув фаолиятларидир. Таълим-тарбия орқали амалга оширилаётган фаолиятларни мактабгача ёшдаги болалар бирданига ўзлаштириб олмайди, уларни болалар тарбиячи раҳбарлигида секин-аста эгаллаб борадилар.

¹ Маркова А.К., Орлов А.Б., Фридман Л.М. Мотивация учения и её воспитание у школьников. – М., 1983.

² Баротов Ш.Р. Кичик ёшдаги ўқувчилар фаолиятини баҳолаш. – Т.: «Ўқитувчи», 1992. – 48 б.

Болалар ҳаётининг биринчи йилиданок фаолиятнинг энг оддий турлари ундаги шахсий қобилиятлар, хусусиятлар, теварак-атрофга маълум бир муносабатнинг шаклланишида асос бўлиб хизмат қилади. Масалан, катталарнинг болалар билан бўладиган ҳиссий, ҳиссий-предметли муносабатлариданок болада дастлабки ижтимоий талаб вужудга келади, дастлабки ҳаракат ва тасаввурлар, таассуротлар шакллана бошлайди.

Ҳаракат усуллари эгаллаб бориш орқали болада фаоллик ривожланади. Аммо фаолликнинг қай даражада ривожланиб бориши ирсиятга ҳамда тақдирчанлик қобилиятига боғлиқ. Бола ҳаётининг дастлабки йилларида катталар билан бўладиган муносабати ва нарс-буюмлар билан бажарган ҳаракати асосий фаолият тури ҳисобланади. Бола билан муомала қилиш орқали катталар уларни аста-секин буюмлар оламига олиб кирадилар. Мана шу йўл билан бола буюмлар билан бўладиган фаолиятнинг ўзига хос томонларини эгаллаб боради.

2,5 ёшдан кейин буюмлар билан бўладиган фаолиятда болалар анча юқори кўрсаткичларга эришадилар ва уларнинг ўйин ҳамда тасвирий фаолиятга ўтишлари учун асос яратилади. Катталар томонидан ташкил этилган муомала, муносабатларда, фаолиятларда ўз-ўзини англаб олишнинг дастлабки шакллари шаклланади.

Машғулотлардаги ўқув фаолияти орқали болалар теварак-атрофдаги табиат, ижтимоий ҳаёт, кишилар тўғрисидаги билимларни ўзлаштириб оладилар. Шунингдек, уларнинг ақлий ва амалий билимлари кенгайиб боради.

Агар таълим жараёнида 3—4 ёшли болалар диққати табиат, кишилар тўғрисидаги аниқ фактларга қаратилса, 5—6 ёшли болаларга таълим беришда асосий эътибор муҳим боғлиқликлар ва муносабатларга, улардаги оддий тушунчаларни шакллантиришга қаратилади. Булар орқали болаларда тушунарли тафаккур ривожлантирилади. Кичик мактаб ёшидаги болалар учун ўқиш асосий фаолият бўлиб қолади ва бу фаолиятни болалар ижтимоий аҳамиятли фаолият деб англай бошлайдилар.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда ўқув фаоллигига нисбатан муносабат мотивациясининг шаклланиши даставвал мактабга муносабат мотивацияси асосида намоён этилади ва бу жараён фаол-ижобий, ижобий индифферент муносабат доирасида шаклланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Маркова А.К., Орлов А.Б., Фридман Л.М. Мотивация учения и её воспитание у школьников. – М., 1983.
2. Баротов Ш.Р. Кичик ёшдаги ўқувчилар фаолиятини баҳолаш. - Т.: «Ўқитувчи», 1992. - 48 б

БУХОРО АМИРЛИГИДАГИ РУС МАНЗИЛГОҲЛАРИДА ТАЪЛИМ МУАССАЛАРИ ТАРИХИ (XIX АСР ОХИРИ – XX АСР БОШЛАРИ)

Файзиева Ф.И.,

Навоий вилояти ХТХҚТМОҲМ катта ўқитувчиси

Annotatsiya: Мақолада XIX аср охири – XX аср бошларида Бухоро амирлиги ҳудудидида ташкил этилган рус манзилгоҳларида таълим шакли қай даражада йўлга қўйилганлиги, Россия империясининг “руслаштириш” сиёсатида таълим жараёнидан фойдаланиш ҳаракатлари ҳақида фикр юритилган.

Аннотация: В статье рассматривается уровень образования в русских поселениях, сложившихся на территории Бухарского эмирата в конце XIX - начале XX вв.,

попытки Российской империи использовать образовательный процесс в политике “Русификация”.

Annotation: The article discusses the level of education in the Russian settlements established in the territory of the Emirate of Bukhara in the late XIX - early XX centuries, the attempts of the Russian Empire to use the educational process in the policy of “Russification”.

Бухоро амирлигидаги рус манзилгоҳларида таълим тизими ўзига хос эди. 1891 йилда Янги Бухоро (Когон)да рус приходной билим юрти фаолияти бошланган. Эркаклар приходной билим юрти, 1894 йилдан бошлаб, ихтиёрида интернат фаолият юритадиган темирйўл билим юрти ва рус – тузем билим юртлари очилди. Ўқув машғулоти рус тилида олиб борилиб, уларнинг таълим дастури Туркистон генерал-губернаторлиги ўқув юртлари режа ва дастурлари асосида юритиларди. Рус–тузем билим юрти ўқитувчиси, 1893 йилдан ўқитувчилар бошқарувчиси, мусулмон вакили Г.Калинин бўлган. Ушбу билим юртида 1895 йилда Вяткин сабоқ берган, ўқувчиларни ўқитишда Наливкиннинг ҳарф ўргатиш (“Алифбо”) китобларидан кенг фойдаланилган. Ўқувчилар сони билим юртида 1894 йилда 64 нафарни ташкил этиб, икки йиллик сабоқнинг биринчи йилида савод чиқарилган, иккинчи йилида эса болалар арифметика ва география фанларини ўрганишган¹. 1915 йилда ҳозирги Ўзбекистон ва унга чегарадош ҳудудларда 212 та рус – тузем мактаблари бўлиб, уларда 7.000 ўқувчи таҳсил олган². Бу каби билим юртлари ҳузурида кутубхоналар фаолият юритган, уларда дарслик, ўқув қўлланмалардан ташқари рус адибларининг асарлари ҳам тўпланган эди. Ҳукумат маҳаллий аҳоли орасида билим юртлари ва рус-тузем мактабларига ўқувчилар жалб этиш орқали уларга рус тилини ўргатиш мақсадини кўзлаган.

Архив манбалари маълумотича, Янги Бухоро (Когон), Термиз, Карки ва Чоржўйда кўчирилганларнинг фарзандлари учун мактаб биноси қуриш мақсадида рус чиновниклари, маҳаллий маъмурият аъзолари, ҳарбий бошлиқлар Бухоро амирлиги ҳукумати ва Бухоро амирлиги сиёсий айғоқчилик идорасига мурожаат қилишган. Бу борадаги ёзишмалар натижасида билим юртлари учун ер майдонлари ва белгиланган миқдорда пул маблағлари ажратилган³.

Бухоро амирлигида янги усул мактаблари, мадраса ва мактабхона таълими (бошланғич мактаб) билан бирга 1894 йилда илк бор 3 босқичли рус- тузем мактаби очилган. Ушбу мактабда биринчи йил 30 ўқувчи таҳсил олиб, 13 таси мусулмон, 17 таси яҳудий болалари бўлган, 1912-1913 ўқув йилида 54 нафар, 1913-1914 ўқув йилида эса 53 нафар ўқувчи ушбу мактабда ўқиган. Бундай мактабларда маҳаллий мусулмон болалари, Россия давлат идоралари ва хусусий корхона эгаларининг фарзандлари таҳсил олган. 1915 йилда рус-тузем мактаби Чоржўй шаҳрида ҳам мавжуд бўлиб, унда тахминан 25-30 та ўқувчи таълим олган. Бироқ, таълим олган ўқувчиларнинг барчаси эмас, 3/2 қисми ўқишни тугатишга муваффақ бўлиб, гувоҳнома оларди, холос⁴.

¹ Фомченко А.П. Русские поселение в Бухаре, их роль в экономическом развитии ханстве и участие в революционном движении. – Дисс. ... на соиск. учен. степ. канд. ист. наук. – Ташкент.: 1958. – С.133-134.

² Гафуров А.Ф. Город Каган в Русско-бухарских отношении в революционных преобразованиях Бухаре. Дисс. ... канд. ист. наук. – Бухара. 1989. – С.66-68. Шу муаллиф. Из истории основания и развития города Кагана и его роли в русско-бухарских отношениях (1887-1917г.г.) – Бухара. 1989. – С.49.

³ ЎМА, И-3 - фонд, 1-рўйхат, 31-йиғма жилд, 45-варақ, ЎМА, И-3 - фонд, 1-рўйхат, 38-йиғма жилд, 217-варақ.

⁴ ЎМА, И-3 - фонд, 1-рўйхат, 79-йиғма жилд, 160,161- варақлар, 215 варақ. Кличев О. Бухоро амирлигидаги рус–тузем мактабларида таҳсил олган ўқувчилар ҳусусида// XIX аср охири–XX бошларида Бухоро. Республика илмий–назарий анжумани материаллари.–Бухоро.2016.–Б.107-109.

Таъкидлаш жоизки, рус манзилгоҳларида очилган мактаблар Россия империяси таълим тизимидаги рус-тузем мактаблари сифатида эмас, кўпроқ черков (приходной), прогимназия, гимназия, тижорат билим юрти кабилар шаклида иш юритган. Чунки рус-тузем мактабларида асосий маҳаллий аҳоли болаларини ўқишга жалб қилиш мақсади кўзланиб, Россия маъмурларига рус тилини биладиган, ижрочи, маҳаллий миллат орасидан чиққан маъмурлар керак эди. Ушбу стратегик мақсадга империя ҳукумати тўла эришмаган бўлсада, Туркистонни бошқаришда рус-тузем мактаби битирувчиларидан маълум маънода фойдаланди. Рус-тузем мактабларида ўзини-ўзи таъминлайдиган бой - бадавлат оилаларнинг фарзандларини эмас, имкон қадар Россия империяси ҳукумати томонидан олинадиган маошга боғланиб қолган шахсларнинг болаларини ўқитиш зарурлиги юқоридан махсус кўрсатма сифатида берилган эди. Шу сабабли мактабларда илтимоснома (ариза) билан қабул қилиш тартиби жорий этилганди. Империя ҳукумати ўзига тўқ рус-тузем мактаби битирувчилари бошқа томондан бериладиган маошга тобе бўлмаса ўз халқи фойдаси учун кўпроқ ишлайди, деб ҳисоблаганди.

Архив ҳужжатларининг маълумотича, рус манзилгоҳларидан черков олдида очилган мактаблар турли манбалардан молиялаштирилган. Улар учун ер майдонлари Бухоро амирлиги ҳукумати ва Бухоро амирлиги сиёсий айғокчилиги идораси келишуви, шаҳар бошлиқлари раҳбарлиги асосида амалга оширилган. Амирлик вакиллари билан рус маъмурий идораларининг ўзаро ёзишмаларида гимназия ва прогимназиялар қуриш учун маблағ ажратиш, ўқув муассасалари биносини қуриш учун ер майдони сўралганига гувоҳ бўлинди¹. Айниқса, Чоржўй, Карки, Янги Термиз шаҳар бошлиқларининг бу борадаги мурожаатлари кўпчиликлари ташкил этади². Рус манзилгоҳларидаги мактаблар давлат, жамоатчилик, хусусий мактаблар каби уч гуруҳга бўлиниб, уларни маблағ билан таъминлашда юқори унвондаги исътефога чиққан (майор, полковник, генерал) зобитлар ҳам ўз ҳиссасини қўшишган.

Юқоридаги маълумотлардан келиб чиқиб, хулоса қилиш мумкинки, Бухоро амирлиги ҳудудининг рус манзилгоҳларида таълим муассасалари асосан черков ва ибодатхоналар қошида фаолият юритган. Бироқ барча черковлар қошида ҳам ўқув юртлари мавжуд бўлмаган³.

Янги Бухоро, Чоржўй, Карки шаҳарларида хусусий тадбиркор ва сармоядор йирик тижоратчилар томонидан очилган қисқа муддатли, яъни 3-6 ой давом этадиган тижорат мактаблари ҳам манзилгоҳларда фаолият юритган. Ушбу мактабларда ўқувчилар савдо-сотик, илм, тадбиркорлик ҳақида илк тасаввурларга эга бўлганлар⁴.

Хуллас, Бухоро амирлигининг рус манзилгоҳларида черков қошида таълим муассасаларнинг бир қатор шакллари фаолият юритиб, улар асосан болаларнинг саводини чиқаришга ва бошланғич билим беришга қаратилган таълим масканлари эди.

¹ЎМА, И-3 - фонд, 1-рўйхат, 205-йиғма жилд, 109,110,111- варақлар, ЎМА, И-1- фонд, 31-рўйхат, 59-йиғма жилд, 45- варақ; 614-йиғма жилд, 109,112- варақлар, 683-йиғма жилд, 96- варақ, ЎМА, И-1- фонд, 4-рўйхат, 74- варақ; 74-орқа томони. ЎМА, И-126 - фонд, 1-рўйхат, 1988-йиғма жилд, 45,46- варақлар. 1987-йиғма жилд, 25- варақ.

²ЎМА, И-961 - фонд, 1 рўйхат, 1378-йиғма жилд, 576- варақ, 576- варақнинг орқа томони, 1081- йиғма жилд, 581- варақ, 581- варақнинг орқа томони, 621- варақ, 622- варақнинг орқа томони.

³Ўша жойда, 71, 72- варақлар.

⁴ЎМА, И-3 - фонд, 1-рўйхат, 184-йиғма жилд, 48,49- варақлар. 39-йиғма жилд, 22- варақ, 22- варақнинг орқа томони.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИК ВА ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ СИФАТИНИ БАҲОЛАШ ТИЗИМИНИ ЯРАТИШ

Султанова С.,
ТДПУ ўқитувчиси

Аннотация: Педагог ва раҳбарларнинг узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини яратиш 23 августдаги видеоселекторда ўқитувчи ва мураббийларнинг ўзи ҳам билим ва савиясини ошириш, жамоат ишларида фаол иштирок этиш, ҳалол меҳнати ва ташаббускорлиги билан бу касбнинг обрўсини ошириши кераклигига урғу берилди.

Аннотация: Создание системы непрерывного профессионального развития учителей и руководителей В видеоконференции 23 августа учителя и тренера подчеркнули необходимость повышения своих знаний и навыков, активного участия в общественных делах, добросовестного труда и инициативы.

Аннотация: Creating a system of continuous professional development for teachers and leaders In a video conference on August 23, teachers and trainers emphasized the need to improve their knowledge and skills, active participation in public affairs, conscientious work and initiative.

Kalit soʻzlar: Таълим сифатини баҳолаш тизимини, мактабларда таълим сифатини ошириш, таълим муассасаларини малакали кадрлар билан таъминлаш, ўқитувчи мавқеини ошириш.

Ключевые слова: Система оценки качества образования, повышение качества образования в школах, обеспечение образовательных учреждений квалифицированными кадрами, повышение статуса педагогов.

Key words: A system for assessing the quality of education, improving the quality of education in schools, providing educational institutions with qualified personnel, raising the status of teachers.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги мамлакатимиз мактабларида таълим сифатини ошириш бўйича устувор вазифаларни белгилаб олган ва бу йўналишда амалий ишлар бошланди. Эслатиб ўтамиз, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 23 август куни халқ таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини ошириш, ёш авлод маънавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилиши бўлиб ўтди. Видеоселектор йиғилишида маҳаллий ҳокимликлар мактаб инфратузилмасини яхшилаш, коммунал хизматларнинг узлуксизлигини таъминлаш, ўқув йили ва куз-қиш мавсумига тайёрлаш каби масалаларга масъуллиги белгиланди. Халқ таълими вазирлиги эса мактабларда таълим сифатини ошириш, таълим муассасаларини малакали кадрлар билан таъминлаш, ўқитувчи мавқеини ошириш, ўқув дастури ва дарсликлар мазмунини такомиллаштириш вазифалари топширилди. Шу билан бирга халқаро таълим дастурларининг (STEAM) ижобий натижаларини ўрганган ҳолда миллий таълим дастурларини яратиш, халқаро баҳолаш дастурларини (PISA ва PIRLS -2021) татбиқ этиш белгилаб берилди. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги таълим сифатини ошириш бўйича қатор ишларни амалга ошириб келмоқда.

Таълим сифатини баҳолаш тизимини яратиш. Биринчидан, вазирлик мамлакатимизда таълим сифатини баҳолаш тизимини ўрганиб чикди. Ўрганиш натижалари шуни кўрсатдики, шу пайтгача таълим тизими сифати ва ягона ёндашувга асосланган реал ҳолатни баҳоловчи тизим бўлмаган. Шу боис таълим сифатини аниқлаш учун бир неча ташқи манбалар маълумоти ўрганилиб, халқаро тажрибалар

амалиётга жорий этилган ҳолда шаффоф ҳамда объектив баҳолаш мезонлари яратилмоқда.

Шунингдек, мактаб битирувчиларининг 2019 йилда олий таълим муассасаларига кириш кўрсаткичлари таҳлил қилинди. Таҳлил натижаларига кўра 2 мингдан зиёд мактабнинг биронта ўқувчиси олий ўқув юртига кира олмаганлиги аниқланди. Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси томонидан бу йил илк бор мактаблар рейтинги эълон қилинди. Рейтинг педагоглар салоҳияти, 9-синф ўқувчилари билим даражаси, битирувчиларнинг ОТМларга кириш кўрсаткичлари ва ижтимоий сўровномаларга асосланди. 2020 йилда АҚШнинг Халқаро тараққиёт агентлиги (USAID) билан биргаликда бошланғич синф (2- ва 4-синф) ўқувчилари ўртасида ўқиш (EGRA) ва математика (EGMA) саводхонлиги бўйича халқаро баҳолаш ўтказилади. Ҳозирги кунда баҳолашни ўтказиш бўйича тайёргарлик ишлари олиб борилмоқда

Жорий йилнинг октябр ойида Сирдарё вилоятида таълим сифатини баҳолаш ва вилоятни таълим сифати бўйича намунали ҳудудга айлантириш бўйича амалий ишлар бошланди. Тажриба доирасида ўқитувчилар ва ўқувчиларнинг билимлари баҳоланди. Битирувчилари олий таълим муассасаларга кирмаган мактаблар (2000 дан ортиқ) биринчи навбатда давлат аттестацияси ва аккредитациясидан ўтказиш режалаштирилди. Педагог ва раҳбарларнинг узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини яратиш 23 августдаги видеоселекторда ўқитувчи ва мураббийларнинг ўзи ҳам билим ва савиясини ошириш, жамоат ишларида фаол иштирок этиш, ҳалол меҳнати ва ташаббускорлиги билан бу касбнинг обрўсини ошириши кераклигига урғу берилди. Шу боис, “Халқ таълими ходимларини узлуксиз касбий ривожлантириш тизими тўғрисида” Президент қарори лойиҳаси тайёрланиб, кенг муҳокамага қўйилди. Унда узлуксиз малака ошириш тизимини амалиётга жорий этиш бўйича қуйидагилар белгиланди: а) Халқаро андозаларга асосланиб халқ таълими тизимидаги педагогларнинг компетенциялари даражасини белгиловчи ягона касбий стандарт ва баҳолаш тизимини ишлаб чиқиш; б) умумтаълим мактабларида педагогик фаолият юритиш ҳукуқини бериш бўйича касбий лицензиялаш (сертификатлаш) механизмларини ишлаб чиқиш ҳамда уни босқичма-босқич жорий этиш; в) халқ таълими ходимларининг мустақил равишда малака оширишларини қўллаб-қувватлаш ва уларнинг касбий эҳтиёжларини эътиборга олиш имкониятини берадиган малака оширишнинг кредит-модул тизимини жорий этиш; г) амалдаги методист лавозимини тугатган ҳолда ўқитувчиларнинг касбий фаолиятини доимий ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш учун “ментор” лавозимини жорий этиш. Менторликка тажрибали олий тоифали ўқитувчилар ва юқори малакали кадрларни жалб этиш ҳамда уларнинг ойлигини олий тоифали ўқитувчиларга нисбатан 1,35 баравар кўпроқ этиб белгилаш; д) А.Авлоний номидаги Халқ таълими тизими раҳбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти негизида А.Авлоний номидаги Халқ таълими академиясини ҳамда Халқ таълими вазирлиги тасарруфидаги ҳудудий халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш марказлари негизида Педагогик маҳорат институтларини ташкил этиш; е) Академияда малакали ва иқтидорли амалиётчи педагоглар таркибидан янги замон таълим бошқарувчиларини тайёрлаш мақсадида ташкил этиладиган “Таълим менежменти” мутахассислиги бўйича 1 йиллик ва “Катталар таълими” мутахассислиги бўйича 2 йиллик магистратуралар ташкил этиш каби масалалар таклиф этилди.

Хулоса қилиб айтганда таълимни тубдан ислоҳ қилиш ва янги замонавий таълим тизимини ташкил қилиш кераклигини таъкидламоқчиман. Ўсиб келаётган ёш авлод илимли зёли ва маърифатли бўлмоғи лозим.

Фоёдаланилган адабиётлар

1. Грехнев В.С. Культура педагогического ободения: Книга для учителя. - М.: Просвещение, 1990, 144 с.
2. Давлатшин М.Г. Замонавий мактаб ўқитувчисининг психологияси.- Т.: Ўзбекистон, 1999, 29 б.
3. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя. Библиотека учителя и воспитателя. - М.: Педагогика, 1987, 160 с.

ЁШЛАРДА СОҒЛОМ ТУРМУШ МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Астанакулов К.,

Навоий видояти ХТХҚТМОҲМ катта ўқитувчиси

Аннотация: XXI асрда одамларни соғлигига қадрият нуктаи назаридан муносабатда бўлиш, оммавий равишда кучайиб бормокда. Давлатимиз мустақиллик йилларидан бошлаб аҳолини соғлом турмушини таъминлаш айниқса ёшларни соғлом турмушини таъминлаш бўйича қатор ишларни амалга ошириш натижасида аҳолининг соғлиги бир мунча яхшилашга улгурди. Бутун жаҳонда бўлгани каби давлатимизда ҳам қатор халқаро ташкилотлар томонидан барча ёшларни мустақил ўзига ишонч руҳида ҳаётга тайёрлаш, уларнинг таълим жараёнида айниқса тарбияланганлик даражаси ҳамда гендер тенглигини таъминлаш, жамиятда ёшларнинг мукамал таълим олиб ҳаётда ўзи орзу қилган соҳани эгаллаб ўз ўринларини топишлари қулай имкониятлар яратишга алоҳида эътибор қаратилганлигидадир.

Калит сўзлар: Хурмат, механизм, таълим-тарбия, жамият, қадрият, установка, соғлом турмуш, ривожлантириш, концепция, таҳлил.

Annotation: In the 21st century, peoples attitudes towards health in terms of values are becoming more widespread. Since the years of independence, our country has managed to improve the health of the population as a result of a number of measures to ensure the health of the population, especially young people. As in the rest of the world a number of international organizations in our country pay special attention to preparing all young people for life in the spirit of self-confidence, ensuring their level of education and gender equality in the educational process. .

Key words: Respect, mechanism, education, society, values, establishment, healthy living, development, concept, analysis.

Аннотация: В XXI веке ценностное отношение людей к здоровью становится все более распространенным. За годы независимости нашей стране удалось улучшить здоровье населения в результате ряда мер по обеспечению здоровья населения, особенно молодежи. Как и во всем мире, ряд международных организаций в нашей стране уделяют особое внимание подготовке всех молодых людей к жизни в духе независимой уверенности в себе, обеспечивая их уровень образования и гендерное равенство в образовательном процессе.

Ключевые слова: Уважение, механизм, образование, общество, ценности, установление, здоровый образ жизни, развитие, концепция, анализ.

Мамлакатимизда ёшларни ватанпарварлик, миллий анъана ва кадриятларимизга ҳурмат руҳида тарбиялаш, маънавий етук ва жисмонан соғлом баркамол авлодни вояга етказиш, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасида муайян ишлар амалга оширилмоқда.

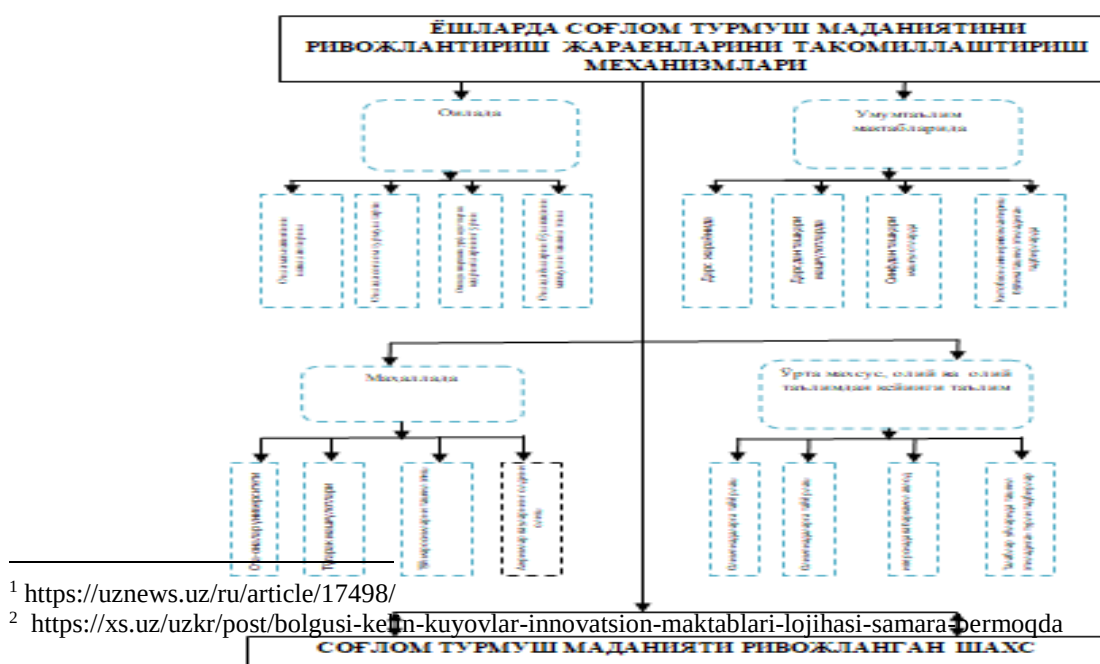
Ёшларга оид давлат сиёсатини изчил ва самарали амалга ошириш, ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини тубдан ислоҳ этиш мақсадида ҳамда бу борада кенг жамоатчилик, аввало, ёшлар вакилларининг таклиф ва мулоҳазаларини эътиборга олган олиб Ўзбекистон «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг 2017 йил 30 июнь куни бўлиб ўтган IV курултойи қарорига мувофиқ, Ўзбекистон ёшлар иттифоқи ташкил этилди 30 июнь санаси мамлакатимизда «Ёшлар куни», деб эълон қилинди ҳамда Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятининг асосий 12 та устувор йўналиши белгилаб берилди.

Президентнинг 2018 йил 10 август куни Шайхонтохур туманига ташрифи давомида берган топшириғи асосида, республика бўйлаб “Бўлғуси келин-куёвлар инновацион мактаби” фаолияти йўлга қўйилди.¹

Мазкур инновацион мактаб машғулотларида мустақил оилавий ҳаётга қадам қўяётган йигит-қизларга қуйидаги йўналишлар бўйича амалий ва назарий машғулотлар олиб борилиши йўлга қўйилди:

1. Оилавий ҳаёт психологияси;
2. Диний ва ахлоқий тарбия;
3. Оилавий-ҳуқуқий муносабатлар;
4. Репродуктив саломатлик (ушбу мавзу йигит ва қизларга алоҳида ўтилади);
5. Оила бюджети ва иқтисоди;
6. Оила мустаҳкамлигини таъминлашда маҳалланинг ўрни ва бошқалар.

Никоҳланувчи ёшлар 18 соатлик ўқув дастури асосида ўқитилди. Шунингдек ёшларга “Мустаҳкам оилага йўлланма” номли энциклопедик ён дафтарча ҳам тақдим этилади. Уларда буюк алломаларимиз, таниқли ижодкорларимизнинг оилапарварлик, фарзандлик, келин-куёвлик, қайнона-қайноталикнинг муқаддас бурчларини англатишга, оилавий мустаҳкам боғлашга ва ёшларимизнинг диний-ҳуқуқий билимларини оширишга хизмат қилувчи ибратли сўзлари, ривоят ва ҳикоятлар жамланган.²

¹ <https://uznews.uz/ru/article/17498/>

² <https://xs.uz/uzkr/post/bolgusi-kelin-kuyovlar-innovatsion-maktablari-lojihasi-samara-bermoqda>

Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш механизмларини татбиқ этиш моделини, кўтаришдан кўзланган асосий мақсад кўплаб инсонларнинг орзу-умидларини юқорида келтирилган лойиҳага чамбарчас боғлиқ ҳолда тасаввур этаётганини ҳисобга олиб, эътиборимизни қуйидаги масалаларга қаратишга қарор қилдик.

Биринчи масала шундан иборатки, инсоният тарихи пайдо бўлган даврдан бошлаб минг йиллар давомида ҳар қандай мамлакатнинг, ҳар қандай миллатнинг, ота-она бўлиш бахти насиб этган ҳар қандай инсоннинг энг мўътабар орзуси, астойдил интилган асосий мақсади- ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш ва тарбиялаш, уларни мустақил ҳаётга тайёрлашга миллий-худудий ёндашган ҳолда миллий қадриятларимиз, анъаналаримиз ва урф одатларимиз асосида комиликка етказишдан иборат бўлиб келган.

Шу алоҳида таъкидлаш лозимки, дунё бор экан, одамзод яшар экан, қандай тизим, қандай давлат бўлишидан қатъий назар, ҳар бир миллат шунга интилади. Оила қурилар экан аввало келин-киёв оллоҳдан фарзанд сўрайди ва фарзандини етук инсон бўлиши учун унга бутун ҳаётини бахшида этади. Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларида уларни мустақил ҳаётга тайёрлашга этник ёндашувда, шуни тўғри англаб олиш зарур, бу вазифани бажариш, ёки инсон ўз орзу-мақсадларга эришиш бир йиллик ёки беш-ўн йиллик муддат билан чекланмайди, албатта. Ёшлар тарбияси унинг келажаги ва манфаатлари хусусида сўз юритилганда “Бундан уч ярим минг йил илгари яшаб ўтган фиръавнлардан бирининг қабртоши устига *“Ёшларимиз ўжар ва қайсар, кексаларнинг айтганини назар-писандга олмайди, аждодлар қадриятларини инкор этади”*¹.—деган битикларнинг маъноси ҳам ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш башарият тараққиётининг барча давларида бугунгидек, асосий муаммо ҳамда устувор йўналишлардан бири бўлганидан далолат беради. Шунинг учун ҳам бугун ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш механизмларини татбиқ этиш модели ҳақида сўз юритар эканмиз, биринчи галда, бу моделнинг келажақдаги аҳамияти, моҳияти ва амалий таъсири ҳақида сўз юритишимиз лозим. Энг муҳими шундаки, фақат сиз-у биз эмас, балки ёшларимиз ҳам, эртага ота-она бўламан деган умид билан яшаётган йигит-қизларимиз ҳам кўзда тутаётган мақсадларимиз моҳиятини англаб етишлари лозим.

Иккинчи масала - ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришда педагоглар, жамоатчилик ва ота-оналарнинг функционал вазифалари - ниҳоятда кенг қўламли масала. ҳаётнинг ҳар бир жабҳаси шу масалага келиб туташади ва айни вақтда бу ҳақиқатни исботлайди. Оддий қилиб айтадиган бўлсак, ҳар бир инсоннинг ҳаётда ўзини тутиши, юриш-туриши ҳам шунга бевосита таъсир кўрсатади. Ким ҳалол йўл билан, ким ҳаром йўл билан оиласини боқяпти, кимлар топганига машина олади, яна кимлар ҳашаматли уй-жой куради, яна кимлар эса фарзандларинг тарбиясига сарф қиляпти - хуллас, ҳаётнинг қай жабҳасига назар солмайлик, инсонлар ўз фазилатлари ва ёки, аксинча, йўл қўяётган ҳато ва камчиликлари билан ёш авлод тарбиясига салбий ёки ижобий таъсир кўрсатаётганларига гувоҳ бўламиз. Инсон, Алишер Навоий таъбири билан айтганда: “Барча махлуқотнинг тожидир. У шарафли, соф, гўзал яшамоғи керак”². Навоий асарларида инсоннинг маънавий қудрати, бойлиги, гўзаллиги инсонийлиги

¹ П.Таранов. Энциклопедия високого ума. М., 1999. Б-16.

² Ойбек. “Навоий”. “Шарқ”. 1995. Б.39.

ниҳоятда улуғлайди ва юксак чўққиларга кўтарганини кўришимиз мумкин. Шу нуқтаи назардан ёндашадиган бўлсак, биз илгари сурган ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришда педагоглар, жамоатчилик ва ота-оналарнинг функционал вазифалари қандай вазифани ўташи керак? Унинг фаолият мезони доираси қандай? Бу хайрли ишни амалга оширишда кимнинг вазифаси нималардан иборат бўлади? Деган саволни ўртага ташлайди. Олдимизда турган вазифаларни ҳаммамиз ҳам маълум даражада тасаввур қиламиз. Аммо жамият аъзоларини амалий ишларнинг ҳозирги суръати тўлиқ қаноатлантира олмаяпти. Ўтган давр мобайнида амалга оширилган ишлар бугунги кунда бу борада муайян тизим яратишни тақозо этади. Ҳар бир ишни амалга оширишда энг аввало тизим- тартиб бўлиши лозим. Ҳар бир ишни амалга оширишда аниқ тизимли ишлар олиб борилса самара беради. Яъни вақти-вақти билан ташкил этиладиган бир-бирини тўлдира олмайдиган, боғланмаган тадбирлар орқали мақсадга эришиб бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузурида Ўзбекистондаги Ислом Маданияти Марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида “Улуғ аجدодларимиз томонидан яратилган ва бугунги кунда бутун маърифатли дунёни ҳайратга солиб келаётган илмий мерос фақат бир миллат ёки халқнинг эмас, балки бутун инсониятнинг маънавий мулки бўлиб, бу бебаҳо бойлик янги ва янги авлодлар учун донишмандлик ва билим манбаи, энг муҳими, янги кашфиётлар учун мустаҳкам замин бўлиб хизмат қилиши шубҳасиздир” деб таъкидлаганлари ҳар биримиздан ўз вазифамизга янада масъулият билан ёндашишимиз зарурлигини талаб этмоқда¹. Ҳалигача ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштиришда ҳуқуқий ва психологик асосларини ўргатиш, ажрашишларнинг олдини олиш ҳамда оиладаги маънавий-ахлоқий кадриятларни мустаҳкамлаш ҳамда педагогик-хусусиятларини аниқлаш ва амалиётга жорий этишда муҳимни номуҳимдан ажрата олмай, хизмат вазифаси юклатилган масалаларни чалкаштириб юбориб, масаланинг моҳиятини англаб етмаётган ёки унга юзаки ёндашаётган ҳоллар учрамоқда. Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш бир йиллик-ўн йиллик иш эмас, бунга ҳатто бир авлод умри ҳам етмаслиги мумкин. Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантиришда жамиятни қаттиқ солаётган ташвишга нарса шуки, ёшларга оид дастурларнинг яратилишида, шундай эзгу мақсаднинг халқ ва давлат олдида қўйилишида давлат раҳбари ташаббускор бўлиб, бу ташаббус тақдирга авваламбор жавобгар ҳисобланади.

Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш барчанинг, бутун жамиятнинг, шу юртда яшайдиган ҳар биримизнинг инсоний асосий бурчимиздир. Инсоний бурч ҳақидаги иборани ишлатишимиз бежизга эмас албатта. Инсон ҳаётда ким бўлишидан қатъий назар ишчими, давлат хизматчисими ёки ундан ҳам юксак мартаба эгасими, бунда, ҳар қандай соҳа вакиллариининг хизмати фақат зиммасига юкланган вазифанинг ижроси билан чекланмаслиги, балки инсоний бурчини қандай ўташи билан белгиланаши лозим. Инсоний бурч деганда нимани тушунамиз? Бу- раҳбар бўладими, оддий фуқаро бўладими-ўзига оллоҳ томонидан ато этилган ақл-идрокни, куч-қудратини, имконият-у борлигини, иймон-эътиқодини авваламбор уни тарбиялаб, оқ ювиб-оқ тараб вояга етказган ота-онаси ҳамда ватани олдидаги

¹ Мирзиёев Ш.М. 2017. 24 июнь. “Халқ сўзи” газетаси.

бурчини адо этиб, эл-юртнинг муносиб фарзанди бўлиш демакдир. Юқорида санаб ўтилган масалаларга мартаба нуқтайи назаридан эмас, балки чин инсонийлик нуқтайи назардан ёндашиш лозимдир.

Меҳр-оқибат, шафқат ва мурувват халқимизга хос энг катта бойлик. Азал-азалдан аجدодларимиз, ота-оналаримиз ўз фарзандларига ор-номусдан тарбия берганлар. Ақлини таниган ҳар бир ўзбек ўғил-қизи ўзини ёруғ дунёга келтирган, оқ ювиб-оқ тараган вояга етказган улуғ зотларни бир умр бошига кўтаради. Уларни ўз ҳолига ташлаб қўйишни иснод деб билади. Тилимизда меҳр-оқибат, ор-номус, андиша каби таржимаси бошқа тилларда топилмайдиган сўзлар мавжудлигининг ўзи халқимиз маънавияти нечоғлик юксак эканидан далолат беради. Она ватанига меҳр оқибати баланд Ўзбекистонни келажаги буюк давлат деб қарайдиган ва бу борада амалий ишларга тайёр ҳар бир инсон шуни билиши керакки, ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш барча улуғ мақсадларимизнинг асосидир.

Ким қаерда қайси лавозимда ишламасин пировард мақсад нима деб сўралса, табиийки, фаровон бахтли ҳаёт куриш деб жавоб беради.

Бахтли ҳаётнинг шарти нималардан иборат? Бахтли ҳаётнинг шарти, оилавий ҳаётга тайёрлашда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш эмасми? Шундай экан барча саъй-ҳаракатларимизни шу кутлуғ мақсадга йўналтиришимиз лозим. Аммо бу фақат давлат ё битта идора ёки алоҳида шахснинг иши эмас. Шуни айтиш лозимки, бу бутун жамият, бутун жамоатчилик зиммасидаги долзарб вазифа.

Бу борада матбуот, айниқса телевидениянинг ҳиссаси катта. Чунки бирор бир хонадон йўқки матбуот ёки телевизордан фойдаланмаса. Шундан келиб чиқиб ҳукумат қарорларига ҳам оила, ёшлар, маданият ва маърифат мавзуларига оид махсус кўрсатувлар ташкил этилиши киритилган. Бундан кўзда тутилган мақсад тарбияга дахлдор энг оддий масаладан то энг мураккабгача барчасини тортинмасдан, батафсил ва изчил тарғиб қилишдир.

Бунда оила маданиятини юксалтириш борасида бу масалаларга жамоатчилик эътиборини қаратган ҳолда, ҳаётий мисоллар воситасида телевиденияда барча ОАВ да кенг ёритиш лозим. Ҳаётда учрайдиган салбий ва ижобий мисолларни ҳам кўрсатиш шарт. Дейлик бир оилада 2 фарзанд улғаймоқда. Бугунги глобал ахборот асрида уларнинг фикрлаш доираси, тушунчаси қандай ўсаяпти, дунёқараши қандай шаклланыпти. Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини батафсил таҳлил этиб бориш зарур. Масалан баъзи бир ёшларимиз ҳали мустақил ҳаётга қадам қўймай туриб бемалол ўз келажаг ҳаётини куриш режаларини тузади. Айтайлик бунга нималар манба бўлмоқда, бунинг сири нимада. Шулар хусусида ҳар томонлама таҳлил қилиб берилса ва бу орқали бошқа ёш йигит-қизларда ҳам ҳавас уйғотиш мумкин.

Бу ўринда ёшлар тарбиясига бевосита дахлдор бўлган маҳалла тизими зиммасидаги масъулиятни ошириш керак бўлади. Бугунги кунда умумий гапларнинг даври ўтди. Чунки оилада ҳавас қилса арзийдиган муҳитни яратишда биринчи навбатда маҳалла таъсирчан кучга эга бўлиши лозим. Масалага чуқурроқ ёндашадиган бўлсак ҳозирги кунда бу унчалик сезилмаяпти. Барчамизга маълум маҳалла, ўз ўзини бошқариш органи ҳисобланади. Аммо маҳалла у ўз вазифаси тўла бажараяптими?

Ушбу масалага шу нуқтайи назардан ёндашиш лозим. Маҳалла фақат оилаларда яхши муҳитни яратиш билан чегараланиб қолмай, маҳалла фуқаролар йиғини ҳузуридаги Ота-оналар университети билан ҳам мунтазам иш олиб бориши лозим. Лўнда қилиб айтганда бу масалаларнинг ҳал этилишида жойлардаги ҳокимликлар ва

соғлиқни сақлаш соҳаси вакиллари ўз вазифаларини сидқидилдан бажаришлари зарур.

Шунингдек, маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш бўлимларидаги хотин-қизлар масалалари бўйича ўринбосарлар бу масалага бутун диққат-эътиборини қаратиши лозим. Агар мазкур мутасаддилар ҳам бу масалани ўз қўлига олса, қўллаб юзага келадиган муаммолар ўз ечими топади.

Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш масаласида маънавий меросимиздан хусусан муқаддас динимиздан, қадим-қадимдан фарзанд тарбиясига ислом динининг таъсири жуда кучли бўлганлигини кўришимиз мумкин. Чунки биз ўз динимизни қадрлаймиз унга суянамиз. Нега деганда соғлом турмуш маданиятига эга инсон соғлом фикрлайди. Соғлом фикрлайдиган инсонгина худога иймон келтиради. Эътиқоди соғлом бўлади. Шундай экан соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнлари дин учун ҳам жуда аҳамиятли.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, дунёда ҳар бир онгли инсон, миллатидан қатъий назар ўз зурриёти, насл-насаби соғлом бўлишини истайди, лекин маънавий соғлом бўлган миллатгина соғлом авлодни тарбиялай олади.

3-5 YOSHDAGI BOLALARDA IJTIMOIIY-HISSIY RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Raxmonova D.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada 3-5 yoshdagi bolalarning ijtimoiy- hissiy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari, kattalarga ishonch, uning hissiy holatini his qilish imkoniyati shakllanishi, boshqalarning kayfiyatini o'zgarishi sabablari bo'yicha fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье описаны особенности социально-эмоционального развития детей 3-5 лет, их доверие к взрослым, способность чувствовать свое эмоциональное состояние, причины изменения настроения окружающих.

Annotation: This article describes the peculiarities of the socio-emotional development of children aged 3-5 years, their confidence in adults, the ability to feel their emotional state, the reasons for changes in the mood of others

3-5 yoshdagi bolalar kattalarning muhabbatiga, samimiy munosabatiga nisbatan ehtiyojni sezishadi.

Kattalarga ishonch, uning hissiy holatini (suyunishini, mag'rurlanishini, kamtarinligini, jahldorligini) his qilish imkoniyati shakllanadi, boshqalarning kayfiyatini o'zgarishi sababini tushunishga intiladi. Kattalar bilan muloqot qilishning yangi shakllari: bilish jarayoniga oid muloqot avvaliga bilish faoliyati bilan bog'liq holda kechadi (masalan: o'yin davomida qog'oz va tabiiy jihozlardan tayyorlangan narsa va o'yinchoqlar bilan tajriba o'tkazish), 5 yoshning oxiriga borib ma'lum vaziyatlarga bog'liq bo'lmagan bilish jarayoniga oid muloqot turlarini qo'llay boshlaydi.

Bolalar kattalarga savollar bilan murojaat qila boshlaydilar. Bunday sharoitda 4 yoshdagi bolalarning kattalarga bergan savollari kattalar bilan muloqot olib borishga qaratiladi. Bu savollar orqali bolalar yangi ma'lumot olishga intiladilar va ko'p narsalarni bilib olishga qiziqadilar.

4-5 yoshli bolalarning savollari va olgan ma'lumotlari narsalar va hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatish va namoyish qilishga yo'naltiriladi.

4 yoshga borib bola tengdoshini (tasviriy faoliyat, yasash, qurish-yasash mashg'ulotlarida) o'yin davomida sherik sifatida qabul qiladi. Bola o'z sherigiga oddiy takliflar, iltimoslar bilan murojaat qilishi mumkin. 5 yoshdagi bolalar tengdoshlarining qitmirlik, tegajog'lik kabi salbiy jihatlarini baholay oladi. 5 yoshga borib tengdoshlari bilan muloqotga qilish, birgalikda o'ynashga intilish shakllanib boradi. O'yin davomida bolalar jamoasi shakllanadi.

5 yoshga borib bola o'z tengdoshlari o'rtasida o'z o'rnini anglashga intiladi. O'zaro muloqot qilish malakasi taraqqiy etadi: muloyimlik bilan salomlasha va hayrlasha bilish, boshqalarni ismi bilan chaqirish, 4-5 yoshga borib ijro qilayotgan rolini ("Haydovchi, sening mashinangning tagiga arqon ilinib qoldi") so'z bilan ifodalaydi. Kattalar va tengdoshlari bilan olib borilayotgan muloqotlari bolaga o'z "Men"ini anglashga imkoniyat yaratadi va bolaning "Men" obrazi shakllanadi. Yaxshi sharoitda tarbiya jarayonida kattalar va tengdoshlar bolaga nisbatan samimiy munosabatda bo'lsalar, bolaning ehtiyoji ma'qullansa, ijobiy baholansa, tan olinsa yaxshi natijaga erishiladi. Muloqotga yaxshi kirisha olmaslik johillikka, ishonchsizlikka, indamaslikka olib keladi.

Qoidagidek bolaning o'z-o'zini baholashi yuqori darajada kechadi. Kichkina bola uchun o'z shaxsining yuqori darajada baholanishi bu tabiiydir va kimdir uning shaxsiy sifatini salbiy jihatidan baholasa ("sen qizg'anchiqsan") bolaning "shaxsiy himoya" mexanizmi shakllanadi yoki uning xulq-atvori boshqa bola bilan taqqoslanadi. Bola tomonidan o'z fikrlarini va xulq-atvorini ijobiy baholash xususiyati taraqqiy etib boradi, shuningdek o'z imkoniyat va yutuqlarining turli faoliyat turlarida (o'yin, tasviriy, musiqa, sahnalashtirish) namoyish qiladi. 5 yoshga borib u o'z xulq-atvorini boshqa kishiga nisbatan baholay boshlaydi. "Agar men boshqa kishilarga yomonlik qilsam, unga ham, menga ham noqulay bo'ladi, agar men yaxshilik qilsam, biz ikkalamiz xursand bo'lamiz" kabi mulohaza yuritadi. Bu bolalar o'g'il, qiz bolaga xos ma'lum faoliyat turlari va usullarini qo'llashga qiziqish va ularga xos jihatlarini (Masalan: "Qizlar qo'g'irchoq o'ynashadi, o'g'il bolalar mashina o'ynaydilar") tan oladi. O'rta guruhda o'z-o'zini anglash maqsadida bolalar bilan o'yin va mashqlar o'tkaziladi. Bu bolalar bilan yaxshi munosabat o'rnatishni shakllantirishda yordam beradi, bolalarda qiyinchilik va nuqsonlarni oldini olish imkoniyatini yaratadi. Bolaning tajribasi tarbiyachi tomonidan tashkil qilingan maxsus topshiriqlar orqali amalga oshiriladi, bolalar ma'lum hayotiy muammolarning yechimi bilan duch keladilar va atrof muhitga, o'ziga nisbatan, shuningdek kattalarga va tengdoshlariga nisbatan samimiy va haqqoniy munosabat bildirishga o'rganadilar. Tarbiyachi bolalarni o'yinga jalb qilishi, har bir bolaning imkoniyatini ochib berishi, ularning diqqatini hamma faoliyat quvonch olib kelishiga qaratishi lozim. Hamma vaziyatlarning bolalar tomonidan to'g'ri idrok qilinishiga, baholanishiga va qayta tiklanishiga qaratish mumkin. Bunday vaziyatda bolalar taqlid qiluvchi o'yinlarda, teatirlashtirilgan sahnalarda, sahnalashtirilgan o'yinlarda qatnashib turli hissiy holatlarni ifodalashi, hissiy jihatlarini to'g'ri boshqarishi, turli holatlarda to'g'ri yo'lni topishga yo'naltiriladi.

"Men va boshqalar" mavzusi orqali tarbiyachi maktabgacha yoshdagi jamoa sharoitida:

- * o'z-o'zini anglashga o'rgatish;
- * bolalarda bir - birlariga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularni birlashtirishga yordam berish;
- * bolalarga hamma odamlar har xil bo'lishini, bir - biridan farq qilishini tushunishlariga yordam berish.
- * bolalarning bir-biriga nisbatan samimiy munosabatda bo'lishlariga undash;
- * bolalarni o'z fikrlarini va hissiyotlarini so'z bilan ifodalashga o'rgatish;

- * bir- birini tushunish hissini shakllantirish;
- * o'z hissiyotlarini so'z bilan ifodalashga o'rgatish;
- * kayfiyatlarini imo - ishora bilan ifodalashga o'rgatish;

“Men nimani bajara olaman” mavzusi orqali bola o'zi to'g'risida to'liq tasavvurga ega bo'lish uchun bola o'z hissiyotlariga quloq sola bilishi, o'z his - tuyg'ulari to'g'risida gapirib berishi lozim.

Maktabgacha yoshdagi bola o'zi kechirayotgan his - tuyg'ulari o'rtasida bog'liqlik borligini tushunishi qiyin, masalan yoqimli musiqa yoki sevimli ishi bolaning kayfiyatini ko'tarishi mumkinligini bilishi lozim. O'yin va treninglar o'tkazish orqali bola insonlarning ichki dunyosini, hissiyotlarini va holatlarini bilib olishga, ularni tahlil qilishga va boshqarishga o'rganadi. Bu o'yin va mashqlarni tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlarida, bolalarning ijodiy faoliyatlarida, shuningdek mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda o'tkazish mumkin. Bu turkumga “Men nimani eshitayapman”, “Men nimani ko'rayapman”, “Mazasi va rangi qanaqa”, “Mening sevimli hidim”, “Mening hislarim”, “Mening tanam - bu men”, “Tasavvurlar mamlakati” kabi o'yin va mashqlarni kiritish mumkin. Kattalar tomonidan uyushtiriladigan o'yinlar orqali bola o'z imkoniyati va qobiliyatlarini bilib olgan bo'lsa, “Men va boshqalar” turkumidagi o'yin mashg'uloti va mashqlari orqali bola insonlar: qo'rqish, quvonish, lazzatlanish, jahldorlik kabi hissiyotlarni boshidan kechirishlari mumkinligini bilib oladilar. Bolalar boshqa bolalar bilan do'stona munosabat o'rnatish olishi lozim, buning uchun esa tarbiyachi bolalar o'z hulq-atvorlarini bilishlarini, o'rtoqlari bilan kelishish usullarini topishga o'rganadi. Mashg'ulotlar davomida tarbiyachi quyidagi masalalarni yechimini topishi lozim:

- * Bolalarga do'stlikning ahamiyatini, kimlarni do'st deb bilishlarini tushuntirish;
- * Bolalarda do'stona munosabat, do'stini qo'llab - quvvatlash hissini tarbiyalash;
- * bolalar o'rtasida psixologik muhitni o'rnatish;
- * bolalarga imo - ishora orqali muloqot o'rnatish, do'stlasha olish mumkinligini tushuntirish;
- * ijobiy his - tuyg'ular orqali o'rtadagi nizolarni yengishga o'rgatish;
- * nizoli daqiqalarga yengilgina duch kelish mumkinligini, janjallarni yengish yo'llari borligini ko'rsatish.

Do'stlik janjaldan ko'ra ma'qul ekanligini his etish imkoniyatini yaratish.

- * Munozarali vaziyatlardan chiqish yo'llarini so'z orqali emas, balki imo- ishora orqali ham ifodalash mumkinligini bolalarga tushuntirish.

ЧТО ТАКОЕ СУИЦИД И КАК С НИМ БОРОТЬСЯ?

*Султанова А.А.,
Преподаватель ТашГПУ*

Аннотасиyasi: O'z joniga qasd qilish - bu engib bo'lmaydigandek tuyulgan muammoga odamning munosabati. O'z joniga qasd qilish mutlaqo insoniy harakatdir. O'z joniga qasd qilgan odamlar odatda qattiq ruhiy og'riq va stressdan aziyat chekishadi, shuningdek, o'z muammolarini engishga qodir emaslar.

Аннотация: Суицид — это реакция человека на проблему, кажущуюся непреодолимой. Суицид — исключительно человеческий АКТ. Люди, совершающие суицид, обычно страдают от сильной душевной боли и находятся в состоянии стресса, а также чувствуют невозможность справиться со своими проблемами.

Kalit soʻz: Oʻz joniga qasd qilish, muammo, inson harakati, ruhiy ogʻriq, stress, kasallik, hissiy bezovtalik, depressiya.

Abstract: Suicide is a person's response to a seemingly insurmountable problem. Suicide is a purely human act. People who commit suicide usually suffer from severe mental pain and stress, and also feel unable to cope with their problems.

Ключевые слова: Суицид, проблему, человеческий АКТ, душевной боли, стресса, болезнями, эмоциональными нарушениями, депрессией.

Key words: Suicide, problem, human act, mental pain, stress, disease, emotional disturbance, depression.

Суицид – это реакция человека на проблему, кажущуюся непреодолимой. Суицид – исключительно человеческий АКТ. Люди, совершающие суицид, обычно страдают от сильной душевной боли и находятся в состоянии стресса, а также чувствуют невозможность справиться со своими проблемами. Они часто страдают психическими болезнями, эмоциональными нарушениями, особенно депрессией, и смотрят в будущее без надежды. Самоубийство, другими словами осознанное самостоятельное лишение себя жизни, добровольное, либо вынужденное имеет другое название – суицид.

Существует следующая статистика: в 70-80-е годы совершалось 6000 суицидов в год, с 1980 по настоящее время – 30000 в год. Самое страшное – это то, что суицид помолодел: 25% составляют юноши, 17% - девушки. Пики суицидов отмечены в 1985, 1992, 1998, 2000 годах – время радикальных изменений в обществе. Больше всего самоубийств регистрируется весной. Считается, что резкое несоответствие весеннего радующегося мира и отчаянного состояния души может провоцировать самоубийства. Как писал американский поэт Томас Эллиот, «апрель – самый жестокий месяц» (поэма «Бесплодная земля» глава I с.1.). Уровень суицидов, в апреле, выше примерно на 120% среднегодового.

Частота суицидальных действий среди молодежи в течение двух последних десятилетий удвоилась. До 13 лет суициды редки. У 30% лиц в возрасте 14 – 24 лет бывают мысли о суициде, 6% юношей и 10% девушек совершают суицидальные действия демонстративного характера. Максимальный всплеск приходится на 16 – 19 лет – период перехода из детства во взрослую жизнь. Некоторые специалисты считают, что в 10% случаев суицидальное поведение имеет цель покончить с собой, а в 90% суицидальное поведение подростка – это привлечение к себе внимания, крик о помощи.

Суицид – основная причина смерти у сегодняшней молодежи. Что такое суицид подростка? Как считает известный российский психиатр Петр Безменов, «это, по сути, признание нежелания или неумения изменить тяжелую для него ситуацию. Вместо того чтобы воздействовать на ситуацию, пытаться изменить ее, подросток пытается уйти» (научно-практический центр психического здоровья детей и подростков им. Г.Е.Сухаревой департамента здравоохранения г. Москвы)

Суицидальное поведение является одной из важнейших проблем общественного здравоохранения в любой стране и в любом обществе. По данным Всемирной Организации Здравоохранения, за 2019 г. показатель частоты самоубийств на 100 тысяч человек составил 8,3%. Самоубийства остаются одной из ведущих причин преждевременной смертности молодых. Суицид - вторая по частоте причина смерти в возрасте 15-29 лет (ВОЗ, 2019). При этом отмечается крайне негативная динамика в виде «омоложения» суицидов в нашей стране. Частота суицидальных действий у детей и подростков особенно растёт в последние десятилетия: у 30% лиц в возрасте

14-24 лет бывают суицидальные мысли, 6% юношей и 10% девушек совершали суицидальные действия. Количество суицидальных попыток при этом намного превышает количество завершенных суицидов, однако, вследствие отсутствия учета таких действий, данные, предоставляемые исследователями, являются достаточно противоречивыми.

Детский и подростковый суицид - это беда родителей не только потому, что они теряют ребенка. Эта беда заключается еще и в том, что они не знают, почему он это сделал. Изыскиваются различные рационализации, оправдания догадки, но правды не знает никто. Давайте попробуем разобраться в том, что такое суицид и суицидальная попытка. Ведь суицид это уход, уход от решения проблемы, от наказания и позора, унижения и отчаяния, разочарования и утраты, потери самоуважения, словом, от всего того, что составляет многообразие жизни, пусть и не в самых радужных ее проявлениях. Суицид является «Убийцей № 2» молодых людей в возрасте от пятнадцати до двадцати четырех лет. «Убийцей № 1» являются несчастные случаи, в том числе передозировка наркотиков, дорожные происшествия, падения с мостов и зданий, самоотравления. Среди молодежи в возрасте 15–29 лет самоубийство является второй главной причиной смерти после гибели в ДТП. В группе подростков в возрасте 15–19 лет самоубийство — вторая причина смерти среди девушек (после осложнений беременности и родов) и третья причина смерти среди юношей (после ДТП и межличностного насилия). Наиболее распространенными способами совершения самоубийства являются повешение, отравление пестицидами и самоубийство с использованием огнестрельного оружия. По мнению же суицидологов, многие из этих несчастных случаев в действительности были суицидами, замаскированными под несчастные случаи. Если суицидологи правы, то тогда главным «убийцей» подростков является суицид. Иногда смертный случай признается суицидом лишь в том случае, если покончивший с собой оставил предсмертную записку, однако большинство тех, кто решил расстаться с жизнью, записок, как правило, не оставляют. Иногда нельзя точно сказать, явилась та или иная насильственная смерть самоубийством, поэтому в графу «суицид» попадают лишь те случаи, которые не вызывают никаких сомнений.

Исследования показывают, что вполне серьезные мысли о том, чтобы покончить с собой, возникают у каждого пятого подростка. С годами суицид «молодеет»: о суициде думают, пытаются покончить с собой и кончают совсем еще дети. В последующие десять лет число суицидов будет быстрее всего расти у подростков в возрасте от десяти до четырнадцати лет.

Есть мнение, что если подросток принял решение расстаться с жизнью, то помешать ему уже невозможно. Считается также, что если подростку не удалось покончить с собой с первого раза, он будет совершать суицидальные попытки снова и снова, до тех пор, пока не добьется своего.

В действительности же, молодые люди пытаются, как правило, покончить с собой всего один раз. Большинство из них представляют опасность для самих себя лишь в продолжение короткого промежутка времени – от 24 до 72 часов. Если же кто-то вмешается в их планы и окажет помощь, то больше покушаться на свою жизнь они никогда не будут.

Существует точка зрения, будто разговоры с подростками на «суицидальные» темы представляют немалую опасность, так как они могут захотеть испытать эту опасность на себе. Вы, должно быть, слышали разговоры о том, что нельзя беседовать с молодежью о наркотиках, потому что тогда они могут захотеть их попробовать;

нельзя разговаривать с ними про секс, потому что тогда они займутся сексом, и т.д. Некоторые родители, учителя, психологи стараются не говорить о «суициде», потому что боятся навести своих подопечных на мысль о насильственной смерти.

Если подросток, словно бы невзначай, заводит разговор о самоубийстве, это значит, что он давно уже о нем думает, и ничего нового вы ему о нем не скажете. Более того, ваша готовность поддержать эту «опасную» тему, даст ему возможность выговориться, – суицидальные же мысли, которыми делятся с собеседником, перестают быть мыслями суицидально опасными.

Поскольку суицидальное поведение принято считать «ненормальным» и «нездоровым», многие ошибочно полагают, что суициденты «не в себе». Суицидентов путают с теми, кто психически болен. Есть даже точка зрения, будто суициденты опасны не только для самих себя, но и для других.

Да, суициденты могут вести себя как психически не здоровые люди, однако их поведение не является следствием психического заболевания. Их поступки и мысли неадекватны лишь в той степени, в какой неадекватным оказалось их положение. Кроме того, в большинстве своем, суициденты не представляют опасности для других. Они могут быть раздражены, но их раздражение направлено исключительно на себя.

Как правило, подростки, которые совершают попытку покончить с собой, психически больными не являются и представляют опасность исключительно для самих себя. Большей частью они находятся в состоянии острого эмоционального конфликта, от чего в течение короткого промежутка времени думают о самоубийстве. Лишь у очень небольшого числа молодых людей наблюдаются серьезные химические и физические нарушения мозговой деятельности, в связи с чем, их поступки и ощущения, могут в течение долгого времени отличаться неадекватностью.

Психически нездоровые люди часто кончают с собой. Из-за резких перепадов настроения и неадекватного поведения жизнь их превращается в пытку, но большинство подростков не относятся к этой категории.

Из десяти покушающихся на свою жизнь подростков семь делились своими планами. Поэтому, большинство подростков, которые говорят о суициде, не шутят. Тем не менее, у нас принято от них «отмахиваться». «Он шутит», – говорим или думаем мы. – «Она делает вид», или: «Это он говорит, чтобы привлечь к себе внимание!» Причины, ведущие к суициду, подобны капающим в чашу терпения каплям. Каждая капля – ничто, двум каплям, десяти каплям ни за что не заполнить чашу доверху. А теперь представьте, что капель этих не десять и даже не сто, а многие тысячи. В какой-то момент чаша терпения будет переполнена, то же происходит и с детьми.

Предотвращать суицид было бы проще всего, если бы его совершали только определенные подростки. К сожалению, тип «суицидо-опасного подростка» установить невозможно. Суицид может задеть все слои населения. Подростки из богатых семей подвержены суицидальным настроениям ничуть не меньше, чем подростки из семей нуждающихся. Суицид совершают не только те подростки, которые плохо учатся и ни с кем не ладят, но и молодые люди, у которых нет проблем ни в школе, ни дома.

На первый взгляд может показаться, что подростку не грозит суицид, потому что у него все есть: деньги, машина, друзья. Но благополучие – это не гарантия. Важно то, что твои друзья говорят и делают, а не то, сколько у них денег и что они, потвоему, чувствуют.

Самоубийство подростка, который вроде бы уже выходит из кризиса, для многих является полной неожиданностью. Большинство молодых людей пытаются покончить с собой всего один раз в жизни; для тех же подростков, которые могут совершить вторичную суицидальную попытку, самое опасное время – 80-100 дней после первой попытки.

После первой попытки расстаться с жизнью подростки ощущают постоянную поддержку окружающих. Друзья, родители, учителя уделяют им повышенное внимание, и у них возникает чувство, что все их любят.

Однако спустя три месяца жизнь возвращается в прежнее русло. Друзья, родители и учителя по-прежнему окружают совершившего суицид немалой заботой, однако у них вновь появляются свои дела, и они меньше проводят время со своими детьми. Но совершивший суицидальную попытку подросток возвращается в нормальное состояние медленнее, чем может показаться. Страхи и неприятности, подтолкнувшие его к суициду, еще не прошли окончательно, еще дают о себе знать. Вот почему этот этап наиболее опасен: все опекавшие подростка занялись своими делами, у него же возникает впечатление, что от него отвернулись, и ему может прийти в голову мысль совершить еще одну суицидальную попытку, чтобы «вернуть» к себе внимание окружающих.

Иногда на то, чтобы окончательно изжить в себе суицидальные намерения, подросткам требуется не меньше трех месяцев. За это время может выясниться, что ситуация к лучшему не изменилась: любимая девушка к нему не вернулась, отметки лучше не стали, пристрастие к наркотикам или к алкоголю такое же сильное. Тут-то им и приходит в голову мысль, что единственный выход из положения – повторная попытка расстаться с жизнью. Они находятся в неплохой форме и начинают планировать суицидальную попытку номер два с удвоенной энергией.

В этом случае их близким следует быть настороже. Вам может показаться, что подросток после первой попытки одумался и «пошел на поправку», – он же в это самое время задумал второй суицид активно приступил к осуществлению своего намерения. Вид у него при этом совершенно счастливый, ведь про себя он думает: «Ничего, скоро все это кончится».

И самое главное! Что бы ни говорили вам ваши дети, друзья или подруги о желании умереть, на самом деле смерти они не хотят. Они кричат о помощи. Какие бы продуманные суицидальные планы не вынашивали ваши близкие, на самом деле умирать они не хотят. Они хотят, чтобы кто-то сказал им, что жить не так уж и плохо. И вы должны и можете помочь тем, кто оказался в сложной жизненной ситуации.

Литература

1. Автор: Элиот Томас Стернс Переводчик: Сергеев А.Я., Кравченко Т.Н.
Издательство: Ладомир, 2014 528 с. Глава–Іс.–1
2. Вагин Ю.Н. Профилактика деструктивного поведения: Научно-методическое пособие. - Пермь: Издательство ПОНЦИЦАА, 2004.

TA'LIM JARAYONIDA KICHIK GURUHLARDA ISHLASH AFZALLIKLARI

Jumaeva L.,

Buxoro viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ta'lim jarayonida kichik guruhlarda ishlashning pedagogik jihatlari tavsiflangan va uning afzalliklari zamonaviy o'qituvchi faoliyatidagi roli ko'rsatilgan

Annotation: The article describes the pedagogical aspects of working in small groups in the educational process and its role in the activities of modern teachers

Аннотация: В статье рассмотрены педагогические аспекты работы в малых группах в учебном процессе и ее роль в деятельности современных педагогов.

Ta'lim tarbiya tizimiing bugungi kundagi asosiy vazifasi o'sib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirgan hamda jamiyatda o'z munosib o'rnini egallashga qodir bo'lgan - komillikka intiladigan barkamol avlod qilib tarbiyalashdan iborat.

AKT orqali interfaol o'yinli usullar bolada erkin fikrlash, mustaqil ijodiy qobiliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan

AKT orqali interfaol "Kichik guruhlarda ishlash" usulini tasviriy san'at darslarida qo'llash samaradorligi tahlil qilsak:

"Kichik guruhlarda ishlash" usuli.

Kichik guruhlarda ishlash – o'qituvchi tomonidan berilgan ma'lum bir topshiriqni yoki beriladigan saboqni hamkorlikda, hamjihatlikda, ularning bir biriga qiziqishlarini yuqtirish orqali kognitiv jarayonlarni faollashtiruvchi usullardan biri hisoblanadi. Ushbu usul qo'llanganda bolalar kichik guruhlariga bo'linib, hamkorlikda, hamjihatlikda ishlab, mashg'ulot jarayoniga faol tortiladi. Bunday faol o'amjihat, birgalikdagi harakat ularni nafaqat bir-biridan o'rganishga va turli nuqtai-nazarlarni qadrlash imkoniga balki ularni bir biriga yaqinlashtiradi va yangi sifatiy xulqiy xislatlarga ham ega bo'lish imkoniyatini ochadi. O'yin jarayonida ovozli multimediya, multiplikatsiyalar, slaydlarning berib borilishi ularning bilish jarayonlarini faollashtirib rivojlantiradi. Kichik guruhlardai ishlash usuli qo'llanilganda o'qituvchi boshqa noan'anaviy usullarga qaraganda vaqtni tejash imkoniyatiga ega bo'ladi. Chunki o'qituvchi bir vaqtning o'zida barcha bolalarni mavzuga jalb eta oladi va baholay oladi.

"Kichik guruhlarda ishlash" usulining afzalligi:

- Mashg'ulot mazmunini yaxshi o'zlashtirishga olib keladi;
- Muloqotga kirishishning har xil ko'rinishlari distant, kontakt ko'nikmalarini takomillashishiga olib keladi;
- Vaqtni tejash imkoniyati ochiladi;
- Barcha bolalar jalb etiladi;
- Hamkorlikda ishlash bilan umumiy qarorga kelish;
- Mustaqil fikrlash imkoni orqali, mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi;
- Birgalikda ishlash bilan bolalar xulqida sifatiy o'zgarishlar sodir bo'ladi;
- O'z-o'zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo'ladi.
- Amaliy takrorlashlar orqali yangi o'rganilgan so'zlarning ishlatilishi uni o'zlashtirishni osonlashtiradi.
- Axborotni qabul qilishning vizual. audal va kinestetik qabul qilish imkoninini yaratadi.
- Ta'lim va tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish uchun qulay shart pedagogik va psixologik shart sharoiti paydo bo'ladi.
- Rag'batlantirish samaradorligi oshishi oqibatida ta'limiy tarbiyaviy motivatsiyalar shakllanadi va ulardan ko'zlangan maqsadlar erishuvi osonlashadi.

"Kichik guruhlarda ishlash" usulining qo'llash bosqichlari:

- Guruh ichida kichik guruhlar belgilanadi. Bolalar guruhlariga 3-7 kishidan bo'linishlari mumkin;

- Faoliyat yo'nalishi aniqlanadi. Muammodan bir-biriga bog'liq bo'lgan masalalar va topshiriqlar belgilanadi. Yo'riqnoma berish

- Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar;

- O'qituvchi tomonidan aniq ko'rsatmalar beriladi va yo'naltirib turiladi; Qaytar aloqa paydo qilish.

- Nazorat qilish.

- Kichik guruhlar va guruhla qatnashchilari o'z mustaqil fikr mulohazalarini erkin bayon etadilar va taqoslash va qiyoslashlar orqali umumiy xulosalarini tavsiflaydilar; Taqdimotga tayyorlash.

- Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi;

- Kichik guruhlar baholanadi, va rag'batlantiriladi.

- Xulosalash.

Kichik guruhda ishlayotganlar uchun vazifani birgalikda o'qish, musoboqalashish emas, balki hamkor bo'lish; birgalikda ishlashga o'rganish, o'qish va ijod qilish. har doim bir-biriga yordam berishga, muvaffaqiyat quvonchi yoki mavaffaqiyatsizlik sabog'ini birga totishga tayyor bo'lish asosiy qoidalaridan sanaladi. Mashg'ulot yangi dars usullari bilan boyitilib, aniq natijalarga erishiladi. Bunda o'qituvchi guruhlariga bo'lish, ularni to'g'ri joylashtirishga e'tibor qaratish lozim. O'qituvchining keyingi vazifasi guruhlariga o'quv topshirig'ini berish va topshiriqni bajarish bo'yicha o'quvchilarga maxsus yo'riqnoma asosida ko'rsatma berishdan iboratdir. O'qitishning bu shaklida maqsad va natija aniq belgilangan bo'lsagina samarali natijaga erishish imkoniyati yaratiladi. Navbatdagi bosqichda o'qituvchi qayta aloqa yordamida guruhlardan topshirilgan vazifani qay darajada tushunganligini tekshirib oladi, agarda guruh vazifani to'g'ri tushunmagan bo'lsa, topshiriqni kutilganidek bajara olmaydi. Qayta aloqada "savol-javob", "tezkor so'rov", "auksion", "o'ylang, juftlikda ishleng, fikr almashing", usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Guruhlarda nom tanlash, sardor tayinlash, maqsadni to'g'ri qo'yish, topshiriqqa o'tishni o'quvchilarning o'zi bajaradi, o'qituvchi ularni kuzatib, nazaorat qilib turadi, yo'naltiradi, zarur holatlarda maslahat beradi. Guruhlar o'z ishlarini tugatgach, taqdimotga tayyorlanadilar. Taqdimot jarayonida guruh a'zolari o'qituvchi nazoratida bir-birlarining fikrlarini to'ldiradilar, xato va kamliklarini to'g'rilaydilar hamda o'zlarini va boshqalarni baholaydilar. Ish so'nggida o'qituvchi bajarilgan o'quv topshirig'i bo'yicha xulosalarini aytib, hamkorlikda ishlash jarayonida o'quvchilar nimalarni o'rganganligini eslatadi, topshiriq avvalida qo'yilgan maqsad va natijaga qay darajada erishilganini baholaydi, muvofiq rag'batlantiriladi.

Yuqoridagi bayon etilgan fikrlarni xulosa qilib aytganda, bolalarni mustaqil, erkin fikrlashi, izlanishi, har bir masalaga ijodiy mustaqil yondoshishi, mas'uliyatni sezish, tahlil qilish, jamoada ishlash xulqi, hamkorlikda ishlash malakasi, eng asosiysi tasviriy san'at fanini samarali, oson, yengil o'rganishi ro'yobga chiqadi. Bunday natijaga erishish mashg'ulotlarda innovatsion va axborot texnologiyalarni samarali qo'llashni taqozo etadi.

DEZADAPTATSIYALASHGAN O'SMIRLARDA «MEN» TIMSOLINI KORREKTSIYA QILISH IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Kaxarova D.S.,
Qiziltepa tuman 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi, dotsent
Rahmatova N.S.,
BuxDu magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Ideal Men”, “Axloqiy Men” va “Haqiqiy Men” singari shaxsga oid tizimning psixologiya fanidagi talqini, dezadaptatsiyalashgan o'smirlardagi “men timsoli”, bolaning o'smirlarga aylanishi va ular bilan olib boriladigan muomalamadaniyati, o'z-o'zini anglash va «men-kontseptsiya»ning rivojlanishi, motivatsion ziddiyatlarning paydo bo'lishi va ularni oldini olish kabi mavzular yoritilgan.

Аннотация: В данной статье речь идет о психологической интерпретации таких систем личности, как «Идеальное Я», «Нравственное Я» и «Настоящее Я», «Я есмь образ» дезадаптивных подростков, развитии ребенка в подростка и культуре работы с ними, развитие самосознания и «Я-концепции», возникновение мотивационных конфликтов и их профилактика.

Annotation: This article deals with the psychological interpretation of personality systems such as “Ideal Self”, “Moral Self” and “Real Self”, “I am the image” of maladaptive adolescents, the development of the child into a teenager and the culture of dealing with them. , the development of self-awareness and ‘self-concept’, the emergence of motivational conflicts and their prevention.

Mavzuning dolzarbligi: Ilmiy tushuncha sifatida yoshlarni psixologik jihatdan to'g'ri tarbiyalash muammosi ham ilmiy psixologiyaning yetakchi yo'nalishlaridan biri sifatida ko'p bor munozaralar manbai bo'lgan. Qolaversa, mamlakatimizda izchillik bilan amalga oshirilayotgan “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun ham o'sib kelayotgan yosh, bunyodkor avlodni nafaqat bugungi, balki ertangi taraqqiyot talablariga to'liq javob bera oluvchi shaxs sifatida shakllantirish uchun tegishli ijtimoiy psixologik tadqiqotlar olib borilishiga yanada jiddiyoq e'tibor qaratishni taqozo etadi. Aks holda bu narsa noxush oqibatlariga, ba'zan esa og'ir fojialarga, hatto ijtimoiy larzalarga ham sabab bo'ladi. Yosh yigit-qizlarimizning ishda, turmushda, oila va jamoa orasida o'z o'rnini topolmaslik holatlari ularning jamiyatda o'z qadrini yo'qotishga olib keladi. O'z qadriga, o'z sha'niga ega bo'lmagan inson hayotda ko'p-ko'p to'siqlarga duchor bo'ladi, beqaror va salbiy ta'sirlarga beriladi, uning shaxs sifatidagi emirilishi ham tez kechadi”.

Ma'lumki, bugungi kungacha juda ko'plab ilg'or ijtimoiy psixologiya vakillari tomonidan dezadaptatsiyalashgan o'smirlarda «Men» timsolini korrektsiya qilish muammosini o'rganishga bag'ishlangan talaygina tadqiqotlar mavjud. Jumladan, xorij psixologlari tomonidan (J.Marten, M.Doych, G.Kelli va h.k.) talabalarga turli xil individual imkoniyatlarning ro'yobga chiqarish majmuasi sifatida qaralib bir qator ilmiy tadqiqotlarning natijalari e'lon qilingan bo'lsa, rus olimlari tomonidan esa (G.M.Andreeva, YA.L.Kolominskiy, B.F.Lomov, R.S.Nemov, va boshq.) talabalarining muayyan jamoa sifatidagi shakllanishi va rivojlanishi hamda dezadaptatsiyalashgan o'smirlarda «Men» timsolini korrektsiya qilish bilan bog'liq keng ko'lamli ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ayni paytda o'zbek olimlari tomonidan ham (E.G'.G'oziev, M.G.Davletshin, B.R.Qodirov, SH.R.Barotov, V.M.Karimova, Z.G.Nishonova, R.I.Sunnatova va h.k.) har bir shaxsdagi umumiy ijtimoiy va etnopsixologik jihatlarni milliy muhit sharoitidagi keng ko'lamli imkoniyatlarini ochib berishga qaratilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlarning mavjudligi bugungi ijtimoiy psixologiya fani istiqbollari belgilashda muhim o'rin egallab borayotganligini

alohida qayd etish mumkin. Shuningdek, maxsus o'tkazilgan tadqiqotlar borki, unda dezadaptatsiyalashgan o'smirlarda "Men" timsolini korrektsiya qilishning u yoki bu jihati chuqur va har tomonlama o'rganilgan.

O'smirlik yoshi dunyoqarash, e'tiqod, prinsip, o'zligini anglash, baholash kabi shaxs xususiyatlari shakllanadigan davr hisoblanadi. O'smir ulg'aygan sari unda "Ideal Men", "Axloqiy Men" va "Haqiqiy Men" singari shaxsga oid tizim, dunyoqarash, e'tiqod va boshqalar shakllana boradi, undagi o'zi to'g'risidagi tasavvurlar ancha aniq va barqaror bo'lib qoladi.

O'smir o'z faoliyatini muayyan prinsip, e'tiqod va shaxsiy nuqtai -nazari asosida tashkil qila boshlaydi.

O'smir shaxsini tarkib toptirishda uning atrof-muhitga, ijtimoiy hodisalarga, kishilarga munosabatini hisobga olish lozim. Psixologlar o'tkazgan tadqiqotlardan ko'rinadiki, o'smirlarning ko'pchiligi qat'iyatlilik, kamtarlik, mag'rurlik, samimiylilik, dilkashlik kabi ma'naviy, ahloqiy tushunchalarni to'g'ri anglaydilar. Ularning turmush tajribasida fan asoslarini egallash natijasida barqaror e'tiqodiy va ilmiy dunyoqarash tarkib topadi, shular zaminida axloqiy ideallar yuzaga kela boshlaydi.

Ma'lumki, o'smirlik davrida o'smirning "men"i qaytadan shakllana boradi. Uning atrofida gilari ayniqsa, o'z-o'ziga bo'lgan munosabati, qiziqishlari, qadriyatlari yo'nalishi keskin o'zgaradi.

O'smir yoshdagi bolani birinchi galdagi intilishi, u o'zini endi kichkina bola emas, balki katta bo'lib qolganligini atrofda gilarga ishontirishdan iboratdir. Mustaqil ishlar qilishga uringan o'smir shunday qilishga xaqqi borligiga o'zini-o'zi ishontiradi, chunki men endi "katta bo'lib qoldim" deb o'ylaydi. Shuning uchun ham psixologlar "katta bo'lib qolganlik tuyg'usi"ni shaxsning o'smirlik yoshidagi eng asosiy yangilik sifatida talqin qiladilar.

Ilk o'spirinlar mustaqil hayot sohasida yaqin istiqbolga ega bo'lar ekanlar, o'zlarining hayot yo'llarini belgilab olishga, bundan buyongi mehnat faoliyatlarining aniq istiqbollari aniq lab olishga, o'zlarining kelgusi ixtisoslarini tanlashga intiladilar. Shu munosabat bilan kasb-hunarga oid qiziqishlar tarkib topadi va yanada barqarorroq bo'lib qoladi, yigit va qizlar o'z kelajaklari haqida jiddiyroq o'ylay boshlaydilar.

O'z-o'zini anglash, o'zidagi mavjud sifatlarni baholash jarayoni ko'pincha konkret shaxs tomonidan og'ir kechadi, ya'ni, inson tabiati shundayki, u o'zidagi o'sha jamiyat normalariga to'g'ri kelmaydigan, nomaqul sifatlarni anglamaslikka, ularni "yashirishga" harakat qiladi, hattoki, bunday tasavvur va bilimlar ongsizlik sohasiga siqib chiqariladi (bu fikr avstriyalik olim Z.Freyd nazariyasiga ham mos keladi). Bu ataylab qilinadigan ish bo'lmay, u har bir shaxsdagi o'z shaxsiyatini o'ziga xos himoya qilish mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni ko'pincha turli xil yomon asoratlardan, salbiy, o'zi uchun yoqimsiz hissiy kechinmalardan asraydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash lozimki, "Men" – obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rab to'rgan tashqi muhit, o'zgalar va ularning munosabati katta rol o'ynaydi. Odam o'zgalarga qarab, go'yoki oynada o'zini ko'rganday tasavvur qiladi. Bu jarayon psixologiyada refleksiya deb ataladi. Uning mohiyati – aynan o'ziga o'xshash odamlar obrazi orqali o'zi to'g'risidagi obrazni shakllantirish, jonlantirishdir. Refleksiya "Men"–obrazi egasining ongiga taalluqli jarayondir. Masalan, ko'chada bir tanishingizni uchratib qoldingiz. Siz tinmay unga o'z yutuqlaringiz va mashg'ulotlaringiz haqida gapirmoqdasiz. Lekin gap bilan bo'lib, uning qayergadir shoshayotganligiga e'tibor bermadingiz. Shu narsani siz uning betoqatlik bilan sizni tinglayotganligidan, hayoli boshqa yerda bo'lganligidan bilib qolasiz va shu orqali ayni shu paytda "mahmadona, laqmaroq" bo'lib qolganingizni sezasiz. Keyingi safar shu

o'rtog'ingiz bilan uchrashganda, oldingi xatoga yo'l qo'ymaslik uchun "o'rtoq, shoshmayapsanmi?" deb so'rab ham qo'yasiz. Ana shu ilgarigi refleksiyaning natijasidir. Ya'ni, suhbatdosh o'rniga turib, o'zingizga tashlangan nazar ("men unga qanday ko'rinyapman?" deyish) – refleksiya.

Dezadaptatsiyalashgan o'smirlar xulqini korrektsiya qilish bo'yicha pedagoglar oldida qo'yilgan vazifalarning bajarilishi o'qituvchidan muayyan darajadagi psixologik bilimlarga ega bo'lishni talab etadi. Biroq dezadaptatsiyalashgan o'smir-psixokorreksion jarayonning yagona ishtirok-chisi emas. Dezadaptatsiyalashgan o'smirlarga psixologik hamrohlik qilish tizimli xarakterga ega bo'lib, o'smir shaxsi ichidagi har qanday tuzilmalar, maktab modelining har qanday bo'limlari, oila ichidagi o'zgarishlar bir-biriga ta'sir ko'rsatadi, birining o'zgarishi boshqalarining o'zgarishiga olib keladi. Pedagogning dezadaptatsiyalashgan o'smirlar "men timsoli"ni korrektsiya qilish borasidagi kasbiy faoliyati samaradorligi ko'p hollarda o'qituvchining kasbiy pozitsiyasi, shuningdek, pedagoglar tomonidan o'smir shaxsini umr yo'li davomida rivojlanish xususiyatlarini oldindan bashorat qilish bilan belgilanadi. Bu xususiyatlarni baholash, oldindan aytib berish usullari va ularni boshqarish turlicha bo'lishi mumkin. Bunda shuni hisobga olish zarurki, o'smir o'z hayotining u yoki bu holatlarini adekvat tahlil qila olish xulq-atvorida ularga asoslanib o'zi va o'z kelajagi haqida ma'lum tasavvurlarga ega bo'lishi muhim o'rin tutadi.

Dezadaptatsiyalashgan o'smirlardagi "men timsoli" korrektsiyasi bo'yicha pedagogning kasbiy faoliyatini rivojlantirishga daxldor psixologik vositalarini o'rganishni taqozo etadi. Bunda, pedagoglarning dezadaptatsiyalashgan o'smirlardagi "men timsoli"ni korrektsiya qilish borasidagi kasbiy faoliyati modelining mazmuniy bosqichini ifodalash uchun zarur bo'lgan quyidagi uslubiy yo'nalishlarning hisobga olinishi ko'zda tutilgan:

- tanlangan sohada xatti-harakatlar muvaffaqiyatini ta'minlovchi o'qituvchi shaxsining individual-tipik imkoniyatlari;
- o'qituvchi kasbiy faoliyatida o'quvchining roli va o'rnini adekvat aks ettirishga olib keluvchi muayyan qadriyatlar yo'nalishi va ustanovkalar;
- ajratilgan muammo va vazifalarni psixologik talablar asosida hal qilish yo'llari;
- o'qituvchi o'z kasbiy faoliyatida qo'llaydigan nazariy va amaliy bilimlar;
- Istalgan natijalarga erishishga yordam beradigan pedagogik-psixologik ko'nikma va malakalar;
- O'smirlarning individual-psixologik xususiyatlari va ularning o'qituvchi haqidagi tasavvurlari

Tadqiqotda qo'yilgan vazifalarni amalga oshirish uchun biz bosqichlarga birlashtirilgan eksperimental tadqiqot metodlari (metodika)lardan foydalandik. Pedagogning dezadaptatsiyalashgan o'smirlardagi "men timsolini" korrektsiya qilish borasidagi kasbiy faoliyati samaradorligi pedagogning kasbiy va shaxslilik nuqtai nazardan o'zini o'zi baholashi, uning kasbiy motivatsiyasi xususiyatlariga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq. Mazkur bosqichdagi metodikalar qo'yilgan muammolarni tadqiq etish o'qituvchi psixologik kompetentligi o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlariga adekvat baho bera olish malakalarining shakllanganligi bilan ham bevosita bog'liqdir.

Yuqoridagilarga asoslanib xulosa sifatida aytish mumkinki, barcha dezadaptatsiyalashgan o'smirlarda refleksiv faoliyatning etarlicha rivojlan-maganligi yaqqol sezilib turadi. Zero, bugungi o'smirdan shaxslilik xususiyatlari, muvaffaqiyatli muloqot, umuminsoniy sifatlar va tashqi ko'rinish hisobiga o'zini qabul qilish darajasining ortishi talab qilinadi. Bundan tashqari "Men timsoli" korrektsiyasi texnologiyasi va dezadaptatsiyalashgan o'smirlardagi deviant xulq-atvorni boshqarish tizimi ta'lim

sub`ektlari muvaffaqiyatiga psixologik-pedagogik hamrohlik qilishni ko'zda tutadi. Bu jarayonda esa har bir pedagogning psixologik kompetentligi darajalarini aniqlash bilan bog'liq holatlar chuqur o'rganilishi va tahlil qilinishini lozim, deb o'ylaymiz.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent: "O'zbekistan" NMIU, 2016.
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent: "O'zbekistan" NMIU, 2017.
3. Mamatov M.M. Etnopsixologiyadan ma'ruzalar matni. ToshDU. "Universitet" nashriyoti, Toshkent. - 2001.

ТАРИХ ЎҚИТИШДА ОҒЗАКИ ТАРИХ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ

*Муфтиллаева У.,
НавДПИ ўқитувчиси,
Нартаев Б.,
НавДПИ талабаси*

Оғзаки тарих тарих фанининг нисбатан янги илмий йўналиши бўлиб, XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб жадаллик билан ривожлана бошлади. Замонавий тарих фанида оғзаки тарихга бир қатор таърифлар берилади, хусусан, оғзаки тарих илмий фан саналиб, унинг ёрдамида (ёки тадқиқот доирасида) оғзаки ахборот олиш орқали алоҳида шахсларнинг ўтмиш ҳақидаги субъектив қарашлари қайд этилади. Яна бошқа тушунчага кўра, оғзаки тарих воқеалар ва жараёнларнинг иштирокчилари ёки гувоҳларининг оғзаки ахборотларининг мутахассислар томонидан илмий жиҳатдан умумлаштирилишидир. Учинчи бир таърифга кўра, оғзаки тарих бу - бўлиб ўтган воқеалар иштирокчиларининг шахсий хотиралари ва тажрибаларини ўтмиш ҳақидаги маълумотларни қайд этиш ва сақлаб қўйиш мақсадида ташкилий методик жиҳатдан амалга ошириладиган илмий фаолиятдир [1.36-47]. Бошқа бир мутахассиснинг таъкидига кўра эса - "оғзаки тарих – воқеаларнинг иштирокчилари ва гувоҳларининг оғзаки ахборотини мутахассислар томонидан илмий асосда ташкил этилган қайд этилиш амалиётидир" [2].

Бугунги кунда тарих фани ҳам барча соҳаларда бўлгани каби замон билан ҳамнафас тарзда тараққиётда давом этмоқда, айниқса, фanning тадқиқот соҳаларидаги янгиланишлар замонавий технологиялар имкониятларини тадқиқотлар мазмунига сингдирган ҳолда намоён бўлмоқда. Замонавий тарих фани аввалги барча даврлардан шуниси билан фарқ қиладики, ҳозирги кундаги тарих фани янги ахборот муҳитида тараққий этмоқда, бу ахборот муҳитидан тарих фани ўзи учун янги методлар, ёндашувлар ва ахборот технологияларининг чексиз имкониятларини ўзлаштирган ҳолда айни вақтда ўзи ҳам айни шу жараёнларнинг фанлараро ёндашув жиҳатларининг шаклланишига таъсир кўрсатмоқда. Ҳозирги кунда у ёки бу мавзуда тарих тадқиқотларини амалга ошириш эмас, балки илмий ижодий жамолар томонидан яратилган, йирик ва ишончли маълумотлар базалари билан текшириш имконияти мавжуд бўлган ишонарли, ҳақиқий, том маънодаги илмий тарихни яратиш биринчи ўринга кўтарилган [3]. Жаҳон миқёсида тарихий ҳақиқатга эришиш учун бугунги кунгача мавжуд бўлган турли гнесеологик парадигмалардан фойдаланган ҳолда турли йўللار билан борилмоқда. Тарихий тадқиқотлардаги постмодернизм,

ижтимоий антропология, гендер ёндашувларига ўрнига глобал тарих чиқмоқда, хаттоки унга қарши антиглобалистлар ҳам шаклланиб ва хаттоки ўзларининг баъзи қарашларини баён қилиб ҳам улгурган. Замонавий тарихда алоҳида тарихий жараёнлар тарихига ва айна вақтда микротарихга бўлган қизиқиш кучайиб бормоқда [3].

Умуман олганда тарих фани ва унинг методологияси соҳасида “оғзаки тарих” иборасининг 1852 йилда Б.д’Оревилли томонидан илк бора қўлланилганлиги ва XX асрнинг иккинчи ярмига келибгина Колумбия университети профессори Аллан Невинснинг 1948 йилда амалга оширган тадқиқотлари натижаларининг эълон қилиниши билан оғзаки тарих тарих фани тадқиқотлар соҳасида кенг оммалашиб борганлиги кўрсатиб ўтилади. 1948 йилда Колумбия университетида оғзаки тарих тадқиқотлари маркази ташкил этилган бўлса, 1967 йилда АҚШ оғзаки тарих тадқиқотлари ассоциацияси ташкил этилади, 1969 йилда эса Буюк Британияда худди шундай ассоциация иш бошлайди [4]. Ҳозирги вақтда оғзаки тарих муаммоларига бағишланган бир қатор илмий журналлар ҳам нашр этилмоқда, масалан, Буюк Британияда “Oral History”, Америка Қўшма Штатларида “Oral History review” журналлари чоп этилаётган бўлса, Канада, Бразилия, Австралия ассоциациялари ўзларининг махсус журналларига эга, Халқаро оғзаки тарих ассоциацияси эса 1997 йилдан буён “Words and Silences” номли илмий журналининг учта тилда мунтазам нашр этиб келмоқда.

Бироқ оғзаки тарих ва унинг тадқиқотлари услублари қўлланилиб амалга оширилган тадқиқотлар ва яратилган тарихнавислик асарларининг шаклланиши янада илгарироқ даврларга бориб тақалишини кўриш мумкин. Албатта, оғзаки тарих тадқиқотлари ва унинг тадқиқот услубларидан фойдаланган ҳолда тарихнависликнинг амалга оширилиши, тарихий жараёнларнинг тавсифи ва воқеалар баёнининг амалга оширилиши шарқ тарихнавислигида, хусусан, Ўрта Осиёнинг ўрта асрлар тарихнавислигида кенг қўлланилган ва ўзининг маълум даражада илмий асослари ва йўналишларига эга бўлган, бироқ минг афсуски, замонавий тарих фани методологиясида оғзаки тарих ва у билан алоқадор назарий ёндашувлар ва илмий қарашларнинг шаклланишида шарқ тарихнавислигида оғзаки тарихнинг кенг қўлланилганлиги омилларига етарли эътибор қаратилмаган. Замонавий тарих фанида, айниқса, оғзаки тарих тадқиқотлари жараёнлари ахборотнинг қайд этилиши ва сақланиши, ахборотнинг қиёсий таҳлилининг амалга оширилиши жараёнларида замонавий технологияларнинг ва техник воситаларнинг кенг имкониятларидан унумли фойдаланаётган ва айтиш жоиз бўлса ана шу имкониятларга боғлиқ ҳолда амалга оширилаётган бўлса, бу жараён ўрта асрларда тарихнавислар томонидан қўлланилган ўзига хос услублардан фойдаланган ҳолда амалга оширилган, уларнинг айримлари ҳақида бир қатор манбаларда қайд этиб ўтилган.

Бундай манбалар ва уларнинг муаллифлари қаторида Муҳаммад Ҳайдар мирзо ва унинг “Тарихи Рашидий” асари, Абулғози ва унинг “Шажараи турк” асари, Ўтамиш Ҳожи ва унинг “Чингизнома” асари каби бир қатор асарларни кўрсатиб ўтиш ўринлидир. Уларнинг аксариятида тарихий воқеаларнинг тавсифи ва баёнида мавжуд ёзма манбаларнинг етари эмаслиги сабабли китобга туширилаётган воқеани яхши биладиган кишилар ёки ровийларга кўп маротабалаб мурожаат қилинганлиги ва улардан эшитилган ахборотни мавжуд манбалардаги ахборот билан солиштириб, унинг қиёсий таҳлили амалга оширилган ва ишонч ҳосил қилингандан сўнггина китобга киритилганлиги ҳақида алоҳида таъкидлаб ўтилган. Бу жараённи эса

замонавий тарих фани хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда илмий тадқиқотга тенглаштириш ўринлидир.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Илҳомов З.А. Хоразм тарихнавислик мактаби ва Ўтамиш Ҳожининг оғзаки тарих тадқиқотлари (The khorezm scientific sholl of history and oral historikal researches of Otamish Hodja). / Ўтмишга назар. 2020 йил 2-сон. 36-47-66.
- 2.Шмидт С. О. Предпосылки «устной истории» в историографической культуре России // Реализм исторического мышления. — М., 1991. — С. 262.

O'QISH DARSLARINI TASHKIL ETISHDA PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SHAKLLARI

Hamdamova N.X.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qish darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning shakllari, didaktik o'yinlar ularning mazmun mohiyati va o'qish darslarida foydalaniladigan didaktik o'yinlardan namunalar berilgan.

Аннотация: В данной статье приведены примеры использования педагогических технологий при организации уроков чтения, дидактических игр, сущность их содержания и дидактических игр, используемых на уроках чтения.

Abstract: This article gives examples of the use of pedagogical technologies in the organization of reading lessons, didactic games, the essence of their content and didactic games used in reading lessons.

Kalit so'zlar: motiv, didaktik, texnologiyalar, usul, vosita va shakllar.

O'qish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. O'qish orqali inson borliq, jamiyat haqida bilimga ega bo'ladi, o'qishni bilmagan odamning ko'zi ojiz kishidan farqi yo'q. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini oson o'zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. O'qish darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko'pgina metodlaridan foydalaniladi. Bola hayotida bog'chadan so'ng maktabning dastlabki davrlari muhim o'rin tutadi. Shu bois, boshlang'ich ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng ma'suliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi. Bu davrda bolaning zehni o'stirishga qaratilgan har bir mashg'ulot bola aqlining tarkib topishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bu davrda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Chunki, bu muddat bolaning o'yin faoliyatidan aqliy faoliyatga, ya'ni o'quv faoliyatiga o'tganligi bilan xarakterlanadi. Bolaning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli o'yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bolalar o'yin orqali o'z bilimlarini mukammallashtiradilar va uni chuqur o'zlashtiradilar. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida qo'llanadigan didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir. Didaktik o'yinlar ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi. O'qish motivlari ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ham muhim o'rin tutadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan o'qish darslari jarayonida erkin va mustaqil qobiliyati shakllanadi. Mustaqil fikrlash qobiliyatining shakllanishi natijasida, o'quvchilar atrof olamdagi, jamiyatdagi qonunlarni, shuningdek, asardagi ijobiy va salbiy qahramonlar orqali insoniy fazilatlarni anglash,

bilimlarni chuqur o'rganish, keng fikrlash, tegishli qarorlar qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, belgilangan maqsad asosida o'tkaziladigan didaktik jarayonning aniq loyihasi ishlab chiqilsa, uni amalga oshirish osonlashadi. Didaktik jarayonning samarali o'tishida motivlar muhim o'rin tutadi. Chunki qiziqib, aniq maqsad asosida egallangan bilimlarga samarali bo'ladi. Motiv kishi-ni biror ish-harakatni bajarishga undovchi da'vat, turtkidir. Motivlar o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni oson egallashlariga yordam beradi. Motiv bolada bilim olishga ishtiyoq va qiziqishni uyg'otadi.

Boshlang'ich sinf o'qish darslarini tashkil etish uchun turli didaktik o'yinlardan foydalanish ham yaxshi samara beradi. Quyida boshlang'ich sinf o'qish darslarida foydalaniladigan didaktik o'yinlardan namunalar keltiramiz.

Masalan, **“Davom ettir”** o'yini: O'qituvchi matn mazmunini hikoya qilishni boshlaydi, bir o'quvchi uni davom ettiradi. Shu taxlitda barcha o'quvchilarni matn hikoyasiga qatnashtirish mumkin.

“Zanjir” o'yini: matndagi bir necha so'zlar vositasida bu o'yinni o'ynash mumkin. O'qituvchi boshlab bir so'z aytadi, so'zning tugagan harfidan boshlanadigan so'zni bir o'quvchi aytadi, shu taxlitda hamma o'quvchilarni o'yinga qatnashtirish mumkin.

Bunday o'yin davomida o'quvchilarda hozirjavoblik, mustaqil fikrlash malakasi rivojlanib, atrof-muhitni sinchkovlik bilan kuzatishga o'rganadi, atrofdagi sodir bo'ladigan voqea va hodisalarga qiziqishi ortadi. Shu kabi o'yinlardan foydalanish orqali o'qituvchi o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantiradi va ularning dunyoqarashlarining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi, o'quvchilarda topqirlik, chaqqonlik, bilimdonlik kabi sifatlarni rivojlantiradi,

O'zbek xalqining ulug' allomalaridan biri Abu Rayhon Beruniy asarlarida yosh avlodga bilim berishning turli yo'llari va vositalari haqida tushunchalar berilgan bo'lib, ularni mustaqil fikrlaydigan, yangilik yarata oladigan qilib tarbiyalash xususida to'xtalib o'tgan. “Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar” asarida Beruniy sxolastik metodlardan voz kechish, dars samaradorligini oshirish yo'llarini izlash bolalarning xotirasini rivojlantirishga, fikrlashga o'rgatishini ta'kidlab o'tgan. “Maqsad gapni cho'zish emas, balki o'quvchini zeriktirmaslik, chunki doimo bir xil narsaga qaray berish malollik va sabrsizlikka olib keladi. O'quvchi fandan-fanga o'tib tursa, turli bog'larda yurganga o'xshaydi. Birini ko'rib ulgurmasdan boshqasi boshlanadi va u kishi har bir narsada o'ziga yarasha lazzat bor deyilganidek ularni ko'rishga qiziqadi va ko'zdan kechirishni istaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tal'at G'afforova. “Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar” Toshkent – 2011
2. A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov. “Ta'limda innovatsiya” Toshkent -2010

MAKTAB TA'LIMIDA TADQIQOT METODIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

**Umarova M.Yu.,
Namangan viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim makablari fanlarini o'qitishda tadqiqotchilik metodidan foydalanish usullari va uning samaradorligi qisman yoritib berilgan.

Аннотация. В данной статье частично освещены методы использования исследовательского метода и его эффективность в преподавании общеобразовательных дисциплин.

Annotation. In this paper, the methods of using research methodology in teaching of secondary schools subjects and its effectiveness have been partially covered.

Tadqiqot metodi - o'qituvchi tomonidan ijodiy, mustaqil hal qilishga qaratilgan nazariy va amaliy to'shirlarning qo'yilishi demakdir. U o'quvchilarni izlanish va mustaqil ijodiy faoliyatga yo'llaydi.

Hozirgi kunga kelib, o'quv-tarbiya jarayoni sifatini oshirish uchun shart-sharoitlar yaratishga katta e'tibor berilmoqda. Bunda ta'limning ijodiy metodlari, xususan, tadqiqotchilik texnologiyalari yetakchi rol o'ynamoqda.

Innovatsion pedagogik vosita va metodlar orasida tadqiqotchilik faoliyati yetakchi o'rin tutmoqda. Shu maqsadda o'quv va darsdan tashqari mashg'ulotlarda tadqiqot ishlarini o'tkazish o'rinlidir. Uning vazifasi individual xususiyat va layoqatlarini hisobga olgan holda, o'quvchida intellektni rivojlantirishga, mustaqil ijodiy faoliyatini tarkib to'tirishga qaratiladi. Tadqiqot ishlarida ishtirok etish o'quvchiga o'z shaxsini qadrlash, ilmiy va ijodiy ishlash metodlari bilan tanishishga, bilimlarga qiziqishini oshirishga, hamfikrlari va tengdoshlari bilan muloqot qilishga, ilmiy eksperiment va tadqiqotlarda qatnashish imkonini beradi.

Tadqiqotchilik yondashuvi ta'lim jarayoniga nisbatan qadim zamonlardan, insoniyatda bilim olishga ehtiyoj tug'ilgan davrlardan ham mavjud bo'lgan. Tadqiqotchilik metodini ilk bor o'qitish va o'rgatish amaliyotiga nisbatan qo'llagan pedagoglardan biri Suqrot edi.

Maktabda o'quvchilar amalga oshiradigan tadqiqotchilik ishlarining asosiy yo'nalishlari:

- Mavjud ilmiy qiziqishlariga mos ravishda barcha o'quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb qilish.

- O'quvchilarni ilmiy adabiyotlar bilan ishlashga o'rgatish, ilmiy tadqiqot madaniyatini tarkib toptirish.

- O'quvchilarning ilmiy ishlariga rahbarlik qilishga ilmiy kuchlarni jalb etish.

- O'quvchilarning ilmiy ishlariga taqrizlar olish, ularning konferentsiyalarda qatnashishini ta'minlash.

- IPK (ilmiy pedagogik konferentsiyalar) hamda olimpiadalarni tayyorlash, tashkil qilish, o'tkazish.

O'quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga o'rgatishda o'qituvchining oldida quyidagi vazifalar turadi:

- o'quvchining tadqiqotchilikka nisbatan ehtiyojini faollashtirish;

- izlanish faoliyatiga jalb etish;

- bilish jarayonini faollashtiruvchi vositalarni izlash;

- o'quvchiga o'z tadqiqotchilik faoliyatining natijali ekanligini anglatish;

- bilish faolligini rag'batlantiruvchi shart-sharoitlarni yaratish.

O'quvchi muayyan yutuqlarga erisha boshlashi bilan tadqiqotga qiziqqa boshlaydi. Bu albatta o'qituvchining mahoratiga bog'liq.

Xorijiy tajribalarlarda pedagogika fanida o'quvchilarning mahsuldor faoliyatini izlanish va tadqiqotchilik texnologiyalariga ajartishadi. Aslida ularning ikkovi ham bir maqsadga qaratiladi.

Izlanish va tadqiqotchilik ta'limiga o'quv jarayoni umumiy bosqichlarining izchilligi xosdir:

- muammoning qo'yilishi, uni shakllantirishga turli nuqtai nazardan yondashish;

- muammoni yaxshiroq tushunish, uni aniqlashtirish, uni yechish va hal etish yo'llarini izlash;

- yangi bilimlar va ma'lumotlar, amaliy misollar, aniqlangan muammoni hal qilish uchun g'oyalarni ilgari surish, ma'lumotlarni baholash, ularni yuqori darajada izlash;

- muammoni hal qilishga kirishish, to'lgan ma'lumotlardan eng keraklilarini ajratish, egallangan bilimlar va ilgari surilgan g'oyalarni tahlil qilish va baholash; uyg'unlashtirish uchun ularning eng yaxshilarini tanlab olish;

- ajratilgan ma'lumotlarni umumlashtirish, muammoni hal etish usullarini shakllantirish, atrofdagilarning to'lgan natijani e'tirof etishlari uchun yo'l izlash.

Keltirilgan o'quv faoliyati bosqichlari tadqiqotchilik texnologiyasining an'anaviy ta'limdan tubdan farq qilishini ko'rsatmoqda.

Zero, bunda, birinchidan, o'quvchilarga bilimlar tayyor holda uzatilmaydi, balki muammo tarzida qo'yiladi, o'quvchilar qo'yilgan muammoni o'zlari mustaqil yechadilar. Bilimlar o'qitishning maqsadi bo'lmay, muammoni yechish vositasiga aylanadi. O'quvchilar yangi bilimlarni o'zlashtirishning o'zlari uchun qanchalik zarur ekanini his qiladilar (usiz qo'yilgan muammoni yecha olmaydilar), bu esa ularda motivatsiyaning sezilarli darajada o'sishiga olib keladi. Ularning o'quv faolligi kuchayadi. Avvalo, mustaqil ishlash darajalari ortadi. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, muammoni aniqlab oladilar, uni hal qilish uchun qanday manba va bilimlar kerakligini belgilaydilar, mazkur manbalar bilan ishlaydilar, muammoni hal etishning olingan variantini umumlashtiradilar. Bunda o'qituvchi shunchaki jimgina kuzatib turuvchi bo'lmay, zaruraytda kichik guruhlariga kerakli maslahat va yordamini berib turadi.

Tadqiqotchilik texnologiyasida o'qituvchi o'quvchilar oldiga muammo qo'yar ekan, o'quvchilarni imkoniyatlariga ko'ra topshiriqlar turi va darajasini belgilab oladi hamda alohida o'quvchining layoqat va imkoniyatlarini baholaydi. Albatta, agar o'quvchi faqat birinchi darajadagi maqsadga erisha olsa, uning bilimi va umumo'quv ko'nikmalari unchalik yuqori darajada bo'lmaydi. O'quvchining nisbatan yuqori darajaga erishishi uning o'qish va umumiy rivojlanishda nisbatan yuqori darajada ekanini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: O'qituvchi. 2004 yil.
2. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot – T.: Fan, 2005 yil.

YOSHLARNING ZAMONAVIY MADANIY QIYOFASINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Karimova D.A.,

Navoiy viloyat XTXQTMOHM katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda yoshlarning zamonaviy madaniy qiyofasini shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq ruhda tarbiyalash masalalari yoritilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы формирования современного культурного образа современной молодежи, воспитания ее в духе приверженности национальным и общечеловеческим ценностям.

Annotation: The article deals with the formation of a modern cultural image of modern youth, educating them in the spirit of adherence to national and universal values.

Bugungi kunda xalqimiz "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish" g'oyasini sobit qadamlik bilan amalga oshirishga kirishdi. Bu davrda jamiyatimizda ijtimoiy tafakkurning

yuksalish tendensiyasi qaror topishi, unga xos ham milliy, ham umuminsoniy qadriyatlarning mujassamligi e'tirof etilmoqda.¹ Milliy ruh va umuminsoniy qadriyatlar uyg'un bo'lgan ijtimoiy tafakkur – mamlakatimiz barqaror rivojlanishining o'zan mezon va mustahkam poydevoriga aylanmoqda.

Yoshlarni yuksak axloq va intizomli qilib tarbiyalash, ularning sifatli ta'lim olishi va vatanparvarlik ruhida voyaga yetishi mamlakat iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotining kaliti hisoblanadi. Bu esa ijtimoiy barqarorlik va muvaffaqiyat asosidir. Yoshlarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, ularni ijtimoiy va ijodiy faollikka undashda milliy-umuminsoniy an'analarning ahamiyati, bugungi kunda yoshlar tarbiyasi muammolari deyarli barcha mamlakatlar uchun umumiy masaladir. Yoshlar tarbiyasi mavzusi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida shunday dedi: "Bugungi dunyo yoshlari – son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda."²

Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish, zo'ravonlik g'oyasi "virusi" tarqalishining oldini olish.

Buning uchun yosh avlodni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasidagi ko'p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish lozim, deb hisoblaymiz. O'zbek xalqining asriy an'analari, jumladan, tarbiya sohasidagi an'analari ajdodlarimizning tabarruk qadriyatlari bilan bog'liq.

Buyuk ajdodlarimizning bebaho ilmiy-ma'rifiy meroslarini o'rganishdan tashqari, ushbu muassasalarning asosiy vazifasi yoshlarni buyuk va shonli o'tmishga hurmat hamda iftixor bilan qarash, ulug' ajdodlarga munosib avlod bo'lishga, ilm va ma'rifat olishga intilish ruhida tarbiyalashdan iborat. Yoshlar va jamiyatning turli yoshdagi boshqa a'zolarining ma'rifiy-madaniy tarbiyasida tabarruk qadriyatlarimiz imkoniyatlari, buyuk ma'naviy-ma'rifiy merosimizdan foydalanish jarayonida din ishlari bo'yicha qo'mita, O'zbekiston musulmonlari idorasi, yoshlar, xotin-qizlar va boshqa jamoatchilik tashkilotlari faoliyat olib bormoqdalar. Barcha sa'y-harakatlar o'zining ijobiy natijalarini, albatta beradi. Yoshlar tarbiyasiga barcha mas'ul hamkasblarimizni, yoshlarimizning o'zlarini dinimiz tarixi, milliy-diniy va madaniy an'analарimizni chuqurroq o'rganish, ulardan ma'rifiy-tarbiyaviy maqsadlarda faolroq foydalanish maqsadga muvofiq bo'lardi.

Ayni paytda dunyo iqtisodiyotida innovatsion texnologiyalarning ulushi tobora ortib bormoqda. Shu bois, yoshlarning innovatsion g'oya va tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash borasidagi ishlarni kuchaytirish, avvalo, mazkur yo'nalishdagi qonun hujjatlarini takomillashtirish masalasi qonun ijodkorlari oldiga katta mas'uliyat yuklamoqda. Bunda, ayniqsa, tadqiqot ishlari bilan mashg'ul, yangi zamonaviy loyihalar ustida ishlayotgan izlanuvchan, iqtidorli yoshlarni yanada rag'batlantirish, innovatsion texnologiyalarni iqtisodiyot tarmoqlariga keng jalb etishda ularning salohiyatidan to'g'ri va samarali foydalanish, eng muhimi, aholining eng harakatchan, serg'ayrat qatlami vakillarining imkoniyatini to'g'ri baholash masalalarida amaldagi qonun hujjatlarini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish ustuvor vazifa deb hisoblanadi.

1.1 ¹ Shavkat Mirziyoyev "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" - "O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyi 2020-yil.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 19-sentabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutqi.

Mamlakatimizning kelajagi bo'lmish yoshlarimizni har tomonlama yetuk, bilimli, salohiyatli shaxs, komil inson sifatida tarbiyalash masalasiga bugungi kunda ham o'ziga xos tarzda, zamonaviy usullar asosida yondashilmoqda, ularning barcha huquq va erkinliklari, imkoniyat va manfaatlarini himoya qilishda tashkiliy-huquqiy asoslar zamon bilan hamnafas takomillashib bormoqda. Zero, masofaviy ta'lim, onlayn rejimida uzluksiz tashkil etilgan holda yoshlarning bilim olish huquqini ta'limda ta'minlaganining o'zi O'zbekistonning bugun yoshlarga berayotgan ta'lim-tarbiya va ko'rsatilayotgan g'amxo'rlik, e'tiborning amaliy ifodasidir.

Yoshlar barcha davrlarda jamiyatning faol qatlami sifatida e'tirof etib kelingan. Sharq uyg'onish davrida ham, jadidlar faoliyatida ham, jamiyatning yangilanishida yoshlarning o'rni beqiyos bo'lgan. Shu jihatdan muntazam shakllanib boruvchi bu qatlam doimiy yo'naltirib va qo'llab-quvvatlab turishni talab etadi. Bu esa, davlat tomonidan yoshlarning mamlakat manfaatlarini yo'lida erkin ijtimoiylashuvi va o'zini samarali namoyon etishi uchun maqbul sharoit va imkoniyat yaratish hamda yoshlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi yoshlarga oid davlat siyosatini anglatadi.

TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA MAKTAB KUTUBXONALARINING O'RNI

G'afurova N.I.,

Navoiy viloyati XTXQTMO hududiy markazi ARM bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim samaradorligini oshirishda maktab darsliklari va o'quv uslubiy adabiyotlarning yangi avlodini yaratishga qaratilayotgan talablar haqida bayon etilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается необходимость создания нового поколения школьных учебников и учебно-методических пособий для повышения эффективности образования.

Annotation: This article discusses the requirements for creating a new generation of school textbooks and teaching materials to increase the effectiveness of education.

Inson, uning har tomonlama kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish Respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir. Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir.

Bugungi kunda ta'lim sohasini tubdan takomillashtirish davr talabiga aylangan. Ushbu talabdan kelib chiqqan holda, ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonunlar qabul qilinmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni 2020-yil 23-sentyabr kuni qabul qilingan bo'lib, uning maqsadi ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'liqlanib so'zlamaslikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko'plab ijtimoiy muammolarni echish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab-quvvatlaydi".

Mamlakat kelajagi, barcha sohalar va loyihalar muvaffaqiyati bilimli insonlarga bog'liq. Shu bois oxirgi to'rt yilda ta'lim sifatini yaxshilash, o'qituvchilar mavqeini yuksaltirish bo'yicha ko'p ishlar qilindi. Endi mamlakatimiz yangi davrga qadam qo'ymoqda. O'zbekistonning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida to'rtinchi ustuvor yo'nalish aynan ta'lim sohasini, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan.

Bugungi kunda talim sifat samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladigan axborot-resurs markazlari va maktab kutubxonalari kitobxonlarni jalb qilish faoliyatini oilalarda ota-onalar bilan, maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachilari bilan uzviy hamkorlikda ish olib borilishi muhim bo'lib, bolajonlarni davr talabiga mos ravishda tarbiyalashga alohida e'tibor berishlari zarur.

Maktab kutubxonalarida mavjud bo'lmagan kerakli ma'lumotlarni Internet tamoqlaridan foydalanib, boshqa kutubxonalar ma'lumotlar bazalaridan, QR-kodli elektron kitoblardan foydalanib, kerakli manbaalarni olish imkoniyatlariga ega bo'ladi.

Bugungi kunda ta'limi sifatini yangi bosqichga ko'tarish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgaligi va ta'lim sifatini oshirishda darslik va o'quv uslubiy adabiyotlarni yangi avlodlarini yaratish zarirligi Respublikamizda qabul qilingan qator me'yoriy hujjatlarda o'z aksini topgan.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2018-yil 5-sentyabrdagi PF-5538-son Farmonida-xalq ta'limi tizimiga ilg'or xorijiy tajribani, o'quv-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, shu jumladan ta'lim berishning innovatsion usullarini joriy etish, o'quv va o'quv-uslubiy adabiyotlarning yangi avlodini yaratish, fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish zarurligi ko'rsatib o'tilgan bo'lsa, O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 6-noyabr PF-6108-sonli Farmonida-yangi avlod darsliklarini o'qituvchining metodik qo'llanmasi, o'quvchining mashq daftari va multimedia ilovasi bilan birga kompleks tarzda yaratish va nashr etish to'g'risida ko'rsatmalar berildi.

Shuningdek, "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2020-yil 6-noyabr PQ-4884-son qarorida:

- xalq ta'limi vazirligi buyurtmasiga asosan muallif va tuzuvchilarni tanlash hamda darsliklar va o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalarning yagona maketlarini yaratish;

- yaratilgan darsliklar va o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalarni ekspertiza qilish, ularni ta'lim tizimida qo'llash bo'yicha xulosa berish;

- o'quv reja, dasturlar, yaratilgan darslik va o'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalarni tajriba-sinovdan o'tkazish ishlariga rahbarlik qilish kabi vazifalarni amalga oshirish ko'rsatib o'tildi.

Maktab ta'limini tubdan yaxshilash va uning sifatini oshirish, maktab kutubxona xodimlariga munosib sharoit yaratish, kutubxonalarni yangi adabiyotlar bilan to'ldirish, kitobxon o'quvchilar va davr talabiga mos darslik, o'quv uslubiy adabiyotlar yaratilishi borasidagi islohotlar jadal davom etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, kutubxona xizmatini takomillashtirish orqali ta'lim sifat samaradorligini oshirishda yosh kitobxonlarni ma'naviy yuksak qilib tarbiyalashda axborot resurs markazlari va kutubxonalarni zamonaviy axborot texnologiyalari bilan to'la ta'minlash, bu texnologiyalar bilan zamon talabi darajasida xizmat ko'rsatish, foydalanishning keng qamrovli dunyoviy axborotlarga ega bo'lishi uchun axborot kutubxona xizmatini lokal va internet tarmoqlariga ulash, an'anaviy bosma va noan'anaviy elektron resurslar bilan ta'minlash darajasini oshirish bo'yicha ishlarni yanada jadallashtirish kerakligi o'z isbotini topib bormoqda. Kutubxonachilik sohasida olib borilayotgan islohotlar buyuk kelajak sari dadil odimlab borayotgan mustaqil O'zbekiston yoshlarini hech kimdan kam bo'lmagan, ma'nau yetuk shaxs qilib tarbiyalash, ularga zamon talabi darajasida tezkor va sifatli xizmat ko'rsatish uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni 2020-yil 23-sentyabr
2. "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2018-yil 5-sentyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5538-son Farmoni
3. O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 6-noyabr O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6108-sonli Farmonida
4. "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2020-yil 6-noyabr O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarorida:

O'ZBEK XALQI ETNOGRAFIK LEKSIKASINING SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Suvanova M.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqning turmush tarzi, utf-odat va marosimlari, kiyinishiga oid so'zlar yig'indisi tarixiy hodisa sifatida doim o'zgarib, boyib borishi va ularning etnografik qatlamni tashkil etishi keng tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье проведен обширный анализ того, как совокупность высказываний об образе жизни, обычаях и обрядах, одежде народа, как историческом явлении, постоянно меняется и обогащается, и как они составляют этнографический пласт.

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the way in which words, customs, and rituals of a people are constantly changing and enriching as a historical event, and how they form an ethnographic layer.

O'zbek xalqi ham o'z tili, adabiyoti, urf-odati, ma'naviy va moddiy boyliklariga ega bo'lgan eng qadimgi xalqlardan biridir. Bunday boy manbalarni o'rganish orqali uning tarixini, milliy qadriyatlarini tadqiq etish bugungi o'zbek tilshunosligining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ma'lumki, tildagi o'zgarishlar, avvalo leksikada namoyon bo'ladi. Shu sababli har bir tilning leksikasi o'sha xalqning tarixini, uning hayot yo'lini, kasb-kori, urf-odati, rasm-rusumlari, dunyoqarashi, umuman xalq faoliyati tarixini o'zida to'liq aks ettirgan. Bu o'zbek tilining leksik qatlamida ham to'liq aks etgan. Shu sababli ham xalq tilini o'rganishda o'sha xalqning tarixini ham tadqiq etish katta ahamiyat kasb etadi. Chunki nutqimizdagi har bir so'z tarix, u o'zbek xalqining mentalitetini belgilaydi.

Bugungi kunda mamlakatimizda "Xalqimizning qadimiy tarixi va boy madaniyatini tiklash, buyuk allomalarimiz, aziz-avliyolarimizning ilmiy, diniy va ma'naviy merosini har

tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, muqaddas qadamjolarini obod qilish, yosh avlodni ularning ezgu an'analari ruhida tarbiyalash bo'yicha ulkan ishlar amalga oshirildi va izchil davom ettirilmoqda"¹.

Bugungi kunda ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan qadimiy marosimlar, urf-odat va qadriyatlarni o'rganishga bo'lgan ehtiyoj natijasida etnografik leksikaga oid ilmiy tadqiqotlar yuzaga keldi. Y.Bobojonovning "Janubiy Xorazm etnografik leksikasi" mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasi, E.Xushvaqto'vning milliy urf-odat va marosimlarimizning sahnaviy talqinidan iborat pyesalari, I.Jabborovning "O'zbek xalqi etnografiyasi" kitoblari chop etildi. Ularda o'zbek xalqining milliy qadriyatlari keng talqin qilingan.

Hozirda mamlakatimiz xalqlarining an'ana marosimlari o'zining qadimiy ko'rinishlarini tiklab yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim omil bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

Ma'lumki, "Marosimlar ijtimoiy va shaxsiy hayotning barcha tomonlarini qamrab oluvchi va kishilar o'zaro munosabatlarining turli jihatlari va shakllarida namoyon bo'luvchi muayyan urf-odatlar va an'analari, axloqiy tartibotlarni tarixan shakllangan yig'indisidir"².

Har bir jamiyatda kishilarning muayyan urf-odat, marosimlari shakllanadi. Ular muayyan g'oyalarni, qarashlarni, axloq normalarini ifodalaydi. U avloddan avlodga, davrdan davrga o'tadigan boy merosdir. Bu boy merosimiz o'zining tarbiyaviyligi, umrboqiyliigi bilan alohida ahamiyatlidir. Marosimlar o'tmish avlodning barcha orzu-armonlarining iymon-u e'tiqodini, jamiyatning yaxshi niyatlarini, qadimiy an'alarini o'zida jamuljam etgani uchun ham kishilar hayotiga qat'iy singib ketadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, "Milliy an'analari va urf-odatlar har bir xalqning tarixan tarkib topgan ijtimoiy munosabatlar mahsuli o'laroq yashash sharoiti, muhiti va birga yashashi natijasida yuzaga keladi"³. Demak, turli etnik guruhlarning an'analari va urf-odatlarini murakkab ijtimoiy munosabatlar natijasida yuzaga kelgani uchun ularga umumiylik, xususiylik va o'xshashlik tomonlari uchraydi.

Bugungi kunda milliy qadriyatlarimizga jiddiy e'tibor berilayotgan paytda xalqimiz turmush tarzida qo'llanilib kelayotgan urf-odatlar, marosimlar va ularning nomlari bu nomlarning semantik mohiyatini yoritib berish o'zbek tilshunosligining muhim masalalaridan biridir.

O'zbek tilidagi etnografik-leksik qatlam to'g'risida E.Begmatov quyidagi fikrlarni bildiradi. "O'zbek tilshunosligida uchrovchi etnografik qatlam, dialektal leksik qatlam kabi terminlar aslida leksik qatlamlarni emas, o'zbek tilining so'zlashuv nutqi uslubiga xos so'zlar guruhini ifodalaydi. Bu yerda qavatlanish, ya'ni lug'aviy qatlam tashkil qilish jarayoni yo'q, balki nutq, uslub tipiga xoslanish bor. Demak, keltirilgan terminlardagi "qatlam" so'zi bu o'rinda hodisaning mohiyatini to'g'ri ifodalaydi"⁴.

O'zbek xalqi etnografik leksikasining quyigadi semantik-tematik guruhlari mavjud:

a) inson tug'ilishi, uning chillalik davri, rasm-rusumlari, marosimlariga xos etnografizmlar; b) insonning jins-yosh nisbatiga qarab o'tkaziladigan to'ylar – beshik to'yi va nikoh to'ylariga bog'liq etnografizmlar; v) inson vafoti, ya'ni motam marosimlari

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 24-maydagi PQ-2995-sonli "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori//

"Xalq so'zi" – Toshkent. 2017. 25-may

² Jabborov I. O'zbek xalqi etnografiyasi. T.1994, 192-bet.

³ Ismoilov K., Kubanov K. To'y va to'y marosimlari. T.1988. 6-bet

⁴ Begmatov E. Hozirgi zamon o'zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. T.: "Fan", 1985, 47-bet.

leksikasi; g) milliy o'yinlar va mahalliy sportga oid etnografizmlar; d) kasb-hunar bilan bog'liq etnografizmlar. Etnografizmlarning bunday semantik-tematik guruhlarini o'zbek tili hududlarida farqlanishini etnografizmlar bo'yicha to'plangan faktik materiallar tahlili asosida izohlash mumkin: Qiz bolaning fotiha to'yi xalq tilida ro'mol berdi, non sindirdi, ulashildi va hokazo. O'zbek tili leksikasida so'z ma'nolarining o'zgarishi tufayli yuzaga kelgan etnografizmlar ham uchraydi. So'z ma'nosi metaforik ko'chim bilan o'zga so'zlarga ko'chirilishi mumkin. Masalan: motam marosimida murdani qabrga olib boruvchi predmet tobut deb ataladi. Tobut so'zi o'xshash ko'chimlar orqali boshqa predmetga ko'chirildi, natijada, u yog'och ot so'zi bilan almashtirilgan holda qo'llanilmoqda. Bu tilning leksik qatlamini boyishiga olib keladi.

O'zbek xalqi etnografik leksikasining tarixiy-etimologik qatlamini ko'proq umumturkiy so'zlar qatlami tashkil etadi. Umumturkiy so'zlar ko'proq marosimlar, bolalar o'yinlari, mehnat turlari leksikasida ko'proq uchraydi. Chunki marosim, o'yinlar va mehnat turlari har bir xalqning etnik birlikning genetik asoslari tarixiy-ijtimoiy hodisalar bo'lib, uzoq vaqtlar saqlanib qoladi.

O'zbek xalq etnografik leksik qatlamida arabiy so'zlar ham uchraydi. Masalan: sunnat, fotiha, xatna, g'assol, janoza, mulla, hayit va boshqa shu kabilar. Ularda ishtirok etuvchi shaxslar, beriladigan narsalar ommaviy nishonlanadigan bayramlarni ifodalovchi diniy-e'tiqodiy tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi.

O'zbek xalqi etnografik leksikasining semantik xususiyatlarini tadqiq etish xalqimizning milliy qadriyatlarini o'rganish, kelajak avlodga qoldirish bilan muhimdir. Shuningdek, bugungi kunda yoshlarni xalqimizning asrlar davomida qadrlab kelgan urf-odatlarini, marosimlariga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalash uchun ham ahamiyatlidir.

УЗБЕКСКИЕ НАРОДНЫЕ ПОСЛОВИЦЫ

*Умарова Д.,
преподаватель школы №43 Кизилтинского района*

Аннотация: В статье рассматривается узбекские народные пословицы, их место и значение в нашей жизни

Ключевые слова: поэтические пословицы, афоризмы житейской мудрости, крупницы жизненного опыта, характер рифмовки, образцы узбекских народных пословиц.

Annotation: The article examines Uzbek folk proverbs, their place and meaning in our life

Keywords: poetic proverbs, aphorisms of everyday wisdom, grains of life experience, the nature of rhyming, samples of Uzbek folk proverbs.

Аннотация: Мақолада ўзбек халқ мақоллари, уларнинг ҳаётимиздаги ўрни ва маъноси кўриб чиқилган

Калит сўзлар: шеърӣй мақоллар, кундалик ҳикматли афоризмлар, ҳаётӣй тажриба доналари, қофияланиш табиати, ўзбек халқ мақолларидан намуналар.

Есть еще один, исключительный по своей распространенности род словесного народного творчества, в котором поэтический элемент, хотя играет нередко как бы служебную, вспомогательную роль, с другой стороны, столь же часто выступает в роли формообразующего начала. Именно начала; иными словами, оказывается здесь столь важен, что и сами эти фольклорные произведения нельзя зачастую не отнести к разряду творчества поэтического.

Речь идет о пословицах. Пословицы - это, может быть, и не самая обширная, не самая объемная, но, бесспорно, самая характерная часть всякого фольклорного наследия - глубоко содержательная и предельно лаконичная, емкая. И при этом та часть, которая, собственно говоря, в первую очередь и вправе претендовать на само это обозначение - «фольклор», народная мудрость... «Черты народной истории и характера, труда и быта запечатлены или метафорически зашифрованы в них с такою же достоверностью, как след древней жизни на окаменелости, с той разницей, что они остаются живыми те долгие века, пока существует народ, их создавший, и его язык, сделавший их своею частью, сгустками своей образной энергии...

Сколько человеческих жизней должно просеять время, во скольких судьбах обнаружить те или иные закономерности бытия, повторить те или иные повороты жизненного сюжета, сколько раз натолкнуть беглый или размышляющий ум на какие-то свойства мира, предметов, окружающей или человеческой природы, чтобы кто-то безвестный сформулировал, наконец, каждый такой закон, уложил его в короткую, емкую фразу, иногда похожую на строгую заповедь, иногда - на легкомысленную, оперенную рифмами строчку или двустиишие. И сколько тысяч уст должны потом повторить это, обтачивая, перестраивая, максимально приспособливая к языку, произношению, строю речи... Так появляется пословица. Но не это самое удивительное в ее истории, а то, с какою свободой переживает она поколения, образ жизни и мысли, породивший ее. Заключенная в неумирающую спору метафоры, она существует века и в нужный момент, как древнее семечко, разбуженное добравшейся до него весной, пускает росток, распускается красочным цветком, само осыпает в душе семена мудрости наших предков, отцеженной временем до кристального блеска, предельно сжатой, как пружина, крылатой, как бессмертная птица народной фантазии»¹.

Все это справедливо по отношению к пословицам любого народа, но на Востоке и, как мне кажется, у узбеков в особенности пословица имеет как бы двойную ценность. И как мудрое слово, сказанное кстати, как эталон здравого смысла, сопоставляемый с конкретной жизненной ситуацией, поступком, высказыванием и показывающий таким образом то ли совпадение, то ли, чаще, явные ножницы между ними, и как нечто самоцельное, художественно законченное, подобное песне или яркому рассказу. Недаром с таким интересом, а подчас и с восторгом воспринимается цель пословиц, умело нанизанная в речи какого-нибудь оратора, актера, публициста. Другими словами, пословица, это не просто служебный, подручный - это любимый в Узбекистане народный жанр, и одна из причин этого, несомненно, в самой форме пословиц.

Подавляющее большинство узбекских пословиц представляет собою не просто изречения, «афоризмы житейской мудрости» - это образные формулы, метафоры тех или иных крупниц жизненного опыта; и почти все они так или иначе ритмически организованы. В сущности, такие пословицы, даже если они не имеют дополнительной внутренней стиховой организации, могут служить готовой строкой песни или стиха. Но в доброй половине пословиц наличествует и собственная, законченная стиховая организация. Они зарифмованы и являются либо двух, либо даже трех-четырёхстишиями, иногда неравносложными, типа раешника, но чаще вполне строгого и определенного метра. Однако самым, может быть, ярким поэтическим их элементом служит характер рифмовки, то есть те неожиданные -

¹ Узбекские народные пословицы и поговорки. -Т., 1985. С. 86

точные или приблизительные - рифмы, которые столь способствуют неординарности пословичной формы и ее запоминаемости. Зачастую и сама метафора, и рифмующиеся слова выглядят поначалу произвольными, как бы случайными по отношению к мысли, образующей пословицу, идут, кажется, на поводу у игры слов; но чем они произвольней на первый взгляд, тем точней и обязательней кажутся, когда привыкаешь к этому поэтическому обличку исходной пословичной мысли. Тем более, что та или иная мысль, заложенная в пословице, нередко повторяется в пословицах других народов, по-своему варьируется опытом каждого из них; метафорическая же плоть, словесная форма пословицы несет в себе неповторимую информацию, неизгладимый отпечаток быта и характера данного народа.

Без таких поэтических пословиц знакомство с национальным фольклором было бы, как мне кажется, просто непредставительным. И в этой книге читатель найдет образцы узбекских народных пословиц, переведенных на русский язык с воссозданием их яркой, «пословичной» формы.

Например: Урожай не по году - не пеняй на погоду.

Сделал добро - кинул на дно: наверх не выйдет - рыба увидит; рыба замедлит – небо заметит.

Кто не мог понять намек, тех легонько тычут в бок. А тычок не помог- так пускай поможет бог.

И доброму всему дано свое «но», и дурному – на-ко!- свое «одного».

Начал жизнь – даешь обета, прожил жизнь – даешь советы.

Слепец слепца и в ночи различит, вору вор – и ночью воочью.

Пес пойдет лизаться, если скажешь «песик». Приласкаешь братца – сразу в долг попросит.

Хитрецу поверить, право, не расчет: и кривое дерево прямо не расчет!

Кто в землю не сеял – земли не ценит. Кто бед не осилил – семьи не ценит.

Коли глуп отец – значит, дом с глупцом. Если мать глупа – значит, глуп весь дом.

Добрый дочь отдашь – и сделают султаншей. Злобным отдал дочку – стопчут, как подошву.

Тайну – и другу доверить нельзя: другие у друга найдутся друзья!

Чем без запаха цветок – пусть трава б, да пахла. Чем бессовестный дружок – лучше просто палка.

В мирной семье – как в райском саду. Во вздорной семье – как в черном аду.

Чем с коня кувыркком – лучше сразу пешком. Чем плохую жену – лучше так проживу.

Кто мужа мужем сделает? Жена. Кто море лужей сделает? Жена.

Таким образом, устное народное творчество характеризуется как основа поэтики творчества мастеров художественной словесности, как неисчерпаемый источник национальной самобытности, народного мировоззрения. Фольклорные жанры, особенно пословицы, имеют неоспоримое значение в развитии и формировании эстетического отношения к действительности учащихся.

Использованная литература

1. Имомов К. Узбек халк прозаси. Тошкент: Фан, 1981.
2. Мудрец. Узбекские народные сказки. Тошкент: Ёш гвардия, 1967.
3. Саримсоков Б. Узбек адабиётисида сажъ. Тошкент: Фан, 1978.
4. Саримсоков Б. Эпик жанрлар диффузияси. Кит.: Узбек фольклорининг эпик жанрлари. Тошкент: Фан, 1981.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSIYON KOMPYUTER O'YINLARINING YOSHLAR PSIXOLOGIYASIGA SALBIY TA'SIRI

Mirzayeva Sh.R.,

Navoiy shahar 20-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi,

Ruziyeva M.A.,

Navoiy shahar 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kompyuter o'yinlari oqibatida yoshlar xulqida paydo bo'ladigan salbiy sifatlar va ularni oldini olish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Agressiv xulq, axborot-psixologik, xavfsizlik, virtual, kompyuter o'yinlari, emotsional, tafakkur, tashxis, ong.

Аннотация: В этой статье показаны результаты проведенных научно-исследовательских работ по проблеме зависимости подростков к компьютерным играм и отрицательных качествах, возникающих в поведении в результате этих игр и даны рекомендации по их предупреждению.

Ключевые слова: Агрессивное поведение, информацион-психологик, безопасность, виртуальные, компьютерные игры, эмоциональный, мышление, диагностика.

Annotation :The results of scientific research on the problems of teenagers sans to computer games and some solutions of negative qualities in teenagers behavior are discussed in this article.

Key words: Aggressive behavior, information-psychological, security, virtual, computer games, emotional, thinking, contemplation, consciousness.

Ma'lumki, insonning tajovuzkorlikka, ya'ni agressiv xulq-atvorga moyilligi asosan uning individual rivojlanish xususiyatlari bilan belgilanadi. Agressiv xulqning paydo bo'lishida ko'p omillar, jumladan yosh individual xususiyatlar, tashqi jismoniy, ijtimoiy sharoitlar va hokazolar ishtirok etadi. Olimlarning fikricha, shaxsda agressiv xulq-atvor shakllanishiga bevosita ijtimoiy muhitning ta'siri kuchli ekan. Agressivlik, tajovuzkorlik salbiy xulq ko'rinishlaridan biri bo'lib, subyektning-subyektga bo'lgan munosabati tushuniladi.

Psixologiyada "agressiya" tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Ba'zi olimlar agressiyaga salbiy baho bersalar, ba'zilari ijobiy baholaydilar. Agressiya – bir kishi tomonidan ikkinchi bir kishiga ko'rsatilgan jismoniy harakat yoki tahdid bo'lib, u ikkinchi kishining erkinligiga tahdid soladi.

G'arb psixologlarining ishlarida o'smirlik davri agressiyasiga bag'ishlangan tadqiqotlar tobora kengayib, ko'payib bormoqda. Shu bilan bir qatorda o'smirlarda agressiv xulq shakllanishiga sabab bo'luvchi omillardan biri sifatida kompyuter o'yinlari deb e'tirof etilmoqda. Adabiyotlar tahlilining ko'rsatishicha, bu muammo bo'yicha olingan tadqiqot natijalariga qarab ikki xil xulosa kelib chiqishi mumkin: ba'zi tadqiqotchilar kompyuter o'yinlari o'smirda agressiv xulq rivojlanishiga sabab bo'ladi degan fikrni olg'a sursalar, ba'zilari bu fikrga mutlaqo teskari bo'lgan fikrni aytadilar, ya'ni ularning fikricha, kompyuter o'yinlari bilan o'smirning agressivligi o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q, balki kompyuter o'yinlari agressiyaning pasayishiga olib kelar ekan.

Kompyuter o'yinlari miyaning ko'rish va harakatlanishga javob beradigan qismiga ta'sir qiladi. O'yinlar yoshlarning xulqi, emotsiyasi va o'qishga javob beradigan bosh miya po'stlog'ining old peshona qismi ya'ni, aql sohasini o'sishiga zarar yetkazadi. Kompyuter o'yinlari bilan parallel ravishda aqliy salohiyatlar ham pasayib boradi. Shuni aytish kerakki laboratoriya miyani old peshona qismining ishlamasligi neandertal odamni vahshiy va

ta'sirchan qilib qo'yadi, katta jamoada yashashni xohlamaydi. Kompyuter o'yinlari aynan miya old peshona qismini faoliyatini susaytiradi.

Kompyuter o'yinlarining yoshlar psixikasiga ko'rsatadigan ta'sirning ko'lami va qudrati axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashni hozirgi sharoitlarda umummilliy muammo darajasiga ko'tarishni taqozo qiladi.

Fomicheva Yu.V. o'tkazgan tadqiqoti ham «kompyuter» guruhidagilarning motivatsiya sohasida yuqoriroq ko'rsatkichga egaligini aniqlagan. Kompyuter o'yinlarini o'ynayotganda o'smir o'z qobiliyatini, imkoniyatlarini va kamchiligini anglay boshlaydi. Bu o'smir shaxsini va qat'iy «Men» obrazini shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi¹.

Jamiyatdagi tub o'zgarishlar sharoitida insonning psixologik xavfsizligi, psixologik himoyalanganligi va psixologik himoya shakllanishining uslublari muammosi nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham nihoyatda dolzarb bo'lib bormoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yoshlarni tarbiyalash uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim:

- yoshlarni ma'naviy axloqiy va kasb hunarga muhabbat ruhida tarbiyalash;
- yoshlar ongida turli zararli oqimlarga nisbatan «g'oyaviy immunitet»ni shakllantirish;
- yoshlarga ilm va tafakkur odamlar qalbiga nur, ongiga ziyo, xonadoniga fayz-baraka keltiradigan buyuk mo'jiza ekanligini anglatish;

Shuningdek, yoshlarda insoniy munosabatlar masalasida munozaraga kirisha olish malakasini shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Зубарев ye.Ю. Приключение компьютерных игр у работе психолога. www.medcin.informnet.com
2. Иванов М.С. «Влияние ролевых компьютерных игр на формирование психологической зависимости человека от компьютера» 1999г.
3. Бурлаков И. «Психология компьютерных игры» «Наука и Жизнь» 1999г.

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA BUYUK AJDODLARIMIZNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK QARASHLARI

Toirova S.Sh.,

Navbaxor tumani 15-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi,

Pirmatova S.Z.,

Xatirchi tumani 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida ota-bobolarimiz, ajdodlarimiz, ayniqsa ilm-fan borasidagi allomalarimiz ta'lim sifatini oshirishda pedagogik qarashlaridan alohida foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalardan biriga aylanganligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, axbort, xulq-odoba, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, murosasizlik, ilm-fan, motivatsiya.

Аннотация: В данной статье подчеркивается тот факт, что использование педагогических взглядов наших предков, особенно наших ученых, в повышении качества образования стало сегодня одной из важнейших задач.

Ключевые слова: Образование, информация, поведение, внимание, технология, способность, интерактивность, интолерантность, наука, мотивация.

Annotation: This article highlights the fact that the use of the pedagogical views of our

¹ Фомичева Ю.В. «Психогический каореляты увлеченности компьютерными играми» // Вестник МГУ. Психология. 1991г., №3.

ancestors, especially our scientists, in improving the quality of education has become one of the most important tasks today.

Key words: Education, information, behavior, attention, technology, ability, interactivity, intolerance, science, motivation.

Ota-bobolarimiz, ajdodlarimiz, ayniqsa ilm-fan borasidagi allomalarimiz kishilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga alohida e'tibor berganlar. Ularning o'zlari Vatanga muhabbatni ifoda etish borasidagi ko'pgina namunalarni ko'rsatishgan. Chunonchi, Vatan tuyg'usi, unga muhabbat, ilm-fan namoyondalarining taxalluslarida ham aks etadi.

Xorazm Ma'mun akademiyasi olimlaridan biri buyuk mutafakkir, olimlar sardori (Shayx ur rais) tabiblar podshohi nomi bilan butun dunyoga mashhur alloma Abu Ali Ibn Sinoning ta'lim-tarbiya, axloq sohasidagi boy merosi barcha davrlarda ham jaholatga qarshi kurashda muhim ahamiyatga ega.

Mutafakkir "Axloqqa oid risola", "Burch haqida risola", "Nafsni pokiza tutish haqida risola", "Badanni boshqarish", "Adolat haqida risola", "Qush risolasi", "Hikmat buloqlari", "Salomon va Ibsol", "Turar joyni boshqarish", "Donishnoma" kabi asarlarida ta'lim-tarbiya masalalarini ko'tarib chiqqan.

Mutafakkir bola tarbiyasida o'qituvchining rolini alohida ko'rsatib o'tgan. Uning fikricha o'qituvchi jasur, halol, odobli, xushmuomala, samimiy, sog'lom, ozodalikni sevuvchi va o'zi shaxsan xulq-odobda va barcha tomonlama namuna ko'rsata oladigan bo'lishi kerak deydi. O'qituvchi yoki tarbiyachi bolalarni yaxshi ko'rishi, hurmat qilish, ular bilan xushmuomalada bo'lishi shart, agar bola ishini yaxshi bajarsa uni o'z vaqtida rag'batlantirish, aksincha bo'lsa unga tanbeh berish kerak. Lekin, - deydi mutafakkir, tanbeh bolaning izzat nafsiga tegadigan bo'lmasligi lozim. Qattiqqo'llik xaddan oshsa, bola tarbiyasiga zararli ta'sir etishi mumkin, bola o'qituvchi bilan maslahatlashmaydigan bo'lib qoladi. O'quvchiga nisbatan murosasizlik qilish esa bolaning o'zboshimcha bo'lib qolishiga olib keladi deydi.

Bolalarga kasb-hunar o'rgatish masalasi ham mutafakkirning diqqatidan chetda qolmagan. Bolani yoshlikdan kasb-hunarga ham tayyorlab bormoq zarur. U kasb-hunarni ma'lum darajada o'zlashtirgandan keyin, uni mustaqil hayot kechirishga o'rgatish lozim deb ta'kidlaydi. Bola o'z mehnati bilan o'zini boqish qurbiga ega bo'lgandan keyingina otanonaning bolaga bergan tarbiyasi yakunlangan hisoblanadi deb xulosa chiqaradi.

Mahmud az-Zamaxshariy 50 dan ortiq asar yozgan bo'lib, axloqqa doir ham bir qancha asarlar yozgan. Shulardan biri "Axloq odoblarning oltin shodalari", "Hadislardagi g'aliz so'zlar" kabi asarlari mashhurdir. Mutafakkir bu asarlarida o'zining axloqiy qarashlarida o'z zamonasidagi turli tabaqa kishilarining jamiyatda tutgan o'rni va odob-axloq to'g'risida fikr yuritarkan, u shaxsning kim bo'lishidan, qaysi nasabga mansubligidan qat'iy nazar podshohmi yoki oddiy fuqaro, avvalo u xushhulq va go'zal odamiylik ziynatiga ega bo'lmog'i kerakli haqida gapirib shunday degan: "Yaxshi axloq-odob bezamagan chovdan chiroyli ipak kiyimlar bezay olmaydi".

Sof vijdonli kishilarni pastkash ikkiyuzlamachi, ig'vogar, nomard kishilardan yiroq yurishini maslahat beradi. Insonning qadr-qiymatini oshiruvchi ham, pasaytiruvchi ham til ekanligini qayd etib, "Agar tilingni tiymasang jilovingni shaytonga berib qo'yasan deydi. To'g'ri so'z sharofatidan najot topib baxtli bo'lasan. Yolg'on so'z esa vaqtincha foyda berib so'ng butunlay o'ldiradi. Yolg'on gapirib g'alaba qozongandan, rost gapirib mag'lub bo'lgan ma'qul. Va'da bergan bo'lsang, albatta bajar. Birovni koyimoqchi bo'lsang, noma orqali koyi. So'z bilan koyima chunki, so'z o'lchovsiz ketib, yuz ko'rishmas bo'lasan", - deydi az-Zamahshariy.

Mutafakkir o'zining pedagogik qarashlarida yoshlarni o'zidan kattalarni hurmat qilishga da'vat etadi. Bola tarbiyasida ota-onalarning roli haqida ham qimmatli fikrlarni bildiradi. U haqda mutafakkir shunday deydi: "Ota-ona bolasini axloqli, odobli, mehnatsevar qilib tarbiyalamoqchi bo'lsa, eng avvalo bolani me'yoridan ortiq erkalatmasdan, doimo nazoratda tutsin degan. Mol dunyom bor deb bolaning istaganini yedirib, istaganini kiydiraversang uning nafs ustun bo'lib o'sadi va voyaga yetganida birinchi bo'lib ota-onani keyin boshqalarni o'z nafsining qurboni qiladi".

Deydilarki: "Ta'lim beshikdan mozorgacha" "Hasan ibn Zayd 80 yosh arafasida hayot qonunlarini o'rganishga kirishgan. O'qib o'rganish uchun eng qulay vaqt yoshlik davri, erta tong va qosh qoraygan payt. Bilim oluvchi shu vaqtdan samarali foydalansin, bordi-yu bir fandan zeriksa, boshqasi bilan mashg'ul bo'lsin", - deydi.

Xulosa qilib aytganda, sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi qimmatli fikrlarini dars jarayonida qo'llash, ularning o'git-nasihatlarini kelajagimiz egalari bo'lishgan o'g'il-qizlarimizga o'rgatish har bir o'qituvchilarimizning dastur amaliga aylanmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.M.Xayrullaev, A.Xasanbogva, Pedagogika tarixidan xrestomatiya. –T., Fan, 2000y.
- 2.R.Mavlonova, O.To'raeva, K.Xoliqberdiev. Pedagogika. –T. O'qituvchi, 2001y
- 3.M.Ochilov. Muallim qalb me'mori. –T., O'qituvchi, 2001y.

KICHIK MAKTAB YOSHDAGI BOLALARNING INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI SHAKLLANISHIDA OILANING O'RNI

Ramazonova M.,

Karmani tumani 11-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshdagi bolalarning individual psixologik xususiyatlarini shakllanishida oilaning o'rni hamda oila, ta'lim muassasasi tarbiya maskani bo'lib, shaxsning kelajagi shu maskanda tarbiyaning qanday amalga oshirilishiga, haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Melanxolik, xotirjam, befarq, flegmatik, dunyoqarash, xolerik e'tiqod, temperament, ijtimoiy, sangvinik, barkamol insonni.

Аннотация: В данной статье представлена информация о роли семьи в формировании индивидуально-психологических особенностей детей младшего школьного возраста, а также о семье, образовательном учреждении как образовательном учреждении и о том, как формируется будущее личности в этом учреждении.

Ключевые слова: Меланхолик, спокойный, равнодушный, флегматик, мировоззрение, холерик, вера, темперамент, социальный, сангвиник, гармоничный человек.

Annotation: This article provides information about the role of the family in the formation of individual psychological characteristics of children of primary school age, as well as the family, the educational institution as an educational institution, and how the future of the individual in this institution.

Key words: Melancholy, calm, indifferent, phlegmatic, worldview, choleric faith, temperament, social, sanguine, harmonious person.

Ota-ona bolani dunyoga keltirgani uchun emas, uni odobli, axloqli qilib voyaga yetkazganlari uchungina olqishga sazovor bo'ladilar.

Sharq hikmati.1

Jamiyatning oila deb atalmish kichik bir bo'g'ini orqali asrlar silsilasidan sayqallanib e'zoz topib kelayotgan ming asrlik an'ana va qadriyatlar kelgusi avlodga yetkaziladi. Yurt manfaati, jamiyatning bugungi kuni va kelgusi taraqqiyoti uchun zamin yaratib beradigan muqaddas go'sha bu—Oila hisoblanadi. Ana shu muqaddas dargohda o'sib, ulg'ayadi, tarbiyalanadi. Jumladan, har bir bola organizmi individual holda rivojlanadi. Rivojlanish bosqichi ma'lum bir ketma-ketlikka asoslangan bo'ladi. Ana shu bosqichlarning har birida bir xil yoshdagi bolalar uchun umumiy bo'lgan xususiyatlar kuzatiladi. Bolalar o'zining ontogenetik taraqqiyoti davrida yuzaga keladigan turli ruhiy holatlarga qay yo'sinda javob topish va uni bartaraf etish yo'lini oila muhitida o'rganadi.

Bolaga tarbiya berish jarayonida ota-ona va oilaning boshqa a'zolarining xususiyatlari, fazilatlari xulq-atvori undakattalarga taqlid asosida shakllanadi. Bolalar maktabgacha ta'lim muassasasiga qatnagunga qadar oddiy harakatlardan tortib, ertak eshitishdan zavqlanish, musiqa ohangiga mos raqsga tushish, mo'ljal olish, predmetni olish, uloqtirish kabi ko'nikmalarini egallagan bo'ladi. Maktabda ta'lim olish jarayonida bevosita shaxs sifatida shakllanish bosqichidan o'tadi.

Bolalar turli muhit va sharoitdagi oilalarda ulg'ayadi. Unda sodir bo'ladigan turli xil voqealar ularning ruhiyatiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Oilaning har bir a'zosi bola tarbiyasida o'ziga xos o'ringa ega. Ular o'z yaqinlari bilan doimiy aloqada bo'lishlari lozim. Oilaviy munosabatlardagi muammolar bolaning individual xususiyatlarini shakllanishida salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar har bir bola ruhiy rivojlanishida o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi va bu xususiyatlar ularning u yoki bu faoliyat turini egallashidanamoyon bo'lishini yodda tutishlari lozim. Ba'zi bolalarning o'zlashtirish jarayoni ularning boshqa tengdoshlariga nisbatan yuqori bo'ladi. Bola imkoniyatlarini namoyon bo'lishi ma'lum darajada nasliy omillarga ham bog'liqdir.

Maktab yoshidagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlarida biri temperamentdir. Temperament tiplariga ko'ra bolalar o'z temperament xususiyatlariga ko'ra ham bir-birlaridan ajralib turadilar. Xushchaqchaq, sergap, quvnoq, hayotning o'zgaruvchan sharoitlariga tez moslashaoladigan bolalar - sangvinik, ko'pincha noxush kayfiyatda yuradigan, ta'sirchan, kamgap, sustbolalar - melanxolik, xotirjam, befarq, kamharakat, nutqisust bolalar - flegmatik, jaxldor, betoqat, serzarda, harakatchan bolalar—xolerik hisoblanadilar. Bolalarga tarbiya berish jarayonida ularning temperament xususiyatlarini hisobga olinishi, ya'ni uning afzallik tomonlari rivojlantirilib, kamchilik jihatlari bartaraf etib borilishi maqsadga muvofiq. Maktab yoshdagi bolalarning individual xususiyatlarini shakllantirishda quyidagilarga amal qilishni lozim deb o'ylaymiz:

Bolalar bilan muloqotda samimiy bo'lish;

Bolalarning xarakter-xususiyatiga qarab muomala qilish;

Bolalarni bir-biri bilan taqqoslamaslik;

“Rag'batlantiruvchi so'zlar” dan foydalanish;

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, maktab yoshidagi bolalarda turli mavzuga oid audio kitoblar tinglash, sahnalashtirilgan psixodramalar, videoroliklar tomosha qilishlari ruhiyatida ijobiy motivatsiyani shakllantiradi. O'zgacha qiziqish va zavq bilan tinglangan ertak ularga albatta ijobiy ta'sir etadi hamda farzandlarimizni ruhiy olamiga kirib boradi.

¹A.Tilovov. Asabiylashmasdan, jazolamasdan, baqirmasdanbolalarga gap uqtirishsan'ati. –T.:“Sanostandart”, 2016.-752b.

Aziz farzandlarimizning qalbida o'z Vatani va oilasiga mehr va muhabbatli qilib tarbiyalash bizning asosiy vazifamiz hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: "O'zbekiston", 2017.
2. Munavvarov Oila pedagogikasi T.1994y

YOSHLARNI VIRTUAL OLAM VA KOMPYUTER O'YINLARI TA'SIRIDAN HIMOYALASHNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Boliyeva X.Sh.,

Ochilova M.Z.,

Navoiy shahar 16-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada virtual kompyuter o'yinlariga tobe o'smirlar muammosi yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarining natijalari va kompyuter o'yinlari oqibatida o'smirlar xulqida paydo bo'ladigan salbiy sifatlar va ularning oldini olish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Agressiv xulq, axborot-psixologik, xavfsizlik, virtual, kompyuter o'yinlari, emotsional, tafakkur, tashxis, ong.

Аннотация: В этой статье показаны результаты проведенных научно-исследовательских работ по проблеме зависимости подростков к виртуальным компьютерным играм и отрицательных качествах, возникающих в поведении в результате этих игр и даны рекомендации по их предупреждению.

Ключевые слова: Агрессивное поведение, информацион-психологик, безопасность, виртуальные, компьютерные игры, эмоциональный, мышление, диагностика.

Annotation: The results of scientific research on the problems of teenagers sans to virtual computer games and some solutions of negative qualities in teenagers behavior are discussed in this article.

Key words: Aggressive behavior, information-psychological, security, virtual, computer games, emotional, thinking, contemplation, consciousness.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2017-yil 7- fevraldagi PF-4947 sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida yurtimizni 2017-2021 yillarda rivojlantirishning 5 ta ustuvor yo'nalishlari aniq belgilab berildi. Mazkur Strategiyaning 4-5- yo'nalishlarida yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish hamda axborot xavfsizligini ta'minlash va axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish dolzarb vazifa sifatida belgilangan. Yurtimizda barkamol avlod tarbiyasi, ularda har tomonlama milliy va ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirish borasida fikr yuritar ekanmiz, o'smirlarni virtual olam tasiridan himoyalashning ijtimoiy psixologik mexanizmlari masalasiga alohida e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot vositalari rivojlanib borgan sayin ulardan g'arazli maqsadlar uchun foydalanayotganlar ham ko'payib bormoqda. Hozirda butun dunyoda axborotlashuv va globallashuv jarayoni avj olgan paytda turli kurashlar ham tobora kuchayib bormoqda. Ayrimlar buni yigirma birinchi asrning yangiligi deb, madaniyatga o'xshatayotgan bo'lsada, bu jarayonlar o'sib kelayotgan yosh avlod qalbiga, ongu-shuuriga salbiy ta'sir ko'rsatayotganini aslo unutmasligimiz kerak. Ayni paytda axborotning aksariyat qismi internet orqali dunyoga tarqalmoqda. Internetdagi axborotning hajmi juda katta bo'lib, turli

xilligi tufayli yoshlarning ongiga salbiy ta'sir ham ko'rsatmoqda. Ya'ni informatsion jarayon ijobiy bo'lishdan tashqari o'zining salbiy tomonlari bilan o'ziga xos ma'noda fojeadir. Taraqqiyot jarayonida har bir axborot kuchli strategik maqsadda amalga oshiriladi. Bugungi kunda ayrim yoshlar reallik va noreallikni ajrata olmaydi. O'smirlarimiz nafaqat o'quv dargohlarida, balki radio- televideniye, matbuot, internet kabi vositalar orqali ham rang-barang axborot va ma'lumotlarni olmoqda. Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek jahon axborot maydoni tobora kengayib borayotgan shunday bir sharoitda bolalarimizning ongini faqat o'rab-chirmab, uni o'qima, buni ko'rma, deb bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofini temir devor bilan o'rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham, bizning ezgu maqsad-muddaolarimizga ham to'g'ri kelmaydi. Masalan, ayni paytda internet tarmog'ida o'z joniga qasd qilishning oson yo'llarini targ'ib qiluvchi 9 mingtadan ziyod saytlar mavjud. Undagi 49 foiz kompyuter o'yinlari zo'ravonlik va yovuzlikni targ'ib qilayotir. Xalqaro ekspertlar dunyo miqyosida 38 foiz bola millatchilik tusidagi veb sahifalarni muntazam kuzatib borishini aniqlashgan.

Virtual kompyuter o'yinlariga psixologik «Bog'lanib qolish» mavjudligiga ko'pgina mutaxassislar va insonlar ikkilanishadi. Biroq hozirda kompyuter o'yinlari bilan mashg'ul bo'luvchilar va virtual olamda bo'luvchilar soni kundan kunga ortib borayotganligi aniq fakt hisoblanadi. Virtual o'yinlarini insonga ta'sirini o'rganishda biz asosiy e'tiborni insonni kompyuter o'yinlarini virtual olamda muntazam va doimiy bo'lishiga qaratamiz. Bu narsalar virtual olam o'yinlariga «bog'lanib qolish» bilan chambarchas bog'liqdir. Agar inson virtual olam o'yinlariga bog'lanib qolgan bo'lsa, muntazam ravishda ko'p vaqtни kompyuter oldida o'tkazib, o'yin bilan doimiy mashg'ul bo'lsa unda u -addektdir¹. Shuning uchun biz «bog'lanib qolish» mavjudligini isbotlab o'tirmaymiz. Shu narsa ma'lumki, addektlar ko'p bo'lmasa-da, (10-15%) mavjuddir. Juda ko'p insonlar virtual olamda bo'lishi bilan mashg'uldir, ularda «bog'lanib qolish» shakllanayotgan yoki so'nayotgan davrda bo'lganligi uchun aniq namoyon bo'lmaydi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganlarni hisobga olgan holda virtual olam kompyuter o'yinlariga bog'lanib qolishni o'smirlarga ta'sirini o'rganishda «bog'lanib qolish» holati mavjud bo'lmagan yoshlarga ham o'z e'tiborimizni qaratamiz. Chunki birinchi o'rinda «bog'lanib qolish» mavjudligini o'rganish emas, balki uzoq va muntazam ravishda kompyuter o'yinlari virtual olamida bo'luvchilarni o'rganish turadi.

Addektlar virtual o'yinlarga qattiq ehtiyoj sezadilar, shu bilan birga uni to'la qondira olmaydilar. Ya'ni ehtiyojni qondirishga imkoniyati bo'lsa ham ular frustratsiya holatida bo'ladilar. Bu paradoksni ochish uchun kalit qilib addektни psixologik dunyosini virtual va real olamga bo'linishni olishimiz mumkin. Gap «obyektiv» va «subyektiv» reallik to'g'risida ketmayapdi. Bu masalani biz filosoflarga qoldiraylik (K.Rodjers). Biz virtual olamni real olamga qay darajada o'z ta'sirini o'tkazishni o'rganishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi.

Addektlar real olamda doim tushkun kayfiyatda va frustratsiya holatida yuradilar. Addektlar bilan bo'lgan suhbat natijasida shu narsani aytish joizki, o'yin jarayonidan so'ng ularning kayfiyati tushib ketadi va u keyingi «virtual olam»ga kirishgacha saqlanib turadi. Bu virtual olam kompyuter o'yinlarini o'ynashga sabab bo'lgan ehtiyojlarni reallikdan ketish (yiroqlashish) va rolni qabul qilish misolida tushuntirsa bo'ladi. Addektlar uchun bu real olam zerikarli, qiziq emas va xavfli chunki ko'pchilik addektlar sotsium (jamiyat) dagi yaxshi moslasha olmagan insonlardir. Shuning uchun ular virtual olamda yashab u yerda o'z qonun-qoidalarini o'rnatishga intiladilar. Mantiqan o'ylab qaraganda virtual olamdan

¹ М.С. Иванов Психологический аспекти негативного влияние игровой компьютерной зависимости на личность человека [http || www. Flogeston. ru](http://www.Flogeston.ru)

chiqish addektlar uchun og'ir kechadi, ular yana nafratli dunyo bilan duch keladilar. Oqibatda kayfiyat va aktivlik tushib ketadi va ular o'zini yomon his etadilar. Demak, addektlarda kayfiyat tushkun bo'lishining sababi bu – doimiy kompyuter o'yinlariga ehtiyoj sezish va bir paytning o'zida ushbu ehtiyojni to'la qondira olmaslikdir.

Shunday qilib, biz virtual olam kompyuter o'yinlariga bog'lanib qolishda yuzaga keluvchi emotsional psixik holatlarni yuzaga keltiruvchi uchta sababni ko'rib chiqdik.

1. Doimo virtual olam kompyuter o'yinlariga ehtiyoj sezish va bir paytning o'zida ushbu ehtiyojni to'la qondira olmasligi.

2. Virtual olam o'yinlari bilan mashg'ul bo'lishni foydasizligini bilish, psixologik bog'lanishdan qutila olmasligi, o'zini foydasizligini anglash.

3. «Real men» va «Virtual men» larning mos kelmasligi natijasida o'ziga noaddekvat munosabat.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yoshlarni tarbiyalash uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim: Virtual olam faqat o'yin davomida bezovtalanishni yo'qqa chiqarsa, o'yindan so'ng addektida bezovtalanish o'z holiga qaytadi. Shu bilan birgalikda bezovtalanish darajasi dastlabki holatidan ko'tariladi, chunki har bir virtual olamga kirish real hayot va virtual olam o'rtasidagi dissonansni kuchaytiradi.

Shu asnoda addekt dizadaptatsiya va bezovtalanishni kuchaytiruvchi yopiq doiraga tushib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5 -iyuldagi "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi 5106-son farmoni.

2. Аестова О. Н, Бабанин Л.Н, Войскунский А.Е. Специфика психологических методов в условиях использования компьютера. М: МГУ 1995.

3. Иванов М.С. Психология компьютерной игры как проблема интегральной психологии личности. www.newsib.ru

TA'LIM TIZIMIDA O'QITUVCHINING INNOVATSION FAOLIYATI

Farmonova M.F.,

Yuldasheva Z.B.,

Navoiy shahar 16-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologlari

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion rivojlanishning umumiy va o'ziga xos jihatlari, ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion usuldan foydalanish haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Novatsiya va innovatsiya tushunchasi, texnik-texnologik, konseptual, mahsuli, ijtimoiy, yondashuv, metodlar, prinsipial.

Аннотация: В данной статье дается обзор общих и особенностей инновационного развития и использования современных инновационных подходов к обучению.

Ключевые слова: Понятие новаций и инноваций, технико - технологическое, концептуальное, продукт, социальное, подход, методы, принципы.

Annotation: This article provides an overview of the general and peculiarities of innovative development and the use of modern innovative approaches to learning.

Key words: The concept of innovation and innovation, technical- technological, conceptual, product, social, approach, methods, principal.

Hozirgi vaqtda "Innovatsiya tushunchasi" juda keng qo'llanilmoqda. Innovatsiya amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo'lib, ijtimoiy - madaniy obyekt sifatlarini yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy subyektlarning harakat tizimidir. Innovatsiyalar

dolzarb, muhim ahamiyatga ega bo'lib, bir tizimda shakllangan yangicha yondashuvlardir. Ular tashabbuslar va yangiliklar asosida tug'ilib, oliy ta'lim mazmunini rivojlantirish uchun istiqbolli bo'ladi. Shuningdek, oliy ta'lim tizimi rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Innovatsiya - ma'lum bir faoliyat maydonidagi yoki ishlab chiqarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni yechish uchun yangicha yondashuv yoki yangi texnologik jarayonni qo'llash, oldingidan ancha muvaffaqiyatga erishishiga olib kelishi ma'lum bo'lgan oxirgi natijadir. "Bugungi kun jamiyati taraqqiyotining ayni bosqichi shunday o'ziga xos xususiyatga egaki, unda harbiy qudrat emas, balki intellektual salohiyat, aql-idrok, ijodiy fikrlash, yangi innovatsion texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi."¹

Bugun oliy ta'lim tizimidagi innovatsiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- faoliyat yo'nalishiga qarab (pedagogik jarayondagi, boshqaruvdagi)
- kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra (lokal, modulli, tizimli)
- kelib chiqish manbaiga ko'ra (shu jamoa uchun ichki yoki tashqaridan olingan)

Innovatsiyalar odatda bir necha muammo kesishgan paytda vujudga keladi va umuman yangi masalalarni hal qiladi, pedagogik jarayonning uzluksiz yangilanib borishiga olib keladi.

"Yangiliklarni joriy qilish" tushunchasi bizningcha, yangilik, ham ana shu yangilikni amaliyotga joriy etish jarayonidir. Yangilik - bu alohida olingan shaxs uchun yangi bo'lgan g'oyadir, bu g'oya obyektiv ravishda yangi yoki yangi emasligi ahamiyat kasb etmaydi, biz uni vaqt bo'yicha - yangilik ochilgan payt yoki undan birinchi marta foydalanilgan paytda aniqlaymiz.

Yangilikni joriy qilish predmet mazmuniga ko'ra uchta asosiy guruhga bo'linadi:

- 1) texnik-texnologik;
- 2) mahsuliy;
- 3) ijtimoiy.

O'z navbatida bularga quyidagilar kiradi: iqtisodiy, tashkiliy- boshqaruv, xususiy - ijtimoiy, huquqiy. Oliy ta'lim tizimidagi har qanday yangilik innovatsiya bo'la olmaydi. Shu sababli "novatsiya" va "innovatsiya" tushunchalari o'rtasidagi asosiy farqlarni ko'rsatib o'tish zarur. Buning uchun islohot faoliyatining aniq shakli, mazmuni va ko'lami asos bo'lib xizmat qiladi. Agar faoliyat qisqa muddatli bo'lsa va yaxlit tizim xususiyatiga ega bo'lmasa, o'z oldiga muayyan tizimdagi faqat ba'zi elementlarini o'zgartirishni vazifa qilib qo'ygan bo'lsa, u holda biz novatsiya bilan muloqot qilayotgan bo'lamiz. Agar faoliyat ma'lum konseptual yondashuv asosida amalga oshirilayotgan bo'lsa va uning natijasi o'sha tizim rivojlanishiga yoki uning prinsipial o'zgarishiga olib kelsagina innovatsiya deya olamiz. Har ikkala tushuncha mezonlari quyidagicha: novatsiya amaldagi nazariya doirasida amalga oshiriladi, ko'lam va vaqt bo'yicha chegaralanadi, metodlar yangilanadi va natijasi avvalgi tizimni takomillashtiradi. Innovatsiya esa tizimli, yaxshi va davomli bo'ladi, ma'lum amaliyotda yangi faoliyat tizimini loyihalaydi, amaliyot subyektlari pozitsiyalarini to'la yangilaydi.

Bunda faoliyatning yangi yo'nalishlari ochiladi, yangi texnologiyalar yaratiladi, faoliyatning yangi sifat natijalariga erishiladi, natijada amaliyotning o'zi ham yangilanadi. Innovatsiyaning amaliyotga kiritilishi innovatsion jarayonlarda amalga oshiriladi.

¹ L.R. Gaynutdinova, S.N. Alimxodjaeva, "Uzluksiz kasb-hunarga yo'naltirish usullari"

Innovatsion faoliyatga tayyorlashdan maqsad — o'qituvchining yangilikka intiluvchanligini, mustaqil o'z ustida ishlash ko'nikmasi va malakasini shakllantirish, yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlardan foydalanib, dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni o'tkazish malakasini takomillashtirishdan iborat.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion faoliyat - yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi yoxud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorining yuzaga kelgan me'yor bilan to'qnashuvchi natijasida vujudga kelgan qator muammolarni yechishga qaratiladi. Innovatsiyalar doimiy ravishda pedagogik faoliyatga yangiliklar olib kirish orqali ta'lim rivojiga hissa qo'shadi, pedagogik faoliyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchining innovatsion faoliyati butun pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuch vazifasini bajaradi va oliy ta'lim jarayonining sifatini kafolatlaydi. Shuning uchun ham innovatsiyani har bir o'qituvchi tushunib, o'qib va o'rganib, o'zining pedagogik faoliyatiga olib kira olsa, oliy ta'lim standartlarida ko'rsatilgan me'yoriy talablar amalga oshadi. O'qituvchi innovatsion faoliyatiga tayyor bo'lib, darsga eng so'nggi yangiliklarni olib kirib, talabalarga qiziqarli va uni ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch", Toshkent "Ma'naviyat" 2010.
2. Ishmuhammedov R., Abduqorirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari tarbiyachi-o'qituvchilari va guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar) - T.: Iste'dod, 2010.
3. Дудченко В.С. Инновационная игра как метод исследования и развития органов. М., 1982,

O'YINLARINING YOSHLAR PSIXIKASIGA TA'SIRNING KO'LAMI VA QUDRATI AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNI HOZIRGI SHAROITLARDA UMUMMILLIY MUAMMO

Nosirova M.U.,

Keldiyorova M.N.,

Zarafshon shahar 13-AFCHO'M o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada kompyuter o'yinlariga tobe o'smirlar muammosi yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarining natijalari va kompyuter o'yinlari oqibatida o'smirlar xulqida paydo bo'ladigan salbiy sifatlar va ularni oldini olish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Aggressiv xulq, axborot-psixologik, xavfsizlik, virtual, kompyuter o'yinlari, emotsional, tafakkur, tashxis, ong.

Аннотация: В этой статье показаны результаты проведенных научно-исследовательских работ по проблеме зависимости подростков к компьютерным играм и отрицательных качествах, возникающих в поведении в результате этих игр и даны рекомендации по их предупреждению.

Ключевые слова: Агрессивное поведение, информацион-психологик, безопасность, виртуальные, компьютерные игры, эмоциональный, мышление, диагностика.

Annotation: The results of scientific research on the problems of teenagers sans to computer games and some solutions of negative qualities in teenagers behavior are discussed in this article.

Key words: Aggressive behavior, information-psychological, security, virtual, computer games, emotional, thinking, contemplation, consciousness.

Ma'lumki, insonning tajovuzkorlikka, ya'ni agressiv xulq-atvorga moyilligi asosan uning individual rivojlanish xususiyatlari bilan belgilanadi. Agressiv xulqning paydo bo'lishida ko'p omillar, jumladan yosh individual xususiyatlar, tashqi jismoniy, ijtimoiy sharoitlar va hokazolar ishtirok etadi. Olimlarning fikricha, shaxsda agressiv xulq-atvor shakllanishiga bevosita ijtimoiy muhitning ta'siri kuchli ekan. Agressivlik, tajovuzkorlik salbiy xulq ko'rinishlaridan biri bo'lib, subyektning-subyektga bo'lgan munosabati tushuniladi.

Psixologiyada "agressiya" tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Ba'zi olimlar agressiyaga salbiy baho bersalar, ba'zilari ijobiy baholaydilar. Agressiya – bir kishi tomonidan ikkinchi bir kishiga ko'rsatilgan jismoniy harakat yoki tahdid bo'lib, u ikkinchi kishining erkinligiga tahdid soladi.

G'arb psixologlarining ishlarida o'smirlik davri agressiyasiga bag'ishlangan tadqiqotlar tobora kengayib, ko'payib bormoqda. Shu bilan bir qatorda o'smirlarda agressiv xulq shakllanishiga sabab bo'luvchi omillardan biri sifatida kompyuter o'yinlari deb e'tirof etilmoqda. Adabiyotlar tahlilining ko'rsatishicha, bu muammo bo'yicha olingan tadqiqot natijalariga qarab ikki xil xulosa kelib chiqishi mumkin: ba'zi tadqiqotchilar kompyuter o'yinlari o'smirda agressiv xulq rivojlanishiga sabab bo'ladi degan fikrni olg'a sursalar, ba'zilari bu fikrga mutlaqo teskari bo'lgan fikrni aytadilar, ya'ni ularning fikricha, kompyuter o'yinlari bilan o'smirning agressivligi o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q, balki kompyuter o'yinlari agressiyaning pasayishiga olib kelar ekan.

Biz ham kompyuter o'yinlari bilan o'smirlar agressiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish maqsadida ilmiy tadqiqot ishlarini olib bordik va kompyuter o'yinlari ta'sirida o'smirlarda paydo bo'ladigan agressiya bo'yicha to'liqroq ma'lumot olishga muvaffaq bo'ldik.

Mazkur tadqiqot ishimizda biz kompyuter o'yinlari bilan o'smirlar agressiyasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish maqsadida A. Bass - A. Darkining agressiyani o'rganishga bag'ishlangan metodikasidan foydalandik, chunki bu metodika psixologik tadqiqotlarda, tashxis amaliyotida eng ko'p ishlatiladigan klassik metodikalar sirasiga kiradi va o'smirlar agressiyasi bo'yicha to'la ma'lumot bera oladi.

A. Bass-A. Darki metodikasi bo'yicha olingan natijalar tahlili o'smirlarda agressivlikka moyil ekanliklarini va bu o'z navbatida bunday o'smirlarda tajovuzkor xulq rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvni qiyinlashishi mumkinligini ko'rsatdi.

Agressiv kompyuter o'yinlari kinoga yoki kitoblarga qaraganda odamning ruhiyatiga tez ta'sir qiladi. Kompyuterda o'ynab turib odam o'zi qaror chiqaradi, kinoda esa u faqat kuzatuvchi bo'ladi xolos. Har qanday film 2 soat davom etadi, ammo bola kompyuter o'yinlari oldida 100 soatlab o'tirishi mumkin. Olib borilgan kuzatishlarning natijasiga ko'ra filmda odamlarni syujetning rivojlanishi qiziqtiradi.

Mixon universiteti gumanitar va tabiiy fanlar kolleji professori Akio Mori 6 yoshdan 29 yoshgacha bo'lgan 240 odamning miyasining faolligi o'rtasida tajriba olib borgan. Tajribadagilarni Mori 3 ta gruppaga ajratadi. Birinchi guruhga kompyuter umuman o'ynamagan yoki onda-sonda o'ynagan kishilarni, ikkinchi guruhga o'rtacha o'ynovchilarni, uchinchi guruhga ashaddiy o'ynovchilarni kiritadi. Professor virtual o'yinlarning miyaga ta'siri va buning natijasida odamning bu ta'sirga emotsional va ijodiy javobini kuzatadi. Mori alfa va beta ritmlarining muvofiqligini o'rganadi (1-chisi harakatsizlikni, 2-chisi miyani old peshona qismining aktiv ishini ko'rsatadi). Natijada u shuni isbotladiki, kompyuterga qiziqmaydigan odamlarda beta-ritmlar alfa-ritmlarning ustidan xukmron bo'ladilar. Normal kam o'ynasalar xam xech narsa o'zgarmaydi. Ikkinchi guruhda o'yin

vaqtida beta ritm kuchsizlanadi. Uchinchi guruh video o'ynovchilarda esa kompyuterdan uzoqda bo'lsalar ham, ularda alfa-ritmlarning ustuvorligi hukmron bo'ladi.

Kompyuter o'yinlari miyaning ko'rish va harakatlanishga javob beradigan qismiga ta'sir qiladi. O'yinlar odamning xulqi, emotsiyasi va o'qishga javob beradigan bosh miya po'stlog'ining old peshona qismi ya'ni, aql sohasini o'sishiga zarar yetkazadi. Kompyuter o'yinlari bilan parallel ravishda aqliy salohiyatlar ham pasayib boradi. Shuni aytish kerakki laboratoriya miyani old peshona qismining ishlamasligi neandertal odamni vahshiy va ta'sirchan qilib qo'yadi, katta jamoada yashashni xohlamaydi. Kompyuter o'yinlari aynan miya old peshona qismini faoliyatini susaytiradi.

Kompyuter o'yinlarining yoshlar psixikasiga ko'rsatadigan ta'sirning ko'lami va qudrati axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashni hozirgi sharoitlarda umummilliy muammo darajasiga ko'tarishni taqozo qiladi.

Fomicheva Yu.V. o'tkazgan tadqiqoti ham «kompyuter» guruhidagilarning motivatsiya sohasida yuqoriroq ko'rsatkichga egaligini aniqlagan. Kompyuter o'yinlarini o'ynayotganda o'smir o'z qobiliyatini, imkoniyatlarini va kamchiligini anglay boshlaydi. Bu o'smir shaxsini va qat'iy «Men» obrazini shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi¹.

Jamiyatdagi tub o'zgarishlar sharoitida insonning psixologik xavfsizligi, psixologik himoyalanganligi va psixologik himoya shakllanishining uslublari muammosi nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham nihoyatda dolzarb bo'lib bormoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yoshlarni tarbiyalash uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim:

Shuningdek, yoshlarda insoniy munosabatlar masalasida munozaraga kirisha olish malakasini shakllantirish. Uzluksiz ta'lim tizimida bu fazilatlarni shakllantirish uzviylik va uzluksizlik tamoyili asosida amalga oshirilishi amaliy natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Зубарев ye.Ю. Приключение компьютерных игр у работе психолога. www.medcin.informnet.com
2. Иванов М.С. «Влияние ролевых компьютерных игр на формирование психологической зависимости человека от компьютера» 1999г.
3. Бурлаков И. «Психология компьютерных игр» «Наука и Жизнь» 1999г.

TARIX FANINI O'QITISHDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Tuxmurzayeva F.,

Bafoyeva N.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotasiya: maqolada tarix fanlarini o'qitishda innovatsion usullar va texnologiyalardan samarali foydalanish yo'llari haqida so'z boradi.

Аннотация: В статье рассматриваются инновационные методы и эффективное использование технологий в преподавании истории.

Annotation: The article discusses innovative methods and effective use of technology in the teaching of history.

O'zbekistonimizda mustaqillik sharofati bilan barcha sohalarda tub islohotlar amalga oshirildi, iqtisodiy rivojlantirishning o'zbek modeli, kadrlar tayyorlashning milliy dasturi

¹ Фомичева Ю.В. «Психогический каореляты увлеченности компьютерными играми» // Вестник МГУ. Психология. 1991г., №3.

ishlab chiqildi va bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. b Mamlakatimizda ta'lim sohasiga alohida e'tibor qaratilib, kelajak avlodni tarbiyalash borasida zarur shart-sharoitlar, imkoniyatlar yaratilmoqda.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va O'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalgam oshirishda asosan interfaol uslublardan foydalaniladi. Interfaol ("Inter"- bu o'zaro, "ast"- harakat qilmoq) - o'zaro harakat qilmoq yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo'lishni anglatadi. Boshqacha so'z bilan aytganda, o'qitishning interfaol uslubiyatlari bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'ladilar, ular biladigan va o'ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quv jarayonida interfaol usullardan foydalanish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga:

- O'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga majbur etilishi;
- O'quvchilarning o'quv jarayonida fanga bo'lgan qiziqishlarini doimiylikini ta'minlanishi;
- O'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirilishi ;
- Pedagog va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etishlari mumkin.

Darsni interfaol metodlarda tashkil etish o'qitish mazmuni yaxshi o'zlashtirishga o'z vaqtida o'quvchi-o'qituvchi-o'quvchilar orasida ta'limiy aloqalar o'rnatishga hissa qo'shadi.

Aqliy hujum strategiyasi universal uslub bo'lib, uning vazifasi yangi g'oyalarni yaratishdir. Aqliy hujum muammoni hal qilayotgan kishilarning kuproq aql bovar qilmaydigan va hatto fantastik g'oyalarni yaratishga undaydi. G'oyalar qancha ko'p bo'lsa, ularning hech bo'lmaganda bittasi ayni muddao bo'lishi mumkin. Bu strategiyani qo'llashda o'qituvchi yozuv taxtasida savolni yozadi va o'quvchilardan berilgan fikrlarini (javoblari) yozib boradi. Auditoriyada aytilgan barcha g'oyalarni yozuv taxtasida yozish paytida o'qituvchi g'oyalarga izoh bermaydi, fikrlar savolga bog'liq holda aytiladi. Asosiy qoidalardan biri, har qanday g'oyani aytish mumkin, fikr hech qanday cheklovlarsiz iloji boricha qattiqroq aytilishi lozim

«Klaster» so'zi g'uncha, bog'lam ma'nosini anglatadi. Klasterlarga ajratishni da'vat, anglash va mulohaza qilish bosqichlaridagi fikrlashni rag'batlantirish uchun qullash mumkin. U asosan yangi fikrlarni o'yg'otish, mavjud bilimlarni ro'yobga chiqarishga qaratilgan strategiya bo'lib, muayyan mavzu bo'yicha yangicha fikr yuritishga chorlaydi. Biror mavzuni o'rganishni boshlash paytida klasterlar tuzishdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Klaster tuzish ketma-ketligi:

- Sinf yozuv taxtasi o'rtasidagi katta qog'oz varag'iga «kalit» so'zi yoki so'z birikmasini yozing.
- Sizni fikringizcha, bu mavzuga tegishli bo'lgan so'zlar yoki so'z birikmasini yozib chiqing.
- Tushuncha va g'oyalar o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlarni ko'rsating.
- Eslagan variantlaringizning hammasini yozing.

Klaster tuzishda guruhdagi barcha o'quvchilarning ishtirok etishi, shu guruh uchun g'oyalar o'zagi bo'lib xizmat qiladi.

Venn diagrammasi Axborotni grafik asosda tashkil qilishning bu shakli umumiy va farq qiladigan tomonlarga ega bo'lgan ikki yoki uch mavzuni taqqoslash jarayonida

ishlatiladi. Chap doira bir mavzuning o'ziga xos bo'lgan tomonlari, ung doirada ikkinchi mavzuning o'ziga xos tomonlari yozib chiqiladi. Doiralarning tutashgan joylaridan esa ikkala mavzuning umumiy tomonlarini ko'rsatish uchun foydalaniladi.

Venn diagrammasi ustida ishlash jarayonini qo'yidagicha amalga oshirish tavsiya etiladi: 1. Aqliy xujum yordamida takkoslashning asosiy parametrlarini aniqlashdir. 2. Venn diagrammasi ustida ishlash. 3. Taqqoslash natijalarining prezentasiyasi. Bu ko'rinishdagi interaktiv ish o'quvchilarning aktiv ishtirokida bajarilib analitik fikrlash ko'nikmalarni hosil bo'lishiga yordam beradi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N.Saidahmedov "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya" T-2002 yil.
2. J.G'.Yo'ldoshev., F.Yo'ldosheva., G.Yo'ldosheva "Interfaol ta'lim -sifat kafolati" Toshkent-2008 yi

MATEMATIKA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING O'ZIGA XOSLIGI

Xushvaqova Ch.A.,

Navbahor tumani 4-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika o'qitish samaradorligini oshirishda o'quvchilar bilan ishlashning o'ziga xosligi haqida fikr yuritilgan.

Yoshlarning ta'lim –tarbiyasi bugungi kungacha va bundan keyin ham eng muhim masaladir. Eng asosiysi, umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlarida belgilab qo'yilgan, o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malaka va kometentsiyalariga qo'yilgan majburiy minimal talablarni o'quvchilarimiz tomonidan to'liq o'zlashtirib olishlariga erishish, pedagoglarga katta ma'suliyat yuklaydi. Chunki davlat talablarini bajarishimiz shart ekanligini unutmasligimiz lozim.

Lekin ba'zan, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar ham uchraydi.

Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarga nisbatan hech qachon befarq bo'lmagimiz lozim.

Psixologik jihatdan insonning haqiqiy qobiliyati ba'zan kechroq, ba'zan ertaroq nomoyon bo'ladi. Ba'zan vunderkentlarda yorqin istedod ko'rinsada afsus, negadir u tezda so'nadi. Bundan keyin, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarga nisbatan fikrimiz o'zgarishi aniq. Hech qachon iqtidorli yoki iqtidorsiz o'quvchi bo'lmaydi. Ta'limda yuqori samaradorlikka erishish o'qituvchidan juda katta ijodiy mehnat talab qiladi.

Jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarga, o'qishda har xil turdagi yordam uyushtirilmog'i lozim. Buning uchun ularga yaxshi o'qiydigan bolalar biriktirilishi, har xil fanlar bo'yicha maslahatchilar guruhini tashkil etilishi lozim. O'qish va jamoat faoliyatlarida bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarning kichik muvaffaqiyati taqdirlanishi lozim.

Ba'zida, topshiriqlarni o'zgartirgan holda, oldindan turlicha yordam ko'rsatib, o'quvchilarni o'ziga ishonch va hissiy faollikka undash uchun o'qishda va mehnatda muvaffaqiyatli vaziyatlarni yaratish lozim.

Javobgarlik va tartib intizom evaziga o'quvchilarning o'zlashtirishi yaxshilanayotganligini doimo ta'kidlab turish maqsadga muvofiq. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar, tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashda ba'zi hollarda so'zsiz bo'ysinish choralarini ham qo'llash mumkin, lekin ulardan foydalanish vaqti-vaqti bilan bo'lib, tarbiyaviy ta'sirning boshqa usullari bilan birgalikda olib boriladi. Talabchanlik - adolatli, to'g'ri va me'yorida bo'lmog'i lozim.

Umumta'lim maktablarida tabiiy fanlarni o'qitishda, o'quvchilarning bo'sh o'zlashtiradigan, qiynaladigan mavzularini aniqlash va ularning kelib chiqish sabablarini bilish hamda ularni tuzatish uchun aniq vazifalarni belgilab olish o'qituvchi uchun muhim rol o'ynaydi. Bu muammoni hal

qilmay turib o'qitishda samaradorlikga erishish qiyin masaladir. Vaholanki, umumiy o'rta ta'lim maktablari ish faoliyatining asosiy yo'nalishi, qanday fan bo'lmasin, ta'limning sifat va samaradorligiga erishishga qaratilmog'i lozim.

Mavzu o'quvchilar tomonidan nima uchun bo'sh o'zlashtiriladi?

Bunga asosiy sabablar deb, - quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- o'quvchilarning darsda o'tilgan mavzularni oxirigacha tushunmasligi;

-ayrim sabablarga ko'ra darslarni qoldirishi; -o'qituvchining ish tajribasidagi kamchiliklar;

-maktab jamoasida sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar, o'quvchilarning qiziqishi, istaklari, hohish va ehtiyojlariga suyanagan holda, ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv - tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etilmasligi;

-ijodiy qobiliyatlar rivojini samarali amalga oshirish uchun o'quvchilar iste'dodini aniq tahlil etish, bolalarning o'ziga xos psixologik xususiyatlarini hisobga olish, turli yoshdagi iqtidorli o'quvchilarning iste'dodlarini namoyon etishidagi pedagogik jamoa, ruhiy-diagnostik tajribalardan unumli foydalanishlari zarur.

Ma'lumki, umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlari o'quvchilarga beriladigan bilim, ko'nikma, malaka va kompetentsiyalarning majburiy minimal darajasini belgilaydi. Shunday ekan tabiiy fani o'qituvchisi, o'quvchilarga fan asoslarini o'rgatishda faqat darslik va dastur bilan chegaralanib qolmasdan, dars jarayonida qo'shimcha metodik qo'llanmalar va ta'limning ilg'or tajribalaridan ham samarali foydalanishlarini taqozo etadi.

Shu bilan birga, o'quvchilarning bilim, ko'nikma malaka va kompetentsiyalarini hisobga olish hamda ularni tekshirish, o'quv-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismidir.

Nazorat ishlari orqali o'tilgan mavzularning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish darajasi aniqlanadi. Lekin maktab amaliyotida o'quvchilar bilimini tekshirish va baholashda, bu masalaga e'tiborsizlik bilan qarash natijasida o'quvchi, ba'zan bir mavzudan qoniqarsiz baholanib, boshqa mavzu bo'yicha bergan javobi hisobiga uning xatosi tuzatiladi.

Natijada tabiiy fanlardagi mavzularning uzviy bog'liqligi, fanning mantiqiy tuzilishi tufayli bir qancha mavzular yaxshi o'zlashtirilmay, o'quvchilarning bilim, ko'nikma malakalarini o'zlashtirishida uzilishlar va bo'shliqlar hosil bo'ladi. Shuning uchun tabiiy fanidan o'qituvchilari, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish va baholashda har bir mavzuning puxta o'zlashtirilishiga alohida e'tibor berish lozim.

Ma'lumki, o'quvchilar bilimini nazorat qilishning yetarlicha ko'p usullari mavjud. Shu jumladan yozma ish va uning tahlili, o'quvchilarning o'tilgan mavzu bo'yicha olgan bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirishning yakunlovchi bosqichidir. O'tkazilayotgan yozma ishdan kutilayotgan natijaning samaradorligini oshirish maqsadida, yozma ishlar jarayonida o'tilgan mavzularning o'ziga xos tomonlarini qay darajada o'zlashtirilganligini domiy ravishda qayd qilib borish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Yozma ish variantlari o'tilgan mavzularning mazmunini to'la qamrab olmog'i lozim. Yozma ishdagi har bir topshiriqning to'g'ri yechimlari oldindan tayyorlab kelingan didaktik materiallar asosida sinf taxtasida namoyish etilgandan so'ng, yaxshi o'zlashtirilmagan topshiriqlar yuzasidan mustaqil ish o'tkaziladi. Mustaqil ishning natijasiga qarab, o'quvchilarga o'z ustida ishlash uchun qo'shimcha vazifalar beriladi. Zarurat tug'ilganda darsdan tashqari konsul'tatsiyalar uyushtiriladi. O'quvchilar har bir mavzu bo'yicha puxta o'zlashtirishga erishganlaridan so'nggina yakuniy sinov topshiradilar. Ularning barcha tekshirishlardagi o'zlashtirish darajasi sinov varaqasida doimiy qayd etib boriladi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH USULLARI

*Karimova D.L.,
Luqmonova N.N.,*

Karmana tumani 15-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Innovatsion jarayon – yangilikning kiritilishi va shart – sharoitlari, tizimni yangi ko'rsatgichlarga muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlovchi o'zgarishdir. Innovatsion o'zgarishlarga tayyorgarlik ko'rish va uni amaliyotga kiritish jarayoni haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: Инновационный процесс – это введение условий и условий, изменяющих систему для обеспечения ее успешного перехода на новые показатели. Процесс подготовки и внедрения инновационных изменений думал о.

Annotation: The innovation process is the introduction of conditions and conditions that change the system to ensure its successful transition to new indicators. The process of preparing for and implementing innovative change thought about.

Kalit so'zlar: modellashtirish, universal, yuksak, ma'naviy, ahloqiy, samaradorlik.

Ta'lim tizimini rivojlantirish, yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol inson sifatida tarbiyalash uchun imkon beruvchi mukammal ta'lim tizimini yaratish, uning samaradorligini oshirish kabi masalalar «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning bosh maqsadi va ta'lim sohasidagi islohotlar asosini tashkil etadi.

Yuksak ma'naviy ahloqiy qarashlarni o'zida mujassam etgan barkamol shaxsni yetishtirish, milliy qadriyatlarni saqlab qolish, o'sib kelayotgan yosh avlodni sog'lomligini mustahkamlash va ijobiy hal qilish uchun hukumatimiz rahbarlari barcha imkoniyatlarni yaratmoqdalar.

Kelajagimiz bo'lmish yosh avlodni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalash xalqimiz uchun qadim zamonlardan beri eng muhim masalalardan biri bo'lib kelgan. Bularni biz o'rta asrlarda yashab o'tgan allomalarimiz tomonidan yaratilgan ilmiy asarlardan bilishimiz, o'rganishimiz mumkin. Abu Ali ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy, Abu Rayhon Beruniy, Al- Xorazmiy, Abdulla Avloniy kabi buyuk mutafakkirlar o'zlarining turli fanlar sohasida yaratgan ta'limotlari bilan jahon fani va madaniyati xazinasiga ulkan boy meroslarni qoldirganlar. Buyuk bobomiz Alisher Navoiy aytganlaridek har bir inson maktab egallar ekan, uni mukammal o'rganib, kelajak avlodlarga yetkazib berishi kerak. Maktab egalarini qadimda e'zozlab kelganlar. Bizning davlatimizda ham ularga bo'lgan hurmat ehtirom yanada ortdi. Hozirgi kunimizda bilimdon, mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, yuqori malakali, madaniyatli, ijodkor, o'z ishining mohir ustalari mustaqil O'zbekiston Respublikamizda ko'proq talab qilinmoqda.

Innovatsiya – yangilikni yaratilish qonuniyatlarini o'zlashtirishni va targ'ibotini o'rganadigan fan.

Innovatsion jarayon – yangilikning kiritilishi va shart – sharoitlari, tizimni yangi ko'rsatgichlarga muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlovchi o'zgarishdir. Innovatsion o'zgarishlarga tayyorgarlik ko'rish va uni amaliyotga kiritish jarayonidir.

Innovatsion faoliyat – yangi ijtimoiy talablar bilan an'anaviy me'yorlarning mos kelmasligi yohud amaliyotning yangi shakllanayotgan me'yorlarining mavjud me'yorlar bilan to'qnashuvi natijasida vujudga kelgan majmual muammolarni yechishga qaratilgan faoliyatdir (V.I.Slobotchikov).

O'qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim va markaziy masalasi o'quv jarayonini sifatli va samarali tashkil etishdan iborat Yangilikni kiritish:

- Innovatsiyadan foydalanish mexanizmi (yangilikni va uning jarayonini amaliyotga kiritish);

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchini dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish;

- o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarining doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;

- o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;

- pedagog va o'quvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatining tashkillanishi.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishda qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'quvchi-talabalarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'lim texnologiyasining markaziy muammosi– ta'lim oluvchi shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tal'at G'afforova. "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar" Toshkent – 2011
2. A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov. "Ta'limda innovatsiya" Toshkent -2010

O'QUVCHILARNING FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA AKT DARSLARINING O'RNI

**Kamolova G.F.,
Qiziltepa tuman 4-IDUM o'qituvchisi**

Annotatsiya: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishi, bundan tashqari kompyuter, yordamida olingan ma'lumotlar mashg'ulot mazmunini boyitish bilan birga o'qituvchining ilmiy-nazariy saviyasini oshirishga, savodxonligini ko'tarishga yordam ko'rsatadi, fanlararo integratsiya yo'lga qo'yiladi, o'quv

topshiriqlarining amaliy yo'nalishi kuchaytiriladi va o'qituvchining pedagogik mahorati takomillashishi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: Внедрение в учебный процесс информационно-коммуникационных технологий, а также компьютерного обучения наряду с обогащением содержания уроков способствует повышению научно-теоретического уровня учителя, повышению грамотности, междисциплинарной интеграции. планируется усилить практическую направленность педагогических задач и повысить педагогическое мастерство учителей.

Annotation: The introduction of information and communication technologies in the educational process, as well as computer-aided learning, along with enriching the content of lessons, helps to increase the scientific and theoretical level of the teacher, increase literacy, interdisciplinary integration. The practical direction of the teaching tasks will be strengthened and the teacher's pedagogical skills will be improved.

Kalit so'zlar: modellashtirish, universal, internet ,kompyuter, elektron pochta.

Bolani axborot bilan ishlashga o'rgatish, o'rganishga o'rgatish zamonaviy maktabning muhim vazifasidir. AKT o'qituvchining o'quvchilarni mustaqil ravishda ma'lumot olish, tahlil qilish va boshqalarga uzatishi kerak bo'lgan qiziqarli dunyo bilan tanishtirish qobiliyatini kengaytiradi. O'quvchilar AKT imkoniyatlarini qanchalik tez o'rgansalar, axborot olish va uni bilimga aylantirishning eng yangi usullaridan shunchalik tez foydalana oladilar. Boshlang'ich maktabni axborotlashtirish zamonaviy ta'lim sifatiga erishish va XXI asr bolasi axborot madaniyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Yurtimizda barcha tarmoqlar kabi axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham jadallik bilan rivojlanib borishi pedagoglar oldiga yangidan – yangi vazifalarni yuklamoqda. Ushbu tarmoqni yetuk malakali kadrlar bilan ta'minlash zamon talabi bo'lib, ta'limda axborot texnologiyalarini qo'llash pedagogdan quyidagilarni bilishni talab qiladi: axborotdan jarayon sifatida bilim olish va ijod qilish; fan-texnika va madaniyatdagi axborot va kreativ jarayonlar; axborotda jamiyatni rivojlantirish muammolari; sun'iy intellektning axborot tizimlari va bilim berish usullari; axborotlashning texnik vositalari va telekommunikatsiya vositalari; o'quv materiallari haqida axborotli ma'lumot tizimini bilish va qo'llay olish; universal va muammoli-masofali axborot texnologiyalarini amalga oshirishning dasturiy vositalari haqida tasavvurga ega texnologiyalarni; axborotni modellashtirish asoslari; o'qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirish tizimi; global internet kompyuter tarmog'idan foydalanish; o'quv jarayonida amaliy dastur paketlarini qo'llash; o'quv jarayonida elektron pochtdan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarga ega bo'lish; mustaqil ishlash, o'zlashtirish va mustahkamlash uchun savollar to'plamini ishlab chiqish; bilimni sinash uchun test savollarini tuzish, sinov va imtihonlarni o'tkazish; o'quv mashqlarini bajarish, ketma-ketligini nazorat qilish va baholash shakllarini aniqlash; o'qitish natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish bo'yicha taklif berish; nazorat ishlarini o'tkazish. Bunda ushbu jarayonning boshqaruvchisi bo'lgan pedagog ta'lim oluvchi maqsadlarini ma'lum bir asosda yo'naltirib boradi. Texnologiyalar takomillashib borgani sari o'qituvchining roli ta'lim jarayonini boshqarish bo'lib qoladi. Lekin bu holat o'qituvchining ta'limdagi o'rnini hech kamaytirmaydi va uni chetga surib chiqarmaydi. Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchi vazifasini tubdan o'zgartiradi. An'anaviy ta'limda o'qituvchining vazifasi axborot berish (mavzuni tushuntirish, takrorlash, mustahkamlash va h.k.) bo'lsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanganda bu vazifalarni kompyuter bajaradi. Axborot texnologiyasi, kompyuterlar yordamida darslarning sifat ko'rsatkichlari quyidagi asosiy faktorlar bilan aniqlanadi:

- o'quv dasturining sifatli shakllantirilganligi;

- kompyuter texnikasining sifati va uning imkoniyatlari;
- shaxsning kompyuter imkoniyatlaridan o'zlashtirib olish malakalarining shakllanishi

Ta'lim jarayonida axborot – kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishda quyidagi bosqichlarga e'tibor qaratish kerak:

- ta'lim oluvchilarda o'quv materiallarini taqdim etish va tushuntirish bosqichi,
- kompyuter bilan o'zaro muloqot jarayonida o'quv materiallarini o'zlashtirish bosqichi;
- o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni takrorlash hamda mustahkamlash bosqichi;
- erishilgan yutuq va natijalarini o'zini – o'zi tekshirish orqali nazorat qilish bosqichi;
- nazorat bosqichi;
- Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida tashkil etilgan darslardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Kompyuter o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida vositachi bo'lib xizmat qilish bilan birga, o'quv jarayonining bir qismini o'z zimmasiga oladi. Shunday qilib, kompyuter vositalari yordamida olib boriladigan dars an'anaviy darsdan o'quv jarayonini tashkil etish va unda ishlatiladigan metodlar bilan ham farqlanadi. O'qish jarayoni o'quvchining mustaqil bilim olishiga asoslanadi. Bu tamoyil o'qitish jarayonida ishtirok etuvchi sub'ektlarning munosabatini va o'qituvchining jarayondagi rolini aniqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Begimqulov Y. Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy – nazariy asoslari.- T.: "Fan", 2007.-10b
2. Boshlang'ich ta'lim sifati va samaradorligini oshirish muammolar va yechimlar Respublika ilmiy-amaliy konfrensiyasi materiallari Toshkent – 2014 148 – 150 b
3. www.ziyounet.uz

MILLIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA XORIJIY TILLARNI O'RGANISHNING AHAMIYATI

*Xasanova F.E.,
Karimova Sh.S.,*

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy qadriyatlarni shakllantirishda xorijiy tillarni o'rganishning ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность изучения иностранных языков в формировании национальных ценностей.

Annotation: This article discusses the importance of learning foreign languages in shaping national values.

Mamlakatimiz istiqboli ko'p jihatdan barkamol intellektual salohiyatli avlodni shakllantirish va unga mos ta'lim-tarbiya olib borishga bog'liq va bunga mustaqil mamakatimizdagi ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotning tezkor sur'atlar bilan rivojlanishi, fan-texnika va texnologiyalar sohalarida qo'lga kiritilayotgan yutuqlarning ta'lim-tarbiya sohasiga keng joriy etilishi asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Ma'limki, endilikda ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning eng so'nggi yutuqlaridan keng foydalanish orqali ijobiy natijalarga erishilmoqda.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”da “Xalqning boy intellectual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O‘zbekiston taraqqiyotining muhim sharti” ekanligi asoslab berilgan.

Shu sababli ham pedagogning serqirra va murakkab kasbiy faoliyati zamidida o‘quvchilarni bilimdon, e’tiborli qilib tarbiyalash, ularni ilmiy bilimlar bilan qurollantirish yordamida ilmiy dunyoqarashni kengaytirish, xorijiy tillarni puxta bilishni o‘rgatish kabi muhim vazifalar yotadi.

Hech kimga sir emaski, yer yuzida yashagan va yashayotgan odamlar millati, elati, irqi, jinsi, yashash tarsi, qiyofasi, mafkurasi, urf-odati, an’analari, dini, tili, kasb-kori va hokazo. Milliy ma’naviy qadriyatlar bilan ham bir-biridan farq qiladi. Ammo insoniyatni birlashtiradigan soha bu umumbashariy va umuminsoniy qadriyatlardir. Ma’lumki, bunday qadriyatlar o‘z davrining ilmiy-qadriyatlar asosida yuzaga keladi.

O‘zbek tilini chuqur bilgan, hirmat qilgan holda, boshqa xalqlarning tarixi, milliy qiyofasi, ilm-salohiyati, umuman ma’naviyatini o‘rganish, o‘sha xalqning tilini chuqur o‘zlashtira olish imkonini beradi. Boshqa millatlarning tajribalarini o‘rganish, o‘sha xalqning tilini chuqur o‘zlashtira olish imkonini beradi. O‘tmishni, milliy qadriyatlarni o‘rganish ulardagi ijobiy jihatlardan unumli foydalanish, ayniqsa, madaniyat, fan, ta’lim sohalaridagi yutuqlarini hayotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Kishi qanchalik ko‘p tilni bilsa, jahondagi millatlar, elatlar, hayoti, madaniyati, turmush tarsi bilan shunchalik yaqin tanishadi, Qolaversa, dunyoga o‘zbek millatining qadriyatlari, boy o‘tmish merosini madaniyati va bugungi yutuqlarini ham dunyoga tanitadi. Milliy qadriyatlarimizni qayta tiklashga munosib hissa qo‘shadi.

Ushbu yo‘nalishdagi ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili va mzkur sohada olib borgan ilmiy izlanishlar natijalarining ko‘rsatishiga, o‘quvchilar ongiga milliy qadriyatlarni singdirishni quyidagi ketma-ketlik asosida olib boriladi.

- qadriy asos (milliy qadriyatlarning namoyon bo‘lishi omillari);
- qadriy ong (milliy qadriyatlarni paydo qiluvchi asoslar);
- qadriy natija (natijaviy milliy qadriyatlar);
- qadriy baho (milliy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyoti va yoshlar ta’lim-tarbiyasiga ta’siri);
- xulosa (shaxs milliy dunyoqarashi yuksalishi buyicha);

Milliy qadriyatlarning kishilarga, oilaga, jamoaga, jamiyatga, qolaversa davlatga foydasi tegar ekan, faqatgina ulardan oqilona ravishda foydalanish lozim.

Bugungi kundagi ta’lim-tarbiya jarayonida, ayniqsa milliy dunyoqarashni kengaytirishda ulardan unumli foydalanish haqida tushunchalar berib boorish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

O‘quvchining ma’naviy qiyofasi ifodalangan maqsad va vazifalarni amaliy faoliyatda keng joriy etishda, ularning zamonaviy kasbiy faoliyatlarini mustahkam egallashda umuinsoniy va milliy qadriyatlarning roli va o‘rni beqiyosdir.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA KAVSAR TURDIYEVA IJODIDAN FOYDALANISHNING USULLARI

Usmonova D.N.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qish darslarida kavsar turdiyeva ijodidan foydalanishning usullari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются способы использования работы Кавсар Турдиевой в начальной школе.

Annotation: This article discusses ways to use Kavsar Turdiyeva's work in elementary school.

Har bir davrning o'ziga xos va mos ruhiyati mavjud. Har bir shaxs o'ziga xos bir dunyo, noyob va qaytarilmas mavjudot bo'lgani bilan u o'z yon atrofida sodir bo'layotgan barcha hodisa va voqealarning intiqosi hamdir. Mustaqillikning 30 yillik davrida yurtimizda sodir bo'zgarishlar xotin-qizlarimizning milliy qiyofasida o'ziga xos sifat-fazilatlarni shakllantirgani ham sir emas. Ayniqsa, oliy ma'lumot olib, muayyan kasb-hunar sohasida o'zligini, o'z professional mahoratini ko'rsatishga jazm etgan qizlar psixologiyasiga turfa o'zgarishlar ulardagi ijobiy xusuiyatlarning ko'proq ustuvor namoyon bo'layotganligini ko'rsatmoqda. O'tgan davrda o'nlab shoiralarning yetishib chiqqani va ularning ijodi xalqimizga manzur bo'layotgani buning yorqin misolidir. Farida, Afruz, Sanobar Faxriddinova, Kavsar Turdiyeva, Mexrnoz Abbosova, Munisa A'zamova kabi qalam sohibalarini ko'plab sanab o'tishimiz mumkin.

Ayniqsa, bolalar shoirasi Kavsar Turdiyeva ijodining boshlang'ich sinflar o'qish kitobiga kiritilganligi ahamiyatlidir. Dars jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari uning ijodida uchraydigan "Vatan", "Ona", "Istiqlol", "Ustoz", "Mexr-oqibat", "Sadoqat", "Insoniylik", "Orzu", "Kelajak" kabi tushunchalarning mazmunini anglab, Vatanga sadoqat, ota-onaga hurmat, kelajakka umid, orzuga intilish, ustozlarga ehtirom, chin insoniylik kabi ruhda tarbiyalanib boradilar.

Boshlang'ich sinflarda dars ta'lim va tarbiya ishlarining markaziy qismi hisoblanib, o'quvchilarni bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurillanirishda milliy qadriyatlarimiz haqida tushunchaga ega bo'lishida, axloqiy sifatlarni hosil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Dars jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashi shakllana boradi, mustaqil fikrlashga o'rganadi, dunyoviy bilimlar bilan tanishadi va ularni uzluksizligi rivojlanib boradi. Bugungi kunda maktablarda sinf-dars shaklidagi mashg'ulotlardan foydalanib kelinmoqda va ularga qo'yilgan talablar ham o'zgarib bormoqda. Darslarni qiziqarli uyushtirish uchun o'qituvchilar yangicha dars turlaridan, turli-tuman interfaol usul va vositalardan foydalanishlari mumkin. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'qish darslarida keltirilgan asarlardan, jumladan K.Turdiyeva asarlaridan foydalanganda dars loyihasini tuzishda o'quvchining yoshi, individual xusuiyati va darsning davomiyligiga alohida e'tibor qaratishi, boshqotirma, rebus, o'yin-topishmoq kabi dars samaradorligini oshiruvchi vositalardan foydalanishi lozim. Kavsar Turdiyeva ijodi 3-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan "O'qish kitobi"da keltirilgan. Uning "Obod mahalla bo'ylab", "Vaqtning ketdi, naqding ketdi (1-2 qismlari, "O'yijonlar, onalar" she'rlarini bolalar sevib yod olishadi.

Boshqotirmalar-o'quvchilar bilimini tekshirib ko'rish, mustahkamlashga imkon yaratadigan didaktik o'yindir. Boshqotirma o'quvchini yoshiga mos holda, soda ko'rinishda tuzib olinadi. Masalan "O'yijonlar, onalar" she'riga quyidagicha boshqotirma tuzish mumkin.

Bolalar, ushbu bo'sh kataklarni to'ldirsangiz she'r uchun tanlangan mavzuning nomi kelib chiqadi. (onalar)

--	--	--	--	--	--

yoki 2-sinf "O'qish kitobi"da keltirilgan "Yodlasam bo'lmasmidi" she'rida tanlangan mavzu (dangasa o'quvchi) yodida saqlanib qoladi.

Dars jarayonida "O'ylab top" tipidagi vositadan foydalanish ham yaxshi samara beradi. Shuningdek, bu tipdagi topshiriqlardan bo'lim yuzasidan takrorlash darslarida ham foydalanish mumkin. O'qituvchi biror-bir narsa va predmetni so'z yoki topishmoq yordamida uch marta ta'riflaydi. Ta'riflar borgan sayin soddalashib boraveradi. K.Turdiyevaning "Oyinjonlar, onalar" she'riga quyidagicha ta'rif berish mumkin.

1. U bizni dunyoga keltirgan.
 2. Bizga oq sut berib, ulg'aytirgan.
 3. Doimo atrofimizda parvona.
- Dard cheksak, bizdan ko'p qayg'uradi.

(javobi ona)

Dars jarayonida o'qituvchi asosiy o'rin egallaydi. Jumladan, o'qituvchining nutqi, mimikasi, ishontirish qobiliyatining ta'siri orqali o'quvchilar asar qahramonlarining xislat va xusuiyatlarini yaqqol tasavvur qila oladilar.

Demak, o'qituvchi dars jarayonini yaxshi tashkil qilishi uchun nafaqat bilimli, balki pedagogic mahorat va pedagogic texnikani yaxshi egallagan bo'lishi lozim. U o'quvchiga qachon va qanday ta'sir o'tkazishni bilishi, shu bilan birga ozroq kuch sarflab, ko'proq natijaga erishish yo'llarini izlashi lozim.

UMUMIY O'RTA TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHDA O'QUVCHI FAOLIYATI SHAKLLANISHIGA PSIXOLOGIK TA'SIRI

Baymanova N.,

Ahadova G.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida innovatsion zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalardan biriga aylanganligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axborot, kommunikatsiya, intellektual, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, refleksiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

O'zbekistonda ta'lim – tarbiya sohasini isloh qilishning asosiy omillaridan biri :shakl manfaati va ta'lim ustuvorligi"dir. Bu omil davlatimizning ijtimoiy siyosatini belgilab berganligi tufayli ta'limning yangi modrli yaratildi. Ta'lim taraqqiyotida, kelajakda ta'lim sohasidagi rivojlanishida amaliy ishlarning bajarilishi juda foydalidir.

Yosh avlodga ta'lim-tarbiyaga berishning maqsadi, vazifalari, mazmuni, uslubiy talablariga ko'ra fan, texnika va ilg'or texnologiya yutuqlaridan unumli foydalanish bugungi ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ta'limning samaradorligini oshirish, shaxsning ta'lim markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash uchun ta'lim muassasalariga yaxshi tayyorgarlik ko'rgan va o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashdan tashqari zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullarni biladigan, ulardan o'quv va tarbiyaviy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish qoidalarini

biladigan o'qituvchilar kerak. Buning uchun fan o'qituvchilarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol usullar bilan qurollantirish va olgan bilimlarini o'quv-tarbiyaviy mashg'ulotlarda qo'llash malakalarini uzluksiz oshirib borish lozim.

Zamonaviy axborot innovatsion texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanar ekanmiz, biz uning ijobiy ta'sir yo'llari orqali yondasha olishimiz lozim, ya'ni, birinchidan, axborot kommunikatsiya texnologiyalari zaminida yuz berishi mumkin bo'lgan yangiliklar an'anaviy muloqot sharoitlarida olib boriladi. Dars jarayonida texnika bilan shaxs va shaxs bilan shaxs o'rtasidagi muloqotni muvofiqlashtirib olib borish maqsadga muvofiq.

Ta'lim beruvchilar innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va amaliyotga tadbqiq etish jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv hamda refleksiv ta'sirni unutmazligi kerak. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ va bilish faoliyatini sifat o'zgarishlariga olib boradi hamda ta'lim olish usullarining o'zgarishi asosida shaxs sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, internet bilan ishlaganda, o'quvchilarning faolligi ortadi va ta'lim jarayoni individuallasadi, turli ma'lumot manbalari bilan ishlash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning shaxsini rivojlantiradi. Ularda mustaqil fikr yuritishga, tashabbuskorlikka, mobillikka rag'batlanish paydo bo'ladi. Ammo, shuning bilan bir qatorda salbiy ta'sirlar ham yuzaga kelishi mumkin. Yani, intensiv intellektual va ijodiy rivojlanish o'quvchilarni mavjud ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlay olmaydi. Ular turli kompyuter manbalariga, shu jumladan internetga bog'lanib qolishlari ham mumkin. Bu esa kelajakda o'quvchi shaxsini boshqalardan ajralib qolishiga sabab bo'la oladi. Bolalarning ruhiyatida keskin o'zgarishlar ro'y berib, ularda o'z do'stlarini virtual olam qahramonlari bilan almashtirish, ruhiy javob reaksiyalarida pasayish, qiziqishlar doirasida torayish kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

Psixolog olimlar bugungi kunda innovatsion texnologiyalarining ruhiyatga ta'sir ko'rsatishi va undan oqilona foydalanish e'tiborga molik masala ekanligini uqtiradilar. Bu esa o'z navbatida pedagoglar uchun ham o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sharq donishmandlari "Qayerga ketayotganingni bilish uchun qaerdan kelayotganingni aniqlash lozim" - deb aytgan hikmatli so'zlaridan hamda yuqorida aytilgan fikrlardan kelib chiqib o'quv muhiti dasturini axborot kommunikatsiya texnologiyalari orqali loyihalayotgan vaqtda o'quvchilarni ongli fikrlashi va o'zaro ta'sir holatiga ham alohida e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq.

Buning uchun:

- o'quvchilarda ma'lum bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish bilan birgalikda shaxsini ham shakllantirishga ijtimoiy psixologik, motivatsiya berish ish;

- o'qitish shakllarini o'zgartirish uchun harakatlanish va moslashish xususiyatlariga ega bo'lgan muhitga e'tibor qaratish;

- o'qitish va rivojlanish jarayonini rag'batlantiradigan muhit hosil qilish;

- o'quvchilar shaxsining psixologik xususiyatlarini hisobga olish;

Yaxshi tashkillashtirilgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosidagi o'quv muhiti ijodkorlik qobiliyatlariga rag'bat berishi ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishi, fikrlash va axborot almashishga ko'maklashishi, nutq rivojlanishini rag'batlantirishi va ma'lumotlarni mustaqil olish ko'nikmalarini rivojlantirish kabi xususiyatlarni tarkib toptiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, biz pedagoglar zamonaviy innovatsion texnologiyalari asosida darslarni tashkil etish jarayonida o'quvchilar shaxsini shakllantirish uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim:

- innovatsiyon texnologiyalarining o'quvchilar shaxsiga bo'lgan salbiy ta'sirlarini aniqlash va bartaraf etish yo'llarini izlash;
- innovatsiyon texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanishning optimal shart-sharoitlarini o'rganish;
- ta'lim jarayonida aniqlik, samaradorlik va natijalarni oldindan ko'ra olish;
- ta'lim oluvchilarga internetdan foydalanishning ijobiy va salbiy ta'sirini oqilona va ongli idrok eta olishlariga erishish;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.6. T.: «O'zbekiston», 1997. 324-346-betlar
2. Белинская Ye.П. К обоснованию социокультурного подхода в исследованиях виртуальной реальности. [http/ www. Ish. Ru. /info/ seminar-doc](http://www.Ish.Ru./info/seminar-doc) (1) doc.
3. Библиотека практической психологии «Психология зависимости» Минск. 2004г

MUNDARIJA

KIRISH SO‘ZI..... 5

1-SHO‘BA: MILLIY TA‘LIMDA INNOVATSIYALAR: NAZARIYA VA AMALIYOT

Ro‘ziqulov F.R.	Innovatsion ta’limni tashkil qilishning psixologik xususiyatlari	7
Djumanov J.X., Rasulov A.F., Axmadov M.M.	Ta’lim taraqqiyotida zamonaviy geoaxborot texnologiyalarini uslubiy jihatlarni rivojlantirish	9
Баротова Д.Ш.	Бўлажак ўқитувчилар фаолиятида педагогик технологиялар компонентлари ва тамойиллари	12
Гулямов Д.Р., Нурбоев Қ.М.	Мактабларда таълимни индивидуаллаштириш масаласи	16
Сафаров Т.Т.,	Ўрта осие хонликлари ўртасидаги савдо йўллари ва алоқаларининг умумий таснифи. (XIX асрнинг иккинчи ярми)	18
Рўзиқулова А.Т.	Ўзбек оилаларида никоҳ-оила муносабатларининг ташкилий-психологик жиҳатлари мустаҳкамлигини таъминлаш	26
Boboyorov Sh.S.	Pedagoglarning o‘zini-o‘zi rivojlantirish va kasbiy kompetentligini takomillashtirishda uzluksiz ta’limning zarurati	28
Сафаров Н.Х.	Ўқувчиларнинг билиш фаоллигини оширишда инновацион технологияларнинг ўрни	32
Mustafoyev J., Nartayev B.	O‘yinli texnologiyalar – tarix darslari samaradorligini oshirish vositasi sifatida	34
Do‘sanov E.A.	Innovatsion ta’limda interenetda virtual o‘yinlari oqibatida o‘smirlar xulqida paydo bo‘ladigan psixologik muammolar	36
Файзиева Ф.И.	XIX аср охири -XX аср бошларида Бухоро амирлиги рус манзилгоҳларидаги аҳолининг миллий таркиби хусусида	38
Мансурова С.	Таълим-тарбия жараёнини индивидуаллаштиришда репрезентатив тизимлар моделидан фойдаланиш	40
Muhammadiyeva L.N.	Ta’lim sohasida innovatsion texnologiyalardan foydalanish afzalliklari	43
Fatullayeva M.T.	Boshlang‘ich ta’limda matematik savodxonlikni rivojlantirish metodikasi	45
Radjabova Sh.D.	Boshlang‘ich sinf matematika darslarida “Innovatsion ta’limning” ning o‘ziga xos xususiyatlari	47
O‘sarova G.S.	Milliy ta’lim yaratilishida innovatsion yondashuvlar	48
Xojaxmetova A.	Ta’lim sohasida innovatsion texnologiyalardan foydalanish afzalliklari	50
Sagatova F.	Milliy ta’lim yaratilishida innovatsion yondashuvlar	53

Jurayev M., Raxmetova A.	Milliy dastur negizida tarbiya fanini o'qitishda o'ziga xos zamonaviy yondashuvlar	54
Utepova A.	Milliy o'quv dasturi asosida o'quvchilar o'quv faoliyati natijalarini baholash	57
Tobakabulova N.K.	Milliy ta'lim yaratilishida innovatsion yondashuvi	60
Rustamova Yu.O.	Davlat va huquq asoslari fanidagi yangiliklar va ularning ta'lim tizimidagi ahamiyati	63
Suyunova G.U.	Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalari orqali o'quvchilar ma'naviyatini shakllantirish	65
Ulug'ova S.V.	Ta'lim sifatini oshirishda innovatsion yondashuvning o'rni va ahamiyati	66
Rustamova M.O.	Davlat va huquq asoslari fanlari bo'yicha trening va ochiq dars mashg'ulotlarini o'tkazish metodologiyasi	68
Ergasheva H.S.	Davlat va huquq asoslari fanini o'qitishda ilmiy-metodik materiallaridan foydalanishning ahamiyati	70
Yo'ldosheva H., Nosirova D.	O'quvchi yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish, ustoz-shogird an'anasi	72
Qo'ldosheva M.S.	Boshlang'ich sinflarda innovatsion texnologiyalarga asoslanib dars mashg'ulotlarini olib borish va uning samaradorligini oshirish	73
Xamrayeva Z., Amonullayeva A.	Rus tilini fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanishning psixologik usullari	75
Xasanova G., Xalilova G.	Kimyo fanini o'qitish jarayonini takomillashtirishda badiiy tasvir vositalaridan foydalanishning ahamiyati	77
O'sarova K., Hamroyeva M.	Kimyo fanidan o'zlashtirilishi qiyin bo'lgan mavzularni o'qitish	79
Bo'riyeva O.M., Amonova A.B., Qodirova Q.S.	Ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion texnologiyalarning ahamiyati	80
Bobomurodova E.Sh., Imomova M.S., Kayumova M.J.	Boshlang'ich ta'limda matematika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash	82
Haqnazarova O.	Ona tili darslarida tinish belgilarining qo'llanilishi	84
Raxmonova D., Normurodova Z., Beknazarova X.	Kimyo fanidan masalalar yechishning nostandart usullaridan foydalanish	86
Xayitmurodova N.F., Rustamova R.R.	Ta'lim jarayonida o'qituvchining innovatsion faoliyati	88
Axatova X.K., Ergasheva A.X.	O'qitishda interfaol doskaning o'ziga xos qo'llanilishi	90
Шодмонова М.Х.	Она тили фанини ўқитишда ривожлантирувчи таълим технологиялари ва усуллари аҳамияти	91
Холмуродова Ф.М.	Методология исследования студентов для изучения языка	94
Зарипова Н.Н.	Методы и приемы повышения мотивации учащихся на занятиях по русскому языку	96

Temirova O.R.	Textbook teaching, basic principles of teaching	97
Muhiddinova D.J.	Ingliz tilini o'rgatishda fan o'qituvchisining pedagogik mahorati	99
Razzoqova I., Dusmurodov N.	Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalarni belgilash usullari	100
Turaxanova I., Bozorova F.	Yoshlarni xalq xunarmandchilik sanatini ish usullarini o'rgatishda "ustoz-shogird", ananalarining o'ziga xos xususiyatlari	102
Mirzayeva L.B., Shomurodova S.Z.	Dars jarayonlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning roli va o'rni	104
Nazarova F.S., Saidova N.A.	Ona tili fanini o'qitishda pedagogik innovatsion texnologiyaning o'rni va ahamiyati	106
Berdiyeva N.J., Rahmatullayeva D.Sh.	Innovatsiyon texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanishni o'rganish	107
Холикова М.А.	Rus tili fanini o'qitish jarayonida innovatsion usullardan foydalanish	110
Abuyeva N.S.	Matematika fanini o'qitishda fanlararo integratsiyaning ta'limiy ahamiyati	111
Djumayeva M., Sattorova M.	Boshlang'ich sinf darslarida innovatsion usullardan foydalanish	113
Samandarova N.R., Karimova D.I.	Madaniy merosimiz durdonalarini boshlang'ich sinf o'quvchilari ongiga singdirish usullari	115
Saidova Z., Dehqonova N.	Umumiy o'rta ta'lim tizimida botanika fanini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari	117
Xusanova K., Tulayeva G.	O'quvchilarni ma'naviy tarbiyalashda rus tilining ahamiyati	118
Raxmatova Sh., Xidirova S.	Axloqiy tarbiyada jismoniy tarbiyaning ahamiyati	120
Saxatova Q.O.	Iqtisodiy ta'lim va uning istiqbollari	121
Berdiyeva G.O., Safarova G.E.	Boshlang'ich fanlarini o'qitishda innovatsion metodikalar	122
Shaymanova D., Rajapova F.	Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifalari	124
Shadiyeva K.A.	Boshlang'ich sinf o'quvchilariga vatan tuyg'usini singdirish omillari	125
Jamanova N.N.	Chet tillarni o'rganishda axborot resurslaridan foydalanish	127
Mamurova M., Xayrullayeva L.	Umumiy o'rta ta'limda musiqa fanini o'qitishning dolzarb masalalari	128
Muhiddinova G.L.	Texnologiya darslarida o'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirish	130
Allayeva G., Tursunova N.	Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyaning o'rni va ahamiyati	131
Toshova B.Q.	Geografiya darslarida geografik xarita va uning turlarini o'qish metodikasi	133

Sayilova G.A.	Geografiya darslarida innovatsion va pedagogik texnologiyalardan foydalanish	134
Shamsiyeva L., Eshmmatova O.	Boshlang'ich ta'limda ilg'or o'qitish metodlaridan foydalanish	137
Haqnazarova R.S., Rajabova Sh.Sh.	Adabiyot fanini o'qitishda internet tarmog'idan foydalanish	139
Alimova X.	Oilada shaxslararo munosabatlarni mustahkamlashning psixologik omillari	141
Jabborova Z.A.	Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning matematik tasavvurini shakllantirishda, innovatsion texnologiyalarining o'rni	143
Amonova Sh.X.,	Ta'lim tizimini takomillashtirishda innovatsion yondashuv	144
Rustamova M.T.	Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etishda pragmatika tushunchasi va uning tarjima-dagi o'rni	146

2-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK OMILLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Баротов Ш.Р., Баратов Х.Ш.	Очиқ ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлигини таъминлашнинг ўзига хос хусусиятлари	148
Hayitov Sh.A., Muzaffarova F.M.	II jahon urushidan keyingi giosiyosiy muammolar va uni bartaraf etishga bo'lgan urinishlar	152
Barotova D.SH., Ismoilova Z.I.	Bola intellektual taraqqiyotida amaliy psixologik usullardan foydalanishning o'ziga xos jihatlari	154
Qosimov U.A.	Ta'limda neyrolingvistik dasturlash strategiyalarini samarali qo'llash	157
Axatova D.A., Parmonov S.	Allomalarning pedagogik qarashlarini o'rganishda interaktiv metodlardan foydalanish	160
Улогова Ш.М., Рахматова З.Б.	Талабаларда ёлғизлик муаммосининг психологияда ўрганилганлик ҳолати	162
Усманова Р.	Новые подходы к обучению	165
Xasanova X.	Organik kimyoni o'qitishni takomillashtirishda mantiqiy dunyoqarashni rivojlantiradigan topshiriqlardan foydalanish	167
Safarov D.X.	Marketing psixologiyasi iste'molchi xulq-atvoriga ta'sir etuvchi tamoyillar	169
Djurayeva P.S.	Хо'жа Ahmad Yassaviy ta'limotida buyuklik va mo'jizaviylik xususiyatlari	171
Останов Ш.Ш., Ботирова Л.Б.	Использование техник арт-терапии в психокоррекции	174
Рустамов Ш.Ш., Ражабова С.С.	Амалиётчи психологларнинг касбий компетентлик омилларини ўрганишнинг методологик асослари	177
Қурбонов М.	Тригонометрик тенгламалар мавзусини ўтишда дарс самарадорлигини ошириш учун қўшимча методик	181

	адабиётларнинг аҳамияти	
Axmadov N.R.	Turli noqulay vaziyatlarga moslasha olmagan o'smirlarni reabilitatsiya qilishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari	183
Қораев З.Х.	Ўқув фаолиятига муносабат мотивацияси авлод тарбияси мезони сифатида	187
Файзиева Ф.И.	Бухоро амирлигидаги рус манзилгоҳларида таълим муассалари тарихи (XIX аср охири–XX аср бошлари)	188
Султанова С.	Таълим жараёнида психологик ва педагогик таълим сифатини баҳолаш тизимини яратиш	191
Астанақулов К.	Ёшларда соғлом турмуш маданиятини ривожлантириш жараёнларини такомиллаштириш механизmlari	193
Raxmonova D.	3-5 yoshdagi bolalarda ijtimoiy-hissiy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari	198
Султанова А.А.	Что такое суицид и как с ним бороться?	200
Jumaeva L.	Ta'lim jarayonida kichik guruhlarda ishlash afzalliklari	204
Kaxarova D.S., Rahmatova N.S.	Dezadaptatsiyalashgan o'smirlarda «men» timsolini korrektsiya qilish ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	207
Муфтиллаева У., Нартаев Б.	Тарих ўқитишда оғзаки тарих тадқиқотларининг илмий асослари	210
Hamdamova N.X.	O'qish darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning shakllari	212
Umarova M.Yu.	Maktabda fanlarni o'qitishda tadqiqot metodidan foydalanish samaradorligi	213
Karimova D.A.	Yoshlarning zamonaviy madaniy qiyofasini shakllantirish masalalari	215
G'afurova N.I.	Ta'lim samaradorligini oshirishda maktab kutubxonalarining o'rni	217
Suvanova M.	O'zbek xalqi etnografik leksikasining semantik xususiyatlari	219
Умарова Д.	Узбекские народные пословицы	221
Mirzayeva Sh.R., Ruziyeva M.A.	Ta'lim jarayonida innovatsiyon kompyuter o'yinlarining yoshlar psixologiyasiga salbiy ta'siri	224
Toirova S.Sh., Pirmatova S.Z.	Ta'lim sifatini oshirishda buyuk ajdodlarimizning pedagogik va psixologik qarashlari	225
Ramazonova M.	Kichik maktab yoshdagi bolalarning individual psixologik xususiyatlarini shakllanishida oilaning o'rni	227
Boliyeva X.Sh., Ochilova M.Z.	Yoshlarni virtual olam va kompyuter o'yinlari ta'siridan himoyalashning ijtimoiy psixologik mexanizmlari	229
Farmonova M.F., Yuldasheva Z.B.	Ta'lim tizimida o'qituvchining innovatsion faoliyati	231
Nosirova M.U., Keldiyorova M.N.	O'yinlarining yoshlar psixikasiga ta'sirning ko'lami va qudrati axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashni hozirgi sharoitlarda umummilliy muammo	233

<i>Tuxmurzayeva F., Bafoyeva N.</i>	Tarix fanini o'qitishda ilg'or pedagogik texnologiyalarning ahamiyati	235
<i>Xushvaqova Ch.A.</i>	Matematika o'qitish samaradorligini oshirishda o'quvchilar bilan ishlashning o'ziga xosligi	237
<i>Karimova D.L., Luqmonova N.N.</i>	Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash usullari	239
<i>Kamolova G.F.</i>	O'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda AKT darslarining o'rni	240
<i>Xasanova F.E., Karimova Sh.S.</i>	Milliy qadriyatlarni shakllantirishda xorijiy tillarni o'rganishning ahamiyati	242
<i>Usmonova D.N.</i>	Boshlang'ich sinf o'qish darslarida Kavsar Turdiyeva ijodidan foydalanishning usullari	244
<i>Baymanova N., Ahadova G.</i>	Umumiy o'rta ta'limda innovatsion texnologiyalarini joriy etishda o'quvchi faoliyati shakllanishiga psixologik ta'siri	245

**“MILLIY TA’LIM YARATILISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR”
MAVZUSIDAGI**

**XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

2022 yil 31 may.

Texnik muharrir:

Axmedov S.T.

«Qoʻldovli yangi obod» x/κ matbaa boʻlimida chop etildi.
Adadi 100 nusxa. Buyurtma №30, hajmi 254 bet. Format A5. 2022 yil.